

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TURHAN SULTAN

ERHAN AFYONCU
UĞUR DEMİR

YEDİTEPE

TURHAN SULTAN
ERHAN AFYONCU - UĞUR DEMİR

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

Editör
Ahmet Önal

©Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-9787-24-6
Yeditepe Yayınevi: 273
Araştırma İnceleme: 224

1. Baskı: Ekim 2015

Sayfa Düzeni
Adem Şenel

Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

Baskı-Cilt

Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd.Şti.
Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi C Blok No:102 - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92 (Sertifika No: 11964)

YEDİTEPE YAYINEVİ

Çatalçeşme Sok. No: 52/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi.com / bilgi@yeditepeyayinevi.com
online alış-veriş: www.kitapadresı.com
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ERHAN AFYONCU - UĞUR DEMİR

TURHAN SULTAN

YEDİTEPE

***Fakültemizin Kurucusu Rahmetli
Hakkı Dursun Yıldız Hocamıza***

KISALTMALAR

a.g.d=adı geçen dergi

a.g.e=adı geçen eser

a.g.m=adı geçen makale

a.mlf.=aynı müellif

A.RSK= Ruus Kalemi belgeleri

bk. = bakınız

BOA= Başbakanlık Osmanlı Arşivi

çev. = çeviren

D.BŞM=Başmuhassebe Kalemi belgeleri

DİA= Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DTCF = Dil Tarih Coğrafya Fakültesi

ed.= Editör

ET² (İng.)=The Encyclopaedia of Islam

haz. = hazırlayan

İA= Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi

İbnülemin.DH=İbnülemin-Dahiliye

İbnülemin.ENB=İbnülemin-Ensab

İbnülemin.SM=İbnülemin-Saray Mesalihi

İÜ = İstanbul Üniversitesi

Ktp. = Kütüphane

MTE.d =Başmuhassebe Matbah-ı Amire Eminliği Kalemi Defterleri

MAD= Maliyeden Müdevver Defteri

nr. = numara

nşr. = neşreden

s. = sayfa

ter.= Tercüme eden

trc=tercüme eden

trsz. = tarihsiz

TSMA= Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

TY= Türkçe Yazmalar

vd. = ve devamı

vr. = varak

yay. haz.= Yayına Hazırlayan

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
Giriş	13
Kaynaklara Dair.....	13
1-Arşiv kaynakları	13
2-Kronikler.....	18
3-Yabancı kaynaklar.....	22

BİRİNCİ BÖLÜM

HATİCE TURHAN SULTAN'IN İLK DÖNEMLERİ

Osmanlı Hanedanında Yeni Bir Ümit	27
Turhan Sultan'ın Temayüz Etmeye Başlaması	37
Kösem Sultan'ın Katledilmesi	47

İKİNCİ BÖLÜM

VALİDE-İ MUTLAK HATİCE TURHAN SULTAN

Gürcü Mehmed Paşa'nın Sadareti (1651-1652)	53
Gürcü Mehmed Paşa'nın Sadaretinin Son Günleri.....	80
Tarhuncu Ahmed Paşa'nın Sadaret Yılları (1652-1653).....	94
Derviş Mehmed Paşa'nın Sadaret Yılları (1653-1654).....	99
İstikrarsız Yıllar (1654-1656)	110
Vak'a-yı Vakvakiye/ Çınar Vak'ası (4-8 Mart 1656).....	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HAYRA VE HANEDANI
KORUMAYA ADANAN BİR HAYAT

Köprülü Mehmed Paşa'nın Sadaretine Doğru	131
Turhan Sultan Devlet İşlerinden Uzaklaşıyor	144
Kardeş Katli Meselesi ve Turhan Sultan	168
IV. Mehmed ve Turhan Sultan	182
Turhan Sultan'ın Son Yılları	200
Sonuç	207
Kaynaklar	211
Ekler	221
Turhan Sultan'ın Emirleri	221
Belgeler	347
Dizin	356

ÖNSÖZ

Bir biyografi kaleme almak kolay bir araştırma konusu değildir. Zorluklar, Osmanlı tarihi ve hassaten Harem söz konusu olduğunda daha da artar. Mahrem olan bu dünyanın sultanları olan padişahların dahi henüz birkaçı hariçinde biyografilerinin kaleme alınmamış olması durumun vahametini açıkça ortaya koymak için kâfidir. Bu mahrem olan dünyanın asıl idarecileri olan padişah annelerinin hayatlarını kaleme almaya kalkışmak ise adeta iğneyle kuyu kazmaktır. Yoğun bir mesai sarfederek, binlerce sayfa arşiv belgesinin tozunu yutarak ancak birkaç satırlık bilgi edinebildiğiniz valide sultanlar içinde birkaçı günümüze bıraktıkları hayır eserleri ve daha da önemlisi yazılı malzeme ile birer istisna teşkil eder. Bunların başında da hiç şüphesiz Hatice Turhan Sultan gelir. Zira bizzat Turhan Sultan'ın kaleminden çıkan ve onun dünyasını yansıtan yüzlerce emir günümüze ulaşmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun zor günler geçirdiği bir devirde Harem'e dâhil olan Hatice Turhan Sultan, önce Sultan İbrahim gibi psikolojisi bozuk bir padişah ile başetmek zorunda kaldı. Zorlukları kayınvalidesi ve Osmanlı tarihinin Valide-i Muazzaması Kösem Sultan'ın destekleri sayesinde aşabildi fakat gün geldi Kösem Sultan ile karşı karşıya geldi ve kaynasını kanlı bir şekilde ortadan kaldırmayı bildi.

İmparatorluğun dâhili ve harici buhranlı günler geçirdiği, İstanbul'un dahi işgal tehlikesi altında olduğu günlerde daha

yedi yaşında olmasına rağmen tahta çıkan IV. Mehmed'in iktidarında ise uzun bir süre devleti bizzat Turhan Sultan idare etti. Bunun için sadrazamlara ve diğer devlet adamlarına emirler kaleme aldı. Turhan Sultan'ın emirleri bugüne kadar birkaç araştırmada kullanıldı fakat tamamı neşredilmediği gibi emirlerle ilgili birçok problemli husus da halledilemedi. Daha da kötüsü belgeler yanlış tarihlendirildiği için var olan problemlere yenileri eklendi. Bu yüzden elinizdeki çalışmada öncelikle bugüne kadar ihmal edilen Turhan Sultan'ın bir biyografisi, daha çok kaleme aldığı emirler çerçevesinde, yazıldı. İkinci bölümde ise Turhan Sultan'ın emirlerinin transkribe edilmiş metinlerine yer verildi.

Böyle bir çalışmada iki ciddi problem vardı. Öncelikle Turhan Sultan'ın emirlerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Zira bugüne kadar yapılan çalışmalarda diğer valide sultanların, özellikle Kösem Sultan'ın emirleri ile Turhan Sultan'ın emirleri karıştırılmıştı. Diğer önemli problem ise Turhan Sultan'a ait olduğunu tespit ettiğimiz emirlerin tarihlendirilmesi meselesiydi. Çünkü emirlerin hiçbirinde tarih atılmamıştı. Bunun için diğer arşiv malzemesine ve devrin kaynaklarına müracaat ettik. Turhan Sultan, klasik Osmanlı eğitiminden geçmediği için emirlerini yazarken konuştuğu gibi kaleme almıştır. Mesela, “hıdmet” yerine “hizmet” yazarken, “be” kullanması gereken yerlerde ise “pe”yi tercih etmiştir. Emirlerde bu tür onlarca misal bulmak mümkündür. Bu yüzden bu emirlerin dilciler tarafından da tetkik edilmesi gereklidir.

Emirlerin konuşma üslubunda kaleme alınmış olması birçok yazım yanlışını ihtiva etmesi belgelerin okunması açısından bir sıkıntı idi. Ancak bu, bizleri adeta Turhan Sultan'ın samimi dünyasına götürdü. Sanki kulaklarımızda bir taraftan hâlâ valide sultanın sadrazamı veya sadaret kaymakamını teşvik eden “*her etrâfdan göz kulak tutmakdan hâlî olmayasız*”,

“Allah seversen bir hoşça hizmetine mukayyed olasın”, “bizi kimiseye söyletmeyesiz”, “Dosta düşmana karşı kendüne gülünç etdirmeyüp ağızların açdurtmayasuz”, “Başı Allah Te’âlâ’ya sâniyen size inândık”, “Dem bu demdir”, “Âferim! Berhûdâr olasın!”, “Cümleten sana i’timâd etmişizdir” kelimeleri yankılanırken; diğer taraftan da öfkesine ortak olduğumuz şu cümleleri yankılanıyor: *“Ziyâde elem çeküp gazaba gelmişimdir”, “Nice düşmânların gözü kör olsun”, “Yaramaz olan cezâsını bulur”, “Edeplerinde olsunlar”, “Sonra siz bilürsüz”, “Bildim, bilmedim dimeyesiz”, “Eger toğrulukla hizmet etmezsenüz pâdişâh mülkü size günâh, vebâli boynunuza olsun”, “Ortaya kılıç komayınca”.* Zaman zaman da böylesine gazaba gelen *“Bizim her etrâfda âdemimiz olup suâl edüp arar izlerüz”* diyen valide sultanın nasıl çaresiz kaldığına *“Bir alay borc içinde kaldım”, “Înânmazsuz vallahu’l-azîm iki üç yüz kîsenin ardunda borca kaldım”* şeklindeki samimi sözleriyle hâlâ şahit olur gibiyiz.

Emirlerin çevirisi yapılırken basit transkripsiyon kullanıldı. Özellikle valide sultanın, yanlış yazmasına rağmen uslubunu koruma adına metne müdahale edilmedi.

Kendi dünyası kadar bir döneme de ışık tutan böylesine önemli emirler üzerinde çalışırken elbette birçok kişinin unutulmaz yardımlarını gördük. Bunların başında da Turhan Sultan’ın emirleri yanında daha birçok belgeyi temin ederken bizlere yardım eden Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Müdiresi Sevgi Ağca Diker gelir. Eğer Müdire Sevgi hanım olmasaydı bu belgeler kilit altından çıkarılıp, araştırmacının istifadesine sunulmazdı. Nitekim bizden önceki birçok meslektaşımız ve hocamız Topkapı Sarayı Müzesi’ndeki belgeleri birçok kez aşırı korumacılıktan dolayı göremediler. Bizim şansımız arşivin başına Sevgi Ağca Diker’in gelmesi ve belgeleri araştırmacıların

istifadesine sunması oldu. Kendisine ve mesai arkadaşlarına teşekkür ediyoruz

Gece ve gündüz her daim yardımcı olan değerli meslektaşlarımız Sayın Muzaffer Doğan, Recep Ahışalı, Ahmet Önal ve Ahmet Büyükaksoy'un haklarını ödemek mümkün değildir. Yardımları için dost ve meslektaşlarımız Aykut Can, Sahure Ergüzel, Ebubekir Al, Engin Çetin, Hasan Yapıcı, Serkan Osmanlıoğlu ve Coşkun Ünsal'a; bu belgelerden bizi haberdar ederek bu araştırmanın başlamasına vesile olan Davut Erkan'a; Fransızca eserlerin çevirilerinde yardımcı olan değerli dost ve meslektaşımız Mustafa Daş'a; İtalyanca eserlerin çevirilerinde yardımcı olan Pınar Gökpar ve Canan Parmaksızoğlu Sami'ye; kaynak teminindeki desteği için mesleğini bi-hakkın icra eden ve severek yapan İSAM Kütüphanesi Müdürü Sayın M. Birol Ülker'e; sabahın nurunda kalabalık bir ekiple sessiz salonu seslerimizle inlettiğimiz ama her defasında güler yüzle karşılandığımız Başbakanlık Osmanlı Arşivi araştırma salonu personeline müteşekkirimiz.

Erhan Afyoncu-Uğur Demir

Ziverbey-2015

GİRİŞ

KAYNAKLARA DAİR

1-Arşiv kaynakları

Hatice Turhan Sultan'ın biyografisi kaleme alınırken öncelikli olarak Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden istifade edildi. Turhan Sultan'a sunulan telhisler ve valide sultanın emirlerin büyük bir kısmı Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndedir. Valide sultanın emirleri bugüne kadar yapılan çalışmalarda kısmi olarak kullanılmış; ancak tamamı neşredilmemiştir. Bu emirleri ilk defa kullananlardan biri Osmanlı harem hayatı hakkında önemli çalışmaları olan M. Çağatay Uluçay'dır¹. Uluçay'dan sonra Leslie Peirce, Turhan Sultan'ın emirleri üzerinde durmuş ve daha sonra emirlerle ilgili ayrı bir çalışma kaleme alacağını ifade etmesine rağmen hâlâ böyle bir çalışma hazırlanmamıştır². Lucienne Thys-Şenocak da Turhan Sultan'ın emirleri ile ilgilenmiş ve çalışmalarında emirlerin bir kısmını neşretmiştir³. Halil İnalcık hocamız

-
- 1 *Padişahın Kadınları ve Kızları*, Ankara 2001, s. 58.
 - 2 Leslie P. Peirce, *The Imperial Harem, Women and Sovereignty in Ottoman Empire*, New York 1993. Türkçesi; *Harem-i Hümayûn Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul 1998, s. 324, 336.
 - 3 *Hadice Turhan Sultan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler*, çev. Ayla Ortaç, İstanbul 2009, s. 65-79, 156, 204-211, 302-305, 314.

da bazı emirleri yanlış bir yorumla Kösem Sultan'a atfetmekle birlikte, bunların bir kısmını yayınlamıştır⁴.

Turhan Sultan'a ait emirlerle ilgili bazı sıkıntılar mevcuttur. Bunların başında da emirlerin kime ait olduğunu tespit etmek gelmektedir. Bu problemi aşmak için öncelikle emirlerin tarihlendirilmesi gerekmektedir⁵. Zira böyle bir yol takip edilmediği takdirde Turhan Sultan'ın emirlerini başka valide sultanlara, özellikle de Kösem Sultan'a atfetme ihtimali vardır ki, bazı araştırmalarda bu yanlışla düşülmüştür⁶. Bu yüzden, diğer kaynaklarla karşılaştırarak emirlerin tarihlendirilmesine çalıştık. Başta Ruus defterleri olmak üzere dönemin diğer arşiv kaynaklarını ve dönemi ele alan kronikleri kullanarak, birçok emrin ya tam tarihini ya da yaklaşık tarihlerini tespit ettik. Bu inceleme sonucunda Turhan Sultan'a ait olduğu kesin olan emirlerden hareketle diğer emirlerin de kime ait oldukları tayin edildi. Bu minvalde, bizim tespitlerimize göre, Kösem Sultan'a ait olan emirler şunlar olmalıdır: Nr. E 7001/1-8, 2457/1-3⁷. Bunların haricinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de Kösem Sultan'a ait olan şu emirler vardır: HAT, nr. 1653/1-2, 67-69, 74, 77, 94-95; nr. 1654/8⁸.

Tarihlendirilen emirlerden hareketle Turhan Sultan'ın yazı stili tespit edildi ve böylece, tarihlendiremediğimiz belgelerin de kime ait olduklarını tayin etmek kolay oldu. Bu

4 *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, II, *Tagayyür ve Fesâd (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*, İstanbul 2014, s. 371-427.

5 Hem Leslie Peirce hem de Lucienne Thys-Şenocak belgeleri tarihlendirmenin zorluğuna temas etmiştir.

6 Buna iyi bir misal için bk. Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, II, 371-427.

7 L. Peirce'a göre ise nr. E. 7001/1, 4-6 ve 8 ile nr. E. 2457/1-3 Kösem'e ait olmalıdır (*Harem-i Hümayûn*, s. 324). Murat Kocaaslan da Kösem Sultan'a ait olan şu emirleri tespit etmiştir: nr. E. 7001/1-8; nr. E. 2457/1-3 (*Kösem Sultan, Hayatı, Vakıfları, Hayır İşleri ve Üsküdar'daki Külliyesi*, İstanbul 2014, s. 37-38, 40-44, 46-47, 72-85).

8 Murat Kocaaslan, bunlardan yalnızca nr. 1653/74 ve 1654/8'i tespit edebilmiştir (*Kösem Sultan*, s. 72-3, 103-106).

cümleden olarak Turhan Sultan'a ait olduğunu tespit ettiğimiz emirler şunlardır: TSMA, nr. E 2457/4-37; nr. E 7001/9-47; nr. E 7002/1-86; nr. E 779-14; nr. E 751-48. Bunların bir kısmı beyaz üzerine emirlerken (nr. E 2457/8, 15, 30-37; nr. E 7001/9, 11-38), diğerleri telhis üzerinedir. Emirlerin hiç birinde tarih bulunmaz ve beyaz üzerine olanların sonunda “Vâlîde Sultân” yazar. Yalnızca iki tanesinde “Vâlîde-i Sultân Mehmed Hân” yazılmıştır⁹. Emirlerin büyük bir kısmı sadrazama, bazıları ise sadaret kaymakamına hitaben kaleme alınmıştır. Bazı mecmualarda da Turhan Sultan'ın emirlerine yer verilmiştir¹⁰.

Turhan Sultan, yalnızca sadrazam veya sadaret kaymakamına emirler kaleme almadı. Bunun yanında taşradaki valilerle de mektuplaştı. Bu minvalde en azından Bağdat valisine gönderdiği bir mektup elimizdedir¹¹.

TSMA'daki Turhan Sultan tarafından kaleme alınmamakla beraber valide sultanı ilgilendiren diğer belgeler de araştırmamızda kullanıldı. Bu minvalde özellikle IV. Mehmed'in Darüssaade Ağası Abbas Ağa'ya yazdığı hatt-ı hümayûnlar önemlidir. Zira uzun süre İstanbul'dan uzak kalmayı tercih eden padişah, bir taraftan şehrin ve haremın idaresini, diğer taraftan da validesinin ihtiyaçlarını sağlamak ve onu kontrol altında tutmak için darüssaade ağasına emirler gönderdi. Bu hatt-ı hümayûnlardan hareketle Turhan Sultan'ın 1668-1671 yılları arasında İstanbul'daki hayatını, daha da önemlisi padişahın şehirden uzak kalmasını fırsat görenlerin darbe girişimi ve buna karşı alınan tedbirleri aydınlatmak mümkün oldu.

9 TSMA, nr. E. 2457-37; nr. E. 7001-10.

10 *Münşeât*, Münchener Digitalisierungs Zentrum Digitale Bibliothek, s. 11, 20-21, 42-43.

11 TSMA, nr. E. 2457-37. Kime yazıldığını tespit edemediğimiz, ancak taşra valilerinden birine yazıldığı anlaşılan başka bir mektubu için bk. nr. E. 7001-10.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belge ve defter tasnifleri de Turhan Sultan'ın biyografisini inşa etmede önemli veriler sağladı. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki Turhan Sultan'a ait emirlerin tarihlendirilmesi için özellikle döneme ait tayinleri ihtiva eden ruus defterlerinden istifade edildi. Bunun yanında Turhan Sultan'ın terekesi, hangi tarihte nerede olduğu, Çanakkale'de inşa ettirdiği kale ve Yeni Valide Camii'ne dair bazı tartışmalı hususlar Osmanlı Arşivi'ndeki ilgili defter ve belgelerden hareketle çözülmeye çalışıldı. Buna ilaveten valide sultanın muhtelif masraflarına dair kayıtlar da Osmanlı Arşivi'ndeki ilgili tasniflerden çıkarıldı. Buna mukabil 1647-1657 ve 1666-1677 yılları arası hükümleri ihtiva eden mühimme defterlerinin günümüze ulaşmamış olması büyük bir eksikliktir. Mühimme dosya tasnifinin de belirtilen dönem için çok az belge ihtiva etmesi eksikliği daha da arttırmaktadır.

Turhan Sultan'ın emirlerinin tarihlendirilmesinde valide sultana sadrazamlar veya sadaret kaymakamları tarafından sunulan telhisler de önemli veriler sağladı. Buna mukabil telhislerde tarih bulunmaması bunların da tarihlerinin tespit edilmesi meselesini gündeme getirdi. Telhislerde verilen bilgilerden hareketle hangi sadrazam tarafından kaleme alındıkları büyük oranda tayin edildi. Bunun için de emirler de olduğu üzere diğer arşiv kaynakları ve kronikler kullanıldı. Ekler kısmında verdiğimiz telhislerin hangi tarihe ait oldukları, ilgili metnin dipnotunda ayrıntılı olarak ele alındı ve bu husustaki bazı yanlışlar da bu vesileyle düzeltildi. Tespit edebildiğimiz kadarıyla telhisleri sadrazamlara göre şu şekilde dönemlendirmek mümkündür:

A-) Gürcü Mehmed Paşa devrine ait olanlar: TSMA, nr. E. 2457-5; nr. E. 2457-6; nr. E. 2457-7; nr. E. 2457-10; nr. E. 2457-11; nr. E. 2457-12; nr. E. 2457-13; nr. E. 2457-14; nr. E. 2457-19; nr. E. 2457-20; nr. E. 2457-21; nr. E. 2547-22; nr. E.

2457-23; nr. E. 2457-25; nr. E. 2457-26; nr. E. 2457-27; nr. E. 2457-29; E. 2547-30; E. 2547-32; nr. E. 2547-34; E. 2547-35; nr. E.7001-39; nr. E.7001-40; nr. E.7001-43; nr. E.7001-45; nr. E.7001-46; nr. E.7001-47; nr. E.7002-1; nr. E.7002-2; nr. E.7002-3; nr. E.7002-4; nr. E.7002-5; nr. E.7002-6; nr. E.7002-7; nr. E.7002-8; nr. E.7002-9; nr. E.7002-10; nr. E.7002-11; nr. E.7002-12; nr. E.7002-13; nr. E.7002-14; nr. E.7002-15; nr. E.7002-16; nr. E.7002-17; nr. E.7002-18; nr. E.7002-19; nr. E.7002-20; nr. E.7002-21; nr. E.7002-22; nr. E.7002-23; nr. E.7002-24; nr. E.7002-25; nr. E.7002-26; nr. E.7002-27; nr. E.7002-30; nr. E.7002-31; nr. E.7002-36; nr. E.7002-37; nr. E.7002-38; nr. E.7002-39; nr. E.7002-40; nr. E.7002-41; nr. E.7002-42; nr. E.7002-43; nr. E.7002-45; nr. E.7002-47; nr. E.7002-48; nr. E.7002-49; nr. E.7002-50; nr. E.7002-51; nr. E.7002-52; nr. E.7002-53; nr. E.7002-55; nr. E.7002-56; nr. E.7002-57; nr. E.7002-58; nr. E.7002-62; nr. E.7002-64; nr. E.7002-66; nr. E.7002-67; nr. E.7002-68; nr. E.7002-69; nr. E.7002-70; nr. E.7002-71; nr. E.7002-73; nr. E.7002-74; nr. E.7002-75; nr. E.7002-77; nr. E.7002-78; nr. E.7002-81; nr. E.7002-82; nr. E.7002-84; nr. E.7002-86.

Turhan Sultan'ın şu beyaz üzerine emirleri de Gürcü Mehmed Paşa'ya hitaben kaleme alınmış olmalıdır: TSMA, nr. E.7001-15; nr. E.7001-18; nr. E.7001-19; nr. E.7001-20; nr. E.7001-22; nr. E.7001-21; nr. E.7001-24; nr. E.7001-26; nr. E.7001-27; nr. E.7001-28; nr. E.7001-29; nr. E.7001-32; nr. E.7001-34; nr. E.7001-35; nr. E.7001-37.

Gürcü Mehmed Paşa kaleme aldığı telhislerine genellikle, "Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki" şeklinde başlamaktadır. Ayrıca diğer sadrazamlara nazaran Gürcü Mehmed Paşa'ya ait olan telhislerin çokluğu da dikkat çekmektedir.

B-) Tarhuncu Ahmed Paşa devrine ait olanlar: TSMA, nr. E. 2457-16; nr. E.7002-54; nr. E.7002-76.

C-) Derviş Mehmed Paşa devrine ait olanlar: TSMA, nr. E. 2457-17; nr. E.7001-25; nr. E.7002-59; nr. E.7002-79; nr. E.7002-83; nr. E.7002-84; nr. E.7002-85.

D-) İpşir Mustafa Paşa devrine ait olanlar: TSMA, nr. E. 779-15; nr. E. 2547-31; nr. E.7001-27; nr. E.7002-32.

E-) Muhtelif devirlerde sadaret kaymakamları tarafından kaleme alınan telhisler: TSMA, nr. E. 2457-18; nr. E. 2457-24; nr. E. 2457-28; nr. E. 7001-41; nr. E. 7001-42; nr. E. 7001-44; nr. E. 7002-28; nr. E. 7002-29; nr. E. 7002-32; nr. E. 7002-33; nr. E. 7002-35; nr. E. 7002-44; nr. E. 7002-46; nr. E. 7002-60; nr. E. 7002-61; nr. E. 7002-65; nr. E. 7002-72; nr. E. 7002-79; nr. E. 7002-80; nr. E. 7002-83.

Sadaret kaymakamlarının sunduğu telhisler genellikle, *“Devletlü ve sa’âdetlü ve izzetlü sultânım hazretlerinin mübârek paşmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı ben-de-i bâ-mikdâr budur ki”* şeklinde başlamaktadır.

Turhan Sultan da bazı beyaz üzerine emirlerini doğrudan sadaret kaymakamına hitaben kaleme almıştır. Bunlar tespit edebildiğimiz kadarıyla şunlardır: TSMA, nr. E. 2457-8; nr. E. 2457-15; nr. E. 7001-9; nr. E. 7001-14; nr. E. 7001-30.

2-Kronikler

Turhan Sultan’ın biyografisi kaleme alınırken, daha önceki birçok çalışmada olduğu üzere, en fazla müracaat edilen kaynakların başında hiç şüphesiz Mustafa Naîmân’ın tarihi (*Ravzatü’l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârî’l-Hâfıkayn*) gelir. İlk resmî vekayinüvis olan Naimâ, 982-1070/1574-1660 yılları arasının

tarhini kaleme almıştır¹². Zikredilen dönem için Naîmâ, henüz tespit edilememiş iki önemli kaynağı, büyük oranda eserinde naklettiğinden ayrı bir önem taşır. Zira özellikle Naîmâ tarafından sık sık müracaat edilen Şârihü'l-Menâr Mehmed Efendizâde Ahmed Efendi'nin günümüze ulaşmadığı tahmin edilen eseri sayesinde Turhan Sultan'ın ve Harem halkının siyaset üzerindeki etkisinin boyutlarını tespit etmek ve dönemin diğer kaynaklarında yer almayan birçok söylentiden haberdar olmak mümkündür. Bunun yanında yine Naîmâ'nın büyük oranda istifade ettiği Maanoğlu Hüseyin Efendi'nin günümüze ulaşmadığı düşünülen mecmuasında da aynı konulara dair değerli bilgiler mevcuttur. Ayrıca Naîmâ, kendi dönemine kadar yaşamış ve Enderun'da olması hasebiyle saraydaki ve Harem'deki gelişmeleri yakından takip etmek imkânına sahip olan Maanoğlu'ndan şifahî bilgiler de nakleder.

Harem'in devlet işleri üzerindeki etkisi ve Turhan Sultan'ın siyasete müdahalesine dair ayrıntılı bilgiler veren bir diğer müellif de Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi'dir. Müellif, Kösem ve Turhan Sultan devirlerinin önemli aktörlerinden biriydi ve Harem'in siyasete karışmasına karşı çıkanların başında gelmekteydi. Bu yüzden Abdülaziz Efendi'nin *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli* (1648-1658) adlı eserinde Turhan Sultan ile ilgili verdiği bilgilerin ayrı bir değeri vardır. Bunda müellifin hayatının son yıllarını Bursa'da sürgünde geçirmesi ve buna sebep olarak gördüğü Harem halkına duyduğu kızgınlığın da etkisi vardır¹³.

Ele aldığımız dönemin önemli kaynaklarından biri de XVII. yüzyılın en önemli müelliflerinden Kâtib Çelebi'nin *Fezleke*

12 *Târih-i Naimâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)*, I-IV, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007.

13 Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)* 1732, haz. Nevzat Kaya, Ankara 2003.

adlı eseridir. 1000-1065/1592-1654 tarihleri arasındaki hadiseleri ihtiva eden *Fezleke*, yukarıda değerlendirdiğimiz iki kaynağın aksine, ele aldığı dönemdeki hadiseleri oldukça kuru bir üslubla ele alır. Buna mukabil Kâtib Çelebi de Harem halkının devlet işlerine müdahil olmasından rahatsızlık duymuş ve bunun olumsuz yönlerini izah etmiştir¹⁴.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi de istifade ettiğimiz kaynaklardandır. Evliyâ Çelebi, hem Melek Ahmed Paşa'nın eşi Kaya Sultan'a yakınlığı hem de dönemin önde gelen devlet adamlarının bazılarının yakınında bulunması hasebiyle çağdaşı olan kaynaklarda bulunmayan birçok değerli bilgiyi edinme imkânına sahipti. Ele aldığımız dönemin sosyal, kültürel tarihi kadar, siyasal ve iktisadi tarihini anlamak ve Harem'in nüfûzunu ortaya kayabilmek için *Seyahatnâme* değerli veriler sağlamıştır¹⁵.

1648-1682 tarihleri arasındaki havadisleri ele alan kaynaklardan *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi* de çalışmamızda istifade edilen eserlerin başında gelir. Zira Abdurrahman Abdi Paşa, uzun bir süre IV. Mehmed'in sırâtibi olması hasebiyle, Saray ve çevresindeki hadiseleri yakından takip etme imkânı bulmuştur. Müellif, sırâtibi olmasının da bir gereği olarak eserini rûznâme şeklinde kaleme almış ve bu yüzden incelediğimiz dönemin doğru bir kronoloji ile inşa edilmesinde büyük kolaylık sağlamıştır. Bunun yanında padişahın en yakınlarından biri olması müellifin diğer kaynaklarda bulunmayan birçok değerli ayrıntıyı nakledebilmesini mümkün kılmıştır. Ayrıca sağlam kronolijisi sayesinde Turhan Sultan'ın emirlerinin tarihlendirilmesi de kolay olmuştur. Buna mukabil

14 *Kâtib Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin*, haz. Zeynep Aybicin, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

15 *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, I-X, haz. Seyid Ali Kahraman-Yücel Dağlı vd.

Abdurrahman Abdi Paşa, eserini padişah merkezli kaleme aldığı için Turhan Sultan'ın devlet işlerindeki etkisine dair pek fazla bilgi vermemiş, adeta valide sultanı görmemezlikten geçerek mutlak muktedir bir padişah portresi çizmiştir¹⁶.

Harem'in siyâsî nüfûzunu, Harem ağaları arasındaki mücadeleleri anlatan ve bu yüzden Turhan Sultan çalışmalarında uzun süredir istifade edilen bir diğer müellif de Mehmed Halife'dir. Mehmed Halife, Enderun'da eğitim alması, bilahare uzun süre Seferli Odası'nda bulunması hasebiyle Saray'daki güç mücadelelerine yakından şahit olmuş ve bunları eserinde nakletmiştir¹⁷.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa da eseri kaleme alırken istifade ettiğimiz ve diğer kaynaklarda bulunmayan bilgiler veren müelliflerdendir. Silahdar'ın eseri özellikle Turhan Sultan'ın valide sultan olarak İstanbul ile Edirne arasındaki geliş gidişlerini ve şehzadelerin valide sultana olan yakınlıklarını ortaya koymada değerli bilgiler ihtiva eder¹⁸.

Dönemin önemli müelliflerinden Münecimbaşı Hüseyin Efendi¹⁹, Nihâdî²⁰, Vecihî²¹, Mehmed Raşid²², Defterdar Sarı

16 Abdurrahman Abdi Paşa *Vekâyi'-nâmesi* [Osmanlı Tarihi (1648-1682)], haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul 2008.

17 Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmanî*, haz. Ertuğrul Oral, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.

18 Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Zeyl-i Fezleke* (1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695) (*Tahlil ve Metin*), haz. Nazire Karaçay Türkal, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.

19 *Camiü'd-Düvel, Sultan IV. Mehmet Dönemi Tercüme, Metin ve Değerlendirme*, haz. Fahri Oluk, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2011.

20 *Tarih-i Nihâdî* (152b-233a), haz. Hande Nalan Özkasap, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004.

21 *Vecihî Tarihi*, haz. Ziya Akkaya, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi DTCF, Ankara 1997.

22 *Târih-i Râşid ve Zeyli, I* (1071-1114/1660-1703), haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır ve Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul 2013.

Mehmed Paşa²³, Hatib Mustafa²⁴, Hezarfen Hüseyin Efendi²⁵, Derviş Abdullah²⁶, Ahmed Resmî²⁷ ve Feyzullah Efendi'nin²⁸ eserlerinden de istifade edilmiştir.

Eremya Çelebi Kömürciyan'ın eserleri de dönemin anlaşılması, özellikle de yangınların Topkapı Sarayı Harem daire-sine verdiği zararlar ve bunun Turhan Sultan'a etkilerini ortaya koymak adına önemli veriler ihtiva eder. Bunun yanında Turhan Sultan'ın siyasî hayatında kritik bir dönüm noktası olan Çınar Vak'ası'na dair yazdıkları da değerlidir²⁹.

3-Yabancı kaynaklar

Turhan Sultan ve sultanın yaşadığı devir birçok yabancı tara-fından ele alınmıştır. Biz burada valide sultan ile çağdaş olan yazarlara dair bilgi vereceğiz. Bu minvalde bahsedilmesi ge-rekli müelliflerin başında İstanbul'daki Venedik balyosları gelir.

Giacomo Querini, 1676'da Venedik senatosuna sunduğu ra-porunda Turhan Sultan'a dair de önemli bilgiler verir³⁰. Yine bu

-
- 23 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin* (1066-1116/1656-1704), haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.
 - 24 *Hatib Mustafa (Kürd) Risale, Tashih ve Metin*, haz. Saliha Yıldırım, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1965.
 - 25 Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyân Fi Kavânin-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlğürel, Ankara 1998.
 - 26 Derviş Abdullah, *Risale-i Teberdariye Fi Ahval-i Darüssaaade*, haz. Pınar Saka, İstanbul 2011.
 - 27 Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, haz. Ahmet Nezihi Turan, İstanbul 2000.
 - 28 Ahmed Türek-F. Çetin Derin, "Feyzullah Efendi'nin Kendi Kaleminden Hal Tercümesi", *Tarih Dergisi*, sayı: 23 (İstanbul 1969); a.g.d, sayı: 24 (İstanbul 1970).
 - 29 Eremya Çelebi Kömürciyan, "Çınar Vak'ası", nşr. Hrand D. Andreasyan – Fahri Ç. Derin, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sayı: 3 (İstanbul 1957), s. 57-65; a.g.m, *İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul*, trc. ve tahşiye: Hrand D. Andreasyan, yay. haz. Kevork Pamukciyan, İstanbul 1988; Hrand D. Anderasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", *Tarih Dergisi*, sayı: 27 (İstanbul 1973), s. 59-84.
 - 30 Nicolo Barozzi-Guglielmo Berchet, *Le Relazioni degli Stati Europei lette al Sena-to dagli Ambasciatori Veneziani nel Secole Decimasettimo*, Serie V, Turchia, Ve-

minvalde Giovanni Morosini di Alvise ve ondan sonraki Balyos Pietro Civrano da valide sultan ve Harem halkı arasındaki güç mücadelelerine, Turhan Sultan'ın Köprülü Fazıl Ahmed Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadaret yıllarında devlet işlerine nasıl müdahil olduğuna dair önemli bilgiler rapor etmiştir³¹. Girit Savaşı'nın devam ettiği yıllarda Venedik balyoslarının Yedikule'de hapis tutulmaları ve bu yüzden rapor yazamamaları dönem için önemli bir kayıptır.

1660'da İngiliz elçisi Winchilsea Kontu'nun özel sekreteri olarak İstanbul'a gelen ve elçinin İngiltere'ye dönmesinden sonra 1679'a kadar İzmir konsolosu olarak görev yapan Paul Ricaut da kaleme aldığı birçok eserde Turhan Sultan ve dönemine dair önemli bilgiler verir. Ricaut'un verdiği bilgilerin bir kısmı diğer Batı kaynaklarından aktarılmakla beraber, büyük bir kısmı da kendi müşahedelerine ve İstanbul'da iken temas kurduğu Osmanlı vatandaşlarının tanıklıklarına dayandığı için değerlidir. Ayrıca Ricaut'nun eserlerine daha sonra zeyiller de yapılmıştır. Biz çalışmamızda Ricaut'un özellikle iki eserini kullandık. Zira bu iki eserde Turhan Sultan'a dair doğrudan ve ayrıntılı bilgiler verilir. Buna mukabil Ricaut'un anlatımlarında bazı hususların izam edildiği de ifade edilmelidir³².

1670-1679 yılları arasında İstanbul'da Fransa elçisi olarak görev yapan Marquis de Nointel de mektuplarında ve

nedik 1866, II, 121-196; Luigi Firpo, *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, Costanipoli 1590-1793, XIII, Torino 1984, s. 907-981.

31 Morosini'nin raporu için bk. Barozzi-Berchet, *Turchia*, II, 197-248; Firpo, XIII, 983-1034. Civrano'nun raporu için bk. Barozzi-Berchet, *Turchia*, II, 249-286; Firpo, XIII, 1035-1071.

32 Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, ter. Halil İnalçık-Nihan Özyıldırım, Ankara 2012; Paul Ricaut, *The Turkish History Comprehending The Origin of that Nation and the Growth of the Othoman Empire, with the Lives and Conquests of their Several Kings and Emperors*, II, London 1701.

raporlarında Turhan Sultan'a dair bilgiler verir³³. Yine Fransa elçiliğinde özellikle Şark yazmalarını toplamakla görevli bulunan Antoine Galland'ın günlüğünde de valide sultanla ilgili bilgiler bulmak mümkündür³⁴.

Osmanlı haremî ve Topkapı Sarayı'nın teşkilat yapısına dair en önemli kaynaklardan biri olan Albertus Bobovius/Ali Ufki Bey'in anıları da araştırmamızda kaynaklık etti. Buna ilave-ten devrin siyasî gelişmelerini inşa etmek için de kullanıldı³⁵.

Daha 18 yaşında iken 1653'te İzmir'e gelen ve burada 1657'ye kadar kalan Chevallier D'Arvieux'un hatıratı da IV. Mehmed devrinin en önemli kaynaklarından biridir. Zira müellif, 1672'de Fransa Kralı XIV. Louis'nin mektubunu IV. Mehmed'e getirmekle görevlendirildi ve bu vesileyle İstanbul'a geldi. Daha sonra kaleme aldığı hatıratının özellikle dördüncü cildinde, belirtilen tarihler arasında Osmanlı başkentinde bizzat şahit olduklarını ayrıntılı bir şekilde anlatır ve bu vesileyle zaman zaman Turhan Sultan'dan da bahseder³⁶.

İngiltere Kralı II. Charles'ın elçilik papazı olarak 1670'te Osmanlı topraklarına gelen John Covel'in seyahatnâmesi de ele aldığımız dönemin önemli kaynakları arasındadır. Covel'in seyahatnâmesi bugüne kadar yapılan çalışmalarda daha çok 1675'te Edirne'de Şehzade Mustafa'nın sünnet töreni ve Hattice Sultan'ın düğünü için kullanılmıştır. Buna mukabil Covel,

33 Albert Vandal, *Les Voyages de Marquis de Nointel (1670-1680)*, Paris 1900. Bu araştırmada Vandal'ın eserinin Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunan ve henüz yayınlanmamış tercümesi kullanılmıştır. Bk. Albert Vandal, *Marquis de Nointelle'in Seyahatleri (1670-1680)*, çev. Hikmet Geray, TTK Kütüphanesi, çev. nr. 31.

34 Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673)*, I. Cilt (1672), haz. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik, Ankara 1998.

35 Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları Topkapı Sarayı'nda Yaşam, çev. Ali Berktaş, İstanbul 2002; Ali Ufki Bey/Albertus Bobovius, *Saray-ı Enderun Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2013.

36 *Mémoires Du Chevallier D'Arvieux*, IV, Paris 1785.

seyahatnâmesinde İstanbul tarihine ve dönemin hadiselerine dair de ayrıntılı bilgiler verir. Bununla birlikte bu önemli seyahatnâmenin büyük bir kısmının yazma olarak kalması ve yazarın yazısının oldukça okunaksız oluşu günümüze kadar yapılan çalışmalarda eserden istifadeyi zorlaştırmıştır³⁷.

1655-1656 yılları arasında İstanbul'da dokuz ay kalan ve daha sonra Bursa, İzmir, Ege Adaları üzerinden Kudüs'e giden Fransız seyyah Jean Thévenot da seyahatnâmesinde genel olarak Türklerin dinî, siyasî ve ekonomik yapısı hakkında önemli bilgiler verir. Ayrıca İstanbul'da iken meydana gelen isyanlara ve bunların Turhan Sultan'ı nasıl etkilediğine dair de diğer kaynaklarda bulunmayan anekdotlar nakleder. Thévenot'un seyahatnâmesinin Türkçe'ye iki defa tercümesi yapılmasına rağmen, maalesef her ikisi de orijinal eserin tam tercümesi değildir³⁸.

1665'te Edirne'ye gelen Avusturya Elçisi Walter Leslie'nin raporları da istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır. Elçi, özellikle 1664'te ayak sesleri duyulan darbe hazırlıkları, IV. Mehmed'in erkek kardeşlerini öldürtmek istemesi ve bu münasebetle Turhan Sultan'ın şehzadeleri koruma gayretlerine dair önemli bilgiler verir³⁹.

1678'de Fransa elçisi olarak İstanbul'a gelen ve 1685'te Galata'da ölene kadar bu görevde kalan Guilleragues Kontu'nun mektupları da araştırmamızda istifade ettiğimiz bir diğer kaynaktır. Elçinin kritik bir dönemde kaleme aldığı ve İkinci

37 Yazması için bk. *Journals of Dr. J. Covel's Travels*, British Museum, nr. ADD 22912. Hakluyt Society'in 1893'teki müntehatından Türkçe'ye yapılan tercümesi için bk. John Covel, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü, Saray-Merasimler-Gündelik Hayat*, çev. Nurten Özmelek, İstanbul 2011.

38 Jean Thévenot, *1655-1656'da Türkiye*, çev. Nuray Yıldız, İstanbul 1978; Jean Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, İstanbul 2009.

39 Özgür Kolçak, "Habsburg Elçisi Walter Leslie'nin Osmanlı Devlet Yapısına Dair Gözlemleri (1665)", *Tarih Dergisi*, sayı: 54 (İstanbul 2012).

Viyana Seferi öncesi Osmanlı başkentindeki diplomatik hareketliliği ayrıntılı bir şekilde anlattığı mektuplarında Turhan Sultan'ın doğrudan veya dolaylı olarak yapılan görüşmelerde nasıl bir tavır takındığına ve bunun sonuçlarına dair önemli bilgiler verilir. Elçinin bu yönde verdiği bilgiler, birçok araştırmada ileri sürüldüğünün aksine, Turhan Sultan'ın Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam tayin edilmesinden sonra devlet meselelerinden elini çekmediğini gösterir⁴⁰.

1670'te Fransa Elçisi Nointel'in maiyetinde elçilik kâtibi olarak hizmet eden Édouard de La Croix 'in hatıratı da hem Osmanlı haremının teşkilat yapısına hem de Turhan Sultan'ın fiziki özelliklerine dair naklettiği bilgiler açısından önem arzeder. Bunun yanında hatırat, dönemin siyasî gelişmeleri ve sosyal yapısına dair de değerli bilgiler ihtiva eder. Croix'in hatıratı İstanbul ve Edirne tarihi araştırmaları için de orijinal bilgiler içerir⁴¹.

Jean-Baptiste Tavernier'in seyahatnâmesi⁴² ve 1657'de İstanbul'a gelen ilk İsveç elçisi Baron Claes Brorson Ralamb'ın hatıratı⁴³ da araştırmamızda kullandığımız diğer Batı kaynaklarıdır. Özellikle Ralamb'ın IV. Mehmed'in ava giderken maiyetinin geçit törenlerini resmettiirdiği albüm dönemin görsel olarak daha iyi anlaşılması için çok değerlidir⁴⁴.

40 Guilleragus Kontu, *İstanbul Mektupları*, çev. Yaşar Avunç, İstanbul 2010.

41 *Mémoires contenant diverses relations très-curieuses de l'Empire othoman*, I, Paris 1684.

42 Jean-Baptiste Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, ed. Necdet Sakaoğlu, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2007.

43 Claes Ralamb, *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658*, çev. Ayda Arel, İstanbul 2008.

44 *Alay-ı Hümayun, İsveç Elçisi Ralamb'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri, 1657-1658*, ed. Krin Adahl, çev. Ali Özdamar, İstanbul 2007.

BİRİNCİ BÖLÜM

HATİCE TURHAN SULTAN'IN İLK DÖNEMLERİ

Osmanlı Hanedanında Yeni Bir Ümit

Osmanlı tarihinde bir döneme damgasını vuran ve devletin “rükn-i a‘zamı” sıfatına lâayık görülecek kadar öne çıkan Hatice Turhan⁴⁵ Sultan’ın hayatının ilk dönemlerine dair sağlıklı ve net bilgilere sahip değiliz. Bu minvalde nereli olduğu, ne zaman doğduğu ve tam olarak Topkapı Sarayı’na ne zaman alındığına dair verilen bilgiler karinelerden ibarettir. Turhan Sultan’ın Rus olduğu ifade edilir⁴⁶. Ancak o dönemdeki coğrafi ve etnik yapıya göre Ukraynalı veya Lehistanlı da olabilir. Çağdaş bir kaynakta Turhan Sultan’a dair şöyle bir tarif yapılır: “*Sultanın validesi Tarhan Valide Sultan, Rus milletinden, uzun boylu, zayıf, biraz çiçek bozuğu, mavi gözlü, gayet*

45 Bu ismin nasıl okunması gerektiğine dair farklı görüşler ileri sürölmüştür. Bazı kaynaklarda “Tarhan” şeklinde de kaydedilmektedir ve doğru yazımın bu şekilde olması kuvvetle muhtemeldir; fakat genel kullanım Turhan şeklindedir.

46 Tavernier, Turhan Sultan’ın Çerkes asıllı olduğunu kaydeder (Jean-Baptiste Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, ed. Necdet Sakaoğlu, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2007, s. 145). Buna mukabil 1670-1677 yılları arasında İstanbul ve Edirne’de uzun süre bulunan John Covell, Turhan Sultan’ın Rus olduğunu belirtir (*Bir Papazın Osmanlı Günlüğü, Saray-Merasimler-Gündelik Hayat*, çev. Nurten Özmelek, İstanbul 2011, s. 126). Yine bu minvalde XVII. yüzyıl Ermeni müelliflerinden Eremya Çelebi Kömürçian da Turhan Sultan’ın Rus olduğunu kaydeder (*İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul*, trc. ve tahşiiye: Hrand D. Andreevian, yay. haz. Kevork Pamukçian, İstanbul 1988, s. 15).

beyaz, saçları altın sarısı rengindeydi”⁴⁷. Tuillio Miglio da, Turhan Sultan’a dair şu bilgileri aktarır: “Rusya’da, yani o zamanın Polonya’sında doğmuş, çok genç yaşında tutsak edilmiş, İstanbul’a getirilmiş ve orada Kör Süleyman Paşa tarafından satın alınmıştır. Süleyman Paşa onun güzelliğiyle padişahın sarayını süslemesi gerektiğini düşünmüş ve onu tahttaki padişaha [Sultan İbrahim] hediye etmiştir. Padişahın Turhan Sultan’a olan aşkı ölçülemeyecek kadar büyüktü. 2 Ocak 1642’de dünyaya getirdiği Şehzade Mehmed de validesine büyük bir saygı duyuyordu”⁴⁸.

İstanbul’daki Venedik Balyosu Giacomo Querini 1676 tarihli raporunda Turhan Sultan’ın 50 yaşında ve Rus kökenli olduğunu kaydeder. Buna göre Turhan Sultan, 1625’li yıllarda doğmuş olmalıdır⁴⁹.

Turhan Sultan’ın, Eski Saray’a mı yoksa Topkapı Sarayı’na mı alındığı hususu da tartışmalıdır. Buna mukabil Haremeye alınan yeni cariyeye Hatice Turhan/Tarhan ismi verildiği kesindir⁵⁰.

“Mavi gözlü, beyaz tenli ve koyu kahverengi saçlı” Turhan’ın saraydaki ilk eğitimi ile IV. Murad’ın kızkardeşi Âtika

47 *Memoires du sieur de la Croix*, I, Paris 1684, s. 355-356. Croix, eserinde valide sultanın hizmetinde olan görevlilere ve haremın yapısına dair de ayrıntılı bilgiler verir (s. 355 vd).

48 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul 1990, VI, 201; Millio’nun verdiği bu bilgiler sonraki dönemlerde de aynen tekrarlanmıştır (Antonia Baratta, *Costantinople Effigiatae Descrittacoe Una Notizia Su Le Celebri Sette...*, Torino 1840, s. 252; Antoine Laurent Castellan, *Moeurs, Usages, Costumes des Ottomans, et abrégé de leur histoire*, Paris 1812, s. 67).

49 Barozzi-Berchet, *Turchia*, II, 135.

50 Turhan Sultan’ın hayatının ilk devresi hakkında bk. Ahmed Refik, *Kadınlar Saltanatı*, III, 14; aynı müellif, *Samur Devri*, s. 27-28; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 2001, s. 56-57; C. Woodhead, “Turkhân Sultân”, *EI2*, X, 679; Filiz Karaca, “Turhan Sultan”, *DİA*, XLI, 423-424; Luicenne Thys-Şenocak, *Hadice Turhan Sultan*, s. 34.

Sultan bizzat ilgilendi⁵¹. Sultan İbrahim'e sunulmadan önce en iyi şekilde yetişmesi için bizzat Kösem Sultan da Turhan ile yakından meşgul oldu⁵².

Güzelliği ve aldığı özel eğitim sayesinde Sultan İbrahim'in dikkatini kısa sürede çekmeyi başaran Turhan'ın ikbali 1 Ocak 1642'de⁵³ Şehzade Mehmed'in dünyaya getirmesiyle birlikte değişti. Zira bu doğum sıradan bir doğum değildi. Şehzade Mehmed'in doğumuyla Osmanlı hanedanı kesintiye uğramaktan kurtuldu. Şehzadenin doğumu üzerine Turhan, cariyelikten haseki sultanlığa⁵⁴ terfi etti.

Turhan Sultan, ilk başlarda Sultan İbrahim'in teveccühüne mazhar oldu. Bu minvalde kendisine padişahın izni dâhilinde bazı ihsanlarda bulunuldu⁵⁵. Sultan İbrahim devrine ait bir sadrazam telhisinde Kurban Bayramı münasebetiyle

- 51 Ahmed Resmî'ye göre Âtika Sultan, Turhan'a mürebbiyelik yapmıştır (Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, haz. Ahmet Nezihi Turan, İstanbul 2000, s. 56). Resmî, bu bilgiyi Naimâ'dan almıştır. Zira Naimâ, Vezir Kenan Paşa'nın eşi Âtike Sultan'a dair, "vâlide-i padişah-ı cihan hazretlerinin mürebbiyesidir" yönünde bir bilgi nakleder (*Naimâ*, III, 1410).
- 52 Leslie P. Peirce'ye göre Sultan İbrahim'e sunulmadan önce Turhan'ın Kösem Sultan gibi güçlü ve tecrübeli bir valide sultan tarafından eğitilmesi onun devlet işlerinde tecrübe kazanmasını ve daha sonraki süreçte bu tecrübelerini kullanmasını sağlamış olmalıdır (*Harem-i Hümayûn*, s. 313-314).
- 53 Şehzade Mehmed'in doğumu münasebetiyle matbah-ı âmireden yapılan harcamaları gösteren bir defterde şehzadenin doğum tarihi olarak 29 Ramazan 1051 (1 Ocak 1642) olarak kaydedilmiştir (BOA, D.BŞM, MTE.d, nr. 10520, s. 38).
- 54 Turhan Sultan, Sultan İbrahim'in birinci hasekisi olarak bilinir. Ancak Sultan İbrahim devri mutfak masraflarını gösteren bir defterdeki "Evvelki hâseki sultâna ta'yîn olan..., fi 20 Cemaziyelevvel sene 1051 [27 Ağustos 1641]" kaydı bu durumu şüpheye düşürmektedir (BOA, D.BŞM, MTE.d, nr. 10520, s. 76). Ancak bu durumu çözebilecek bir bilgiye de ulaşamadık. Sultan İbrahim'in haseki sultanlarının isimleri ve sıralamasında ciddi sıkıntılar mevcuttur (bk. M. Çagatay Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, Ankara 2001, s. 56-57).
- 55 Mesela, Sultan İbrahim dönemine ait bir sadrazam telhisinde padişahın haseki sultanın kayak örtüsünün yenilenmesini istediği kaydedilir. Bk. TSMA, nr. E. 796-104; Yine Sultan İbrahim, validesi Kösem Sultan ile hasekisi Turhan Sultan'a esir göndermiştir. Bk. TSMA, nr. E. 799-28.

Kösem Sultan ve haseki sultanlara verilen hediyeler şu şekilde sıralanmıştır:

“Vâlîde Sultân hazretleri için bir semmûr kürk ve bir vaşak kürk alınmak lâzımdır. Bin ellişer guruşdan ve altı serâser kaftan ve iki serâser mintâne lâzımdır. Serâserler yüz on beşer guruşdan dokuz yüz yirmi guruş eder. Mecmû'u üç bin yüz seksen sekiz guruş eder.

Kanûn üzere Eski Haseki Sultân hazretlerine bir semmûr kürk ve bir öşek kürk lâzımdır. Dokuz yüz ellişer guruşdan ve altı serâser kaftan ve iki serâser mintâne lâzımdır. Serâserler yüz on beşer guruşdan dokuz yüz yirmi guruş eder. Mecmû'u iki bin dokuz yüz seksen sekiz guruş eder.

Kanûn üzere İkinci Haseki Sultân hazretlerine bir semmûr kürk ve bir öşek kürk lâzımdır. Dokuzar yüz ellişer guruşdan ve altı serâser kaftan ve iki serâser mintâne lâzımdır. Yüz on beşer guruşdan dokuz yüz yirmi guruş eder. Mecmû'u iki bin dokuz yüz seksen sekiz riyâl guruş eder.

Kanûn üzere Üçüncü Haseki Sultân hazretlerine bir semmûr kürk ve bir öşek kürk lâzımdır. Dokuzar yüz ellişer guruşdan ve altı serâser kaftan ve iki serâser mintâne lâzımdır. Yüz on beşer guruşdan dokuz yüz yirmi guruş eder. Mecmû'u iki bin dokuz yüz seksen sekiz guruş eder.

Kanûn üzere Dördüncü Haseki Sultân hazretlerine bir semmûr kürk ve bir öşek kürk lâzımdır. Dokuz yüz ellişer guruşdan ve altı serâser kaftan ve iki serâser mintâne lâzımdır. Yüz on beşer guruşdan dokuz yüz yirmi guruş eder. Mecmû'u iki bin dokuz yüz seksen sekiz guruş eder”⁵⁶.

56 TSMA, nr. E. 794-34a. Telhis 1645 Eylül'üne ait olmalıdır. Zira aynı konu ile ilgili başka bir telhiste tarih olarak 4 Şaban 1055 (25 Eylül 1645) tarihi verilir (TSMA, nr. E. 794-34b). 1051 (1642) tarihli Matbah-ı âmire masraf defterinde Sultan İbrahim'in beş hasekisine yapılan harcamalar kaydedilmiştir BOA, D. BŞM, MTE.d, nr. 10520, s. 20.

Osmanlı hanedanının kaderini değiştiren kişi olmasına rağmen Turhan'ın haseki sultanlık devri ilerleyen yıllarda onun için hiç de parlak geçmedi. Çünkü ruhsal durumu inişli çıkışlı olan Sultan İbrahim'in şehzade Mehmed yerine şehzadenin sütannesinin oğluna ilgi göstermesi Turhan için Topkapı Sarayı'nda buhranlı günlerin geçmesine sebep oldu.

Sultan İbrahim'in şehzade Mehmed'e ilgisizliği üzerine yaşanan bir hadise Ricaut'un eserine şu şekilde yansımıştır: *"Padişahın sarayındaki kızları yöneten kızlar ağası dört yüz elli dolara İranlı bir tüccardan güzel bir bakire köle aldı. Ona çok âşık olmuştu. Fakat en sonunda onun bir çocuğu olmuştu. Fakat haremağalarının hadım edildiğini bilerseniz çocuğun ondan olmadığını anlarsınız. Çok kızınca onu sürdü ve kâhyasının evine hapsetti. Bir erkek doğurunca ağa çocuğun görünüşünden çok memnun olarak onu evlat edindi. Ona elbiseler ve ihtiyaçı olan diğer gerekli eşyaların getirilmesini emretti. Aynı zamanlarda şu anda hüküm sürmekte olan Mehmed de aynı zamanlarda doğdu. Güzel köle de Mehmed'in hemşiresi olarak seğildi ve sarayda iki yıl yaşadı. İbrahim de onu kendi büyük oğlundan daha çok sevmeye başlayınca Sultan Mehmed'in annesi bundan rahatsız oldu. Rahatsızlığını göstermekten geri kalmadı. Hemşireyi tercih eden kızlar ağasına hakaretler ve küfürler yağdırdı ve o kadar kıskanę bir şahıstı ki sultanın bir gün bahçede bu kadınla oynadığını görüncü ona da sert sözler söyledi. Sultan buna çok sinirlendi ve kötü bir şekilde oğlunu (şimdiki Sultan Mehmed) onun kollarından aldı ve bir havuza attı. Eğer herkes o anda onu kurtarmak için işe koyulmasaydı çocuk kesinlikle boğulurdu. O sırada Mehmed bugün hâlâ altında görülebilen bir yara aldı.*

Bu saatten sonra kendisini, kölesini ve oğlunu haseki sultanın[Turhan Sultan] gazabından kurtarabilmek için Mısır'a

gitmek için izin istedi ve bütün paralarıyla birlikte İskenderiye'ye gitmek için hazır olan gemiye bindi"⁵⁷.

Turhan Sultan, bu hadiseden sonra devrin kaynaklarında 1648'e kadar bir daha zikredilmez. 8 Ağustos 1648'de Şehzade Mehmed'in yedi yaşında iken tahta çıkarılması üzerine Turhan Sultan valide sultanlığa yükselecekti. Ancak Turhan Sultan, 1651'de Valide-i Muazzama⁵⁸ Kösem Sultan'ı ortadan kaldırıncaya kadar iktidarda tam manasıyla söz sahibi olamayacaktı. Zira daha yirmili yaşlarındaki Turhan Sultan, devlet işlerinde de yeterli tecrübeye sahip değildi. Bu yüzden Kösem Sultan'ın Eski Saray'a çekilme isteği devrin devlet adamları tarafından kabul edilmemişti. Dönemin ulema ve tarihçilerinden Kara Çelebizâde'nin anlatımıyla, "*Her teceddüd-i nevet-i saltanatda Sarây-ı sipenc âyîn-i vahşetden âzim-i ravza-i huld-i berin olan pâdişâh-ı mağfurun validesi Sarây-ı Atik'a nakl ile mesned-i izzetden mehcûr olmak resm-i dîrîn olmağın Büyük Valide dahi, zahiren künc-i inzivaya çekilmeğe izn rica etmiş iken sultân-ı sipihr-i âsitân hazretlerinin mâder-i mihribânları henüz sinn-i şebâbda olup hakikat üzre âlemden bî-haber ve istiklâlinde nizâm-ı umûr-ı memlekete terettub-i zarar olduğu cihetden Büyük Valide kemâkân bir müddet dahi hidmet-i terbiye vü nezaretde ibkâ olundu*"⁵⁹. Fakat bu uygulama ilerleyen yıllarda ciddi buhranlara

57 Paul Ricaut, *The Turkish History*, II, 100-101.

58 Dönemin arşiv kayıtlarında da Kösem Sultan için bu sıfat kullanılmaktadır. Ayrıca Kösem Sultan için "vâlide-i evvel", "vâlide-i atik"; Turhan Sultan için ise "vâlide-i sâni", "vâlide-i cedid" veya "vâlide sultân-ı küçük" de denilmektedir (BOA, D.BŞM, MTE.d, nr. 10520, s. 98, 100; nr. 10521, s. 29, 32).

59 Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin)* 1732, haz. Nevzat Kaya, Ankara 2003, s. 13. Paul Ricaut da naipliğin "Sultan Mehmed reşit oluncaya kadar naiplik, yaşı ve işlerdeki büyük tecrübesi sayesinde bu iş için büyük bir kabiliyet kazanmış olan büyükannesi" Kösem Sultan'a verildiğini kaydeder (*Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, ter. Halil İnalçık-Nihan Özyıldırım, Ankara 2012, s. 19).

sebebi oldu ve Kâtib Çelebi'nin veciz ifadesiyle “iki vâlide Harem’de bir yerde imtizâc” edemedi⁶⁰.

Turhan Sultan, 1648-1651 yılları arasında bir taraftan kendisine yeni bir çevre edinmeye çalışırken diğer taraftan da Kösem Sultan’ı pasif hâle getirmek için hazırlıklara başladı. Ayrıca valide sultanın öncelikli amacı oğlunun iktidarının ilk yıllarındaki isyanları bastırmak ve IV. Mehmed’in otoritesini güçlendirmektir. Bu problemler ortadan kaldırılmadan Kösem Sultan’a cephe almak pek de doğru bir hamle olmayacaktı. Zira farklı bağlantıları bulunan ve güç dengelerinde hâlâ önemli bir unsur olan Kösem Sultan’a cephe alınması, IV. Mehmed’in tahtı kaybetmesine sebep olabilecek gelişmelere yol açabilirdi. Bu da Turhan Sultan’ı kötü bir sonun beklemesi demekti. Daha önceki sancılı dönemleri gören ve vaktinden önce yapılan erken hamlelerin olumsuz sonuçlar verdiğini tecrübe etmiş olan Turhan Sultan, bu kez tedrici olarak hamleler yapmayı ve önceliklerini tayin etmeyi siyaseten daha doğru bulmuştur.

Daha IV. Mehmed’in iktidarının meşruiyetinin tartışıldığı ve Sultan İbrahim’in kanının davasını güdenlerin ortaya çıktığı günlerde Turhan Sultan, Kösem Sultan’a yakın durmayı tercih etti. Ne kadar doğru bir tercihte bulunduğu çok geçmeden anlaşıldı. Zira 25 Eylül 1648’de Üsküdar’da başlayıp kısa sürede İstanbul’un tamamına yayılan sipahi isyanında Kösem Sultan ve onun bağlantılarının hayati öneme haiz olduğu görüldü.

Sipahiler, gerekli terfilerin yapılmadığı ve Sultan İbrahim’in haksız yere katledildiği gerekçesiyle 25 Eylül 1648’de

60 Kâtib Çelebi *Fezleke Tahlil ve Metin*, haz. Zeynep Aybican, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 1066. Kara Çelebizâde’ye göre de iki validenin Harem’de bir arada bulundurulması isabetli bir karar değildi. Zira bu yüzden Harem halkı arasında tefrika girdi (Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli*, s. 13).

Üsküdar'da isyan bayrağını açtılar⁶¹. Veziriazamın konağında yapılan toplantıda asilere nasihatçiler gönderilmesi kararlaştırıldı ancak sipahiler nasihatçileri dinlemediler. Üsküdar'da başlayan isyan, durumdan ve durumlarından rahatsız diğer grupların da desteğiyle kısa sürede büyüdü. İsyana Galata ve İbrahim Paşa saraylarındaki acemi oğlanları da katıldı.

İsyanın daha da büyüyeceğini gören Veziriazam Sofu Mehmed Paşa, konağına yeniçeri ağasını davet ederek, ağadan yeniçerilerin kendisini destekleyeceklerine dair söz aldı. Yeniçeri ağasının Mehmed Paşa'yı desteklemesinde Kösem Sultan'ın da etkisi vardı. Zira bu dönemde yeniçeri ağaları Valide-i Muaz-zama'nın sözünden çıkmamaktaydılar.

Yeniçeri ağasının Atmeydanı'nda toplanan sipahileri zorla dağıtmak istemesi üzerine isyan daha da büyüdü. Bilahare isyana Enderun acemi oğlanları da dâhil oldular. Böylece isyan Topkapı Sarayı içine kadar sirayet etti ve tehlikeli bir hâl aldı. Sonunda sipahilerin bazı istekleri kabul edilerek isyan bir müddet yatıştırıldı⁶².

24 ve 28 Ekim 1648 tarihlerinde sipahiler tekrar isyan bayrağını kaldırdılar fakat Veziriazam Sofu Mehmed Paşa'nın elini çabuk tutması ve yeniçerilerin desteği sayesinde isyan

61 Ali Ufki Bey, sipahilerin Sultan İbrahim'in öcünü almak almak amacıyla isyan ettiklerini belirtir (bk. *Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, çev. Ali Berktaş, İstanbul 2002, s. 37. Ayrıca bk. *Vecihi Tarihi*, haz. Ziya Akkaya, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi DTCE, Ankara 1997, s. 86-87; *Naimâ Târihi*, III, 1184-1185; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 16.

62 Eylül 1648'deki isyanın ayrıntıları için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1185-1186; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 16; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 1044-1048; *Vecihi Tarihi*, s. 94-97; Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Seyid Ali Kahraman-Yücel Dağlı vd., II, 249-251. Mehmed Halife, 1648 isyanının daha fazla büyümemesinde Kösem Sultan'ın rolünün hayati olduğunu kaydeder (*Tarih-i Gilmani*, haz. Ertuğrul Oral, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 28).

girişimleri fazla büyümeden önlendi⁶³. İsyan eden sipahilerin yeniçeriler eliyle etkisiz hale getirilmelerinden sonra Osmanlı tarihinde “ağalar devri” denen dönem başladı. Bundan sonra Kâtib Çelebi’nin veciz ve manidar ifadesiyle, “ocak ağalarının bıyığını balta kesmez” oldu⁶⁴.

1648’deki isyanların yeniçeriler eliyle bastırılması ve isyan eden sipahilerin güçlerini yeniçeriler lehine kaybetmeleri Harem’deki dengeleri de etkiledi. Zira Kösem Sultan, yeniçeri ağaları ile yakın münasebetler tesis etmişti ve IV. Mehmed’in iktidarını tehdit eden isyanlar Valide-i Muazzama’nın desteği sayesinde bertaraf edilmişti. Bu, ilerleyen süreçte ister istemez temayüz etmek isteyen Turhan Sultan ile Kösem Sultan’ın arasının açılmasını da hızlandıran bir duruma sebep oldu. Çünkü bu olaylardan sonra Kösem Sultan daha müstakil hareket etmeye ve iktidarı önünde engel gördüklerini tasfiye etmeye başladı. Kara Çelebizâde’nin ifadesiyle Kösem Sultan giderek “illet-i müstakille”ye müptela oldu⁶⁵.

1648’de sipahilerin isyanlarını bertaraf eden Kösem Sultan, iktidarını daha da perçinlemek için 1649’un ilk aylarından itibaren birtakım hazırlıklar yapmaya başladı. Bu minvalde ileride kendisi için tehlike oluşturacağını düşündüğü Veziriazam Sofu Mehmed Paşa’nın azledilmesi için kulis faaliyetlerinde bulundu⁶⁶. Kösem Sultan’ın devlet işlerindeki

63 24 ve 28 Ekim 1648’deki isyanlara dair bk. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 1046-1048; *Naîmâ Târihi*, III, 1190-1191; *Vecîhî Tarihi*, s. 87-91; *Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli*, s. 17; *Ali Ufki Bey’in Anıları*., s. 37-38; *Tarih-i Gılmanî*, s. 29.

64 *Fezleke*, s. 1047.

65 *Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli*, s. 25. Ricaut da Turhan Sultan’ın Kösem Sultan’ın gücünü kırmak adına “mukabil bir parti” kurmak için çabaladığını ve bu minvalde bazı kişilere mektuplar gönderdiğini kaydeder (*Osmanlı İmparatorluğu’nun Hâlihazırının Tarihi*, s. 19-20).

66 “Sadriâzam Mehmed Paşa kendiyi velî-ahd-ı mü’eyyed mulâhaza edip her husûsa istibdâd-ı tâm ile yapışıp âlemi tashih dâ’yesinde olmakla Enderûn-ı Hümâyûn halkının her muradına müsâade etmeyip husûsan Vâlîde Sultan hazretlerinin taraflarından gelen nice ricâyı redd edip hilâfın işlerdi.

nüfûzunun artmasından rahatsız olan bazı devlet adamları onun Eski Saray'a nakledilmesini talep ettilerse de bu istekleri hayata geçirilemedi. Valide-i Muazzama ise Sofu Mehmed Paşa'yı azlettirmek için aradığı fırsatı Osmanlı donanmasının Venedik karşısında mağlup olmasıyla buldu ve veziriazam, 21 Mayıs 1649'da azledildi. Mehmed Paşa, Topkapı Sarayı'na davet edildi ve bizzat sekiz yaşındaki IV. Mehmed tarafından görevinden alındı. Bu sırada sultanın hemen yanında da Kösem Sultan durmaktaydı⁶⁷.

Mehmed Paşa'nın azledilmesinden sonra yeni veziriazam olarak Yeniçeri Ağası Kara Murad Paşa'nın⁶⁸ tayin edilmesi ise Kösem Sultan'ın yürüttüğü kulis faaliyetlerinin bir sonucuydu. Zira Kösem Sultan, kendisine yakın gördüğü yeniçeri ağasının veziriazam olmasını sağlayarak iktidarını daha da perçinlemeyi hedeflemişti⁶⁹.

Mehmed Paşa'nın azledilip yerine Kara Murad Paşa'nın tayin edildiği toplantıya bizzat katılan Kösem Sultan, Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi'ye dönerek şu ilginç konuşmayı yaptı: *"Bunca mallar alındı maslahatta bu şekil görüldü ve beni öldürmek sevdâsına düşüldü. Bi-hamdillâhi te'âlâ ben dört devlet görmüşüm, bunca zamandır devlet sürmüşüm. Ben ölmekle ne âlem ta'mîr olur ve ne yıkılır. Bunda kâh beni katle kasd ederler kâh padişahımı ba'zı nesne fermân ettikçe kim*

Ocak ağaları bi'l-küllîye musallatları iken ba'zı husûslarda anlara muhâlefet etmekle mütegayyirü'l-hâtır olmuşlar idi" (Bk. *Naîmâ Târihi*, III, 1212).

67 Sofu Mehmed Paşa'nın azledilmesinde Kösem Sultan'ın rolü hakkında bk. *Naîmâ Târihi*, III, 1212-1215; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 23-25. Kara Çelebizâde, Sofu Mehmed Paşa'ya Kösem Sultan'ın Eski Saray'a gönderilmesi için çabalamasını tavsiye etmiş fakat veziriazam bu talebi kabul etmemiştir (*Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 24).

68 Kara Murad Paşa hakkında bk. Abdülkadir Özcan, "Kara Murad Paşa", *DİA*, XXIV, 363-365.

69 "Çün vâlide hazretleri Murad Ağa'yı vezir etmek husûsunu kuvvetten fi'le getirip husemâ mağlûb oldu" (*Naîmâ Târihi*, III, 1215).

öğretti sana canım derler. Padişahlar ile böyle mu'âmele-i istihzâ olur mu? Ya ta'lîm olunsa ne lâzım gelir”⁷⁰. Bu konuşma, muhaliflerin Valide-i Muazzama'yı yalnızca Eski Saray'a nakletmek istemediklerini, onu öldürmek için dahi planlar yaptıklarını da ortaya koymaktadır.

Kösem Sultan, Kara Murad Paşa'yı veziriazam tayin ettirdikten sonra, Gürcü Abdünnebî gailisini bertaraf eder etmez⁷¹, kendisine muhalif olarak gördüğü Şeyhülislâm Abdurrahim Efendi'nin azledilerek yerine Bahâî Efendi'nin atanmasını da sağladı⁷².

Turhan Sultan'ın Temayüz Etmeye Başlaması

Kösem Sultan, kendisine muhalif olabilecek kişileri birer birer değiştirirken Turhan Sultan da fırsat buldukça devlet kadrolarına kendi adamlarını yerleştirmeyi ihmâl etmiyordu. Bu minvalde Turhan Sultan, tarih kayıtlarına geçtiği kadarıyla, ilk kez IV. Mehmed'in sünnet düğününden sonra öne çıkmaya başladı.

70 *Naimâ Târihi*, III, 1214. Abdülaziz Efendi, Kösem Sultan'ın konuşmasını biraz farklı nakleder (*Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 25). Daha sekiz yaşındaki sultanın devlet işlerinde Kösem Sultan'dan akıl alarak hareket ettiğine dair ciddi eleştiriler yapılmıştır. Bunlardan biri de Kara Çelebizâde'dir. Kara Çelebizâde, IV. Mehmed'in bir sualine, “Baka canım sana bunu kim öğretti” şeklinde karşılık vererek bunu açıkça dile getirmiştir (*Naimâ Târihi*, III, 1215). Sofu Mehmed Paşa'nın azledildiği toplantıda Kösem Sultan da Abdülaziz Efendi'nin bu sözlerine atıf yaparak cevap vermiştir.

71 Gürcü Abdünnebî isyanında Kösem Sultan'ın rolü hakkında bk. *Naimâ Târihi*, III, 1227-1229. İsyanla ilgili en teferruatlı bilgiyi Evliyâ Çelebi verir (*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, III, 48-54). Ricaut, Turhan Sultan'ın Anadolu'daki bazı paşalara gönderdiği mektupların Gürcü Abdünnebî isyanını güçlendirdiğini ileri sürer. Ayrıca isyanın bastırılmasından sonra Kösem Sultan'ının nüfûzunun daha da arttığı kaydeder (*Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi*, s. 20-21).

72 Bahâî Efendi'nin tayin edilmesinde Kösem Sultan'ın etkisi hakkında bk. *Naimâ Târihi*, III, 1233; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 30-31.

IV. Mehmed, 21 Ekim 1649'da sünnet edildi⁷³. Sultan sünnet edilirken Kızlarağası Celâli İbrahim Ağa, bir kazaya sebep oldu ve 23 Ekim 1649'da bu vesileyle görevinden azledilerek Mısır'a gönderildi. Bu görev değişikliği Kösem Sultan'a olduğu kadar Turhan Sultan'a da bazı fırsatlar sundu. Kösem Sultan, darüssaade ağası olarak Eski Saray Ağası Mehmed Ağa'yı⁷⁴ tayin ettirirken; Turhan Sultan da başağası olan Uzun Süleyman Ağa'nın başkapı oğlanı tayin edilmesini sağladı⁷⁵. Bu tayin sayesinde Turhan Sultan, tedricen de olsa Topkapı Sarayı'nda kendi adamlarını istihdam etmeye ve böylece iktidarını güçlendirmeye başladı.

1650 yılına gelindiğinde Kösem Sultan ile Turhan Sultan'ın mücadelesi artık tamamen günyüzüne çıktı ve bu, devlet işlerinin olumsuz olarak etkilemeye başladı. Zira her iki valide adına hareket ettiğini söyleyenler, devlet işlerine müdahale etmeye başladılar. Bu durumdan en fazla da Veziriazam Murad Paşa muzdarib oldu. Naîmâ'nın ifadesiye, *"İki vâlide-i muhtereme bir yerde imtizâc etmeyip Dârüssaâde halkına bâ'is-i tefrika olmakla ikisinin ağaları beyninde azîm münâkaşa ve muhâvere zuhûr edip, "Ne yüzden tedbir gerektir" deyü sadrîa'zam içeri da'vet olunup ba'zı âsâr-ı zarar hiss olunmakla Sinan Paşa Köşkü'nden ileri gitmeğe cür'et etmeyip i'tizâr ile köşkten dağıldılar ve bir kaç tavâşî nefy olunup fitne mün-defi' oldu"*⁷⁶.

73 Sünnet münasebetiyle yapılan eğlenceler için bk. Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmanî*, s. 30; *Vecihî Tarihi*, s. 99; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]*, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul 2008, s. 26-27. Mehmed Halife, *Vecihî ve Abdi Paşa*, sünnet tarihi olarak 14 Şevvâl 1059/21 Ekim 1649'u, Naîmâ ise 15 Şevvâl 1059/22 Ekim 1649 tarihini verir (*Târih*, III, 1248). Sünneti münasebetiyle padişah için hazırlanan eşyalara dair bk. TSMA, nr. D. 4155, vr.7a.

74 Bu isim *Naimâ Târihi*'nde sehven Mahmud Ağa olarak okunmuştur (III, 1249).

75 *Naimâ Târihi*, III, 1249; Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 54.

76 *Naimâ Târihi*, III, 1259. Ayrıca bk. *Fezleke*, s. 1066.

Girit Savaşı'nın devam ettiği günlerde devletin karar mekanizmasını yavaşlatacak şekilde Kösem Sultan ile Turhan Sultan'ın güç mücadelesine tutuşması, Bâbîâlî için savaşı daha da zor hâle getiriyordu⁷⁷. Zira Veziriazam Murad Paşa iki hizip arasında karar vermekte müşkül duruma düşüyordu⁷⁸. Ricaut, bu durumu şu şekilde kaydeder: “*Türkler, Kandiye'ye gönderilen büyük malzemelerle birlikte gittiler. Eğer Bâbîâlî'de genç sultanın babaannesi ve annesi arasındaki ihtilaflar imparatorluk içerisinde pek çok talihsizliğe ve soruna sebep olmasaydı orada büyük başarılar elde ederlerdi. İkisi de genç sultanı koruma meselesi üzerinde hak iddia ediyordu*”⁷⁹.

Kösem Sultan ile Turhan Sultan'ın mücadelesi devlet adamlarının ilişkilerine de açıkça yansımaya başladı. Kösem Sultan'ın desteklediği Veziriazam Murad Paşa, kendisine rakip olarak gördüğü kethüda beyi önce yeniçeri ağası tayin ederek Girit Seferi'ne göndermeyi ve böylece onu İstanbul'dan uzakta pasif hâle getirmeyi denedi. Buna mukabil Turhan Sultan'ın desteğini alan kethüda bey bu tayin talebine rıza göstermedi. Olumsuz cevap üzerine veziriazam, kethüda beyin Budin'e tayin edildiğine dair bir hatt-ı hümayûn almayı başardı; ancak

77 Devletin hiziplere bölünmesine dair Naimâ'nın şu yorumu oldukça yerindedir: “*Her ne vakit ki devlette husûsan kurb-ı padişahide galebe ve neffâz bir müte'ayyin-i vâhide münhasır olmayıp iştirâk ve ihtilâf yoluna fitne vü fesâd eksik olmayıp nizâm-ı umûra hâle gelir. Zirâ umûr-ı devlet şirket kabul etmez bir ma'nâdır*” (Naimâ Târihi, III, 1264).

78 Buna mukabil 1650 yılı itibariyle Venedik ablukasının kaldırılması ve tehlikenin bertaraf edilmesi adına Kösem Sultan, İstanbul Boğazı'nda bazı yeni kaleler inşa edilmesi için özel bir gayret sarfetmiş ve bu tür faaliyetleri maddi olarak da desteklemiş; bunun için Feridun Ağa görevlendirilmiştir. Feridun Ağa, yaptığı tetkikler sonucunda yeni kaleler yapmanın düşman gemilerinin geçişini engellemeyeceği yönünde rapor verince bundan vazgeçilmiştir (bk. Fezleke, s. 1067-1068; Naimâ Târihi, III, 1261).

79 Paul Ricaut, *The Turkish History*, II, 111. Kara Murad Paşa, Mısır Valisi Ahmed Paşa'ya gönderdiği bir mektupta Girit Savaşı sebebiyle yaşanan barut sıkıntısını gidermek için adaya ve İstanbul'a barut gönderilmesini ister (TSMA, nr. E. 448-27).

kethüda “Benim Budin’de ne işim vardır, vezâret ne haddimdir” diyerek bu tayini de kabul etmedi. Kethüda beyden kurtulmak isteyen Murad Paşa, bu kez farklı bir yola müracaat etti; kethüdayı cirit oynamaya davet etti. Paşanın amacı kethüdayı cirit oyununda bir şekilde kaza süsü vererek ortadan kaldırmaktı fakat kethüda, veziriazamın adamları arasına önceden yerleştirdiği casusu sayesinde bu tertipten haberdar oldu. Kethüda bey, veziriazamın tertibine başka bir tertip ile karşılık verdi ve ulûfelerini alamamış olan sipahilerin ayaklanmalarını sağladı. Veziriazam ile kethüda beyin arasını bulmak için Yeniçeri ağası ve Bektaş Ağa araya girdi. Böylece zahirde barış temin edildi. Buna mukabil bu kavga, Murad Paşa’nın ilerleyen süreçte azledilmesinin zeminini oluşturmamasından daha çok Turhan Sultan’ın ne kadar güçlendiğini göstermesi açısından hayati önemi haizdi⁸⁰.

Veziriazam Murad Paşa’nın kethüda beyi azlettirememesi üzerine kethüdanın ve dolaylı olarak Turhan Sultan’ın nüfûzu daha da arttı. Naimâ’nın anlatımıyla, “Çün ocak ağaları umûr-ı devlete bi’l-küllîye müstevlî olup ratk u fetk-i masâlih cümle anların yed-i istiklâlinde idi. Husûsan kethüdâ bey cümleden ziyâde nâm u şân sahibi olup kapısına cümle ulemâ ve vüzerâ mülâzemet edip ekser menâsıb anın re’yi ile verilip rızâsı olmadığı sûrette verilmek mümkün olmayıp ve Küçük Vâlide hâmîsi olduğundan gezend erişirmek müte’assir ve giderek devlet ü ihtîşâmı hadden tecâvüz edip kevkebe vü dârâtı vezîria‘zama beraber” geliyordu⁸¹.

Kethüda beyin nüfûzunun artması, beraberinde etrafında diğer devlet adamlarının toplanmasını da getirdi. Bu minvalde

80 Veziriazam Murad Paşa ile kethüda bey arasında yaşanan gerginlik ve bunda valide sultanların rolü hakkında bk. Fezleke, s. 1068; Naimâ Târihi, III, 1263-1264.

81 Naimâ Târihi, III, 1264-1265.

özellikle yeniçeri ocağının önde gelenleri kethüdaya yaklaşmaya başladılar. Bu durum Turhan Sultan'ın yeni bağlantılar kurmasını sağladı.

Kethüda beyin ve Turhan Sultan'ın güçlerini arttırması, Kösem Sultan'ın desteklediği Veziriazam Murad Paşa'nın da tedricen devlet işlerinde iktidarını kaybetmesine sebep oldu. Murad Paşa, müstakil olarak görevini yapamaz hâle geldiği için ve hayati tehlikesi de bulunduğundan, “*Şevketlü hünkârım! Bir memlekette dört vezîria'zam olmaz işte mührün bir kuluna dahi ver*” diyerek 5 Ağustos 1650'de istifa etti ve yerine Melek Ahmed Paşa veziriazam tayin edildi.

Melek Ahmed Paşa'nın veziriazam tayin edilmesi Turhan Sultan'ın nüfûzunu daha da arttırdı. Zira Ahmed Paşa, sabık Veziriazam Murad Paşa'nın önde gelen muhaliflerindendi⁸².

82 Tarihi kayıtlarda Melek Ahmed Paşa'nın sadaret mührünü kimin tavassutu ile aldığına dair birbirine tezat bilgiler nakledilir. Bu minvalde Abdurrahman Abdi Paşa ve Kâtib Çelebi, Melek Ahmed Paşa'nın Murad Paşa'nın tavsiyesi üzerine veziriazam tayin edildiğini kaydederken (*Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ-yi-nâmesi*, s. 30; *Fezleke*, s. 1069); Naimâ, Murad Paşa'nın azledilmeden önce kendisine rakip olarak gördüğü Melek Ahmed Paşa'yı aceleyle Bağdat valisi tayin ettirerek Üsküdar'a geçirdiğini yazar (III, 1266). Melek Ahmed Paşa'nın yakınında bulunan Evliyâ Çelebi ise vezaret mührünü verirken IV. Mehmed'in paşaya, “Vallahi böyledir kim bir ferdin ilkasıyla ve bir merdin iltimasıyla değil” dediğini kaydeder. Ayrıca, sabık Veziriazam Murad Paşa'nın Melek Ahmed Paşa'nın ricası üzerine Budin beyi tayin edildiğini belirtir (*Seyahatnâme*, III, 154-155). Araştırmalarda da Murad Paşa'nın Melek Ahmed Paşa'yı sadarete tavsiye ettiği kaydedilir (Fikret Sarıcaoglu, “Melek Ahmed Paşa”, *DİA*, XXIX, 43). Murad Paşa, 1653'e kadar Budin'de görev yaptı ve bu tarihte yerine Kenan Paşa tayin edildi. Murad Paşa bu süre zarfında İstanbul'a bir taraftan sınır ahvaline dair mektuplar diğer taraftan da başta IV. Mehmed ve valide sultan olmak üzere önde gelen devlet adamlarına hediyeler gönderdi. Murad Paşa'nın gönderdiği bayram hediyesi ile ilgili bir arzda şunlar kaydedilir: “*Hâliyâ Budun muhâfazasında olan Vezîr Murâd Paşa kullarından mübârek rîkâb-ı hümayûn-ı devlet-makrûnlarına irsâl eylediği ıyd-ı şerîf hediyyesi pâye-i serir-i d'lâlarına gönderilmiştir*”. Bu arzın üzerine Turhan Sultan, “*Teslim olmuştur*” şeklinde cevap yazmıştır (TSMA, nr. E. 528-84/2). Budin Valisi Vezir Murad Paşa'nın borçları ile ilgili bir arz için bk. TSMA, nr. E. 528-84/1. İkinci arzın üzerine de

Yeni veziriazam mührü bazı şartlar ileri sürerek kabul etmişti. Buna göre paşa, işlerine Enderun veya Birun'dan kimsenin müdahale etmemesini, kimsenin hakkı olmadığı halde kendisinden para istememesi ve işlerin bilgisi dâhilinde hayata geçirilmesini talep etti⁸³. Ahmed Paşa'nın talepleri kabul edilmesine rağmen ilerleyen süreçte şartlar hiç de bu şekilde gelişmedi.

Melek Ahmed Paşa'nın sadaretinin ilk aylarında Turhan Sultan, kethüda bey vasıtasıyla Kösem Sultan'ın önemli destekçilerinden Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin önce azledilmesini, ardından da 25 Eylül 1650'de katledilmesini sağladı. Böylece Kara Murad Paşa'dan sonra Hüseyin Efendi'nin de ortadan kaldırılmasıyla Valide-i Muazzama giderek iktidarının önemli dayanaklarını kaybetmeye başladı⁸⁴.

Turhan Sultan, Kösem Sultan'ı etkisiz hâle getirmek için 1651 yılının sonraki aylarında da bazı önemli girişimlerde bulundu. Bu cümleden olarak Mehd-i Ulya'nın Divân-ı Hümayûn'daki önde gelen destekçilerinden Vezir Siyavuş Paşa'nın kaptanıderya tayin edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılması için çalışıldı. Melek Ahmed Paşa, kendisine rakip olarak gördüğü ve Kösem Sultan tarafından da desteklenen Siyavuş Paşa'ya Yenicheri Ağası Kara Çavuş'u göndererek ona kaptanıderyalık teklif etti. Siyavuş Paşa'nın bu teklif vesilesiyle verdiği cevap

IV. Mehmed adına, "Ma'lûm-ı şerîfim olmuşdur. İnşaaallah kılıç, kaftan gönderilür" yönünde cevap yazılmıştır.

83 *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, III, 155. Kâtib Çelebi ise Divân-ı Hümayûndaki toplantıda Melek Ahmed Paşa'nın şartlarının yaklaşık bir saat müzakere edildiğini ve sonra "ocaktan kimse umura müdahale etmez" yönünde söz verildikten sonra paşanın sadaret mührünü kabul ettiğini kaydeder (*Fezleke*, s. 1069. Ayrıca bk. *Naimâ Târihi*, III, 1266; Sarıcaoğlu, "Melek Ahmed Paşa", s. 43).

84 Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin sabık veziriazam Kara Murad Paşa ve Kösem Sultan ile münasebetleri; devlet işlerinde kazandığı nüfûz ve azledilme sürecinin ayrıntıları için bk. *Fezleke*, s. 1072-1073. *Naimâ* da, Hüseyin Efendi hakkında Kâtib Çelebi'den aktardığı bilgileri Şarihü'l-menârzâde'den zenginleştirmiştir (*Naimâ Târihi*, III, 1271-1274). Ayrıca bk. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 31; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 46.

iktidar üzerinde Harem halkının ne kadar etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Paşa, konuşmasında “*Ağa hazretleri ma’lûmdur ki bir kimesne şimdi vezârete tâlib olsa ya Harem-i has tarafından amele yahud taşrada erkân-ı devlet olan ağalara muraca’ata muhtacdır eğer içeriden hareket olsa sâhib-i devlet kendilere damaddır ve iç-halkı kendi ellerindedir*” diyerek hem Melek Ahmed Paşa’nın Harem’e yakınlığına vurgu yapmış hem de veziriazam olmak için Harem ile bağlantının hayati önemi haiz olduğunu ifade etmiştir.

Melek Ahmed Paşa, bütün gayretlerine rağmen Siyavuş Paşa’yı payitahttan uzaklaştıramadı⁸⁵. Bu durumda Kösem Sultan’ın büyük rolü vardı. Zira Valide-i Muazzama, Ahmed Paşa ve eşi Kaya Sultan’a “Siyavuş Paşa’yı incitmeyesiz rızâm yoktur ve ayağı ağrımış hâtırın tatyîb edesiz” yönünde haber göndermişti. Kösem Sultan’ın da açık desteğini alan Siyavuş Paşa’nın İstanbul’dan uzaklaştırılmasından vazgeçildi⁸⁶. Veziriazamın Kösem Sultan’ı karşısına alamamasında ona duyduğu minnet borcunun da etkisi olmalıydı. Zira daha sadaretinin ilk günlerinde askerin mevâcibini ödeyebilmek için Kösem Sultan’dan 1.000 kise almak zorunda kalmıştı⁸⁷. Buna mukabil

85 Melek Ahmed Paşa’nın Siyavuş Paşa’ya düşmanlığı onun Kösem Sultan’a muhalefetinden kaynaklanmıyordu. Zira Ahmed Paşa da Kösem Sultan’ın himayesini görmüştür. Bu yüzden Abdülaziz Efendi, paşanın “Büyük Valide tarafından mahmî” olduğunu kaydeder (*Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli*, s. 79).

86 Siyavuş Paşa’nın kaptanıderya tayin edilerek İstanbul’dan uzaklaştırılmak istenmesi ve Kösem Sultan’ın paşaya verdiği destek için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1285-1286. Kaya Sultan’ın Siyavuş Paşa’ya muhalefeti ve siyaset üzerindeki etkisine için bk. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, III, 187-188.

87 *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, III, 156. Buna rağmen özellikle Girit Seferi’ni finanse edebilmek adına aldığı tedbirler Melek Ahmed Paşa ile Kösem Sultan’ı karşı karşıya getirdi. Tedbirlerden rahatsızlık duyanlar şikâyetlerini Kösem Sultan’a ulaştırdılar. Valide sultan da bunları veziriazama ilettiler. Fakat Kösem Sultan’ın uyarıları etkili olmadı (Melek Ahmed Paşa’nın aldığı mali tedbirleri için bk. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, III, 155-156). Ahmed Paşa’nın aldığı tedbirlere duyulan tepkiler daha 1651 isyanından önce temayüz etmeye başlamıştı. Bu minvalde veziriazamın inşa ettiği kalyonun denize indirilirken batması üzerine

Melek Ahmed Paşa'nın Siyavuş Paşa'yı kendisine rakip olarak görmesinin ne kadar yerinde olduğu 21 Ağustos 1651'deki esnaf isyanında anlaşıldı.

Turhan Sultan, Valide-i Muazzama'yı yakından takip etmek için Kösem Sultan'ın kethüdası Arslan Ağa'nın vefatını da değerlendirmek istedi. Bunun için kendisine yakın olan Koca Mimar Kasım Ağa'nın⁸⁸ Kösem Sultan'ın kethüdası tayin edilmesi için çabaladı fakat bunda muvaffak olamadı. Zira Kösem Sultan, önemli bir mevki olan kethüdalığa kendi adamlarından birinin getirilmesini istiyordu. Bu yüzden, “*Bizim hizmet-kârlarımız vardır anlar ve gayri kimesneler bize kethüdâ olmakta nice mahzûrât vardır*” diyerek kendi adamlarından Feridun Ağa'nın valide kethüdası tayin edilmesini sağladı⁸⁹.

Kösem Sultan, Feridun Ağa'yı kethüda tayin ettirmesine rağmen 2 Mayıs 1651'de Şeyhülislâm Bahâî Mehmed Efendi'nin yerine Abdülaziz Efendi'nin atanmasını engelleyemedi. Bu, önemli bir değişiklikti. Zira Büyük Valide, Abdülaziz Efendi'yi “düşman-ı devlet”⁹⁰ olarak görmekteydi ve zaten ikisi arasındaki anlaşmazlık Sultan İbrahim devrinden itibaren süre

halkın “zulm ile yapılan geminin hâli budur” sözleri ve bu olay sebebiyle “Âh ile battı vezirin gemisi deryâya” şeklinde düşürülen tarih Ahmed Paşa'nın mali tedbirlerine tepkinin açık bir ifadesiydi (Melek Ahmed Paşa'nın aldığı tedbirlerle tepkilere dair bk. *Naimâ Târihi*, III, 1301-1302; *Tarih-i Nihâdî* (152b-233a), haz. Hande Nalan Özkasap, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 5-6. Melek Ahmed Paşa'nın yaptırdığı kalyonun denize indirilirken batmasından sonra kalyonun çıkarılması çalışmaları için mimar ağaya yazılan emirler için bk. TSMA, nr. E. 900/26-4, 10-12 Cemaziyelahir 1061/31 Mayıs-2 Haziran 1651).

88 Kasım Ağa hakkında bk. Ahmed Refik, “Koca Mi'mâr Kasım Ağa”, *Âlimler ve San'atkarlar*, İstanbul 1924, s. 207-227; Semavi Eyice, “Mimar Kasım Hakkında”, *Belleten*, sayı: 172 (Ankara 1979), s. 767-808; İsmet Parmaksızoğlu, “Kasım Ağa”, *İA*, VI, 379-380; Fatma Afyoncu, *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı*, Ankara 2001, s. 14-17.

89 *Naimâ Târihi*, III, 1288. Kösem Sultan'ın kethüdasının devlet işlerindeki rolü için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1313.

90 *Naimâ Târihi*, III, 1299.

gelmekteydi. Ayrıca Bahâî Efendi'nin azledilmesinde Turhan Sultan'a yakın olan ağaların büyük bir dahli vardı. Hatta Bahâî Efendi, azledilmeden önce ağaların baskıları sebebiyle birkaç defa Harem'e istifa etmek istediğini bildirmişse de Kösem Sultan, “*Müdârâ ile hüsn-i hulk ile geçinip bir zaman tahammül etsinler*” diyerek şeyhülislâmın talebini geri çevirmişti. Fakat Bahâî Efendi'nin İngiltere'nin İzmir balyosuna sert muamelesi ağalara aradıkları fırsatı verdi ve şeyhülislâm devlet menfaatlerine halel getirdiği gerekçesiyle, Kösem Sultan'ın itirazına rağmen, azledildi ve yerine Çelebizâde Abdülaziz tayin edildi⁹¹. Meşihat makamına ağalar vasıtasıyla Abdülaziz Efendi'nin getirilmesi Kösem Sultan'a büyük bir darbe olurken, Turhan Sultan için önemli bir kazanımdı. Buna rağmen 1651 Ramazan'ındaki esnaf isyanı, geçici de olsa, dengeleri Kösem Sultan lehine çevirdi.

21 Ağustos 1651'de⁹² züyuf ve kırpık akçe ile kendilerinin zarara uğratıldığını şikâyet etmek üzere önce Veziriazam Melek

91 Bahâî Mehmed Efendi'nin Kösem Sultan ile yakınlıkları, azledilmesi ve Abdülaziz Efendi'nin şeyhülislâm tayin edilmesinin ayrıntıları için bk. *Naimâ Târîhi*, III, 1295-1301. Ayrıca bk. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 33-34; *Fezleke*, s. 1075; Mehmet İpşirli-Mustafa Uzun, “Bahâî Mehmed Efendi”, *DİA*, IV, 463-464. Abdülaziz Efendi de Kösem Sultan ile araları bozuk olduğu için Bahâî Efendi'nin azledilmesinden sonra kendisinin şeyhülislâm tayin edilmesini beklemediğini yazar. Ayrıca ağaların Bahâî Efendi'nin azledilmesi için Veziriazam Melek Ahmed Paşa ve Kösem Sultan vasıtasıyla IV. Mehmed'e haber gönderdiklerini de kaydeder (*Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 52-57).

92 Esnafın hangi gün isyan ettiği hususunda ana kaynaklarda farklı bilgiler verilir. Kâtib Çelebi, 4 Ramazan Pazartesi (*Fezleke*, s. 1080); Vecihi, 2 Ramazan (*Vecihi Tarihi*, s. 107); Mehmed Halife, 2 Ramazan Pazar (s. 32); Naimâ, 4 Ramazan (III, 1319) demektedir. İsmail Hami Danişmend de 4 Ramazan (21 Ağustos) Pazartesi tarihini kabul eder (*Kronoloji*, III, 416). Diyarbekir Valisi Mustafa Paşa'nın İstanbul'da bulunan Kapu Kethüdası Mehmed, paşaya gönderdiği bir mektubunda payitahttaki gelişmelere dair de bilgi verir. Bu minvalde mektupta 4 Ramazan 1061'de (21 Ağustos 1651) isyanın başladığı kaydedilir (Bk. TSMA, nr. E. 434-44). Mektupta isyan şu şekilde anlatılır: “*Eger İstanbul'dan suâl bu yurulur ise iş bu mâh-ı Ramazânü'l-mübârek'in dördüncü günü yevmü'l-isneyn-dir, umûmen san'at ve sâir bi'l-küllîye dükkân nişin olanlar kalkup vezîr-i âzam*

Ahmed Paşa'nın konağına giden İstanbul esnafının temsilcilerinin veziriazam tarafından azarlanması üzerine yeni bir isyan başladı. İsyan sonrasında Melek Ahmed Paşa azledildi ve yerine Kösem Sultan'ın desteklediği Siyavuş Paşa tayin edildi⁹³.

Yeni veziriazam Siyavuş Paşa ile Şeyhülislâm Aziz Efendi, Kösem Sultan'ın isteği üzerine, yeniçerilerin bulunduğu Orta Cami'ye gittiler. Ama veziriazam burada hiç beklemediği bir muamele ile karşılaştı. Siyavuş Paşa ve Aziz Efendi, yeniçeri ileri gelenleri toplantıda oldukları ileri sürülerek bir saatten fazla bekletildiler. Bir saat sonra yeniçeri ileri gelenleri sadrazam ve şeyhülislâmı içeri aldılar ve yapılan iki saatlik toplantıda işi veziriazamı tehdit etmeye kadar götürdüler⁹⁴. Abdülaziz'e göre halk Sultanahmet Meydanı'nda ağaları da ortadan kaldırmak istediklerini, ancak başta Kösem Sultan'ın engellemeleri olmak üzere ağaların taraftarlarının bunu istememeleri üzerine fırsat doğmuşken fitnenin ortadan kaldırılmadığını belirtir⁹⁵. Esnafın bir saldırısı olur bahanesiyle şeyhülislâm

Ahmed Paşa'ya varup 'Nice bu kadar bizim üzerimize salkunlar buragursunuz? Bizim buna iktidârımız yokdur' deyu feryâd eyediklerinde müşârunileyh dahi gazaba gelüp bunda şetm-i galiza ile şetm etmekle anlar dahi varup darb ile şeyhülislâm hazretlerini evlerinden çıkarup dahi... toğru Yenisarây'a gelüp saâdetlü pâdişâh hazretleri dahi taşra çıkup taht kurup Vezir-i a'zam Ahmed Paşa'yı azl edüp, hâtem-i Süleymânî'yi Vezir-i Rüşen-zamir İzzetlü Siyavuş Paşa hazretlerine teslim ve tefviz buyurup..." IV. Mehmed, Diyarbekir Valisi Mehmed Paşa'ya gönderdiği 21 Ağustos 1651 tarihli bir fermânda Siyavuş Paşa'nın yeni sadrazam tayin edildiğini haber verir (TSMA, nr. E. 887-39). Siyavuş Paşa, Diyarbekir Valisi Mehmed Paşa'ya yazdığı bir telhisinde de sadaret mührünü aldığını haber verir (TSMA, nr. E. 1017-50).

- 93 Aslında Kösem Sultan önce Yeniçeri Ağası Kara Çavuş'un veziriazam olması için kulis faaliyetinde bulunmuş fakat Kara Çavuş'un kararsız kalması üzerine mühür Siyavuş Paşa'ya verilmiştir.
- 94 Sadrazam ve şeyhülislâmın yeniçeriler tarafından nasıl bir muameleye maruz kaldıkları hakkında bk. *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s.72-74.
- 95 *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 76, 92; Kâtib Çelebi de "Çün büyük valide noksân-ı akl muktezâsınca 'devleti tutup duran bu ağalardır. Bunlar giderse herc ü merc olur' itikadında idi. Cümlesi ol gün ber taraf olmak mümkün iken ruhsat vermeyüp..." diyerek Abdülaziz Efendi ile aynı kanaati paylaşmaktadır (Bk. *Fezle-*

ve yeni sadrazam evlerine gönderilmedi. Sabah olduğunda bütün önemli kavşaklar yeniçeriler tarafından tutulmuştu⁹⁶.

Böylece İstanbul'daki ilk esnaf isyanı olan 1651 isyanı, daha fazla zararlı hale gelmeden, biraz padişahın gayretleri biraz da yeniçerilerin silahlı zorlamaları ile yatıştırıldı. Ayrıca Kösem Sultan, bu isyandan güçlenerek çıkmayı bildi. Fakat Valide-i Muazzama'nın senelerin verdiği tecrübenin bir sonucu olarak elini güçlendirmesi sonunu da hazırladı. Zira bir ay sonra IV. Mehmed'i tahttan indirmek için hazırlıklar yaptığı gerekçeyle, Harem'deki dairesinde katledilecekti.

Kösem Sultan'ın Katledilmesi

Kösem Sultan, Siyavuş Paşa'nın veziriazam olmasından sonra giderek kendi aleyhine güçlenen Turhan Sultan'ı tamamen etkisiz hâle getirmek üzere hadiseler yatışmadan harekete geçti⁹⁷. Bu minvalde yeniçeri ocağının ileri gelenleri ile birlikte hareket ederek Turhan Sultan'ın en önemli destekçileri olan Harem ağalarını ortadan kaldırmak istedi⁹⁸. Bunun için Kösem Sultan, *"Siz bunları içerden taleb idüp öldürmeyince*

ke, s. 1080). Fakat Naimâ, Abdülaziz Efendi ve Kâtib Çelebi'nin o gün zorbaların ortadan kaldırılması gerektiği fikrine ihtiyatla yaklaşır. Çünkü Naimâ'ya göre halkın isyanı ile zorbaların ortadan kaldırılması bu sefer de halkı devletin otoritesini tanımaz hale getireceği için Kösem Sultan'ın böyle bir kararı desteklediği yönünde de görüşler ileri sürülmektedir (Bk. *Naimâ Târihi*, III, 1322).

96 TSMA, nr. E. 434-44.

97 Diyarbekir Valisi Mustafa Paşa'nın kethüdası Mehmed'in paşaya yazdığı mektupta, yeniçeri ağası ile Siyavuş Paşa'nın birbirlerine yakınlıkları şu şekilde rapor edilir: *"Benim sultânım, bu cânibde ağa muhibleriniz bi'l-cümle sadâkat ederler. Bâ-husûs ki izzetlü yeniçeri ağası hazretleri... sultânımın meddâhi ve hayr-hâhıdır ki ... mümkün değildir. Husûsan şimdiki sadr-ı a'zam hazretleriyle cümleden ziyâdece muhabbetlerdir"* (Bk. TSMA, nr. E. 434-44).

98 Derviş Abdullah, Kösem Sultan'ın daha 1648'de Harem ağalarının devlet işlerindeki nüfuzunu kırmak ve IV. Mehmed'i Harem'den uzak tutmak için bazı tedbirler aldığını yazar. Ancak yazarın verdiği bilgiler 1648'e değil de en azından 1651'in ilk aylarına tarihlendirilmelidir (*Risale-i Teberdariye Fi Ahval-i Darüssaade*, haz. Pınar Saka, İstanbul 2011, s. 138-139).

murâdınıza vâsıl olamazsınız” yazılı bir tezkireyi ocak ağalarına gönderdi ve böylece ağaları; Turhan Sultan’ın en büyük destekçileri olan Başlala Süleyman Ağa, Hoca Reyhan Ağa, Musâhib İsmail Ağa gibi ağalar aleyhine kışkırttı. Valide-i Muazzama’nın yönlendirmesiyle hareket eden ocak ağaları da mezkûr Harem ağalarının isimlerinin yazılı olduğu bir liste kaleme aldılar ve bunların kendilerine teslim edilmesini istediler⁹⁹. Bu olay Kösem Sultan’ın Turhan Sultan’ı etkisiz hâle getirmek için daha da ileri gidebileceğinin bir işaretiydi ve başta Süleyman Ağa olmak üzere listede isimleri yazılı olan Harem ağaları Kösem Sultan’ı tasfiye etmek için harekete geçmenin zamanının geldiğine kanaat getirdiler.

Kösem Sultan ile Turhan Sultan’ın nasıl karşı karşıya geldikleri ve her ikisini destekleyenlerin birbirlerine dair tasavvurlarıyla ilgili olarak Şârihülmenârzâde Ahmed Efendi’nin bugüne kadar tespit edilememiş eserinden nakleden Naîmâ, şunları kaydeder: *“Gilmânân-ı hâssa ve musâhibler ve cümle iç-halkı ağaların bu mertebe tuğyânın Büyük Vâlide Kösem Sultân tarafından olduğunu bilmişler idi. Zirâ Sultân-ı müşâr-un-ileyhâ elli yıl devlet ü saltanat sürüp cemî’-i umûrda tassarruf sâhibesi idi. Sultân-ı vakt Sultân Mehmed Hân cülûs ettikte anın Vâlidesi Turhan Sultân dahi vâlidelik rütbesine nâ’îl oldukta devlette iştirâk ga’ilesi bi-hasebî’l-iktizâ zuhûr edip lâ-cerem anın dahi nev-zuhûr tevâbi’i peydâ olup cümleden Baş-lala Eski Süleyman Ağa ve mu’allim-i padişah Hoca Reyhan Ağa ve Musâhib İsmâil Ağa emsâli tavâşîler ve sâ’ir etbâ’ u havâşî sâhib-i nâm u kâm olduklarında Büyük Vâlide’nin etbâ’ına vücud vermez oldular. Anlar dahi bunların devletine hased edip Büyük vâlide’yi iğvâdan hâlî değiller idi.*

99 Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 1081. Naimâ da bu sözü Kâtib Çelebi’den nakleder (*Naimâ Târihi*, III, 1324). Kösem Sultan’ın Harem ağalarının katledilmesine dair Ocak ağaları ile işbirliği yaptığını Mehmed Halife de kaydeder (*Tarih-i Gılmanî*, s. 26). Ayrıca bk. *Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli*, s. 79-80.

*Büyük Vâlide'nin dahi hâline münâsib olan sabr u sükûn ve ibâdât ve tâ'ata rükûn iken "İnne'l-insâne le-yetgâ" mâ-sadâkı olmağın devlet ve ta'ayyünden el çekmeyip Turhan Sultân'ın taraf-ı hilâfında olup iki vâlidenin tevâbi'i beyninde bi'd-de-fe'ât müşâcere olmuştu. Ve tarafeyn birbirlerinden havfe düşüp husûsan Büyük Vâlide zî-kuvvet ve sâhib-i miknet olmağın Turhan Sultân etbâ'ının şerrinden havf-i câna düşüp zarar ihtimâli için taşrada ocak ağalarıyla istizhâr etmişti. Ve anların bekâ-i devletin kendiye bâ'is-i rahat bilmişti"*¹⁰⁰.

Kösem Sultan, Turhan Sultan ve "Turhaniyân"¹⁰¹ olarak adlandırılan taraftarlarını etkisiz hâle getirmek için son çare olarak IV. Mehmed'i ortadan kaldırmayı dahi düşündü ve bir suikast planı hazırlandı. Ocak ağalarına, hem kendisi hem de ağalar için büyük bir tehlike arzeden IV. Mehmed'in bir vesileyle ortadan kaldırılıp, yerine hükmetmesi daha kolay olan Şehzâde Süleyman'ın geçirilmesini önerdi. Çünkü Şehzâde Süleyman'ın annesi Dilaşub, ruhen itaatkâr ve sakin bir hayat sürmeyi seven bir kadındı¹⁰². Valide-i Muazzama eceli ile öldü süsü vermek için IV. Mehmed'i, Helvacıbaşı Üveys Paşa'nın hazırlayacağı zehirli şerbet ile öldürmeyi planladı. Ancak bu plan, Kösem'in en yakınlarından olan Melekî Hatun tarafından Turhan Sultan'a haber verilince hayata geçirilemedi¹⁰³.

IV. Mehmed'i zehirleterek öldürtemeyen Kösem Sultan, tekrar şöyle bir suikast planı hazırladı: 2 Eylül 1651 akşamı İstanbul halkı iftarlarını ettikten sonra eğlenirken, Orta Cami'de toplanan yeniçeriler Kösem'in daha önce açık bıraktıracığı Topkapı Sarayı'nın kapısından içeri girerek, sultanı ortadan kaldırıp, Şehzâde Süleyman'ı padişah yapacaklardı.

100 *Naimâ Târihi*, III, 1325.

101 *Naimâ Târihi*, III, 1326.

102 *Naimâ Târihi*, III, 1326; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 82; Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi*, s. 22-23.

103 *Naimâ Târihi*, III, 1326.

Turhan Sultan'ın adamlarından Lala Süleyman Ağa, yeniçeri ağaları arasında daha önceden yerleştirdiği casusları vasıtasıyla bu tasavvurdan da haberdar olabildi. Vakit kaybetmeden darbe hazırlığından Turhan Sultan'ı ve diğer Harem ağalarını da haberdar etti. Turhan Sultan, Reyhan Ağa, Lala İbrahim Ağa, İsmail Ağa ve Ali Ağa'nın da aralarında bulunduğu 14 kişiden oluşan bir heyette Kösem Sultan'ın öldürülmesi gerektiğine dair ortak karar alındı. Alınan karar üzerine bunu hayata geçirmek üzere bir ekip kuruldu ve 2 Eylül 1651 gecesi Kösem Sultan, bu ekip tarafından kanlı bir şekilde katledildi¹⁰⁴. Sabah

104 Kösem Sultan'ın darbe planları ve 2 Eylül 1651 gecesi kanlı bir şekilde öldürülmesinin ayrıntılı anlatımı için bk. *Naimâ Târîhi*, III, 1326-1328. Kâtib Çelebi, Kösem Sultan'ın katledilmesinin Lala Süleyman Ağa'nın bir töhmetinin sonucu olduğu kanaatinde (Fezleke, s. 1081). Vecihi de harem ağalarını suçlar (*Vecihi Tarihi*, s. 109). Derviş Abdullah, Kösem Sultan'ın öldürülmesinde asıl rolü Lala Süleyman Ağa'nın oynadığını kaydeder. Daha da önemlisi tarihçilerin bu olayda Kösem Sultan'ı suçlu göstermelerinin hilaf-ı hakikat olduğunu iddia eder ve şunları yazar: “*Lâkin ashâb-ı tevârih bunda gaflet idüp mezbûr münâfıkın nifâkını ve kizbini gerçek anlayup, kitâblarına tahrir ve gayri güne ta'bir ile büyük vâlde-i şehideyi suçlu işlemişlerdür. Hâsâ hilâf-ı ta'birdür. Müverrihlerin yalnız gafletinden değüldür. Belki fevt olan kimesne üzerine iftirâ âsândur*” (*Risale-i Teberdariye Fi Ahval-i Darüssaade*, s. 140-142). Mehmed Halife, Kösem Sultan'ın Ocak ağalarını Harem ağalarını ortadan kaldırmak üzere tahrik ettiğini kaydetmesine rağmen, IV. Mehmed'in tahttan indirilmesi ile ilgili söylentilerin “töhmet” olduğunu ileri sürer. Müellif, 2 Eylül 1651 gecesi Topkapı Sarayı'nda bulunduğu için sarayda yaşananları en ayrıntılı anlatan kaynaklardan biridir (*Tarih-i Gilmani*, s. 26-28). Kara Çelebizâde de Kösem Sultan'ın IV. Mehmed'i tahttan indirmek istediği yönündeki söylentileri harem ağalarının yaydığını kaydeder (*Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 82). Abdurrahman Abdi Paşa ise “istimâ'ı mûcib-i melâl olmağın tafsilinde icmâl evlâ görüldü” diyerek Kösem Sultan'ın öldürülmesinden hiç bahsetmez (*Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyî'-nâmesi*, s. 39-40). Nihâdi de Kösem Sultan'ın “bi-günâh” olduğu kanaatinde (Tarih-i Nihâdi (152b-233a), s. 8). Kösem Sultan'ın katledilmesini ve Turhan Sultan'ın bu gelişmeler sırasındaki tutumunun dramatik bir anlatımı için bk. Ricaut, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi, s. 25-32. Ricaut'un naklettikleri ile Ralamb'ın bu hususta yazdıkları büyük oranda aynıdır. Bu yüzden her ikisinin de aynı kaynaktan yararlanmış olmalıdırlar. Osmanlı haremindeki bu kanlı hadisenin şahıslar ve olayların gelişimi dâhil olmak üzere büyük oranda doğru ve bu kadar ayrıntılı olarak hem Ricaut hem de Ralamb tarafından anlatılması bu hadise ile ilgili gelişmeleri çok iyi bilen birinden bilgi aldıkları ihtimalini

olduğunda ise İstanbul halkının yoğun katılımıyla Sultan Ahmed Camii'ndeki türbeye defnedildi¹⁰⁵. Kösem Sultan'ın öldürülmesinden sonraki günlerde Valide-i Muazzama'nın en büyük destekçileri olan yeniçeri ağaları da büyük oranda etkisiz hâle getirildiler. Böylece Turhan Sultan'ın iktidarı önündeki en büyük engel de ortadan kalkmıştı.

akla getirmektedir. Bu kişinin de Ali Ufkî olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Ufkî, hem Ricaut hem de Ralamb ile temas halindedir. Ayrıca Ralamb, onun ile İstanbul'da iken İngiltere elçiliğinde görüşmüştür (Claes Ralamb, *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658*, çev. Ayda Arel, İstanbul 2008, s. 63-75, 82-83. Ayrıca bk. Turgut Kut, "Ali Ufkî Bey", *DİA*, II, 456-457). Venedik Balyosu Giacomo Querini de Kösem Sultan'ın IV. Mehmed'i tahttan indirerek yerine Şehzade Süleyman'ı getirmek istediğini fakat başarılı olamadığını; buna mukabil IV. Mehmed'in ruh dünyasında bu teşebbüsün önemli bir kırılma noktası olduğunu rapor eder (Barozzi-Berchet, *Turchia*, II, 132). Ayrıca bk. Murat Kocaaslan, *Kösem Sultan, Hayatı, Vakıfları, Hayır İşleri ve Üsküdar'daki Külliyesi*, İstanbul 2014, s. 55-63. Kösem Sultan'ın müsadere edilen terekesi için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 3b-4b. Bu defterde Kösem Sultan ile birlikte tasfiye edilen birçok devlet adamının da terekeleri vardır.

- 105 Kösem Sultan'ın defnedilmesiyle ilgili Yeni Cami mütevellisine hitaben yazılan emir şu şekildedir: "Sen ki Yeni Câmî' mütevellisisin, merhûme ve mağfûre vâlide sultân hazretlerini Sultân Ahmed Hân aleyhü'r-rahme ve'l-gufrân türbesinde defn eylesün deyü, 16 Ramazan sene 1061 [2 Eylül 1651]" (TSMA, nr. E. 988-82).

İKİNCİ BÖLÜM

VALİDE-İ MUTLAK HATİCE TURHAN SULTAN

2 Eylül 1651'de en büyük rakibi Kösem Sultan'ın feci bir şekilde katledilmesiyle birlikte Turhan Sultan'ın 1655'e kadar devam edecek olan mutlak iktidarı başladı ve Turhan Sultan, dönemin kaynaklarında daha 3 Eylül 1651'den itibaren "sâhibetü'l-makam" olarak nitelendirildi¹⁰⁶. Bunda Kösem Sultan'ın iktidarının kaynağı olanların tasfiye edilmesinin de büyük etkisi vardı¹⁰⁷. Böylece Turhan Sultan ve taraftarları halkın muzdarib olduğu ağalar saltanatına son vererek hem meşruiyetlerini sağlamış, hem de iktidarları üzerindeki en büyük engeli ortadan kaldırmış oldular.

Gürcü Mehmed Paşa'nın Sadareti (1651-1652)

Turhan Sultan'ın iktidarının güçlenmesiyle beraber onun maiyetinin de gücü arttı. Bu minvalde özellikle Darüssaade

106 Şârihülmenarzâde'den naklen *Naîmâ Târihi*, III, 1333. Turhan Sultan, yalnızca sıfatlarla değil Kösem Sultan'ın eşyalarının bir kısmını zamanla kendi tasarrufuna alarak da yeni bir devrin açıldığını ve muktedirin kendisi olduğunu göstermek istedi (Kösem Sultan'ın eşyalarından Turhan Sultan'ın aldıkları ile ilgili bk. TSMA, nr. D. 4155, vr. 6b).

107 Kösem Sultan'ın taraftarı olduğu gerekçesiyle başta yeniçeri ocağı olmak üzere Topkapı Sarayı'ndaki kritik görevde bulunanlar ve ulemanın bazı önde gelenleri tasfiye edildi. Tasfiye sürecinin ayrıntıları için bk. *Naîmâ Târihi*, III, 1341-1358. Ayrıca bk. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 40-42. Ağalar saltanatında önemli bir siyasî güce kavuşan Samsoncubaşı Kasım Ağa azledildikten sonra hacca gitmek istedi ve bu talebi padişah tarafından kabul edildi (Buna dair sadrazamın arzı için bk. TSMA, nr. E. 2445-1).

Ağası Lala Süleyman Ağa ön plana çıkmaya başladı¹⁰⁸ ve devlet işlerinde Veziriazam Siyavuş Paşa'dan daha etkili olmaya başladı. Bu durum, ister istemez veziriazam ile lalayı karşı karşıya getirdi¹⁰⁹. Darüssaade ağası ile veziriazamın birbirine rakip hâle gelmesi ile birlikte valide sultan da artık devlet işlerinde görünür hâle geldi. Bu minvalde Siyavuş Paşa'nın azledilmesinin ve yerine gelecek ismin kim olacağı hususundaki tartışmalar devam ederken Turhan Sultan da bu tartışmalarda taraf oldu. Süleyman Ağa'nın tavsiyesi üzerine valide kethüdası tayin edilen Mimar Koca Kasım Ağa ile istişare niteliğindeki konuşması onun siyaset sahnesinde artık önde gelen bir aktör olduğunun da işaretiydi.

Bugüne kadar tespit edilmiş ilk siyasî içerikli konuşması olması ve devlet işlerini halletme sistemini yansıttığı için Turhan Sultan'ın Kasım Ağa ile istişaresi konumuz açısından hayati önemi haizdir. Valide sultan, Kasım Ağa'yı çağırıp ona "*Kasım Ağa! Siyavuş Paşa'nın azli lâzım geldikte Gürcü Mehmed Paşa vezârete lâayk mıdır? Ma'kulü kimi vezîr etmekdir*" diye sormuş, ağanın Köprülü Mehmed Paşa'yı tavsiye etmesine rağmen Turhan Sultan, Süleyman Ağa'nın da yönlendirmesiyle "*Kasım Ağa, şimdilik Gürcü'yü edelim. Uhdесinden gelemезse yine tedârük kabildir*" diyerek Gürcü Mehmed Paşa'nın veziriazam tayin edilmesini istemiştir¹¹⁰.

108 Lala Süleyman Ağa, Mehmed Ağa'nın azledilmesinden sonra darüssaade ağası tayin edildi. Bu görev değişikliği ile birlikte hem Süleyman Ağa, Kösem Sultan'ın öldürülmesindeki hizmetleri mukabilinde ödüllendirilmiş, hem de Turhan Sultan'ın nüfuzu artmıştı (Lala Süleyman Ağa hakkında bk. *Naimâ Târihi*, III, 1356; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 99; Ahmed Resmi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 55-56).

109 Süleyman Ağa ile Siyavuş Paşa'nın karşı karşıya gelmesinin ayrıntıları için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1365-1366; *Tarih-i Nihâdi* (152b-233a), s. 11.

110 Turhan Sultan ile Koca Kasım Ağa arasındaki istişarenin ayrıntıları için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1367. *Naimâ*'nın Köprülü Mehmed Paşa'ya dair verdiği bilgilerin analizi için bk. İ. Metin Kunt, "Naimâ, Köprülü, and The Grand Vezirate", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, I (1973), s. 57-64.

Siyavuş Paşa, Süleyman Ağa'nın muhalefeti ve bunu Turhan Sultan'ın desteklemesi sonucu 30 Ekim 1651'de azledildi. Darüssaade ağası, paşanın idam edilmesini istediye de valide sultan, "Bir serhadde gitsin hizmette bulunmuş vezîrdir, katli bir vecihle lâyük ve ma'kul değildir" yönünde muhalefet edince¹¹¹ Siyavuş Paşa, önce Malkara'ya sürüldü ancak bu karardan da vazgeçildi ve Bosna'ya gönderildi¹¹². Yerine de Gürcü Mehmed Paşa veziriazam tayin edildi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun padişahıtan sonraki en önemli makamı olan sadarete, Gürcü Mehmed Paşa gibi yaşı doksanını aşmış birinin getirilmesi, asıl muktedirlerin kendilerine gölge edecek birini istemediklerinin en açık göstergesiydi¹¹³. Buna mukabil Gürcü Mehmed Paşa sadarete gelir gelmez ilk iş olarak kendisine rakip olarak gördüğü kişileri etkisiz hâle getirmek için çabalamaktan geri durmadı.

İktidarını güçlendirmek adına Gürcü Mehmed Paşa'nın, Turhan Sultan'ın da yakından takip ettiği ilk icraatlarından biri kardeşi Cafer Paşa'nın Şam beylerbeyi tayin edilmesiydi. Her ne kadar bazı ciddi itirazlar olsa da¹¹⁴ Mehmed Paşa, kardeşini

111 *Naimâ Târihi*, III, 1368. Buna mukabil Nihâdi, Siyavuş Paşa'nın katledilmesine şeyhülislâmın rıza vermediğini kaydeder (*Tarih-i Nihâdi* (152b-233a), s. 11).

112 Siyavuş Paşa, 26 Zilkade 1061-28 Rebiülahir 1062 (10 Kasım 1651-8 Nisan 1652) tarihleri arasında Bosna beylerbeyi olarak görev yaptı (Bk. BOA, A.RSK, nr. 1522, s 174, 244). Gürcü Mehmed Paşa'nın Turhan Sultan'a Siyavuş Paşa'nın Bosna beylerbeyi tayin edildiğini bildirdiği telhisi için bk. TSMA, nr. E. 7002-19. Bu telhiste sadrazam küçük oğluna dair de bilgiler verir. Siyavuş Paşa'nın affedilerek Bosna'ya tayin edilmesi vesilesiyle Gürcü Mehmed Paşa'ya yazdığı mektup için bk. TSMA, nr. E. 640-37. Mektup, Siyavuş Paşa'nın biyografisi için de önemli bilgiler ihtiva eder.

113 "Onlara itaat edecek bir sadrazam gerekiyordu ve bu sadrazamı, sultanların Anadolu'daki büyük başarılarının bir tanığı olan, ancak artık 90 yaşını geçmiş olduğundan yeni doğmuş bir çocuk kadar iradesiz olan Gürcü Mehmed Paşa'nın kişiliğinde buldular" (Nicolea Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, çev. Nîlüfer Epçeli, İstanbul 2009, s. 71).

114 Veziriazam Gürcü Mehmed Paşa, sadaret mührünü aldıktan kısa bir müddet sonra kardeşi Cafer Paşa'nın Şam beylerbeyi tayin edilmesini sağladı, ancak

bu göreve atamayı başardı. Bu tayinde kardeşinden 60 bin gुरूştan fazla para alınmasına rağmen herhangi bir göreve getirilmemesi ve vadedilen Halep beylerbeyiliğinin de başkasına tevcih edilmesi etkili oldu. Turhan Sultan, Cafer Paşa'nın Şam beylerbeyi tayin edilmesi ile ilgili veziriazamın talebinin, “*Bu yurduğunuz üzere sa'adetlü arslanım ihsân eyledi*” diyerek IV. Mehmed tarafından kabul edildiğini bildirdi¹¹⁵.

Şam'a tayin edilmek isteyen Boynueğri Mehmed Paşa bu tayine itiraz etti ve sadrazam ile Mehmed Paşa arasında ciddi bir münakaşa yaşandı. Naimâ da Cafer Paşa'nın Şam gibi önemli bir yere tayin edilecek vasıflara haiz olmadığını kaydeder (*Naîmâ Târihi*, III, 1369-1370; *Vecihi Tarihi*, s. 115). Cafer Paşa, Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa'ya hitaben sadaretinin ilk günlerinde yazdığı bir mektupta şunları kaydeder: “*Bir vakt-i mübârekte mektûb-ı şerîf-i emr-üslûbları bizim Ahmed kulları ile vârid olup, taraf-ı pâdişâhiden mühr-i şerîf sultânım hazretlerine sadaka olunup Allahu te'âlâ hazretleri azametlü pâdişâhımız hazretlerinin ömr [ü] devletin ber-karâr ve pâyidar eyleye. Ol vâcibü'l-vüc'ud hazretlerinden recâmız budur ki mübârek olup, devlet-i ebedi ve ömr-i tavil müyesser ede ve sâye-i şerîfleri üzerimizden eksik etmeye. Rabbü'l-İzze Hazretlerinin hıfz-ı emânetinde olası, âmin veya seyyidü'l-mürselin! Ve benim sultânım mansûbumuz saâdetlü İpşir Paşa hazretlerine virilüp mansıb-ı pâdişâhımız hazretlerinden Allahu te'âlâ mübârek ede. Mütesellimi geldükde Haleb'de eski defterdar Mehmed Efendi mütesellime varup ba'zı mâlâyâ'ni cevâb söyleyüp, berhûrdâr olsun. Mütesellim bir eyü kulunuzdur. Hatırımıza değer bir hareket etmeyüp bu cânibde istimâ' olundu ki İpşir Paşa hazretleri Şâm-ı Şerîf'e tâlib imiş. Eyle ise tekayyüd-i şerîf buyurıla. Zirâ ki Şam'da İpşir Paşa hazretlerine hayfâ olundu. Allahu te'âlâ'dan revâ değildir. Bir alay hırsız dürüzü ta'îfesi bu denlü kabâhat edeler. Gayret vâcibdir. Bir sancakbeğine etseler ırz u nâmûs-ı pâdişâhımız hazretlerinin ve benim sultânım vallahü'l-azîm Haleb'den on beş bin gुरूş ancak elimize girdi. Bundan akdem yetmiş bin gुरूş harc oldu. Gelüp gidenlere aziz ve şerîf başımız için Haleb'den borcu ile kalkdık. İhsânımız recâ olunur. Bu kullarına Şam veyâhûd Erzurum veyâhûd Diyarbekir ve eger Şâm, İpşir Paşa hazretlerine olur ise Haleb bu kullarına himmet oluna*” (TSMA, nr. E. 696-41).

- 115 Gürcü Mehmed Paşa'nın kardeşinin Şam beylerbeyi tayin edilmesini öneren telhisi ve buna Turhan Sultan'ın cevabı için bk. TSMA, nr. E. 7002-8. Cafer Paşa, 20 Zilkade 1061'de (4 Kasım 1651) Şam beylerbeyi olarak tayin edildiğine göre (BOA, A.RSK, nr. 1522, s. 169) bu telhis Gürcü Mehmed Paşa'nın sadaretinin ilk günlerinde kaleme alınmış olmalıdır. Cafer Paşa, 1654'ün ilk günlerine kadar Şam beylerbeyi olarak görev yaptı ve bu tarihte Diyarbekir beylerbeyi tayin edildi (*Naîmâ Târihi*, III, 1509). Gürcü Mehmed Paşa, sadareti devrinde Şam beylerbeyi olan kardeşi Cafer Paşa'ya dair muhtelif telhislerinde bilgi ve

Gürcü Mehmed Paşa, her ne kadar sadaretinin ilk günlerinde Valide Kethüdası Mimar Kasım'a muhalif hareket etmekten sakındıysa da¹¹⁶, ilerleyen aylarda kendisine rakip olarak gördüğü valide kethüdası ile onunla işbirliği yaptığını düşündüğü Köprülü Mehmed Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmaya çalıştı. Veziriazam, Kasım Ağa ve Köprülü Mehmed Paşa ile ilgili endişelerinde haksız da değildi. Zira sadarete gelmesinden kısa bir süre sonra Turhan Sultan dahi "*Kasım Ağa! Devletin irâdı az masrafı çok bu hal neye müncerr olacaktır. Gürcü Paşa'dan dahi bir hizmet vücûda gelmedi*" diyerek Gürcü Mehmed Paşa aleyhinde konuşmaya başladı. Kasım Ağa da valide sultanın muhalefetini fırsat bilerek Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete getirilmesi için kulis faaliyetlerinde bulundu. Fakat konu önce IV. Mehmed'e, padişah'tan da Süleyman Ağa'ya intikal etti. Süleyman Ağa da Köprülü'nün sadarete getirilmesi için yürütülen faaliyetleri Gürcü Mehmed Paşa'ya haber verdi. Bunun üzerine Gürcü Mehmed Paşa, Köprülü Mehmed Paşa ve Kasım Ağa ile ilgili Turhan Sultan'a şu yönde bir telhis kaleme aldı: "*Ve benim devletlü efendim Köprülü Mehmed Paşa fitne ve fesâda mübâşeret mi'mâr ağa ile bir yerde ittifâk etdikleri mukarrer olmağın mezbûra Rumîlî'nde Köstendil Sancağı beğlerbeğilik ile virilmek bâbında rikâb-ı hümayûna telhîs olunmuşdur. Anın gitmesi lâzımdır. İhsân-ı şerîflerinden mercûdur ki vech-i meşrûh üzere mezbûra ol vechle ihsân buyurula*"¹¹⁷. Gürcü Mehmed Paşa'nın bu telhisi ve Süleyman

rir (TSMA, nr. E. 7002-9; nr. E. 7002-10; nr. E. 7002-14). Bu telhisler 30 Ekim 1651-20 Haziran 1652 tarihleri arasında kaleme alınmış olmalıdır.

116 Mehmed Paşa, sadaretinin ilk günlerinde Turhan Sultan'a yazdığı bir telhisinde "*Tersâne şimden sonra gemiler ahvâli tekayyüd olmak için bir mukdim? kulları Tersâne emini olmak ziyâde mühim olmağla mi'mâr ağa bendelerinin oğullığı olan Mustafa kulları Tersâne ahvâlinde ve gemiler binâsında vukufu kemâlinde bir mukdim kulları olduğu ma'lûmumuz olmağla Tersâne-i âmire emâneti*"nin Mustafa'ya verilmesini önermiştir (TSMA, nr. E. 7002-8).

117 TSMA, nr. E. 2457-7.

Ağa'nın aleyhteki kulis faaliyetleri sonucunda önce Köprülü Mehmed Paşa, Köstendil Sancağı'na tayin edildi, ardından da Kasım Ağa cezalandırıldı ve Kıbrıs'a sürüldü¹¹⁸.

Sadaretinin ilk günlerinde Kasım Ağa'ya muhalif görünmemek adına ağanın oğulluğu Mustafa'nın tersane emini tayin edilmesini bizzat tavsiye eden¹¹⁹ Mehmed Paşa, ağanın azlinden sonra oğulluğunu da hapsettirdi ve malına el koydurdu¹²⁰.

Sadrazam, sabık veziriazamlardan Melek Ahmed Paşa'nın da iktidarı üzerinde gölge etmesini engellemek istiyordu ve bu minvalde Ahmed Paşa'nın yakın adamlarının güçlenmesine mani olmak adına bazı tayinlere müdahale etmeye başladı. Bu minvalde Melek Ahmed Paşa'nın sadaretinde tayin edilen Bursa beyinin Edirne'ye tayin edilmesine yönelik arzualının kabul edilmemesi yönünde çabaladı ve bunun için Turhan Sultan'a bir telhis sundu. Sadrazamın telhisi Turhan Sultan vasıtasıyla IV. Mehmed'e iletilti ve sultan adına valide sultanın verdiği cevapta Gürcü Mehmed Paşa'nın taleplerinin kabul edildiği bildirildi¹²¹.

Sadrazam, iktidarını güçlendirmek için diğer oğlunun da Maraş beylerbeyi tayin edilmesini sağladı¹²². Sadrazamın taleplerinin kabul edilmesinde muhtemelen Turhan Sultan'a

118 Köprülü Mehmed Paşa ve Kasım Ağa'nın İstanbul'dan uzaklaştırılmalarının ayrıntıları için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1372-1373; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 42-43; *Vecihi Tarihi*, s. 115; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 109.

119 TSMA, nr. E. 7002-8.

120 *Naimâ Târihi*, III, 1373.

121 Gürcü Mehmed Paşa'nın telhisi ve Turhan Sultan'ın cevabı için bk. TSMA, nr. E. 7002-19. Mehmed Paşa, Bursa beyi yerine kendi adamlarından Hasan Paşa'nın Edirne'ye tayin edilmesini sağlamıştı. Hasan Paşa'nın tayin tarihi 26 Zilkade 1061'dir (10 Kasım 1651) (Bk. BOA, A.RSK, nr. 1522, s. 174).

122 TSMA, nr. E. 7002-42. Telhis, Gürcü Mehmed Paşa'nın sadaretinin ilk ayında yazılmış olmalıdır. Zira telhiste Mehmed Paşa oğlunun Maraş beylerbeyi olmasını isterken, Kör Hasan Paşa'ya da Adana Eyaleti'nin mülhak edilmesini talep etmiştir. Bu tayinler 21 Zilkade 1061'de (5 Kasım 1651) yapılmıştır (Bk. BOA, A.RSK, nr. 1522, s. 187).

“Devletlü efendimin dahi merhametin recâ ederim ve hâliyâ küstâhâne bir iki şeyler(?) gönderildi. Kulun nesi var ise efendisinindir. Kusûruna afv recâ ederim” yönündeki ifadelerinin ve sunduğu hediyelerin de etkisi vardı¹²³.

Gürcü Mehmed Paşa, bir taraftan muhaliflerini etkisiz hâle getirmek için çabalarken diğer taraftan da hazinenin içine düştüğü sıkıntıyı aşmak için hal çareleri aramaktaydı. Özellikle sipahilerin maaşlarının ödenmesi hususunda ciddi sıkıntılar çekilmekteydi¹²⁴. Sadrazam malî sıkıntıyı aşmak için nasıl çabaladığını bir telhisinde “*Bir akçe gördüğümüz yerde on gün ardına düşüp çalışuruz*” diyerek ifade etmekteydi¹²⁵.

Krizi aşmak için başvurulacak yollardan biri de Kösem Sultan taraftarlarının mallarına müsadere yoluyla el koymaktı. Bunlardan biri de sabık Yeniçeri Ağası Kara Çavuş’tu. Zira Kara Çavuş’un mallarının bir kısmı müsadere edilmesine rağmen bir kısmı bir şekilde kaçırılmıştı¹²⁶. Kara Çavuş’un malının tam olarak tespit edilmesini Turhan Sultan da istemekteydi. Bu minvalde kaymakama hitaben kaleme aldığı bir emrinde şunları yazdı: “*Maktûl yeniçeri ağasının çiftliği akarâtı bağ bağçesi evi yok mudur? Arayup suâl etdiniz mi biz işitdik çiftlik bağı var imiş. Bir hoşça her nesi var ise tefahhus edüp bize ilâm edesiz. İşte defter gönderdik. Defter mücebince mukemmel tahsîl etdürüp gönderesiz. Hesâb üzere kırk kîse ile doksan beş gurus tahsîl olunacaktır. Mukayyed olup ihmâl*

123 TSMA, nr. E. 7002-19.

124 TSMA, nr. E. 7002-8. Gürcü Mehmed Paşa’nın sadaretinin ilk günlerinde sipahilerin ulûfelerinin ödenmesine dair ayrıca bk. *Fezleke*, s. 1083.

125 TSMA, nr. E. 2457-7. Gürcü Mehmed Paşa’nın bir arzında da mevâcib hususundaki çalışmalara dair bilgi verilir. Bu arzın üzerine IV. Mehmed adına, “*Ma’lûm-ı şerîfimiz olmuştur. Berhudâr olasız. Hizmetine pek mukayyed olasız. Göreyim seni yüzün ağ olsun*” yazılmıştır (TSMA, nr. E. 780-26).

126 *Naimâ Târihi*, III, 1347, 1371.

etmeyesiz"¹²⁷. Valide sultanın da yakından takip etmesi üzerine Kara Çavuş'un yakınları elinde kalan mal varlığı takibe alındı ve bunların bir kısmı tespit edilerek hazineye nakleldildi¹²⁸. Gürcü Mehmed Paşa, para sıkıntısını aşmak için Kösem Sultan'ın adamlarından Sarı Kâtib'in terekesinin de eksiksiz tespit edilmesi için çabaladı¹²⁹.

Malî kriz yüzünden Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa birçok defa içhazineden destek istemek zorunda kaldı; fakat bu da sıkıntının giderilmesinde yeterli olmadı. Zira iç hazinede de ciddi sıkıntılar vardı. Bu minvalde Darüssaade Ağası Süleyman Ağa, sadrazama hitaben yazdığı bir mektubunda şunları kaydeder: "*Benim sultânım, tezkire-i şerîfiniz vusûl bulup her ne kim tahrîr [ü] i'lâm olunmuş ma'lûmumuz olup mukaddemâ çıkan üç yüz kiseden sipahilere cümlesini virüp ve taşradan dahi birâz virdik deyu buyurulmuş. Lâkin daha içerüden imdâd olunması i'lâm buyurmuşsuz. Eger şevketlü pâdişâhımıza ve eger devletlü efendimize bu ahvâli bildürdügümüzde rızâları olmayup, 'İçerüde akçe mi kaldı? Bu ana değin virile virile ne kaldı? Nereden virelim' deyu bu husûsa*

127 TSMA, nr. E. 2457-8. İnalçık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğunu ve 1632'de kaleme alındığını belirtir (*Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, s. 376), ancak bu tespit değildir. Zira hem yazı stili hem de hadiselerin muhtevası belgenin Türhan Sultan'a ait olduğunu ve 1651'in son aylarında kaleme alındığını göstermektedir.

128 Kara Çavuş'un terekesi için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 4b-5a. Kara Çavuş'un adamlarından birinin hazineye devredilen terekesi için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 6b. Kara Çavuş'un mal varlığı sonraki senelerde de tartışma konusu oldu. Zira IV. Mehmed'in fermânı ile Kara Çavuş'un evlerinden biri oğluna verildi ve sabık yeniçeri ağasından alacağı olanlar ile ağanın oğlu arasında tartışmalara konu oldu (TSMA, nr. E. 7002-5). Kara Çavuş'un eşinin müsadere edilen malı için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1383.

129 Sarı Kâtib, Kösem Sultan'ın iktidarı devrinde özellikle yeniçeri ağaları ile yakın ilişkileri sayesinde ön plana çıkmıştı ve kethüda beyin müsaibiydi. Kösem Sultan'ın öldürülmesinden sonra Sarı Kâtib de saklandığı yerde yakalandı ve malının bir kısmı müsadere edildi (*Naimâ Târihi*, III, 1352). Sarı Kâtib'in Gürcü Mehmed Paşa devrinde ele geçen bazı eşyaları için bk. TSMA, nr. E. 7002-20.

birvechle cevâz göstermediler. İmdi benim sultânım vâkı' hâlde budur ki içerüsünde akçe kalmadı. Zâhirâ hep ma'lûm edinmiş idiniz. Haylû seneden beru bir akçe içerüye viril[me]di, hep içerüden aldılar..."¹³⁰

Malî sıkıntının sebeplerinden biri de daha önceki senelere nazaran Mısır'dan gönderilen paranın daha az olmasıydı. Bu yüzden Mısır Valisi Tarhuncu Ahmed Paşa'ya¹³¹ uyarı mahiyetinde fermânlar gönderildiyse de sonuç değişmedi. Turhan Sultan da bu mesele ile yakından ilgilendi. Bu minvalde, "*Sâbıka Ahmed Paşa'nın zimmetinde olan akçenin tahsiline ikdâm edesiz. Bi't-tamâm virmek gerekdir. Amele almadıklarından bu kadar hazîne telef oldu. Nedür aslı ki Mısır hazînesi bin iki yüz kîse gelürken şimdi sekiz yüz kîseye indi. Husûsâ Mısır'dan bu kadar eski emekdâr ağalar fevt oldu. Abbâs Ağa gibi İbrâhîm Ağa bâ-husûs Beşîr Ağa gibi âdemin bir habbesi gelmedi. Pâdişâh ondan mâ-bâki bu hazîne niçün sekiz yüze bu kadar aşğağa etmekden murâdları nedir? Mısır'da fevt olan ağalardan evlâdları yoksa ardınca mâlını emlâkini alalar. Cümleten pâdişâha deger. İmdi bu minvâl üzere gözinüz pekçe açup teftiş edesiz. Bilinmedük, işidilmedük bir nesne yok. Hod merhûm efendimiz Sultân İbrâhîm rahmetullahi aleyh zamânında, merhûm Sultân Murâd zamânında nice defa'atle sene be sene Mısır hazînesi gelür, görürdük. Bunların fikirleri nedir ki bu kadar eksük etdiler? Kendileri bilürler. Bi't-tamâm bî-kusûr olmak gerekdür*"¹³² yönünde Gürcü Mehmed Paşa'ya işi sıkı tutmasını bildirdi.

130 TSMA, nr. E. 902-22.

131 Ahmed Paşa, Rebiülevvel 1059- Zilhicce 1060 (Mart 1649- Aralık 1650) tarihleri arasında Mısır valiliği yaptı (Bk. Erol Özvar, "Tarhuncu Ahmed Paşa", *DİA*, XL, 21).

132 TSMA, nr. E. 7001-32.

Tarhuncu Ahmed Paşa, Mısır valiliğinden azledildikten sonra da paşa ile ilgili malî meseleler devam etti¹³³. Mazul olarak Kasım 1651'de İstanbul'a gelen Tarhuncu Ahmed Paşa'dan selefi Emir Paşa'dan aldığı iddia edilen 53 Mısırî kisenin geri vermesi de talep edildi¹³⁴. Bunun yanında başka gerekçelerle paşadan 100 kise daha istendi. Paşa ise Girit Seferi'ne sarfettiği gerekçesiyle istenen parayı vermedi. Bu yüzden Tarhuncu'ya gözdağı verilmek için önce maiyetinden başta kethüdası olmak üzere birkaç kişi, Turhan Sultan'ın da "*Ol işe karışan âdemleri hemân haps eyleyüp hazînei tahsîl eylesin*" yönündeki emri üzerine hapsedildi¹³⁵. Buna rağmen Ahmed Paşa, malî sıkıntılarını gerekçe göstererek kendisinden istenen parayı vermedi¹³⁶. Bunun üzerine Turhan Sultan'ın "*Hemân Yedikule'de habs edesiz. Sa'âdetlü arslanımın fermân-ı şerîfleri böyledir. Göreyim sizi hazîne tahsîline nice mukayyed olup hizmetine çalışasız*"¹³⁷ yönündeki emrinden sonra Tarhuncu da Yedikule'ye hapsedildi.

Bu arada Tarhuncu'nun yerine Mısır valisi tayin edilen Taşa Abdurrahman Paşa'dan da bilgi talep edildi. Abdurrahman Paşa, Tarhuncu'nun Mısır'daki borcuna dair İstanbul'a ayrıntılı bir rapor gönderdi ve raporda Ahmed Paşa'dan hazineye

133 Tarhuncu Ahmed Paşa'ya yeni vali Abdurrahman Paşa ile biran önce muhasebesini görmesi ve taahhüt ettiği paraları eksiksiz yeni valiye teslim ederek, vakit kaybetmeden İstanbul'a gelmesine dair gönderilen fermân için bk. TSMA, nr. E. 284-55.

134 Bununla ilgili olarak Gürcü Mehmed Paşa'nın telhisleri için bk. TSMA, nr. E. 2457-6; nr. E. 2457-7.

135 Tarhuncu'nun kendisinden talep edilen parayı vermek istemediğine ve bu yüzden maiyetinden bazı kişilerin hapsedilmesi yönünde Gürcü Mehmed Paşa'nın yazdığı telhisi ve Turhan Sultan'ın emri için bk. TSMA, nr. 7002-2.

136 Kethüdası ve başka birkaç adamının hapsedilmesine rağmen borcu olmadığı yönünde Tarhuncu'nun inat ettiğine dair Gürcü Mehmed Paşa'nın telhisi için bk. TSMA, nr. E. 7002-3.

137 TSMA, nr. E. 7002-3. Gürcü Mehmed Paşa'nın bazı arzlarında da Tarhuncu Ahmed Paşa'dan tahsil edilecek paraya dair bilgiler verilir (TSMA, nr. E. 779-12/2; E 779-12/3; E 779-12/4).

olan borcunun talep edildiği, buna mukabil paşanın ödemeye kudretinin olmadığını ifade ettiği ve İstanbul'a gittikten sonra kalan borcunu da ödemek için gayret göstereceğini belirttiği kaydediliyordu. Abdurrahman Paşa'dan gelen raporun üzerine, "*Sen ki vezîr-i a'zamsın, Ahmed Paşa'nın üzerinde olan cümle hazînei tahsîl eyleyesin*" şeklinde emir yazıldı¹³⁸.

Tarhuncu Ahmed Paşa, yukarıda kaydettiğimiz emir üzerine Aralık 1651'de Divan'da muhakeme edildi ve kendisi tekrar Yedikule'ye gönderilirken¹³⁹, yirmi kadar adamı Baba Cafer Zindan'na hapsedildi¹⁴⁰. Hapiste iken ödeme hususunda kendisine kolaylık tanınmasını istedi fakat sadrazam ilk başlarda buna sıcak bakmadı¹⁴¹. Bu yüzden Turhan Sultan da Tarhuncu'nun borcunun tamamen alınmasını istedi¹⁴². Fakat bütün baskılara rağmen Tarhuncu'dan talep edilen meblağ alınmayınca paşanın taleplerine sıcak bakılmaya başlandı. Bu minvalde Gürcü Mehmed Paşa'nın "*Mısır'dan gelen Ahmed Paşa'dan taleb olunan akçe husûsunda iki ve üç aydan berü çalışup bir vechle itâ'at etmeyüp inâd eyledi. Bundan böyle bir vechle ikrâr etmek ihtimâli yokdur. "Beni katl edin virmem"* deyü söyler. Yanya Sancağı virilüp cümle tevâbî'i ile varup Girid'e gidüp anda hizmetde olmak bâbında rikâb-ı hümayûna telhîs gönderilmişdir. Fermân-ı hümayûn sâdır

138 Mısır Valisi Abdurrahman Paşa'nın arzı için bk. TSMA, nr. E. 779-12/1. Abdurrahman Paşa'nın IV. Mehmed'e gönderdiği hediyelerle ilgili yazılan arz için bk. TSMA, nr. E. 528-81; nr. E. 780-3. Abdurrahman Paşa'dan Gürcü Mehmed Paşa'ya gelen ve Ahmed Paşa'nın borcuna dair de bilgiler verilen mektup için bk. TSMA, nr. E. 872-56.

139 Tarhuncu Ahmed Paşa, Turhan Sultan'ın emri üzerine Yedikule'ye hapsedildi (TSMA, nr. E. 779-12/4).

140 *Naimâ Târihi*, III, 1371-1372, 1375.

141 Zira Tarhuncu hapiste iken yazdığı bir telhisinde, "*ma'zûl Mısır beğlerbeğisi Ahmed Paşa'nın zimmetine lâzım gelen akçeye müsâmaha olunmak mümkündür. Bir akçe gördüğümüz yerde on gün ardına düşüp çalışuruz*" diyerek bunu açıkça ifade etmiştir (TSMA, nr. E. 2457-7).

142 TSMA, nr. E. 2457-7.

oldukdan sonra bu irsâl olunan sûret üzere dahi bir hatt-ı hümayûn-ı sa'adet-makrûn taraf-ı şerîflerinden mezbûr Ahmed Paşa'ya gönderilmek münâsib"tir yönündeki telhisi de etkili oldu¹⁴³. Turhan Sultan'ın, "Üzerinde olan ne mikdâr ise bi't-tamâm tahsîl etdüresiz. Sa'âdetlü arslanım itlâk eylemiştir. Kusûrını bir hoşça çıkartasız"¹⁴⁴ yönündeki emrinden sonra da Ocak 1652'de Tarhuncu Ahmed Paşa hapisten çıkartıldı.

Gürcü Mehmed Paşa, malî sıkıntıyı aşmak için tayinleri de bir araç olarak kullandı. Mesela Trablusgarb beylerbeyi olarak Hasan Paşa'nın ismini ön plana çıkardı ve gerekçe olarak da paşanın hazineye yardım etmesini gösterdi¹⁴⁵. Sadrazam, bir telhisinde tayin ve tevcihlerde kişilerin hazineye yaptıkları yardımların da gözönünde bulundurulması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir: "Ma'zûl olan muhtesib kulları geçende sipâh mevâcibine hazîneye beş bin guruş virüp ve şimdi virilecek mevâcib için dahi beş bin guruş virmek lâzım olup ve sarâyılara dahi beş bin guruş gitmiştir. Bu takdîrce ol kullarına ziyâde gadr olur"¹⁴⁶.

Tayininde malî sıkıntıların etken olarak gösterildiği bir diğer isim de Mehmed Paşa idi. Paşa, borçlarını ödemek üzere kendisine has istemiş ancak bu isteği yerine getirilememişti. Onun yerine maliyeye de gelir sağlayacak başka bir

143 TSMA, nr. E. 7002-4.

144 TSMA, nr. E. 2457-6. Aynı minvaldeki başka bir emir için bk. TSMA, nr. E. 779-12/1.

145 Mehmed Paşa'nın, Hasan Paşa'nın Trablusgarb beylerbeyi tayin edilmesini tavsiye ettiği telhisi için bk. TSMA, nr. E. 2457-10. Hasan Paşa, 24 Zilkade 1061'de (8 Kasım 1651) Trablusgarb beylerbeyi tayin edilmiştir (Bk. BOA, A.RSK, nr. 1522, s. 173).

146 TSMA, nr. E. 7002-82. Bu telhis 1651 Aralık'ına tarihlendirilmelidir. Zira telhiste ihtisab ağılığına câmeşuvî başı Ahmed'in tayin edildiği belirtilmiştir. Bu tayin 13 Muharrem 1062'de (26 Aralık 1651)'de yapıldı (BOA, A.RSK, nr. 1522, s. 198).

yola müracaat edildi ve paşa, Diyarbekir'e tayin edilmek istendi¹⁴⁷. Turhan Sultan da, sadrazamın bu tavsiyesine olumlu karşılık verdi¹⁴⁸; ancak bazı tayinlerin doğrudan padişah adına yapılması bazen gerginliğe de sebep oldu. Bu minvalde Turhan Sultan, sadrazamı da küstürmemek adına "*Hazîne kethüdâsına sa'âdetlü arslanım Karahisarısâhib sancağını ihsân eyledi. Çıkmak üzeredir. Şöyle ma'lûm olına. İnşaallah çok kişi çıkarmazuz. Ol husûsdan elem çekmeyesiz*"¹⁴⁹ yönünde gönül alıcı bir emir yazdı.

Payitahtın asayışı için özellikle askerin ulûfesinin ödenmesinde gecikmelere mahal vermeyecek şekilde, yukarıda anlatıldığı üzere malî tedbirlere başvuruldu. Zira ulûfenin ödenmesi hâlinde askerin bunu bahane ederek isyan etmesi kuvvetle muhtemeldi. Gürcü Mehmed Paşa, parasını alan askerin İstanbul'dan bir an önce görev yerlerine gönderilmesi için gayret gösterdi. Bu minvalde Turhan Sultan'a sadaretinin ilk aylarında yazdığı bir telhisinde şunları kaleme aldı: "*Ve benim devletlü efendim, sipâh tâîfesinden avn-i Hakk ile katî az kalmışdır. İnşaallahu te'âlâ biraz akçe dahi tedârik üzereyüz. Ol dahi edâ olunur. Ve Üsküdar'ı yokladık. Çok âdem kalmamışdır. Bugünler dahi hayli âdem gider. İnşaallahu te'âlâ Devlet-i Aliyyelerinde hiçbir nesne yokdur*"¹⁵⁰.

147 Konu ile ilgili Gürcü Mehmed Paşa'nın telhisi ve Turhan Sultan'ın cevabı için bk. TSMA, nr. E. 7002-57. Bu belge 1651 Kasım'ına tarihlendirilmelidir. Zira Diyarbekir, 28 Zilkade 1061'de (12 Kasım 1651) Mostari Mustafa Paşa'ya tevcih edilmiştir (Bk. BOA, A.RSK, nr. 1522, s. 176).

148 TSMA, nr. E. 2457-10.

149 TSMA, nr. E. 7001-35. Turhan Sultan'ın bu yazısı 1651 Aralık'ına tarihlendirilmelidir. Zira Karahisar Sancağı, hazine kethüdasına 10 Muharrem 1062'de (23 Aralık 1651) verildi (Bk. BOA, A.RSK, nr. 1522, s. 196).

150 TSMA, nr. E. 7002-40. Bu telhis Gürcü Mehmed Paşa'nın sadaretinin ilk ayında kaleme alınmış olmalıdır. Zira aynı telhiste Katırcıoğlu'nun Karaman'a, Mahmud Paşa'nın Edirne'ye, Topal Mehmed Paşa'nın Sivas'a ve Çavuşoğlu'nun da Şehrizol'a tayin edildiği kaydedilmiştir. Bu tayinler 21 Zilkade 1061'de (5 Kasım 1651) yapılmıştır (Bk. BOA, A.RSK, nr. 1522, s. 170. Ayrıca bk. *Naimâ Târihi*,

Gürcü Mehmed Paşa'nın sadaret yıllarında paşayı zor durumda bırakan hususların başında 1645'ten beri devam eden Girit Seferi geliyordu. Zira Venedik donanması, Çanakkale Boğazı'nı kapattığından hem İstanbul'un güvenliği tehlikeye girmiş hem de deniz yoluyla ulaşım imkânı büyük oranda ortadan kalkmış ve bu yüzden Girit'e yeterli askerî destekte bulunmak zorlaşmıştı. Devletin içinde bulunduğu iktidar bunalımı Bâbiâli'yi savaşı idame ettirmekte daha da zorluyordu. Buna rağmen yukarıda zikredilen yollarla malî durumu düzeltmeye çalışan Gürcü Mehmed Paşa ve Turhan Sultan, 1651'in son, özellikle de 1652'nin ilk aylarında Girit Seferi'ne yoğunlaştı¹⁵¹. Bu minvalde öncelikle sefer için ihtiyaç duyulan askerin hazırlanmasına ağırlık verildi ve 14 Aralık 1651'de, kanunlara aykırı olmasına rağmen, Girit'te muhafazada kalmak şartıyla altışar akçe maaşla 2 bin sipahi yazıldı. Sefer için daha önce de 3 bin asker yazılmıştı¹⁵². Kanunlar hilafına yapılan bu uygulama maliyeye

III, 1371). Gürcü Mehmed Paşa başka bir telhisinde de asayişin teminine dair alınan tedbirlere temas eder (Bk. TSMA, nr. E. 780-27).

151 Turhan Sultan, Gürcü Mehmed Paşa'nın asayişle ilgili bir arzının üzerine şu emri yazmıştır: "*Ma'lûm-ı şerifim olmuştur. Donanma-yı hümayûnum hizmetine mukayyed olasınız*" (TSMA, nr. E. 780-27).

152 Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*, İstanbul 2004, s. 100-101. Darüssaade Ağası Süleyman Ağa, Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa'ya yazdığı bir mektubunda donanma hususunda şunları kaydeder: "*Bundan bögle cezire-i mezbûreye bin aded yeniçeri ve sair lâzım olan yalılara imdâd olunup, sancaklar tayin olunmuştur deyu buyurulmuş. Benim sultânım lutf u kerem eylemişsiz. Hakk te'âlâ cemi' umûrlarınızda dest-gir ola, sa'y-ı şerifiniz kemâldedir, ma'lûmumuzdur ki her vechle gayret-i İslâm üzerinizdedir. Lutf u ihsân edüp donanma-yı hümayûn ahvâliyle tekayyüd-i tâm edüp bir gün mukaddem vakt [ü] zamânıyla mükemmel ve müretteb irsâl olunması bâbında himmet ve sa'y zamânlarıdır. Benüm babacığım saâdetlü sultânım ol hedâya ma'lûmdur ki bi'z-zât şevketlü pâdişâhımız kendüler hergün sual buyururlar ki donanma ne zamân gider ve ne vakt çıkar, tekayyüd olunuyor mu? İmdi bu minvâl üzere devletlü sultânım efendimiz kezâlik her gün âdem gönderüp paşadan haber aldınız mı? Donanma ile ve asker-i İslâm'ın umûr u mühimmeleri ile tekayyüd olunur mu deyu buyururlar. Biz dahi efendimize murâd-ı şerifinizden ziyâdedir. Sâhib-i devlet hazretlerinin tekayyüdderi deyu her bâr sual buyurduklarında cevâbımız idi. Benim sultânım gayret sizindir. Cümle ümmet-i Muhammed gerek şevketlü*

ağır bir yükü¹⁵³. Yaklaşık 5 bin askerin yazılması İstanbul'da asayiş problemini de beraberinde getirdi.

Turhan Sultan, İstanbul'da artan asker sebebiyle şehirde asayişin bozulmasından özellikle endişe etmekteydi. Gürcü Mehmed Paşa'ya yazdığı "*Hemân hizmetine mukayyed olup bir hoşça gözünüz açup, her etrâfa göz kulak tutasız. Ümmet-i Muhammed için çalışasız. Bir yerde zulm-i eşkıyâ olmasun. Bir hoşça arayup izleyesiz. Hakk te'âlâ 'dan recâ ederez ki sa'âdetlü eyyâm-ı sa'âdetlerinde ümmet-i Muhammed âsûde-hâl olalar. Çalışasız ki, bir yarâmaz söz işitdürülme-yüp, hayr du'âlar almasına sa'y edesiz. Göreyim sizi hazîne tahsiline ikdâm edesiz*"¹⁵⁴ yönündeki emirler bunu açıkça göstermekteydi. Yine bu minvalde Gürcü Mehmed Paşa'nın "*Ve bu kulları Tersâne-i âmire ve mevâcib ahvâli ve hâliyâ bölüklerin devri husûsu ile tekayyüd olunup şehrin ahvâli ile tekayyüd dahi kusûr*" olmadığına dair telhisi üzerine Turhan Sultan, "*Hemân Allah seversen her ahvâle tekayyüd üzere olasın*" yazarak bu hususa özellikle ehemmiyet verilmesini istemiştir¹⁵⁵. Valide sultan başka bir emrinde de, "*Paşaya selâmdan sonra ilâm olunur ki, sipahinin devri mevâcibi virmekde olasız. Ol-*

pâdişâhımıza ve gerek sairilere duâ ederler ki güzel tekayyüd olunur deyu. Yine sultânım lutf edüp bu sefer ahvâliyle tekayyüd-i şerifinizi bir ân eksik etmeye-siz..." (TSMA, nr. E. 902-24).

153 Kâtib Çelebi, kanunlar hilafına yapılan bu uygulamayı ağır bir dille eleştirir (Fezleke, s. 1085-1086). Naimâ da Kâtib Çelebi'den nakleder (Naimâ Târihi, III, 1375-1376). Ayrıca bk. Vecihi Tarihi, s. 116; Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli, s. 110.

154 TSMA, nr. E. 7002-20.

155 TSMA, nr. E. 7002-58. Turhan Sultan'ın bu emri ve Gürcü Mehmed Paşa'nın telhisi Kasım 1651 tarihli olmalıdır. Zira telhiste Derviş Paşa'nın Manisa'ya tayin edilmesi tavsiye edilmektedir. Bu tayin 26 Zilkade 1061'de (10 Kasım 1651) gerçekleşmiştir (Bk. BOA, A.RSK, nr. 1522, s. 175). Turhan Sultan, başka bir emrinde de Gürcü Mehmed Paşa'dan "*Hemân her etrâfa göz kulak*" tutmasını ister (Bk. TSMA, nr. E. 7002-77). Bu belge Kasım 1651 tarihli olmalıdır. Zira telhiste Edirne'den mazul Mehmed Efendi'nin Selanik'e tayin edilmesi istenmektedir. Bu tayin 15 Zilhicce 1061/29 Kasım 1651'de yapılmıştır (Bk. BOA, A.RSK, nr. 1522, s. 184. Ayrıca bk. Naimâ Târihi, III, 1374).

masun ki ağızların açdırasız, diler şimdiden didiler. İnşallah hayurlusuyla donanma-yı hümayûn yollanup çıkdukda iki üç güne te'hîr etmeyüp sipahi mevâciblerin bir kusûr virmeğe ikdâm edüp çalışasız. Dosta düşmana karşı kendüne gülünç etdirmeyüp ağızların açdurtmayasuz” demekteydi¹⁵⁶.

Turhan Sultan, sipahilerin İstanbul'da kargaşaya sebep olmalarından endişe duyduğunu başka bir emrinde de şu şekilde ifade eder: *“İşidürüz nice nâsdan sipahiler veledesh tashîh için dayanuyorlar imiş. Ziyâdesiyle Üsküdar'dan İstanbul'a geliyorlar imiş. Gerçek midir? Allah seversen neticesini bize i'lâm edesiz. Mukayyed olasın ki hemân ulûfelerin virüp herkez yerlü yerine gitsün deyü tenbîh ü tekîd edesiz. Bu hususi-çün ziyâdesiyle gözinüz açup te'hîr etmeyesiz. Zîrâ zamânede halkın yaramazını bilürsün. Üzerinize ziyâde sıkılcum edüp veledesh için ne dirler ne var yok bize i'lâm edesiz. Göreyim sizi bir hoşça her etrâfa göz kulak tutup hizmetine pekçe mukayyed olasız”¹⁵⁷.*

Devlet işleri üzerinde önemli bir nüfûza sahip olan Darüssaade Ağası Süleyman Ağa da, sipahi ve yeniçerilerin ortak bir isyan başlatmasından endişe duyuyordu ve bunun önünü almak için zemin hazırlıyordu. Bu minvalde Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa'ya gönderdiği bir mektubunda şunları yazmıştı: *“Ocak tarafından sulh için giden Samsoncubaşı Mustafa Ağa'nın sipahiler ile ba'zı güft ü gû ve mâbeynlerinde va'deleri olup birbiriyle ahd [ü] peymânî oldukların bu oğlunuza i'lâm eylediklerinden gayrı hayr-hâh-ı devlet olan kimesneler dahi bu husûsu tasdik edüp sipah ile bunların âlem birdür dimeleriyle imdi hemân benim sultânım benim babacığım*

156 TSMA, nr. E. 2457-35.

157 TSMA, nr. E. 7001-24. Sipahiler daha Siyavuş Paşa'nın sadaretinin son aylarında veledesh hususu için yetkilileri sıkıştırmaya başladılar (Bk. *Naîmâ Târihi*, III, 1364).

mezkûr samsoncubaşı Bağdad ağalığı ile içerüye gerek şevketlü pâdişâhımıza ve gerek devletlü efendimize telhîs edesiz. Tek hemân bu ateş def' oluna ve gine sipah taifesinde Üsküdar'da Süleymân Paşa Sarâyı'nda Yusuf Ağa dimekle ma'rûf bir eşkıya var-imiş, ol dahi sipah taifesine ba'zı fitne ve fesâda bâ'is şeyler ilka edüp ve ba'zısını endüştürdüp her vechle fitnede[n] hâlî degil imiş. Mezkûr celb Yusuf Ağa'yı bir hâl ile ağalarına kapdırup hakkından gelinmesine sa'y u kudret buyurasız. Bu hâl ile her birin bir tarafa etmeyince bu iş güc olur. Ma'lûm-ı sa'âdetleridir"¹⁵⁸.

İstanbul'da asayiş hususunda endişelerin artması yüzünden yeniçeri ağası kol gezilerini sıklaştırdı. Bu minvalde Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa'nın bir arzında şu önemli bilgiler veriliyordu: "Bu gice yeniçeri ağası kulları ziyâdece kol tolaşup sabâha karîb sabâhcı tutup harekete mecâlî olmamağla Dîvân-ı hümayûn'a gelmemiştir. Ma'lûm-ı hümayûn oldukda fermân pâdişâhıdır... Sâir şehir ahvâli ve mevâcib ve donanma ahvâli ile tekayyüd olunduğu ma'lûm-ı hümayûnları oldukda emr ü fermân azametlü pâdişâhındır"¹⁵⁹.

Turhan Sultan'ın emirlerinin de bir sonucu olarak Gürcü Mehmed Paşa, 1651 Aralık'ından itibaren askerin ulûfesinin tedricen ödenerek, maaşı verilen askerin görev yerlerine gönderilmesi yönünde gayret gösterdi. Fakat 1652 Ocak'ında ancak yeniçerinin ulûfesi, zuyuf akçe olarak verilebilindi. Bu da, sipahiler arasında huzursuzluğa sebep oldu¹⁶⁰. Huzursuzluk yüzünden daha önce Defterdar Mustafa Paşa azledilip

158 TSMA, nr. E. 902-22. Bu mektup Süleyman Ağa'nın devlet işlerindeki nüfûzunu göstermesi açısından da mühimdir. Zira ağa, mektubun devamında sadrazamın bazı konularda nasıl telhis yazması gerektiğine dair de tavsiyeler verir.

159 TSMA, nr. E. 780-14. Bu arzda Defterdar İbrahim Paşa'nın katarları hakkında da bilgi verilir. Arzın üzerine IV. Mehmed adına, "Ma'lûm-ı şerîfîm olmuştur. Mirahura teslim edesin" yazılmıştır.

160 Naimâ Târihi, III, 1376.

hapsedilmişti¹⁶¹. Mustafa Paşa'dan sonra Sarı Ali Efendi'nin¹⁶² evi de maaşlarının ödenmediği gerekçesiyle sipahiler tarafından taşlandı ve defterdar adamlarınının koruması sayesinde kurtulabildi; ancak bu olaydan sonra Gürcü Mehmed Paşa'ya giderek istifasını sundu¹⁶³. Ali Efendi'den sonra ise 25 Ocak 1652'de İbrahim Paşa, bazı malî taahhütlerden sonra defterdar tayin edildi¹⁶⁴. Turhan Sultan, İbrahim Paşa'nın taahhütlerinin yerine getirilmesini yakından takip etti. Bu minvalde Gürcü Mehmed Paşa'ya, "*Murâd Paşa'da tefterdâr olan İbrâhim Paşa'da yüz bin gurus mîrî hazînesi var imiş. Ma'lûmumuzdur. Murâd Paşa'dan talep eylediniz temessûkin size virmiş idim. Tefterdâr İbrâhim Paşa'nın temessûkünü yüz bin gurus mîrî hazînesi var imiş zimmetinde talep eylediniz mi? Eğer talep eylemediniz ise temessûkin göndereyim, mîrî hazînesidir talep idesiz*" yönünde talimat verdi¹⁶⁵. İbrahim Paşa, hem kendi malî sıkıntıları hem de devlet hazinesinin içine düştüğü sıkıntılar

161 Sabık Defterdar Mustafa Paşa, Siyavuş Paşa'nın sadareti döneminde hapsedildi, Gürcü Mehmed Paşa'nın sadaretinin ilk günlerinde Zilkaade 1061'de (Kasım 1651) hapisten çıkarıldı (*Naimâ Târihi*, III, 1371). Mustafa Paşa'nın hapisten çıkarılması Turhan Sultan'ın izni olmadan gerçekleştiği için valide sultan, Gürcü Mehmed Paşa'yı azarlayan bir emir kaleme aldı ve sabık defterdarın tekrar hapsedilmesini emretti (TSMA, nr. E. 7001-34).

162 Sarı Ali Efendi, Evahir-i Muharrem 1062'de (Ocak 1652) defterdar tayin edildi (*Naimâ Târihi*, III, 1375); fakat bu görev çok kısa sürdü ve 13 Safer 1062'de (25 Ocak 1652) istifa etti. Yerine de sabık defterdarlardan İbrahim Paşa tayin edildi (Bk. BOA, A.RSK, nr. 1522, s. 33, 214; A. RSK, nr. 1497, s. 8. Ayrıca bk. *Naimâ Târihi*, III, 1379). Sarı Ali Efendi'nin muhalefatı için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 24a.

163 *Naimâ Târihi*, III, 1379.

164 *Naimâ Târihi*, III, 1379.

165 TSMA, nr. 2457-30. İnalçık, bu belgenin Kösem Sultan'a da ait olabileceğini ileri sürer. Buna rağmen belgenin 1676'dan önce yazılması gerektiğini iddia eder (*Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, s. 425). Bu yanlış bir tespittir. Defterdar İbrahim Paşa'nın katarları hakkında Gürcü Mehmed Paşa'nın Saray'a sunduğu bir arzda şunlar rapor edilir: "*Defterdar İbrâhim Paşa'nın altı katar devesiyle, üç katar katırı var. İzn-i âlileriyle mirâhûr ağa kullarına teslim edelim*". Sadrazamın arzı üzerine Turhan Sultan da şu emri yazmıştır: "*Ma'lûm-ı şerifim olmuştur. Mirâhûra teslim edesiz*" (TSMA, nr. E. 780-14.

sebebiyle zaten bozuk olan sağlığını tamamen kaybetti ve 22 gün sonra 3 Şubat 1652'de vefat etti¹⁶⁶. İbrahim Paşa'nın vefatından sonra da paşanın devlete olan borçları sebebiyle muhalefatına el konuldu. Bu minvalde Gürcü Mehmed Paşa, İbrahim Paşa'nın miriye alınan terekesine dair Turhan Sultan'a, *"Ve merhûm Defterdâr İbrâhim Paşa'nın hâliyâ on kîsesi dahi tahsîl olmağla irsâl olmuştur. Bâkisine dahi tekayyüd üzere-yüz. Ele geldikce irsâl olunur"*¹⁶⁷ yönünde rapor sundu.

Askerin maaşının tamamen ödenememesinde paranın önemli bir kısmının donanmadaki hazırlıklara tahsis edilmesi etkiliydi. Zira 1652 Ocak'ından itibaren tersanede hummalı bir çalışma başlatıldı¹⁶⁸. Turhan Sultan da bu çalışmalarla yakından ilgileniyordu. Bu minvalde Gürcü Mehmed Paşa'ya yazdığı bir emrinde *"Hakk te'âlâ her işinizi kolay, âsân vechle donanma-yı hümâyûn kemâle gelüp feth [ü] fütûhlar Hudâ müyesser eder. Du'amız sizinledir. Hemân hizmetine mukayyed olasız"* diyerek sadrazamı teşvik ediyor¹⁶⁹; başka bir emrinde de, *"Hemân hizmetine mukayyed olup her etrâfdan göz kulak tutmakdan hâlî olmayasın. Tershâne-i âmire'nin hizmetine mukayyed olasın. Her vechle göreyim seni"* diyordu¹⁷⁰.

1652 Nisan'ında tersanedeki hazırlıklara hız verildi. Bu minvalde Gürcü Mehmed Paşa, bir taraftan tersanedeki çalışmalarını hızlandırırken diğer taraftan da kola çıkarak Boğaz'daki

166 Naimâ Târihi, III, 1379. Ayrıca bk. Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 43-44.

167 TSMA, nr. E. 7002-25.

168 Gürcü Mehmed Paşa'nın donanma hususunda yürütülen faaliyetlere dair Turhan Sultan'a sunduğu telhisleri için bk. TSMA, nr. E. 7002-5; nr. E. 7002-22; nr. E. 7002-23; nr. E. 7002-24; nr. E. 7002-25; nr. E. 7002-37; nr. E. 7002-39; nr. E. 7002-41; nr. E. 7002-47; nr. E. 7002-48; nr. E. 7002-49; nr. E. 7002-51; nr. E. 7002-52; nr. E. 7002-53; nr. E. 7002-62; nr. E. 7002-67.

169 TSMA, nr. E. 7002-22.

170 TSMA, nr. E. 7002-37. Ayrıca bk. TSMA, nr. E. 7002-47.

durumu bizzat yerinde teftiş ediyordu¹⁷¹. Ayrıca donanmanın muzaffer olması için Eyüp'te halkın da katıldığı toplu dualar ediliyordu; bunun yanında Venedik donanmasının durumuna dair de İstanbul'a ardı ardına diller geliyordu. Nitekim Boğaz muhafızı Yusuf Paşa'nın¹⁷² gönderdiği bir dil sorguya çekilmiş ve Venedik donanmasına dair önemli bilgiler haber alınmıştı. Turhan Sultan da bu gelişmeler üzerine sadrazama şu yönde bir emir kaleme aldı: "*Hakk te'âlâ asâkîr-i İslâma feth-i bâblar müyesser edüp, şâd [u] handân olup ümmet-i Muhammed âsûde-hâl olmak Hudâ mukadder etmiş ola. Kol gezmege izn recâ olunmuş. Hemân her etrâfı dolaşup ümmet-i Muhammed'in hizmetin edâ edesiz. Mevâcibe ziyâdesiyle ikdâm edüp, itmâmına cehd edesiz*"¹⁷³.

Tersanedeki çalışmaları bizzat yerinde tetkik etmek üzere IV. Mehmed de Tersane Bahçesi'ne gitti¹⁷⁴. Bu gezisinde Turhan Sultan, padişahın yanında değildi. Bu yüzden Gürcü Mehmed Paşa'nın sultanın gezisi ile ilgili kaleme aldığı bir telhisinde Turhan Sultan'ın da bu tür gezilerde padişahın yanında

171 Buna rağmen donanmanın ihtiyaçları için para bulma hususunda ciddi sıkıntılar yaşıyordu. Bu yüzden sadrazam ile kaptanıderya arasında yaşanan tartışma için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1390.

172 Yusuf Paşa, Evâil-i Cemaziyelahir 1062'de (Mayıs 1652) Boğazhisarlar muhafızı tayin edildi. Bu arada Venedik'in Boğazhisar'a saldıracağına dair bilgiler veren bir esir yakalandı (*Naimâ Târihi*, III, 1393). Yusuf Paşa, 23 Cemaziyelahir 1062'de (1 Haziran 1652) bu görevinden alındı ve Eceâbâd muhafızı tayin edildi. Yerine de Haydarzâde Mehmed Paşa getirildi (*Naimâ Târihi*, III, 1394).

173 Gürcü Mehmed Paşa'nın telhisi ve Turhan Sultan'ın telhise cevabı için bk. TSMA, nr. E. 7001-40. Gürcü Mehmed Paşa, Yusuf Paşa'nın gönderdiği dile ilgili olarak başka bir arzında da bilgi verir (Bk. TSMA, nr. E. 779-27. Başka bir arzda da esir düşüp sonra Müslüman olan dile dair bilgi verilir. (Bk. TSMA, nr. E. 780-24). Yine Gürcü Mehmed Paşa'nın başka bir arzında Ramazan Kapudan'ın Venedik donanması hakkındaki tetkiklerine dair bilgi verilir (Bk. TSMA, nr. E. 780-23).

174 IV. Mehmed, 1652 Nisan'ında Tersane Bahçesi'ne geldi ve "*Elbette kırk pâre kadirğa techiz olunsun*" yönünde emir verdi. Fakat padişahın bu emri başta sadrazam olmak üzere devrin yetkililerini oldukça zora soktu. Ayrıntılı bilgi için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1389-1390.

bulunmasının iyi olacağını tavsiye etti¹⁷⁵. Ancak valide sultan artık devlet işlerinde ve halkın arasında oğlunun yalnız olmasını tercih ediyor olmalıydı. Böylece onun muktedir ve mutlak hükümdar olduğu imajına halel getirmemiş olacaktı.

1652 yılı başlarında Turhan Sultan ve Gürcü Mehmed Paşa'nın yakından takip ettikleri bir diğer husus da Bosna'daki gelişmelerdi. Sabık Sadrazam Siyavuş Paşa, Bosna'ya gönderildikten sonra burada önemli hizmetlere imza attı, ancak Mostar'a yönelik Hırvat saldırıları Siyavuş Paşa'yı zora zoktu ve paşa, İstanbul'a kendisine yardım gönderilmesi yönünde bir arz gönderdi¹⁷⁶. Siyavuş Paşa'nın arzı Nisan 1652'de İstanbul'a ulaştı ve bununla ilgili olarak Gürcü Mehmed Paşa, durumun o kadar da vahim olmadığına dair Turhan Sultan'a şu yönde bir telhis sundu: *"Bosna muhâfazasında olan Vezîr Siyavuş Paşa kullarından ulaklar ile âdemleri ve mektûbu gelüp, mukaddema arz eyledüğü üzere Hersek Sancağı'nda vâkı' Zadvariye nâmında bir dâne küçük palankayı muhâsara eyleyüp bu cânibden muhâzaya ta'yîn olan sancaklar varınca yollar hikmet-i Hudâ gayet kış ve sarb ve sengistân olmağla Vezîr Siyavuş Paşa kulları imdâda erişince küçük palanka olmağla vire ile teslim eylemişler. Öyle bir mu'teber kal'a olmamağla bu ana dek birkaç def'a alup yine bırakmuşlardır. Benim devletlü sultânım bir vechle elem ve dağdağa çekmeyesiz. İnşallahu te'âlâ devlet-i pâdişâhîde ahz-ı intikam olunur ve hâlâ kefare Kilis nam mevzi'de oturur imiş. Mukaddemâ ta'yîn olunan sancaklardan mâ'adâ birkaç sancak ve serhadd-i mansûrede olan kal'alara defter gönderilüp ba'zı mertebe cebehâne ve mühimmât taleb olunmağla defter mûcebince ta'cîl üzere*

175 TSMA, nr. E. 7001-47.

176 Siyavuş Paşa'dan gelen arz için bk. TSMA, nr. E. 1113a. Paşanın, Zadra'daki gelişmelere ve kalenin önemine dair İstanbul'a gönderdiği başka bir arzı için bk. TSMA, nr. E. 4488a.

göndermege bezl-i makdûr üzereyim"¹⁷⁷. Sadrazamın Zadra Kalesi'nin kaybedilmesinin büyütülecek bir sorun olmadığına dair bu telhisi ciddi bir tepki ile karşılandı¹⁷⁸. Siyavuş Paşa'nın arzı Divân-ı hümayûn'da da görüşüldü ve toplantıda Şeyhülislâm Ebu Said Mehmed Efendi ile Gürcü Mehmed Paşa arasında sert bir tartışma yaşandı¹⁷⁹.

Turhan Sultan da Gürcü Mehmed Paşa'nın Bosna'daki gelişmeleri tahfif etmeye yönelik çabalarını "*Ne arz olundu ma'lûmumuz olup, ale't-ta'cîl emîrler gönderesiz. Tez varsunlar, yetişsünler. Ziyâdesiyle tenbîh [ü] tekîd edesiz ki bir an eğletmesünler. Gine küffârdan kal'a'i almağa ikdâm eylesünler. Hakk te'âlâ kolay getürüp, küffârı hâk-sâr eyleye! Göreyim sizi her vechle mukayyed olasın*"¹⁸⁰ diyerek eleştirdi ve kaybedilen kalenin vakit kaybedilmeden geri alınmasını emretti.

Turhan Sultan ve diğer devlet adamlarının tepkilerinden dolayı Gürcü Mehmed Paşa, Bosna meselesini daha sıkı takip etmeye başladı. Bu minvalde Bosna'ya gönderilecek yeniçerilerin ulûfeleri öncelikli olarak verildi¹⁸¹. Buna rağmen, başta IV. Mehmed olmak üzere, devlet adamlarının bazılarının Bosna meselesi yüzünden sadrazama tepkileri yatışmadı. Nitekim Mehmed Paşa, bir telhisinde padişahın kendisine kırıgın olduğunu şu şekilde ifade ediyordu: "*Benim merhametlü efendim, ahşâm azametlü ve şevketlü efendim pâdişâh-ı âlem-penâh*

177 TSMA, nr. E. 7002-18. Gürcü Mehmed Paşa, başka telhislerinde de Bosna'daki gelişmelerin büyütülmemesi gerektiğini kaydetmiş ve gerekli hazırlıkları başlattığını belirtmiştir (TSMA, nr. E. 7002-21; nr. E. 7001-47). Yine bu minvalde sadrazamın saraya bilgi verdiği diğer arzları için bk. TSMA, nr. E. 780-6; nr. E. 780-7.

178 *Naimâ Târihi*, III, 1384.

179 *Naimâ Târihi*, III, 1383-1384; *Fezleke*, s. 1086; *Vecihi Tarihi*, s. 116.

180 TSMA, nr. E. 7002-18. Turhan Sultan'ın Bosna'ya yardım işinin hızlandırılmasına dair Gürcü Mehmed Paşa'ya yazdığı başka bir emri için bk. TSMA, nr. E. 7002-21.

181 TSMA, nr. E. 7002-5.

hazretlerinin hatt-ı hümayûn-ı devlet-makrûnları vârid olup, bu ednâ fakir kullarına bî-huzûr olmuşlar". Bu telhis üzerine Turhan Sultan da IV. Mehmed'in tepkisinde haklı olduğunu ve sadrazamın işleri gevşek tuttuğunu şöyle kaydetmiştir: "*pâ-dişâhların iltifâtları öyle olur. Zâhiren size ol kadar söylemeyince gayrisinde fehm etmezsiniz. [Siz] de bir hoşca pekçe gözünüz açasız. Öyle bir hareketiniz var ise de ferâgat edersiz. Hemân göreyim sizi, cân [u] gönülden çalışup hizmetine mukayyed olasız. Yeniçeri yollatmışsınız. Allahu teâlâ yolların açık eyleyüp, yüz aklıkları müyesser etmiş ola!*"¹⁸². Ayrıca valide sultan, Bosna ile ilgili neler yapılması gerektiğine dair de sadrazama başka bir emir göndermiştir. Buna göre valide sultan, sadrazamdan mutemed bir adamını Bosna'ya göndermesini ve bu kişinin gelişmeleri bizzat yerinde tetkik etmesini, Siyavuş Paşa'nın azledilip yerine Fazlı Paşa'nın tayin edilmesinin ise zaman kaybına sebep olacağından şimdilik tehir edilmesini istedi¹⁸³. Turhan Sultan'ın tavsiyeleri üzerine, bölgede tetkikler yapmak üzere Muslu Ağa Bosna'ya gönderildi. Ağa, tetkiklerde bulunduktan sonra gözlemlerini sadrazama yazdığı bir arzda rapor etti¹⁸⁴. Ağanın raporuna ve Gürcü Mehmed Paşa'nın gerekli tedbirleri aldığına dair bilgi vermesine rağmen Bosna meselesi ilerleyen aylarda da devam etti. Zira yardım için görevlendirilen Semendire ve Sirem sancakları askerleri aylar geçmesine rağmen yardıma gitmemişlerdi¹⁸⁵.

Gürcü Mehmed Paşa'yı ve doğal olarak Turhan Sultan'ı meşgul eden bir diğer önemli mesele de Akdeniz'deki adaların

182 TSMA, nr. E. 7002-14.

183 TSMA, nr. E. 7001-22. Siyavuş Paşa'nın Zadra Kalesi'nin kurtarılması için yürüttüğü faaliyetlerle ilgili Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa'ya gönderdiği arz için bk. TSMA, nr. E. 1113a. Arzda bölgede Avusturya'nın eline düşen kalelerin kurtarılması için kendisine destek gönderilmesi de talep edilmektedir.

184 TSMA, nr. E. 1567-2a.

185 Bu hususla ilgili Siyavuş Paşa'nın mektubu için bk. TSMA, nr. E. 706-12.

güvenliği meselesiydi. Girit Savaşı yüzünden stratejik önemi daha da artan adaların muhafazası giderek ehemmiyet kesbetti. Bu yüzden adalarda bir dizi güvenlik tedbirleri alındı. Bu minvalde Gürcü Mehmed Paşa, valide sultana yazdığı bir telhisinde şunları rapor ediyordu: “*Sakız Kal’ası Akdeniz’de olan kal’aların güzîdesi olmağın düşman-ı dînin tama’ ve nazarları anadır. Hâliyâ hâneleri husûsunda şikâyetleri olduğın kapudan paşa kulları arz etmekle rikâb-ı hümayûna telhîs olunmuşdur. Fermân sultânıdır. Benim devletlü efendim, cümle Akdeniz’de olan cezîre ve kal’aların muhâfazasına ihtimâm olmak lâzım olmağla her cezîreye ve Bozcaada ve Boğazhisârların muhâfaza[sına] birer sancakbegi askeriyle ta’yîn olunup ve Sakız ve Midillü’ye bin mikdârı yeniçeri kulları göndermege karâr virilmiştir. Hâliyâ anın kalkup gitmelerine ikdâm olunuyor. Cümlesi tamâm oldukda her cezîreye kim ta’yîn olunduğu yazılıp hâk-pâyılarına arz olunur*”. Turhan Sultan da sadrazamın Akdeniz adalarında alınan tedbirlere dair gönderdiği telhise şu cevabı verdi: “*Ne arz olundu ma’lûmumuz olup rey ü münâsib etmişsiz. Hemân teziyye hareket edüp, asker gönderüp yollamasına ikdâm edesiz. Allah seversen göreyim sizi her etrâfdan hâlî olmayasın. Göz kulak tutasız. Âdemlerinizi eksik etmeyesiz. Öyle yerlerde Hakk te’âlâ düşmân-ı bî-dîni hâk-sâr eyleyüp, Ümmet-i Muhammed[i] âsûde hâl eyleye*”¹⁸⁶.

186 Gürcü Mehmed Paşa’nın telhisi ve Turhan Sultan’ın cevabı için bk. TSMA, nr. E. 779-14. Belgede tarih bulunmaz, ancak özellikle telhisteki bazı bilgiler belgeyi tarihlendirmeye imkân verir. Bu minvalde Kara Çelebizâde’nin Sakız’daki sürgününe dair şu bilgiler önemlidir: “*Sâbika müftü olan Aziz Efendi Sakız’da iken yazup kapudan paşa kullarına gönderdiği mektûb hâk-pâyılarına gönderilmiştir. Manzûr-ı şerifleri oldukda ma’lûm-ı âlileri olur*”. Şeyhülislâm Abdülaziz Efendi, 15 Ramazan 1061’de (1 Eylül 1651) azledildi ve bir müddet sonra da Sakız’a sürüldü. Sabık şeyhülislâm Cemaziyelevvel 1062’ye (10 Nisan-9 Mayıs 1652) kadar adada kaldı ve bu tarihte Bursa’ya gitmesine izin çıktı. Telhis de Abdülaziz Efendi’nin bağışlanarak Bursa’ya gelmesinden kısa bir müddet önce yazılmış olmalıdır. Ayrıca arşiv kataloğunda Turhan Sultan’ın emri sehven IV.

Abaza Hasan Paşa'nın başlattığı isyanın giderek önünün alınamaması da Gürcü Mehmed Paşa ve Turhan Sultan'ı uzun süre meşgul etti. Özellikle Abaza'yı yakalamak üzere görevlendirilen İpşir Mustafa Paşa'nın da asilere dâhil olması ve Konya'da yaptığı zulümler İstanbul'da endişe ile takip edildi. Bu minvalde Turhan Sultan, sadrazama gönderdiği bir emrinde şunları kaleme aldı: *"Konya'da Katırcıoğlu'nu kaldurdunuz mı? İbşir Paşa, Konya'ya uğramış, vâfir zulm etmiş. Çok kan döküp leşlerden görünmez imiş. Oradan vâfir şikâyetçi gelmiş. Niçün yoklatmazsınız? Allah severse âdem gönderüp yoklatup arayup izleyesiz. Her etrâfdan göz kulak tutup eşkiyâdan, zulmden bir hoş gözini açasın. Ümmet-i Muhammed nâ-hak yere zulm olup kan döküldüğüne râzı degülüz. Görelüm sizi hizmetine bel bağlayup kaim olasız. Zîrâ Konya'ya bir âdem gönderüp yoklatmışsızdır. Bu minvâl üzere gelüp cevâb getürdiler. Şöyle ma'lûm oluna"*¹⁸⁷.

İsyanı yatıştırmak adına Abaza Hasan Türkmen ağalığına, İpşir Mustafa Paşa da Halep valiliğine tayin edildi¹⁸⁸. Buna mukabil isyanın iki lideri yine de yakından takip edildi. Özellikle Halep'te önemli idarî değişiklikler yapan İpşir Paşa'nın faaliyetleri başkentin ilgi odağıydı. Bu cümleden olarak paşanın faaliyetlerine dair Gürcü Mehmed Paşa, Turhan Sultan'a telhisler sundu. Bunlardan birinde *"Ve benim devletlü efendim, İpşir Paşa ve Haleb kadîsından gelen mektûblar hâk-pây-i şerîflerine gönderilmiştir. Manzûr-ı şerîfleri oldukda ahvâli*

Mehmed'in hatt-ı hümayûnu olarak kaydedilmiştir. Fakat yazı ve ifade şekli Turhan Sultan'ın diğer emirleri ile aynıdır. Akdeniz'deki adalarda alınması gerekli tedbirlere dair Gürcü Mehmed Paşa'nın bir diğer telhisi için bk. TSMA, nr. E. 779-21.

187 TSMA, nr. E. 7001-27.

188 İpşir Mustafa Paşa ile sulh sağlandığına, diğer asi valilerin teskin edildiğine ve asi askerin görev yerlerine döndüklerine dair sadrazama gönderilen mektup için bk. M. Münir Aktepe, "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisi ile İlgili Bâzi Belgeler", *Tarih Dergisi*, sayı: 24 (İstanbul 1970), s. 55-56.

ma'lûm-ı devletleri olur. Azîm havfa düşmüş. Mukaddemâ bu kulları varup yoklayup haber getürmek içün gönderdiğüm âdemime kendü dahi âdemler koşup ve saâdetlü pâdişâhıma hediye ile atlar koşup göndermiş. İnşaallahu te'âlâ gelüp, vâsıl oldukda fermân-ı şerîfleri nice olur-ise icrâ olunur"¹⁸⁹.

Gürcü Mehmed Paşa, İpşir'in faaliyetlerini takip etmek üzere mutemed adamlarından bazılarını görevlendirmekten de geri durmadı. Bu minvalde kaleme aldığı bir arzında, "*Mukaddemâ İbşir Paşa tarafına hüccet ile gönderilen Tatar Süleymân kulları, Mehmed Paşa ile anlardan bir konak ayrıldıktan sonra ilerü koyup gelmişdir ve Mehmed Paşa'dan mektûb getürdü. Ayrılıp herbirisi bir cânibe gidüp Kayseriyye'den aldıkları akçeyi Bayrâm Kethudâ ile göndermişler. Birkaç güne değin gelür deyu haber virür. Mektûblarında dahi böyle ilâm ederler*"¹⁹⁰. Sadrazam, İpşir Paşa'yı takip ettirdiğini bir telhisinde de şöyle ifade eder: "*Ve taşrada İbşir Paşa'nın ardınca bu kullarının müstakil âdemlerimiz vardır. Elbetde bugünde yarında inşaallahu te'âlâ sıhhati üzere haber gelür*"¹⁹¹.

Yakın takibat altında olan İpşir Paşa ise padişah ve valide sultanın gönlünü kazanmaktan geri durmuyor; bunun için IV. Mehmed ve Turhan Sultan'a hediyeler gönderiyordu. Gürcü Mehmed Paşa, bu hususta bir telhisinde "*İpşir Paşa kullarının azametlü pâdişâha ve devletlü efendime gönderdiği hediyeleri irsâl olunmuşdur. Manzûr-ı âlîleri oldukda fermân efendimindir*" diyerek Turhan Sultan'a hediyeler hususunda

189 TSMA, nr. E. 7002-37. İpşir Mustafa Paşa'nın Halep'deki faaliyetlerine dair ayrıca bk. M. Münir Aktepe, "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisi ile İlgili Bâzı Belgeler", s. 48-49, 56-58.

190 TSMA, nr. E. 780-28.

191 TSMA, nr. E. 7002-40.

rapor vermiş; valide sultan da telhise verdiği cevapta hediyelerin ulaştığını bildirmiştir¹⁹².

İpşir Paşa, yalnızca padişaha ve valide sultana hediye göndermedi. Bunun yanında malî sıkıntı içindeki hazineye de destek verdi. Paşa, ceyb-i hümayûn ve Haremeyn için Halep'ten gönderilmesi gerekli parayı da gönderme hususunda dikkatli hareket etti. Bu hususla ilgili olarak Gürcü Mehmed Paşa, valide sultana sunduğu bir telhisinde “*Hâliyâ İpşir Paşa'ya giden Mehmed Paşa kulları samsoncubaşı ve Hüseyin Ağa kullarıyla ma'an Üsküdar'a geldikleri ma'lûm-ı devletleri olmak için i'lâm olunmuştur. Ve getürdükleri akçenin bir mikdârı ceyb-i hümayûn akçesi ve bir mikdârı Haremeyn-i Şerifeyn akçesidir. Toğru yarın Sarây-ı Hümayûn'da ba'de'd-dîvân teslim olunur. Şimdi vakt geç kalmıştır*” diyerek Halep'ten gelen parayı rapor etti. Turhan Sultan da “*Hazîne için ma'kul, yarın inşaallah huzûrımıza teslim oluna*” yönünde bir cevap vererek İpşir Paşa'nın gönderdiği paranın teslim edilmesini bildirdi¹⁹³.

İpşir Paşa'nın merkezle çatışmaktan özellikle sakınması üzerine paşanın Arab bölgelerindeki faaliyetlerinde kendisine selahiyet verilmesine dair fermân çıkarıldı¹⁹⁴. Böylece Abaza Hasan ve İpşir Paşa'nın devlet işlerinde istihdam edilmeleriyle hem Anadolu'daki isyanların önü alındı, hem de bu istihdam sayesinde hazineye önemli bir gelir temin edildi. Ayrıca İpşir Paşa'nın adamları da devlet hizmetlerinde istihdam edilerek

192 Gürcü Mehmed Paşa'nın İpşir Paşa'dan gelen hediyelerle ilgili telhisleri ve bunlara Turhan Sultan'ın verdiği cevaplar için bk. TSMA, nr. E. 2457-11; nr. E. 779-32. İpşir Mustafa Paşa isyanında önemli bir isim olan Katircioğlu Mehmed Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği hediyelere dair Gürcü Mehmed Paşa'nın arzı için bk. TSMA, nr. E. 780-8.

193 TSMA, nr. E. 7002-15.

194 TSMA, nr. E. 7002-16.

kazanılmaya çalışıldı. Bu minvalde İpşir Paşa'dan bazı mektuplar getiren Mehmed Paşa, Kanije'ye tayin edildi¹⁹⁵.

Taşradaki asayiş problemleri de sadrazam ve valide sultan tarafından yakinen takip edildi. Bu minvalde özellikle Van'da yeniçeriler ile yerli askerler arasında başlayan ve giderek büyüyen problemler Gürcü Mehmed Paşa ile Turhan Sultan arasında yazışmalara dahi konu olacak kadar önemliydi. Mehmed Paşa, valide sultana gönderdiği bir telhisinde Van'daki karışıklıkların müsebbiplerinden Çomarbölükbaşı'nın yakalanması için özel bir adamını görevlendirdiğini ve adamının Hakkâri beyi ile birlikte mezkûr şakiyi yakalayıp, kesik başını da İstanbul'a gönderdiğini bildiriyordu. IV. Mehmed de sadrazamın telhisine "*Hemân daima düşmanlarımız gelmesi öyle gelsin*" şeklinde cevap vererek, bu haberi sevinçle karşıladı¹⁹⁶.

Gürcü Mehmed Paşa'nın Sadaretinin Son Günleri

Gürcü Mehmed Paşa, sadarete geldiği ilk günden itibaren kendisine muhalif olabilecek kişileri tasfiye etmek ve bir şekilde İstanbul'dan uzaklaştırmak için elinden geleni yaptı. Paşanın muhaliflerini etkisiz hâle getirme çabaları, 1652'den itibaren daha da arttı. Nitekim daha 1652'nin ilk günlerinde sabık reisülküttâblardan Mevkufatî Mehmed Efendi ve IV.

195 Gürcü Mehmed Paşa, IV. Mehmed'e sunduğu bir arzda şunları kaydeder: "*İbşir Paşadan gelen Mehmed Paşa'ya Diyarbekir gibi şerif eyaletini hatt-ı hümayûn-ı saâdet-makrûnlarıyla ihsân buyurulmağla emr-i şerif kendiye gönderildikde kabûl etmeyüp ve vелеdeş ve tashih alıvırdım deyu cümleyi başımıza üşürüp bir işer sebep olmak ihtimâli olmağla recâ ederim ki Kanije Eyaleti Rumili'nde olmağın Kanije Eyaleyi ihsân buyurulmak ve hemân izn-i âlileri ile gönderilmek bâbında...*". Sadrazamın arzı üzerine IV. Mehmed, "Virdim" yazarak talebi kabul etmiştir (TSMA, nr. E. 779-13).

196 TSMA, nr. E. 779-20. Belgede tarih bulunmaz ancak Çomarbölükbaşı'nın sebep olduğu isyan Gürcü Mehmed Paşa'nın sadaretinin ilk aylarında bastırıldığı için telhis de bu tarihte kaleme alınmış olmalıdır. Van'daki karışıklar için bk. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 1083-1084.

Mehmed'in hocalarından Reyhan Ağa'yı Melek Ahmed Paşa'yı tekrar sadrazam yapmak üzere gizlice görüştükleri bahanesiyle, Midilli'ye sürdüdü¹⁹⁷. Naîmâ'nin ifadesiyle sadrazam "*siyânet-i mansıb davasına*" düşmüştü¹⁹⁸.

Gürcü Mehmed Paşa, Tarhuncu Ahmed Paşa'yı sadrazam tayin ettirmek için kulis faaliyetleri yürüten Kulkethüdası Küçük Kasım Ağa'nın da azledilmesini sağladı¹⁹⁹. Katledileceğinden endişe eden Kasım Ağa, azledildikten sonra Eyüp'te saklandı. Bu sürede kethüdanın eşi ve yeniçeri ocağındaki bazı yakınları Gürcü Mehmed Paşa'ya gelerek Kasım Ağa'nın affedilmesini ve hacca gitmesine müsaade edilmesini rica ettiler. Sadrazam da bu hususu bir telhisle Turhan Sultan'a bildirdi. Mehmed Paşa, Kasım Ağa'nın azledilip ortadan kaybolmasından sonra kethüda hakkındaki söylentileri birçok defa tetkik ettirdiğini; ancak bunların hepsinin itham olduğunu belirterek, Kasım Ağa'nın affedilmesini önerdi. Turhan Sultan da, "*Ma'zul kul kethudâsı için hacc-ı şerîfe izn ricâ eylemişsiz. Zâhiren cümlemize hacc-ı şerîfe gitmek farzdır saâdetlü arslânıma telhîs idesin zamânıyla varsun gitsün*"²⁰⁰ yönünde tavsiyelerde bulundu ve Kasım Ağa meselesi daha fazla büyümeden kapandı. Buna rağmen Gürcü Mehmed Paşa, muhalif gördüklerini tasfiye etmeye devam etti. Sadrazamın bu gerekçeyle İstanbul'dan uzaklaştırdıklarından biri de damad-ı şehriyârî

197 *Naimâ Târihi*, III, 1376-1377. Ayrıca bk. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 111.

198 *Naimâ Târihi*, III, 1381.

199 Küçük Kasım Ağa'nın azledilme süreci ve sonrasında yaşananlar için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1379-1381. *Naimâ*, Gürcü Mehmed Paşa'nın aleyhinde birtakım hazırlıklar yapıldığının doğru olduğunu, buna mukabil bunların herkes tarafından duyulduğunu ve sadrazam tarafından da haber alındığını kaydeder (*Naimâ Târihi*, III, 1381).

200 Küçük Kasım Ağa'ya dair Gürcü Mehmed Paşa'nın telhisi ve buna Turhan Sultan'ın cevabı için bk. TSMA, nr. E. 7002-55.

Tarhuncu Ahmed Paşa'ydı. Ahmed Paşa, 1652 Ocak'ında hapisten çıkartıldı ve Yanya Sancağı'na gönderildi²⁰¹.

Gürcü Mehmed Paşa'nın kendisine rakip olarak gördüğü ve sadrazam olmak için hazırlıklar yaptığı gerekçesiyle azlettiği kişilerden bir diğer damad-ı şehriyârî de Haydarzâde Mehmed Paşa'ydı. Sadrazamın, Haydarzâde'den çekinmesinin en önemli sebebi ise onun yeniçeri ocağına yakınlığıydı. Zira Haydarzâde aslen ocak kökenli idi²⁰². Bu yüzden kendisine muhalefetin giderek arttığı 1652'nin başlarından itibaren sadrazam, Haydarzâde'yi İstanbul'dan uzaklaştırmak istiyordu ve aradığı fırsat Mısır hazinesi ile ilgili tartışmalarda ayağına geldi.

Mısır hazinesinden bir miktarını hazineye teslim etmediği bahanesiyle Haydarzâde'den bu para talep edildi²⁰³, ancak Haydarzâde devlet işlerinde nüfûzlu olan harem halkına hediyeler göndererek sadrazamın sıkıştırmalarından kurtulmayı bildi. Bunun üzerine Gürcü Mehmed Paşa da Hanya'ya tayin

201 Özvar, "Tarhuncu Ahmed Paşa", s. 21.

202 Haydarzâde Mehmed Paşa, Evahir-i Rebiülevvel 1062'de (2-11 Mart 1652) İstanbul'a geldi. Burada kendisinden para istendi ancak paşa inatla direndi ve bazı devlet ricaline hediye vererek takipten kurtuldu. Mehmed Paşa, Kaya Sultan ile evlenmişti. Vezir olacağından korkan devlet ricali, paşayı İstanbul'dan uzaklaştırmak için onu kaptanıderya tayin ettirerek Girite gönderdiler. Paşa, 11 Şevval 1060'da (7 Ekim 1650) kaptanıderyalıktan azledildi. Sonra Diyarbekir ve ardından da Halep beylerbeyi tayin edildi. (*Naîmâ Târihi*, III, 1382-1383). Haydarzâde, Şevval 1066'da (Temmuz-Ağustos 1656) katledildi ve malı müsadere edildi (TSMA, nr. D. 2315, vr. 17b-18b).

203 Haydarzâde ile ilgili bir arzında Gürcü Mehmed Paşa şunları rapor etmiştir: "Arz-ı bende-i bi-mikdâr budur ki sa'âdetlü ve azametlü ve şevketlü pâdişâhım; Mukaddemâ Mısır Eyâleti'ne mutasarrıf olan Haydarzâde Mehmed Paşa'nın zımmetinde küllî mâl var iken maktûllerin ibrâmı Büyük Vâlîde Sultân zamânında gerçi hatt-ı hümayûn-ı devlet-makrûn alıvırmışler ammâ hazîne-i âmireye ziyâde gadr oluyor. Hâliyâ bir sûret gönderilmiştir. Ol maktûl üzere kendüye bir müstakil hatt-ı şerif sâdır olup Divân-ı Hümayûn'a irsâl buyurulursa ikdâm olunup zımmetinde kalan akçe tahsil olunmağa bezl-i maktûr olunur. Bâki emr ü fermân devletlü pâdişâhındır" (Bk. TSMA, nr. E. 780-13).

edildiğine dair padişah fermânı çıktığı gerekçesiyle Haydarzâde'yi Girit'e göndermek istedi fakat bu teşebbüs yüzünden Turhan Sultan olaya bizzat müdahale etmek zorunda kaldı. Zira bir telhisinde Gürcü Mehmed Paşa, “*Benüm devletlü sultânım Haydarzâde Mehmed Paşa kullarına Girid cezîresinde Hanya Eyâleti ihsân buyurup, hatt-ı hümayûn-ı devlet-makrûnlarıyla gitmesi fermân buyurulmağın, müstakill yedekci tedârik olunup ta'yîn olunmuş-idi. Gemisine girsün deyü haber gönderildikde bu gice birkaç hizmetkârıyla çıkup gitdü deyü evinde haber virmişler*” yönünde gelişmeleri Turhan Sultan'a haber verdiğinde valide sultan da, “*Haydarzâde için birkaç kişiyle gitdi dimişsiz. Nereye gitse gerekir? Helbet üç dört günün içinde bulunmak gerekir. Senden bilürüm! Buldurmak gereksin. Pâdişâha itâ'at etmeyenin hâlî bellidir, ancak havfları yokdur. Ortaya kılıç komayınca! Haydarzâde üzerinde yüz bin akçe bunda teftirleri bakalum sonra cevâbın göndeririz. Ol elindeki hatt-ı şerîf hilâfdır. Sa'âdetlü arslanının haberi yokdur*” yönünde bir cevap verdi²⁰⁴. Valide sultanın bu yazısı ile birlikte Haydarzâde'nin Hanya'ya gönderilmesinin Gürcü Mehmed Paşa'nın istediği olduğu fakat buna sarayın rızası olmadığı anlaşıldı. Ayrıca Turhan Sultan, Haydarzâde'nin hazineye borcunun ödenmeden meselenin kapatılmasını da istememekteydi. Haydarzâde ise kendisiyle ilgili tartışmalar devam ettiğinden Hanya'ya gidişini mümkün olduğu kadar tehir etmeye çalışıyordu. Haydarzâde'nin Hanya'ya gitmeyi geciktirmesi üzerine sadrazam, Turhan Sultan'a “*Haydarzâde kulları Hanya Eyâleti ile gitmesi fermân buyurulmağla bir gemi ta'yîn olunmuş-idi. El-ân dahi girmeyüp tevakkuf üzerelerdir*” yönünde bir telhis kaleme aldı²⁰⁵.

204 Gürcü Mehmed Paşa'nın telhisi ve buna Turhan Sultan'ın cevabı için bk. TSMA, nr. E. 7002-30. Haydarzâde Mehmed Paşa, 8 Cemaziyelevvel 1062'de (17 Nisan 1652) Hanya'ya tayin edildi (Bk. BOA, A.RSK, nr. 1522, s. 249).

205 TSMA, nr. E. 7002-31.

Valide sultan ise Haydarzâde'nin borçlarına dair hesaplar kapanmadan İstanbul'dan ayrılmamasında ısrarcıydı ve Gürcü Mehmed Paşa'ya, "*Haydarzâde için size söylemiş idik, yoklatup âdem gönderesiz. Eger hâzırlanup Boğaz'a gitmek üzere ise hiç tınmayup hemân emîr gönderesiz*" yönünde başka bir emir gönderdi²⁰⁶.

Valide sultanın karşı koyması üzerine Haydarzâde katledileceği korkusuyla kethüdasıyla birlikte İstanbul'da saklandı. Yakın adamları sorguya çekildilerse de Haydarzâde Mehmed Paşa, 1652 Haziran'ına kadar saklandı. 1 Haziran 1652'de ise padişah fermânıyla Boğaz'ın Anadolu yakasının muhafazası görevi verildi. Böylece Gürcü Mehmed Paşa'nın baskısından kurtuldu²⁰⁷.

Haydarzâde meselesinde Turhan Sultan'ın tavrı sadrazamın hiç hoşuna gitmemiş olmalıydı. Nitekim rakibini zor bir göreve göndererek etkisizleştirmek arzusuna bizzat valide sultan karşı çıkmıştı. Daha da önemlisi bu gelişme sadaret makamı ile saray arasında ilişkilerin giderek gerilmeye başladığının da bir işaretiydi ve aşağıda teferruatıyla ele alacağımız üzere, ilerleyen günlerde daha da fazla temayüz etti.

Gürcü Mehmed Paşa'nın muhtemel sadrazam adaylarından Bosna Beylerbeyi Siyavuş Paşa'yı öldürmek istemesi de bazı devlet adamlarının araya girmesiyle engellendi. Bunun üzerine sadrazam da Siyavuş Paşa'nın Bosna'dan Kandiye'ye yardım etmek şartıyla Rumeli beylerbeyi tayin edilmesini sağladı. Siyavuş Paşa'nın yerine de Fazlı Paşa'yı tayin ettirdi. Böylece Siyavuş Paşa'yı Girit Seferi bataklığına sürüklerken, bir diğer rakibi Fazlı Paşa'yı da İstanbul'dan uzaklaştırmış oldu²⁰⁸.

206 TSMA, nr. E. 7002-23.

207 *Naimâ Târihi*, III, 1390, 1394.

208 Damad-ı şehriyârî Fazlı Paşa, Bosna beyi iken azledildi ve İstanbul'a geldi. 24 Muharrem 1062'de (6 Ocak 1652) Rumeli beylerbeyi tayin edildi, ancak paşa

1652 Mayıs'ına gelindiğinde Gürcü Mehmed Paşa'ya dair muhalefet arttı. Bu durumda, paşanın özellikle donanmanın denize açılması tarihi yaklaşmasına rağmen hâlâ büyük eksikliklerin mevcut olması etkiliydi. Bu yüzden Turhan Sultan önce sadrazama uyarı mahiyetinde şu yönde bir emir gönderdi: *"Paşaya selâmdan sonra ilâm olunur ki donanma-yı hümâyûn için sa'âdetlü arslanına bu hafta pencsenbe günü çıkarız demişsin. İmdi şöyle çalışasın ki sözünüz sahîh çıksun zirâ padişahlar huzûrunda hilâf söylemek hatâdır. Ziyâdesiyle dikkat edüp sözünüz doğru çıkub pencşenbe gün çıkarmasına ikdâm idesiz. Nice düşmânların gözü kör olsun".* Valide sultanın aynı emrinde sadrazama muhalefetin arttığı da şu şekilde ifade ediliyordu: *"Ve hem buyurmuşsun ki zâhirâ bizim düşmânımız var. Efendimize bizi yanlış anlaturlar, gerçi düşmânsız kimse olmaz"*²⁰⁹.

Turhan Sultan, donanmanın İstanbul'dan ayrılma tarihi yaklaştıkça bir taraftan bu hususta eksikliklerin ikmal edilmesi yönünde uyarılarını arttırırken bir taraftan da aksaklıklar sebebiyle Gürcü Mehmed Paşa'ya karşı üslubunu da sertleştirdi. Nitekim sadrazama gönderdiği bir emrinde hem kendi içinde bulunduğu halet-i ruhiyeyi hem de hazırlıkların tamamlanması gerektiğini şu şekilde dile getiriyordu: *"Paşaya*

görev yerine gitmek istemedi ve Rebiülahir 1062'ye (Nisan 1652) kadar da bu inadında direndi. Bu tarihte ise Siyavuş Paşa'nın yerine Bosna beyi tayin edildi. Fazlı Paşa'nın Rumeli'ye tayini ve paşanın gitmek istememesi üzerine Gürcü Mehmed Paşa'nın kaleme aldığı telhisler ve bunlara Turhan Sultan'ın cevapları için tarih sırasına göre bk. TSMA, nr. E. 7002-21; nr. E. 7001-22; nr. E. 2457-23; nr. E. 7002-38; nr. E. 7002-37. İncılık, sehven 2457-23 numaralı belgenin Kösem Sultan'a ait olduğunu belirtir (*Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, II, 401).

209 TSMA, nr. E. 2457-32. İncılık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğunu ve IV. Murad'ın çocukluk yıllarında kaleme alındığını belirtir (*Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, s. 371-372). Ancak bu tespit yanlıştır. Zira hem yazı stili hem de olayların içeri belgenin Turhan Sultan'a ait olduğunu ve 1652'de kaleme alındığını göstermektedir.

selâmdan sonra i'lâm olunur ki, mevâcib ile mukayyed misiniz? Bu hafta içinde virir misiz? Ziyâdesiyle hareket üzere olup bizi kimiseye söyletmeyesiz. ma'lûmunuzdur ki mevâcib öteye uzandıkda size de zarâr bize de. Allah seversen ikdâm edesiz. Olmasun ki bu haftadan öteye gider zâhirâ başı Allah'a sâniyâ size dayanup hizmetimizi size inânup ısmarlamışızdır. İmdi ziyâdesiyle gözinüz açıp her vechle hizmetine mukayyed olasın. Tehir edilecek zamân değüldür. Hudâ'ya ma'lûmdur ki fakirün geceli uykusu bize harâm olmuşdur. Biz içerüden siz taşrâda ümmet-i Muhammed'i kayırmak dîn [ü] devleti arayup izleyüp gözetmek cümleye dîn direkleri efendiler size düşer. Ağız birliği edüp her vechle her etrâfı korayup diler mahlûlâtıdan diler zulmden arayup izlemek mahlûlâtı ziyâdesiyle tenbîh [ü] tekîd edüp zabt u rabt edesiz. Zîrâ mahlûlât çok olurmuş. Ne aceb mevâcibe akçe yetişmez deyü nice nâsdan işidürüz. İmdi bu minvâl üzere hareket edesiz ve hem çok çok ulâk gelüp gitmeden ziyâdesiyle re'âyânın şekvâları var imiş. İmdi çok ulâk gitmekden te'hîr edüp gitdükde dahi ziyâde tenbîh edesiz ki olmasun ki bir re'âyâyâ zulm edesiz işidürsem siz bilürsüz deyü tenbîh edesiz. Allah seversen bu husûslara mukayyed olasız. Donanma-yı hümayûna dahi ikdâm edesiz, kapudana tenbîh edesiz ziyâdesiyle vakti zamânı gelmişdir. Sizden isteriz ki bizi söyletmeyüp hayr du'âmızı alasız göreyim sizi"²¹⁰.

Valide sultan başka bir emrinde de dosta düşmana karşı sadrazamı şu şekilde uyarıyordu: "İnşallah hayurlusuyla donanma-yı hümayûn yollanup çıkdıkda iki üç güne te'hîr etmeyüp sipahi mevâciblerin bir kusûr virmeğe ikdâm edüp

210 TSMA, nr. E. 2457-34.

çalışasız. Dosta düşmana karşı kendüne gülünç etdürmeyüp ağızların açdurtmayasuz”²¹¹.

Turhan Sultan'ın yukarıdaki emirleri donanmanın İstanbul'dan ayrılma günü yaklaşmasına rağmen hazırlıkların ikmal edilememiş olması hasebiyle muhaliflerin hareketlendiklerini açıkça göstermektedir. Bu durum hem valide sultanı hem de sadrazamı aşırı derecede rahatsız etmiş olmalıdır. Nitekim valide sultan bir emrinde Gürcü Mehmed Paşa'yı kendisini donanma hususunda aldatmakla itham etmiş ve şunları kaydetmiştir: “Niçün donanma-yı hümâyûna mukayyed degülsiz? Bizim huzûrımıza gelüp bizi aldadusuz. Hep hâzır der her nesne mükemmel ederüz deyü âdem gönderür yoklaturum. Ortada nesne yok. Siz virsenüz bin iki yüz kürekci lâzımdır. Yoklatdum üç binden ziyâde kürekci yok. Lâzım kaçan gelür yetişür. Akçe virürüz. Mühimmât için dirsünüz, akçe dirsünüz. Böyle mi bi't-tamâm olurdu. Bu âna dek cümleten hâzır [u] müheyyâ olmak gerek idi. Hemân huzûrımızda laf edüp gidersin. Nedür aslı vallah bildüm, bilmedüm diyesin. On, on beş gün içinde donanmayı çıkarup bi't-tamâm kusûr komayup çıkartasun. Kendin bilürsüz. Dîn [ü] devleti kayırmak böyle mi olur? Ümmet-i Muhammed'in hizmeti böyle mi olur? Eger toğrulukla hizmet etmezsenüz pâdişâh mülkü size günâh, vebâli boynunuza olsun. Eski emekdârsınız deyü cümle hizmeti size şimdi inândık. Ne güzel hizmet edüp yüzünüz ağritusunuz. Size şimdi düşen bizi söyletmemek gerek. Adımıza öyle mi kıyâs edersünüz. Bir her gün aratup yoklatup bıkdurmazuz”²¹².

211 TSMA, nr. E. 2457-35. Turhan Sultan, başka emirlerinde de sadrazamı donanma hazırlıkları hususunda benzeri bir dille uyarır (TSMA, nr. E. 7001-15; nr. E. 7001-18; nr. E. 7001-19; nr. E. 7001-20; nr. E. 7001-21; nr. E. 7001-26; nr. E. 7001-28).

212 TSMA, nr. E. 7001-29. Turhan Sultan'ın Gürcü Mehmed Paşa'ya benzer bir üslupla gönderdiği diğer emri için bk. TSMA, nr. E. 7001-37.

Turhan Sultan'ın yukarıdaki emri Gürcü Mehmed Paşa'ya karşı muhalefetin 1652 Mayıs'ında had safhaya ulaştığını göstermektedir. Muhalefetin artmasında Mısır hazinesi hususunda Arz Odası'ndaki tartışmalar da tayin ediciydi. Zira Mısır hazinesi ile ilgili toplantıya perde arkasında olmak üzere IV. Mehmed'in yanında Turhan Sultan da katılmış ve Gürcü Mehmed Paşa'ya muhalif grubun görüşlerini desteklemişti²¹³.

Bunun yanında İstanbul'da etin hem az bulunur olması hem de fiyatının artması da Gürcü Mehmed Paşa'yı zora soktu ve paşa aleyhindekilerin elini güçlendirdi. Bu hususta bizzat IV. Mehmed müdahale etmek zorunda kaldı. Her ne kadar sadrazam, bu hususun ele alındığı Arz Odası'nda padişaha, "*Padişahım et ve etmek ve her şey devletinde firâvândır muzâyaka yoktur*" yönünde cevap verdi ise de toplantıda hazır bulunan muhalifler yaşanan sıkıntıları tek tek dile getirdiler²¹⁴.

Gürcü Mehmed Paşa, her geçen gün biraz daha köşeye sıkıştı. Bunu fırsat bilen muhalifleri de doğrudan IV. Mehmed ve Turhan Sultan ile irtibata geçmeyi başardılar. Her ne kadar Darüssaade Ağası Süleyman Ağa, paşa aleyhindeki söylentileri yatıştırmak için çabalasa da bu gayretler de muhaliflerin önünü almaya yetmedi. Sadrazamın yakında azledileceği yönündeki söylentiler halk arasına kadar yayıldı. Bunun üzerine

213 Mısır meselesine dair gelen mahzar 5 Cemaziyelahir 1062'de (14 Mayıs 1652) görüşüldü. Bu görüşmenin teferruatı için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1391-1392. Gürcü Mehmed Paşa'nın Abdurrahman Paşa ile ilgili bilgi verdiği bir arzı için bk. TSMA, nr. E. 779-12/2.

214 Bizzat IV. Mehmed'in et meselesini ele aldığı toplantının ayrıntıları için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1392. Gürcü Mehmed Paşa, Turhan Sultan'a sunduğu bir telhisinde de İstanbul'da koyun konusunda bir sıkıntının bulunmadığına dair şöyle rapor vermiştir: "*Bugün koyun emini ve kasablar kethudâsıyla taşra varılıp koyun husûsuna tekayyüd olundu. Elhamdülillahi te'âlâ koyunun ilerüsü gelüp vâsıl oldu. Avn-i Hakk'la şehrin koyun muzâyakazası def' olup, azametlü efendilerime ümmet-i Muhammed hayr du'â ederler*" (TSMA, nr. 2457-22). İnalçık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğunu söyler (*Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, s. 379-381). Ancak bu tespit doğru değildir.

sadrazam, Turhan Sultan'a aleyhindekilerin faaliyetlerini şikâyet etti; ancak bunlar da bir faide sağlamadı. Zira bizzat valide sultan muhaliflerle gizli görüşmeler yapmaya başlamıştı.

Sadrazam, aleyhindekilerin elini zayıflatmak ve söylen-tilerin önünü almak adına Darüssaade Ağası Süleyman Ağa, Osmanlı tarihinde benzerine az rastlanan son bir çareye başvurdu ve Gürcü Mehmed Paşa'nın sadarette ömür boyu kalacağına dair bir hatt-ı hümayûn almayı başardı.

1652 Mayıs'ı sonlarına doğru Osmanlı donanmasının İstanbul'dan törenlerle ayrılmasına rağmen Venedik donanmasının çıkışı ablukaya alması sebebiyle Boğaz'dan öteye gide-memesi Gürcü Mehmed Paşa'nın sonunu getirdi. Naîmâ'nin ifadesiyle, *"bu vak'adan sonra Gürcü Paşa'nın keukeb-i ikbâlî hübü't edip revnak-ı ta'ayyünü gittikçe izmihlâle yüz tuttu"*²¹⁵. Mehmed Paşa, Turhan Sultan'a yazdığı bir telhisinde içinde bulunduğu durumu şu şekilde kaydeder: *"Kozbekci kulları kapudan paşa kullarına varup geldi. Ne haber getürdüğü bu kullarının ma'lûmu olmadı. Zâhir bu melâ'inin Boğaz'da olan gemilerine hücum çün kendüsü taşrada bulundu, iki taraftan lâzımdır. Sükût olundukda kendüsü bir gayret-keşlik edüp hıdmet görmeğe ikdâm etmiyor. Lutf-ı Hakk gönderdiğüm âdemlerim ve çavuşlar öte taraftan beğ gemileri, berü taraftan donanma-yı hümayûn ve karadan havâle olunan toplar-ile ikdâm olunsa elbetde murâd üzere hıdmet görölme-sin i'lâm ederler. Devletlü ve azametlü pâdişâhuma ne yazmış-dır. Fîmâba'd hemân ikdâm olunup elbetde murâd-ı hümayûn melâ'in bu ağıla girmişken cezâları virilmekde ve inşaallahu teâlâ hâib ü hâ'ir avdetlerine sarf-ı makdûr lâzımdır. Hakk teâlâ eshel-i vech üzere müyesser eyleye, âmîn yâ Rabbe'l-â-lemîn! Azametlü pâdişâhımız câmi'-i şerîfde mevâcib ahvâlin buyurdular. Benim devletlü sultânım, inşaallahu teâlâ*

215 Naîmâ Târihi, III, 1395.

akçelerimiz gelüp yetüşür. Âsitâne-i sa'adet'de olacak akçeler avn-i Hakk'la hâzırdır ve devletinde murâd üzere bi-lutfullahi te'âlâ virilüp nihâyet bölüklerin devrine çalışıyoruz. Ol dahi kolaylanmışdır. Lutf-ı Hakk'la bu hafta devr itdirürüz. Devr olduğu günden mevâcib dahi inşaallahu te'âlâ virilür. Bu kulları gice ve gündür uyhuju gözüme harâm idüp cânım ve başımla çalışup bir vechle kusûr kalmamışdır ve devletlü efendimin bu kuluna nazarı ziyâde olmağla her ne hizmete baş[lasam] husûle geliverdi. Lâkin Tersâne Bağçesi'nden sonra bu ednâ kullarına evvelki nazar-ı şerîfleri olmayup ve halkın hâli ise ma'lûm-ı devletleridir. Taraf-ı şerîflerinden olan mu'âmele ve ihsâna göre hıdmet eder. Benim merhametlü sultânım, Allah her hâlde hâfız ve nâsırın ola. Bu ednâ ve kemter ihtiyâr kulun ne kadar sadâkat üzere kulun olduğum ma'lûm-ı devletindir. Eger fi'l-vâkı' cürmümüze göre bî-huzûrluğunuz var ise kul dâ'imâ cürm ve isyândan hâlî değildir. Afv recâ iderin. Efendilere lâzım olan afvdur. Hiçbir hıdmetden kaçır kulun değilim. Nihâyet erbâb-ı garaz sözüyle devletlü efendim günâha girdiğine râzı olmayup recâ ederim ki elbet de düşmansız âdem olmaz ve hıdmetimize hased olunmadıkca dahi olmaz. Her ne ki söylenür ise suâl buyurulup hakikat-i hâle vâkıf oldukdan sonra fermân-ı şerîfleri her nice olur ise emr sultânımındır. Hıdmet-i hümayûna memûr olduğum günden bu âna değin gerek mevâcib ve gerek serhâdlerin ve kulun zabt u rabtı umûrunda taksîrât olmamışdır. İnşaallahu te'âlâ şimden sonra dahi olmaz. Devletlü pâdişâhımın devletinde bitmez iş olmaz. Hâtır-ı şerîflerine aslâ bir keder gelmesün. Bunu il'âmıdan garaz hıdmet arz etmek değildir. Devletlü efendüm bir vechle keder çekmesün deyü bildirilmişdir. Halk-ı âlem "devletlü sultân hazretleri bî-huzûrdur" deyü ol kadar güft ü gû istimâ' olunur ki tahrîri mümkün değildir. Varaka-i bendegî tahrîri vaktinde

Şehbâz Paşa kullarından mektûb gelüp levend yazmağa mübâşeret etmiş. Lâkin kapudan paşadan kozbekci ile ne haber gitmiştir ve fermân-ı şerîf ne vechle olur deyü bildirmiş. Fermân-ı şerîflerine muntazıruz(?).²¹⁶

Gürcü Mehmed Paşa, Turhan Sultan'a sunduğu başka bir telhisinde muhaliflere ve özellikle de Kazasker Mesud Efendi'nin Divan toplantısında kendisine muhalefet etmesiyle ilgili olarak, donanma ahvaline dair bilgiler verdikten sonra şunları kaydeder: *"Benim efendim, Hakk te'âlâ vücûdun hatâlardan saklayup nûr-dîde-i âlem olan azametlü pâdişâhın ak sakallu pir olmasın göstere. Bu cenk ve dögüş ahvâlin yetmiş yıldan beru göreyoruz. Yine kusûrumuz vardır. Kadiasker efendilerin cenkden haberleri nedir ve nerede görmüşlerdir? Her hizmetin erbâbı vardır ve kolayın anlar bilür. Bu gün rikâb-ı hümayûnda biraz söz söylediler. Cenk tedbîri anların kârları degildir. O makule küstâhlıkları ancak hizmet-i aliyyeye ikdâm eden kullarının ta'tîl-i hizmetlerine bâ'is olur. İmdi hemân sa'âdetlü pâdişâhımın ve devletlü efendilerimizin fermân-ı şerîfleri ile dîn ü devlete lâıyk olan vech üzere fazîletlü şeyhülislâm du'âcılarıyla müzâkere olunup mertebe-i makdûr sarf olunur".* Gürcü Mehmed Paşa'nın bu hisli telhisine Turhan Sultan ise şu cevabı verdi: *"Ne arz olundu ma'lûmumuz olup hemân her vechle hizmetine mukayyed olup, teziyye ikdâm edüp hareket edüp yollatasız. Her ahvâlden, her husûsdan nice iş görmüş, deryâ ahvâli bilen ihtiyârlarla, şeyhülislâm, kadiaskerlerle, umûr görmüşlerle müşâvereden hâlî olmayup, şer'-i şerîfden taşra çıkmagınıza rızamız yokdur. Hemân sa'âdetlü arslanımın huzurunda ne yüzden terkîm olunduysa gine ol minvâl üzere hareketde olasın..."²¹⁷*

216 TSMA, nr. E. 7002-27.

217 TSMA, nr. E. 751-48.

Turhan Sultan, sadrazamın yukarıdaki telhisine her ne kadar “*Toğruya Hakk teâlâ zevâl etmez. Eğri olan helbet yoluna gelür. İmdi siz dahi cân [u] gönülden çalışasız*”²¹⁸ yönünde cevap verdi ise de, artık IV. Mehmed’in de Gürcü Mehmed Paşa’ya karşı tavır aldığı açıkça ortaya çıkmıştı. Ayrıca gelişmelere dair bilgilerin sadrazama haber verilmeden doğrudan padişaha iletilmesi ve bunların sadrazamdan gizlenmesi Gürcü Mehmed Paşa’nın giderek tasfiye edildiğinin göstergeleriydi.

1652 Haziran’ına gelindiğinde, IV. Mehmed artık daha fazla görünür olmaya ve devlet işlerine müdahale etmeye başladı. Bu minvalde Üsküdar ve Kandilli Bahçesi’ndeki gezilerinde devlet işleri de görüşüldü. Bu görüşmelerde Gürcü Mehmed Paşa aleyhinde görüşler ileri sürüldü ve bunlar padişah tarafından da kabul gördü²¹⁹.

Haziran’da Turhan Sultan da Gürcü Mehmed Paşa’ya açıkca cephe almaya başladı. Bu minvalde bir görüşmede “*Bak a paşa, bak a! Ak sakal kara sakal hesabda değil, tedbir ak sakalla olmaz akılla olur*”²²⁰ diyerek sadrazamı azarladı. Ayrıca kapalı kapılar ardında kimin sadrazam olabileceğine dair de görüşmeler yapılıyordu. Bu toplantılarda önce sabık Sadrazam Siyavuş Paşa’nın ismi ön plana çıktı, ancak valide sultanın Başağası Hacı İbrahim Ağa, “*Vezîr ederlerse bir dahi sizin devlette hükmünüz ve nüfûz-ı kelâmınız kalmaz, cümle bu umûr-ı devlete bu üç herîf istîlâ ederler. Cumhûrun umûru anların re’y u rızâsına vâbeste olur. İmdi beher-hâl anlar ile meşveret olunmaksızın vezîr sizin muhtârınız gerektir*” diyerek Turhan Sultan’ın Siyavuş Paşa gibi muktedir bir kişinin sadrazam olmasına dair görüşüne muhalefet etti. Ağanın bu

218 TSMA, nr. E. 7002-27.

219 IV. Mehmed’in Üsküdar ve Kandilli Bahçe gezileri için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1397.

220 *Naimâ Târihi*, III, 1396.

sözleri Turhan Sultan tarafından da kabul gördü. Anadolu Kazaskeri Mesud Efendi'nin de yönlendirmesiyle Tarhuncu Ahmed Paşa'nın ismi üzerinde ittifak edildi. Fakat Gürcü Mehmed Paşa hâlâ devlet içinde güçlü olduğu için onun Tarhuncu aleyhinde bir faaliyette bulunmasının önünü almak adına valide sultan bir plan hazırladı. Buna göre Tarhuncu hem sefer ahvalini müzakere etmek hem de Şam'a tayin edilmek üzere Divân'a çağırılacaktı.

Turhan Sultan'ın böyle bir plan hazırlamasının sebebi Gürcü Mehmed Paşa'nın kısa bir süre önce Divân-ı Hümayûn'daki toplantıda Mesud Efendi'nin açıkça kendisine muhalefet etmesi üzerine muhaliflerin önünü almak amacıyla valide sultana şu minvalde bir telhis göndermesiydi: *"Ve benim devletlü sultânım! Taşra sürilenlerin emr-i âlileri üzere beş ve altı sene emirler virilüp gelmeleri için tenbîh olunmuştur. Lâkin Köprülü Mehmed Paşa, Köstendil Sancağı'na mutasarrıf olup askeriyle Girid'e fermân olunmuştur ve Mısır'dan ma'zûl Ahmed Paşa, Yanya Sancağı'na arpalığı olup Girid'e memûrdur ve teveccüh etmiştir. Girid'de olan vezîrlerin mukaddemâ hatt-ı hümayûn-ı saâdet-makrûnla çıkmaların fermân buyurdunuz. Anların yerine bu kulları ta'yîn olmuştur..."*. Turhan Sultan ise sadrazamın telhisine cevaben, *"Sürilenler için size tenbîh etdim ki cümleten her kim var ise diler mansûbda, diler mansûbsuz hep gelsünler. Mansûbda olanlar kalmasun. Gelsün yerlerine mansûba eyüce âdemler ta'yîn edüp gönderesiz. Cümlesi gelsünler. Her vechle hayr du'âmuz sizinledir. Elem çekmeyesiz"*²²¹. Valide sultanın bu emri üzerine Tarhuncu Ahmed Paşa ve diğer Gürcü Mehmed Paşa muhaliflerinin İstanbul'a gelmelerinin önü açılmış oldu.

İşler valide sultanın planlandığı üzere gelişti. Her ne kadar Gürcü Mehmed Paşa, Tarhuncu'nun İstanbul'a getirilmesinden şüphelendi ise de bunun gerçek sebebini valide sultanın tedbirleri

221 Gürcü Mehmed Paşa'nın telhisi ve Turhan Sultan'ın telhise cevabı için bk. TSMA, nr. E. 751-48.

sayesinde haber alamadı. 20 Haziran 1652'de Yalı Köşkü'nde toplanan divânda IV. Mehmed gönderdiği bir hatt-ı hümayûn ile sadaret mührünü Gürcü Mehmed Paşa'dan aldırdı ve mecliste hazır bulunanlar padişahın huzuruna davet edildi. IV. Mehmed kimin sadrazam tayin edilmesi gerektiğini hazır bulunanlara sorduysa da kimse cevap veremedi. Bu sırada Turhan Sultan da bir perde arkasından toplantıyı takip etmekteydi. Padişah, perdeye dönerek, *"Vezîr kimi edelim ne dersiz"* diyerek valide sultanın da fikrini sordu. Mecliste hazır bulunanlar bir isim söyleyemeyince Turhan Sultan, perde arkasından *"Bu meclis bu husûs için akd olunmuştur niçin söylemezsiniz, elbette kimi vezir etmek gerektir cevab veriniz"* dedi. Toplantıda bir ara Girit serdarı olan Hüseyin Paşa'nın ismi öne çıktı ise de bazı devlet adamları buna itiraz ettiler ve şayet Hüseyin Paşa tayin edilirse hazinenin ağır bir yük altına gireceğini belirttiler. Bunun üzerine Turhan Sultan yine perde arkasından söze karıştı ve *"Hâlâ devlette hazîne muzâyakası cümlelerin ma'lûmudur ve ol dört bin yük akçeyi şimdi istemen, şimdilik hemen şöylece gidilsin. Ba'dehû gönderilsin tek hemen feth müyesser olup Girid gâ'ilesi faysal bulsun"* diyerek bir an önce sadrazam tayin edilmesini tavsiye etti. Valide sultanın bu cevabından sonra devlet adamları Tarhuncu Ahmed Paşa ismi üzerinde ittifak ettiler ve sadaret mühürü, belirli şartları kabul ettikten sonra, Tarhuncu'ya verildi²²².

Tarhuncu Ahmed Paşa'nın Sadaret Yılları (1652-1653)

20 Haziran 1652'de sadaret mührünü, belli şartları yerine getirme sözü verdikten sonra alan Tarhuncu Ahmed Paşa, görevine geldiği ilk günlerde Turhan Sultan ile çatışmaya girmeye dikkat etti, ancak iktidarına gölge edenlerle de, yine

222 Gürcü Mehmed Paşa'nın azledilip yerine Tarhuncu Ahmed Paşa'nın tayin edildiği meşveret meclisinin ayrıntıları için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1399-1405. Ayrıca bk. Özvar, "Tarhuncu Ahmed Paşa", XL, 21.

valide sultanın rızası doğrultusunda mücadele etmekten de geri durmadı. Bu minvalde daha sadaretinin ilk gününde Darüssaade Ağası Süleyman Ağa'nın yakın adamlarından Yeniçeri Kâtibi Hüseyin Efendi'yi görevden aldı. Böylece ağaya bir mesaj vermek istedi²²³.

Bu azilden sonra Süleyman Ağa her ne kadar Turhan Sultan ve IV. Mehmed'e Tarhuncu'yu şikâyet ettiyse de bunlar pek etkili olmadı. Cariyelik yıllarında Turhan Sultan'a mürebbiye-lik yapmış olan Âtika Sultan'ın Vezir Yusuf Paşa ile nikâhlarında gerekli harcamaları, para olmadığı gerekçesiyle, yapmaması da valide sultan ile darüssaade ağasının arasını iyice açtı. Bunu fırsat bilen Tarhuncu Ahmed Paşa da yine valide sultana danıştıktan sonra Süleyman Ağa'yı 1652 Temmuz'unda azletti ve yerine Eski Saray Ağası Behram Ağa'yı tayin ettirdi²²⁴.

Süleyman Ağa'nın azledildiği gün ağanın adamlarından Bıyıklı Mehmed Ağa da kapıcılar kethüdalığı görevinden alındı. Mehmed Ağa azledildikten sonra hacca gitmek istedi ve bu arzusuna, Turhan Sultan'ın "*Bıyıklı Mehmed Ağa'yı incitmeyesiz. Kâ'be-i Şerîfe gidecekdir. Yab yab hâzır olsun gitsün*"²²⁵ yönündeki emriyle izin verildi.

Tarhuncu Ahmed Paşa da sadaretinin ilk günlerinde Turhan Sultan'a telhisler kaleme alarak faaliyetlerine dair raporlar vermeye devam etti. Bu minvalde tespit edebildiğimiz ilk telhislerinden biri şöyleydi: "*Azametlü ve şevketlü pâdişâhım, devlet ü ikbâl ile Üsküdar'a hareket buyurdıkları ve devletlü*

223 *Naimâ Târihi*, III, 1410.

224 Süleyman Ağa'nın azledilmesinin ayrıntıları için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1409-1411. Ahmed Resmî, bu olayı Naimâdan aynen aktarmıştır (*Hamiletü'l-Küberâ*, s. 55-56). Abdülaziz Efendi, Süleyman Ağa'nın azledilmesi üzerine yazılan bir şiire yer verir (*Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 116-117).

225 TSMA, nr. E. 7002-76. Bıyıklı Mehmed Ağa'nın azledilme süreci için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1410-1411. Mehmed Ağa, Muharrem 1063'de (Aralık 1652) vefat etti (*Naimâ Târihi*, III, 1432).

efendim dahi azîmet buyurmuşlar. Allahu te'âlâ kudûm ve hareketlerin mübârek idüp, her kanda olurlar ise hemîşe zevk u sürûr ile giceleri Kadr ve gündüzleri ıyd ola. Bu kulları inşa-allahu te'âlâ şehrin zabt u rabtı ve ümmet-i Muhammed'in et ve etmekleri ve sâir zahâirleri ve kul tâ'îfesinin zabt u rabtı ahvâlinde var makdûrumuz sarf edüp ve cevânib-i erba'aya dâimâ göz ve kulak tutup etrâfdan âdemlerimiz eksik etmeyüp haberler getürtmeden hâlî değiliz. Her hâlde Hakk sübhânehu ve te'âlânın lutf-ı ihsânına tevekkül etmişüzdür ve devletlü efendilerimizin hayr du'âların isterüz. Aslâ bir hâlde bir vechle bir hâtıra çekilmeye. Azametlü pâdişâhın devletinde cümle güzelliştir. Fermân sultânıdır". Turhan Sultan da bu telhis üzerine yazdığı emrinde sadrazamdan ulûfe günü yaklaştığı için gerekli parayı hazırlamasını ve haremden aldığı borcu da bir an önce iade etmesini istiyordu²²⁶.

Tarhuncu Ahmed Paşa, valide sultanın emirlerinin de etkisiyle hem hazinedeki açığı kapatmak hem de askerin maaşını gününde ödeyebilmek adına bazı yeni malî tedbirler aldı. Bunun için bir taraftan harcamaları kısarken diğer taraftan da imdâd-ı hazîne adı altında devlet adamlarından güçlerine göre para talep etti. Gözdağı vermek adına da şehrin muhtelif yerlerinde idamlar gerçekleştirdi. İstanbul'un et müzayakasını gidermeye çalıştı. Fakat bu icraatlarının büyük bir kısmını zora başvurarak hayata geçirmeye çalıştığından kısa sürede kendisine yönelik muhalefet de arttı²²⁷.

Bu arada, alınan malî tedbirlere rağmen, 1652 Ramazan'ına gelindiğinde özellikle sipahilerin maaşları ödenmediği için

226 Tarhuncu Ahmed Paşa'nın telhisi ve buna Turhan Sultan'ın cevabı için bk. TSMA, nr. E. 7002-76.

227 Tarhuncu Ahmed Paşa'nın sadarete geldikten sonraki ilk icratları ve bunlara duyulan tepkiler için bk. *Naîmâ Târihi*, III, 1405-1408. Ayrıca bk. Özvar, "Tarhuncu Ahmed Paşa", XL, 21.

bazı tatsız olaylar da yaşandı. Bu minvalde Defterdar Emir Paşa'nın evi yağmalandı ve paşa azledildi²²⁸.

Tarhuncu Ahmed Paşa, sadrazam olmasında büyük rolü olmasına rağmen sadaretinin ilerleyen aylarında devlet işlerine fazla karışmaya başlayan Anadolu Kazaskeri Mesud Efendi'yi 12 Ağustos 1652'de azlettirdi. Böylece iktidarı üzerinde gölge eden unsurlardan birini tasfiye etmişti. Bir gün sonra ise ulema arasında hızla yayılan bir rahatsızlık meydana geldi. Mazul ulemadan Esad Efendi, kendisine Anadolu kazaskerliği verilmediği için Şeyhülislâm Ebu Said Efendi ile kavgaya tuttu ve bu kavgaya sonraki gün bütün İstanbul uleması dâhil oldu. Şehirde ulemanın başlattığı bir isyan çıkmak üzere idi. Bazı söylentilere göre isyan çıkarsa, bu durum IV. Mehmed'i tahttan indirmeye kadar önü alnamaz gelişmelere gebe idi.

İsyanların önü alınmazsa neler olabileceğini gayet iyi tecrübe etmiş olan Turhan Sultan muhtemelen gelişmeleri endişe ile takip ediyordu. Bunu bilen Şeyhülislâm Ebu Said Efendi, Turhan Sultan'a gönderdiği tezkirelerde valide sultanı asiler konusunda uyardı ve daha da önemlisi kendi sözünü dinlemeyen ulemanın yeniçeri ile tedib edilmesini önerdi. Şeyhülislâmın ve Tarhuncu Ahmed Paşa'nın yönlendirmesiyle Turhan Sultan, ulemanın teskin bulması için yeniçerinin devreye sokulmasına rıza gösterdi ve bunun için padişah'tan bir hatt-ı hümayûn almayı başardı.

Padişahın hattı Topkapı Sarayı'na gelmek üzere olan ulema arasında yüksek sesle okunduğunda kimse itiraz etmedi ve şikâyetlerini dile getirdikleri bir ruk'a kaleme alıp haseki ağaya verdiler. Ruk'ada özellikle Şeyhülislâm Ebu Said Efendi'den şikâyetçi oldular ve padişaha muti olduklarını bildirdiler. Bunun üzerine ulemanın tepkisini yatıştırmak için 17 Ağustos

228 *Naîmâ Târihi*, III, 142-1413.

1652'de Ebu Said Efendi azledildi ve yerine Bahâî Efendi tayin edildi. Böylece Turhan Sultan'ın da müdahalesiyle ulema arasındaki rahatsızlık fazla yayılmadan suhuletle halledilmişti²²⁹.

Yeni şeyhülislâm Bahâî Efendi, göreve geldikten kısa bir süre sonra yeniçeri ağasını değiştirmek istedi. Bunun için Turhan Sultan'a bir tezkire gönderdi. Fakat valide sultan şeyhülislâmdan gelen tezkireden yeniçeri ağasını haberdar etti. Bunun üzerine yeniçeri ağası, Bahâî Efendi'yi sıkıştırdı. Bahâî Efendi de tezkireyi inkâr etmek zorunda kaldı. Bu olay tayinlerde ve devlet işlerinde hâlâ Turhan Sultan'ın nüfûzunu koruduğunun bir göstergesiydi²³⁰.

Turhan Sultan'ın Tarhuncu'nun sadaretinde de devlet idaresine müdahil olduğunun bir diğer göstergesi Kırım hanına gidecek hediyeleri dahi tayin etmesiydi. Nitekim bu hususta Tarhuncu'ya şu yönde bir emir vermişti: "*Tatar hana bir soruç, bir kürk hâzırlayup gönderürüz. Şöyle bilesiz*"²³¹.

Bizzat IV. Mehmed'in emri üzerine Tarhuncu Ahmed Paşa'nın devlet gelir ve giderlerini izah ettiği bir bütçe hazırlaması özellikle Saray halkını rahatsız etti. Zira tasarruf tedbirleri onları da etkileyecekti. Ayrıca Turhan Sultan'ın bazı adamlarının istedikleri görevlere tayin edilmemeleri de sadrazam ile valide sultanın aralarının açılmalarına sebep oldu²³².

229 1652 Ramazan'ında ulema arasında meydana gelen gelişmelerin tafsilatı için bk. *Naîmâ Târihi*, III, 1414-1421; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 46-47; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 118-120.

230 *Naîmâ Târihi*, III, 1425-1426.

231 Tarhuncu'nun telhisi ve Turhan Sultan'ın cevabı için bk. TSMA, nr. E. 7002-54. Kırım hanına Mir-âlem Ahmed Ağa ile gönderilen kılıç ve kaftan için bk. *Naîmâ Târihi*, III, 1430. IV. Mehmed adına kaleme alınan bir hatt-ı hümayûn da şu şekildedir "*Ma'lûm-ı şerîfim olmuştur. Kanûn buradan gitmek değil midir?*" (TSMA, nr. E. 7008-57).

232 Bu minvalde Kahvecibaşı Şaban Halife'nin tekaüd edilerek taşraya çıkarılması yönündeki valide sultanın isteği Tarhuncu tarafından yerine getirilmedi. Bu, Tarhuncu aleyhindeki söylentileri daha da arttırdı (*Naîmâ Târihi*, III, 1461-1462).

Bu yüzden Turhan Sultan'a Tarhuncu'nun hazırlattığı bütçenin "parmak hesabı" olduğu yönünde bilgiler verdiler²³³ ve paşa aleyhinde kulis faaliyetlerine başladılar. Bütün bu tezviratların bir sonucu olarak Tarhuncu Ahmed Paşa, 20 Mart 1653'te azledildikten sonra idam edildi. Yeni sadrazam olarak da Derviş Mehmed Paşa tayin edildi.

Derviş Mehmed Paşa'nın Sadaret Yılları (1653-1654)

Yeni sadrazam Derviş Mehmed Paşa'nın²³⁴ sadaretinde de Turhan Sultan, devlet işlerinde etkili olmaya devam etti. Bu minvalde sadaretinin ilk aylarında paşayı teşvik etmek amacıyla "*Hemân her vechle hizmetine mukayyed olasız. Hakk te'âlâ her işinizi kolay getürüp iki cihânda yüzünüz ak eyleye! Hemân cân [u] gönülünden çalışasız. Her vechle du'âmız sizinledir*"²³⁵ yönünde emirler gönderdi. Yine bu anlamda hem kendi tecrübelerinden hem de tetkik ettiği kanunnâmelerden hareketle Kırım Hanı III. İslam Giray'ın vefatı üzerine yeni hanın nasıl seçilmesi gerektiğine dair şu yönde bir emir kaleme aldı: "*Paşaya selâmdan sonra il'âm olunur ki, Tatar hân fevt olmuş. Onun yerine gecene kılıç, kaftân istemişsiz. Biz işidürüz ki âdet-i kanûnları buradan pâdişâh, Tatar hân gönderür.*

233 Özvar, "Tarhuncu Ahmed Paşa", XL, 21.

234 Derviş Mehmed Paşa'nın sadaret döneminin genel bir değerlendirmesi için bk. İ. Metin Kunt, "Müteşebbis Bir Osmanlı Veziri: Derviş Mehmed Paşa", *Toplum ve Bilim* (Bahar 1977), s. 47-64.

235 TSMA, nr. 2457-17. Bu belgede tarih bulunmaz, ancak telhiste Boyacı Hasan'ın Sivas Eyaleti'nde vefat eden ihtiyar bir çavuşun küçük oğlunun padişahın huzuruna çıkarıldığı kaydedilir. Tezkiredeki bu olay Derviş Mehmed Paşa'nın sadaretinde Cemaziyelahir 1063'te (Mayıs 1653) gerçekleşti. Boyacı şikâyet üzerine önce azledildi, sonra da katledildi ve malı müsadere edildi (*Naimâ Târihi*, III, 1471-1472; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 1102). Boyacı'nın müsadere edilen terekəsi için bk. TSMA, nr. D. 2315, s. 9. İncalık, bu belgenin hem numarasını yanlış vermiş (nr. E. 7002-53), hem de Kösem Sultan'a ait olduğunu ileri sürmüştür (Bk. *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, s. 382-385).

Kanûnu üzere sizce biz umûr görmedük lâkin işitdügümüz böyledir. İmdi siz dahi kanûnnâmelere nazar edüp, ona göre hareket edesiz. Buradan mı gider, Tatar hân öteden olan mı olur bakup arayup, izleyüp gine bize i'lâm edesiz. Allah seversen sipâhîlerün devrine mukayyed olasız. Hemân alan gitsün deyü pekçe tenbîh edesiz. Göreyim sizi ihmâl etmeye-siz. Her ahvâlden gözinüz açup hizmetine te'hîr etmeyesiz. Mukayyed olasız. Du'âmuz sizünledür. Hemân çalışasuz!"²³⁶.

Derviş Mehmed Paşa da birçok devlet meselesi hakkında Turhan Sultan'a telhisler gönderdi²³⁷. IV. Mehmed'e arza çıkmak için dahi valide sultandan izin talep etti²³⁸. Yine bu anlamda Hindistan elçisinin IV. Mehmed'in camiye gidiş alayını izlemek isteğini, *"Sa'âdetlü ve devletlü sultânım, inşaallahu te'âlâ yârın sa'âdetlü ve azametlü pâdişâhımız devlet ü ikbâl ile câmi'-i şerîfe [azîmet] buyurduklarında Hind pâdişâhının elçisi ferr ü şevket-i hümayûnların görmek recâsında olmağla şeyhü'l-İslâm du'âcıları münâsib görmeğin Şehzâde kurbünde sâir elçiler baka geldikleri aşçıbaşı evlerinden bakmağa izn virilmek için icâzet alıvirilmek recâ ederler. Fermân sultânı-mındır"* diyerek Turhan Sultan'a bildirdi. Valide sultan da, elçinin bu isteğini *"Elçi için bakmasına izn istemişsiz. Baksun.*

236 TSMA, nr. 7001-25. III. İslam Giray, Evâhir-i Şaban 1064'te (7-15 Temmuz 1654) vefat etti ve yerine Rodos'ta sürgün olan Mehmed Giray, Kırım hanı tayin edildi. Turhan Sultan'ın emrinde belirttiği üzere yeni Kırım hanı önce İstanbul'a davet edildi ve burada misafir edildikten sonra Kırım'a gönderildi (Halil İnalcık, "İslâm-Giray III", *İA*, V/2, s. 1105-1108; a.mlf., "İslâm Girây III", *EI*² (İng.), IV, 178-179; a.mlf., "İslâm Giray III", *DİA*, XXIII, 46-47).

237 Derviş Mehmed Paşa'nın Turhan Sultan'a gönderdiğini tahmin ettiğimiz telhisleri şunlardır: TSMA, nr. E. 2457-17; nr. E. 7001-25; nr. E. 7002-58; nr. E. 7002-59.

238 TSMA, nr. 7002-59. Bu telhisin Derviş Mehmed Paşa'ya ait olduğunun önemli delili belgede Defterdar İbrahim Paşa'nın vefat ettiğinin ve yerine birinin tayin edilmesi hususunda IV. Mehmed ile görüşmek istediğinin kaydedilmesidir. Defterdar İbrahim Paşa, 13 Safer 1062-10 Cemaziyelevvel 1063 (25 Ocak 1652-8 Nisan 1653) tarihleri arasında defterdarlık yaptı (Bk. BOA, A.R-SK, nr. 1522, s. 214; A.RSK, nr. 1496, s. 8).

Nerede ma'kul ise ve siz dahi kanûn-ı kadîm üzere hâzır edesiz" diyerek olumlu karşılardı²³⁹.

Turhan Sultan, Derviş Mehmed Paşa'nın sadaretinde İstanbulluların önemli bir eğlence mekânı hâline gelen Kağıthâne'deki fişek gösterilerine²⁴⁰ dahi müdahil oldu. Bu minvalde sadrazama iki ayrı emir gönderdi. Bunlardan ilkinde, "Eyüb cânibinde her gice fişek atarlar ziyâdesiyle yasak tenbîh idesüz fişek atmasunlar. Bir dahi görürsek sonra kendüleri bilürler arslanımın fermânıdur. Allâh saklasun fişekden bir yere yapışursa ziyâde hazer etsünler. Her yerde tenbîh idesün"²⁴¹

239 TSMA, nr. 7002-79. Belgeye daha sonra kurşunkalemle 1062 (1651-1652) tarihi düşürülmüştür, ancak belge 1063 tarihli ve Derviş Mehmed Paşa'nın sadaretine ait olmalıdır. Zira Hint Elçisi Hacı Mehmed, 23 Receb 1063'te (19 Haziran 1653) Divân-ı hümayûn'da kabul edildi. Hint elçisinin İstanbul'daki günleri hakkında bk. *Naîmâ Târihi*, III, 1483-1487; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 52-54 (Burada elçinin Divân'da kabulü 21 Receb 1063 (17 Haziran 1653) olarak verilir); Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 1092 (Burada ise elçinin Divân'da kabulü 22 Receb 1063 (18 Haziran 1653) olarak verilir). 1656'da da Hindistan'dan bir elçi geldi, ancak telhisin yazı stili bunun Derviş Mehmed Paşa'nın dönemine ait olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

240 Evliyâ Çelebi de Kağıthâne'deki fişek gösterilerine defaatle katılmış ve bunları eserinde teferruatlı olarak anlatmıştır. Müellif, Derviş Mehmed Paşa'nın sadareti döneminde bu tür eğlencelerin rağbet görmesini şu şekilde izah eder: "Hemân bu Bıyıklı Çerkes Dervîş Mehmed Paşa'nın zamân-ı sadâretinde ve Mehmed Hân-ı Râbi'nin devâm-ı devletinde ol sene-i meymûnda cümle halk meymûn-misâl cümbüş ü hareket edüp şâdimânlar etdi. Zirâ Gürcî Mehmed Paşa vezâretinde mâl-ı hazine killetinden ve ta'ûnun vefret [u] kesretinden halk mâtemde idi. Andan Tarhuncu Ahmed Paşa sadâretinde zabt u rabt hengâmesinden ve kaht [u] galâdan ve kefare-i fecerenin Akdeniz'de cezîrelere tasallutundan cemî-i halk âle-i ye's u mâtemde olup 'Yâ Kâbız' ismine mazhar olmuş halk cümle inkıbâzda idiler. Tâ ki Dervîş Mehmed Paşa sadrîa'zam oldu... Ve zemîni müzehheplerde olan medfûn gencine-i Kârûnlar cümle meydâna çıkup anınçün cümle ünâs-ı âlemde sürür [u] şâdimân var idi" (*Seyahatnâme*, III, 277). Kağıthâne'deki fişek şenliklerinin renkli anlatımı için bk. *Seyahatnâme*, III, 275-276. Evliyâ Çelebi'nin Derviş Mehmed Paşa devrinde göreceli bir refâhiyet olduğu yönündeki tespitinde haklılık payı vardır, zira uzun bir süreden sonra ilk defa Derviş Mehmed Paşa'nın sadaretinde askerin maaşı tamamen ödenebilmiş ve sipahiler devredebilmişlerdi (*Naîmâ Târihi*, III, 1468).

241 TSMA, nr. 7002-83.

diyerek Derviş Mehmed Paşa'dan bu gösterileri yasaklamasını istedi. Bu emirden bir sonraki gün yine aynı konu ile ilgili başka bir emir daha gönderdi. İkinci emrinde de *"ba'dehu dünki gün size yazup göndermiş idik. Fîşek atılır yasâk tenbîh idesin deyü yine bu gice atdılar. Eyüb cânibinde Kâğıdhâne'de atarlar. Ziyâdesiyle yasâk tenbîh idesiz bir dâhi atmasunlar görmeyelüm arslanımın fermânıdır"*²⁴² diyordu.

Valide sultanın fişek şenliklerinden endişe duyması yersiz de değildi. Zira daha 20 Kasım 1652'de Esir Hanı'nda başlayan yangın suriçi İstanbul'unda büyük hasara sebep oldu ve yangında Eski Saray da büyük hasar gördü²⁴³. 18 Mayıs 1653'te Odunkapısı'nda çıkan ve hızla yayılan yangın da şehre büyük zarar verdi. Özellikle Sebzehâne, Yemiş İskeleyi, Hasır İskeleyi, Ketenciler ve Çiniciler gibi çarşı ve iskeleler yandı. Bu yüzden şehirde pirinç ve mercimek hususunda sıkıntı başgösterdi²⁴⁴.

Derviş Mehmed Paşa'nın sadaretinde ordunun muzaffet-riyeti için Okmeydanı'nda topluca duaya da çıkıldı. Duaya çıkılmadan önce sadrazam Saray'a şu yönde bir telhis gönderdi: *"Devletlü ve sa'âdetlü sultânım donanma-yı hümayûn ceng mahallinde olmağla Okmeydânı'na asker-i İslâm'a duâ için çıkılmağa izn-i âli sâdır olmak bâbında telhîs olunmuştur ..."*. Turhan Sultan, bu telhisin üzerine *"Okmeydânı'nda duâya çıkılsun –Hakk te'âlâ- kabûl eyleyüp asker-i İslâma fırsat yüz aklıkları müyesser etmiş ola"* yazarak duaya çıkılmasına izin verdi²⁴⁵. Sonraki gün duaya çıkıldı ve bu yüzden Divân-ı Hümayûn toplanamadı. Bu hususla ilgili olarak da sadrazam şu telhisi kaleme aldı: *"Benüm devletlü efendim, asâkir-i İslâm içün fermân-ı âlileri ve mu'tâd-ı kadîm üzere yârın inşaallahu*

242 TSMA, nr. E. 7002-85.

243 Naimâ Târihi, III, 1427.

244 Naimâ Târihi, III, 1470.

245 Sadrazamın telhisi ve valide sultanın arzı için bk. TSMA, nr. E. 7002-85.

te'âlâya Okmeydânı'na du'âya gidilüp Dîvân-ı hümayûn'a varılmadığı rikâb-ı hümayûna telhîs olmuştur"²⁴⁶. Valide sultan da aynı telhisin üzerine "*Ne arz olundu malûmumuz olup, Hakk sübhânehu ve te'âlâ asâkîr-i İslâma nusret [u] fursat virüp, du'âlar kabûl ola!*" yazdı²⁴⁷.

Turhan Sultan her ne kadar devletin hayrı için işlere müdahil olsa da bu zamanla bazı tepkilere de sebep oldu. Bu tepkilerden en ilgincini ise meczub Şeyh Mahmud gerçekleştirdi. Şeyh Mahmud, İstanbul'da halvete girip erbain çıkarırken kendisinde bazı haller zuhur ettiğini iddia etti ve bu yüzden 1653 Mayıs'ında Nakîbüleşraf Zeyrekzâde Abdurrahman Efendi'yi ziyaret etti. Ziyaret sırasında "*Bu söze me'mur olmuşuz ki dîn ü devlet harâba yüz tutup Müslimanlar mihnette kaldığına sebep şer-i şerîfterk olunup ümerâ ve avrat medâr-ı umûr olduğudur. Mâdem ki Vâlîde Sultan ve etbâ'ı temşiyet-i umûra müdâhale ederler fitne vü fesâd çoğalır. Gerek olan budur ki Vâlîde Sultan'ı bir adama tezvîc ve saray-ı hümayûndan ihrac edeler*" şeklinde tekliflerde bulundu. Her ne kadar Abdurrahman Efendi şeyhi böyle konuşmaması yönünde uyardı ise de pek etkili olamadı. Şeyh, "memuruz" diyerek iddialarını dillendirmeye devam etti. Bunun üzerine Nakîbüleşraf durumu Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'ya bildirdi. Mehmed Paşa da "*Şeyh dîvâne olmuştur. İhtilâl-i aklına ilac olunca[ya kadar] Dârü's-şifâya vaz' olunsun*" yönünde emir çıkarttı ve şeyh bu emir gereğince Süleymaniye Tımarhanesi'ne koyuldu. Fakat

246 Sadrazamın Okmeydanı'nda dua edileceği ve bu yüzden Divân'ın toplanamayacağına dair rapor verdiği bir arzında da şunlar kaydedilir: "*Arz-ı bende-i bi-mikdâr budur ki saâdetlü ve azametlü pâdişâhım; İnşaallahu te'âlâ yarın asâkir-i İslâm mansûr ve muzaffer ve âdâ-yı liâm makhûr ve müdemmir olmak için mu'tâd-ı kadim üzere Okmeydanı'na du'âya varılmak ile Divân-ı Hümayûna varılmadığı ma'lûm-ı âlileri oldukda emr ü fermân devletlü ve şevketlü pâdişâhındır*". Bu arzın üzerine IV. Mehmed adına "*Ma'lûm-ı şerîfim olmuştur*" yazılmıştır (TSMA, nr. E. 780-58).

247 TSMA, nr. E. 7002-84.

şeyhin timarhaneye koyulması meselenin kapanmasını sağlamadı. Bilakis şeyhin şöhreti bütün İstanbul'a yayıldı ve gün geçtikte şeyhi timarhanede ziyaret edenler arttı. Turhan Sultan'ın müdahalelerine tepkinin de bir sonucu olarak halk arasında, "Vah vah! İşte hak söyleyen böyle olur. Şeyh, Allah'ın emrini buyurmuş. Ya vâlide tezvîc olursa ne olur" yönünde söylenti hızla yayıldı. Dedikodunun önünü alamayan sadrazam şeyhi memleketi olan Diyarbekir'e sürmek zorunda kaldı.

Şeyh Mahmud olayından sonra İstanbul'da Turhan Sultan'ın başkası ile evlendirilip haremden çıkarılmasının doğru olup olmadığı tartışılmaya başlandı. Bu hususta Naîmâ, şu önemli yorumda bulunur: "*Vâlideler hakkında tezevvücün cevâzını söyleyenler merâsim-i devlet hasebince imkânı var mıdır, olduğu surette Devlet-i Aliyye'ye menâfi' ve müzârdan mülâhazaya gelen vücûhâtı fikr etmezler ve devletin ibtidâsından beri selâtîn-i izâm vâlidelerinin hukukuna teveccühle kıyâm ede-geldikleri âdâb-ı mülûkâneyi bilmezler. Hak budur ki saltanat-ı uz mâ ve mehd-i ulyâ makamlarının kadr-i hürmetin bilmeyenler ve sıyânet-i nâmûsu devlet ve haddince her rütbenin tenezzüh ve ta'azzüzü neye merbût idiğini anlamayanlar mizâc-ı vakt ve tab'-ı nizâmı muhıl ba'zı husûsun zararı nedir? Niçin şöyle olmaz diyen fikirsizlerdir. Benim yanımda Diyarbekirli şeyh-i mezbur gibi tîmarhâneye lâyık-tır. Şeyh-i mezbur makulesi müdde'iler nefsinde mükâşif işler de me'muriyet da'vâsında oldukları surette kalbinde lâyih olan ma'ânî-i gaybiyyeye devâ'î-i nefsiyye ile mültebis keşf-i nâkıs tesmiye ediyorlar ki, nefsü'l-emre nâ-mutâbıktır*"²⁴⁸.

248 Naimâ Târihi, III, 1469-1470. Şeyh Mahmud olayının büyüüp tepkilerin artmasında bugünlerde Venedik donanması karşısında alınan mağlubiyetlerin de etkisi olmalıydı. Bu hususta Yusuf Paşa'nın Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'ya gönderdiği mektup için bk. TSMA, nr. E. 4031a. Şeyh Mahmud, Turhan Sultan ile evlenme talebinde bulunmadan ve İstanbul'a gelmeden evvel oğlu Seyyid Mahmud'u başkente gönderdi ve IV. Murad devrinde Diyarbekir'deki tekkesine

Naîmâ'nın yorumuna rağmen Şeyh Mahmud olayından sonra Topkapı Sarayı'nda bazı yeni düzenlemelere gidildi. Bunların en önemlisi de ismi birkaç defa taht adayı olarak gündeme gelen Şehzade Süleyman ile Şehzade Ahmed'in şimşirliğe hapsedilmeleriydi.

Şeyh Mahmud olayından sonra İstanbul'da göreceli bir sükûnet havası hâkim oldu. Ta ki Mısır'dan mazul Abdurrahman Paşa, İstanbul'a gelene kadar. Abdurrahman Paşa 1654'te İstanbul'a geldi²⁴⁹. Bu sırada Derviş Mehmed Paşa, 1654 Nisan'ında ağır bir felç geçirdi²⁵⁰. Bunu da fırsat bilen Abdurrahman Paşa, sadrazam olmak ümidiyle Turhan Sultan'a 300 kise verdi. Valide sultan da paşadan gelen bu parayı hazinede darlık olduğu gerekçesiyle aldı, ancak paşa hakkında gizlice tetkikat başlatmaktan da geri kalmadı. Tetkikat sonucunda Abdurrahman Paşa'nın Mısır'da birçok yolsuzluğa gözyumduğu ve servetinin büyük bir kısmını bu şekilde biriktirdiği ortaya çıktı.

Sadrazam da, Abdurrahman Paşa'nın gizliden gizliye sadaret mührünü almak için adımlar attığını bildiğinden paşadan Mısır'dayken elde ettiği parayı hazineye vermesini istedi. Bu yüzden ikisi arasında tartışmalar yaşandı ve Abdurrahman Paşa, istenilen parayı vermemekte diretti. Bu arada Harem halkından bazıları Abdurrahman Paşa'ya sadrazamla karşı karşıya gelmekten sakınmasını tavsiye ettiler. Derviş Mehmed

vakfedilen yerlerin gelirlerin ağalar saltanatı devrinde alındığına ve bu gelirlerinin tekrar tekkeye tahsis edilmesine dair talepte bulundu. Bu hususta Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'nın arzı için bk. (TSMA, nr. E. 779-24).

249 Abdurrahman Paşa, İstanbul'a gelmeden önce hakkındaki şikâyetler payitahta ulaşmıştı. Osmanlı merkezinin rahatsız olduğu hususlardan biri de paşanın ceyb-i hümayûn için her yıl gönderilmesi gerekli parayı bazı bahaneler ileri sürerek göndermemesi idi. Bu yüzden paşanın İstanbul'daki kapu kethüdası hapsedildi. Bu hususla ilgili olarak saraya sunulan arzlar için bk. TSMA, nr. E. 780-3; nr. E. 780-4. Abdurrahman Paşa ile ilgili başka bir arz için bk. TSMA, nr. E. 780-49; nr. E. 716-48.

250 Derviş Mehmed Paşa'nın felç geçirmesi hususunda en teferruatlı bilgiyi Evliyâ Çelebi verir (*Seyahatnâme*, III, 276-277).

Paşa ise içerideki adamları sayesinde harem halkı ile Abdurrahman Paşa'nın neler konuştuklarını haber almaktaydı. Ayrıca Turhan Sultan'ın başağası da sadrazam ile birlikte hareket etmekteydi.

Derviş Mehmed Paşa, Turhan Sultan'a Abdurrahman Paşa ile ilgili şu yönde bir telhis kaleme aldı: *“Benim efendim, Abdurrahman Paşa'nın zimmetine lâzım gelen hazîne küsûru seksen bir kîseyi kapu kethudâsından aldık. Lâkin bunda bazirgânlardan karz almışdır, te'allül etmeyüp virmek için irsâl olunan sûret üzere hatt-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûn recâ eder. Rikâb-ı hümayûna arz olunmuşdur. İhsân-ı şerîfleri mercûdur”*²⁵¹.

Fakat Abdurrahman Paşa'nın işi daha ileri götürmesi ve sadrazam olmak için valide sultana dahi para verdiğini farklı meclislerde dillendirmesi üzerine sadrazam, Turhan Sultan'a bu kez şu yönde bir tezkire gönderdi: *“Benim devletlü efendim! Bir zorba hâ'inin malı ve rütbe-i akl ve idrâki ne olsa gerektir. Padişahıma iki bin kîse deyni var iken beş, altı yüz kîsesine rağbet buyrulmak revâmıdır. Taraf-ı hümayûndan rûy-i dil görmekle deynini vermekte inâd edip ‘beş altı yüz kîse arz eyledim, mührü alsam gerektir’ deyü ırz-ı devleti teşhîr eyledi. Kimin malını kime verir bu kadar deyni var iken tahsîl olunmayıp cüz'î şey ile mührü alıp dilhâhı üzere huyânetliğe şurû' etse gerektir, bunun ma'kulü katl olunup cümle malı kabz olunmaktır”*²⁵². Ayrıca Mısır'dan gelen defterleri de valide sultana gönderdi. Turhan Sultan, sadrazamdan gelen tezkire üzerine “Katl eylesesin” yazarak, Abdurrahman Paşa'nın

251 TSMA, nr. E. 7001-45.

252 Derviş Mehmed Paşa'nın Turhan Sultan'a gönderdiği tezkire için bk. *Naimâ Tâ-rihi*, III, 1478-1479.

katledilmesini emretti. Bu emir üzerine 7 Haziran 1653'te Abdurrahman Paşa katledildi ve servetine el konuldu²⁵³.

Derviş Mehmed Paşa, Abdurrahman Paşa'nın katledilmesini sağlamasına rağmen onun da sağlık durumu çok iyi değildi. Felç hastalığı her geçen gün paşanın daha fazla çökmesine sebep oldu²⁵⁴. Sadrazamın sağlık problemleri yüzünden devlet işlerinden uzak kalması ister istemez Turhan Sultan'ın daha etkili olmasını sağladı. Bunun bir sonucu olarak da saraya yakın olanlar bazı önemli görevlere getirilmeye başlandı. Bunlardan bazıları şunlardı: Melekî Kadın'ın kocası Şaban, Anter Hatun'un kocası Murtaza Paşa ve yine bir saraylı ile evli olan Sivasî Osman Çavuş. Buna mukabil bu tayinler halk arasında Turhan Sultan ve Harem halkına tepkileri de beraberinde getirdi ve "*Yine tâîfe-i nisvân tasarruf-ı mülke başladılar*" yönünde söylentiler yayıldı. Hatta buna tepki gösterenlerin bir kısmı umudunu İpşir Mustafa ve Abaza Hasan Paşa'nın İstanbul'a gelerek "devlete bî-vech müdâhale edenleri" etkisiz hâle getirmelerine bağladı²⁵⁵.

Turhan Sultan'ın iktidarına tepkiler artarken Harem halkı arasında da ciddi bölünmeler başgösterdi. Bu minvalde özellikle Enderun ve Birun halkı, Kızlarağası Behram Ağa ile Hacı Mustafa Ağa arasında bölündü. Ayrıca Derviş Mehmed Paşa'nın hastalığı ilerlediği için sadarete talip olanlar da ön

253 Abdurrahman Paşa olayının ayrıntıları için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1472-1481. Ayrıca bk. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 52.

254 Evliyâ Çelebi, Derviş Mehmed Paşa'nın sadaretinin son altı ayında felçli olduğunu ve bu süre zarfında Melek Ahmed Paşa'nın sadaret kaymakamı tayin edildiğini kaydeder. Bu, tarihin Evliyâ Çelebi tarafından tahrif edilerek yeniden inşasına iyi bir misal teşkil eder. Zira Melek Ahmed Paşa, Derviş Mehmed Paşa'nın sağlık problemleri sebebiyle azlinden sonra yeni sadrazam İpşir Mustafa Paşa gelinceye kadar sadaret kaymakamlığı yaptı (Sarıcaoğlu, "Melek Ahmed Paşa", s. 43). Evliyâ Çelebi'nin tarihi tahrif ederek yeniden inşasının sebebi Derviş Mehmed Paşa'nın sadaretinin son altı ayındaki mali iyileşmeyi Melek Ahmed Paşa'ya bağlama çabaları olsa gerektir.

255 *Naimâ Târihi*, III, 1483, 1487.

plana çıkmaya başladı. Nitekim Defterdar Moralı Mustafa Ağa, “Mührü bana verirlerse böyle hizmet ederim” “altı yüz kîse bezline müsâra‘at ederim” şeklinde bir tezkireyi Turhan Sultan’a göndererek açıkça sadrazam olmak istediğini bildirdi. Valide sultan ise Derviş Mehmed Paşa’nın azledilmesi taraf-tarı değildi. Bu yüzden Moralı’dan gelen tezkireyi sadrazama gönderdi ve paşayı bu şekilde neler olduğundan haberdar etti. Buna rağmen sadrazam ile defterdarın bir araya geldikleri bir toplantıda Derviş Mehmed Paşa tezkireden haberdar olduğunu Moralı’ya hissettirmesine rağmen Moralı yeminler ederek bunun bir iftira olduğunu iddia etti. Bunu haber alan Turhan Sultan ise sadrazama, “Erâcîfe i‘timâd etme” şeklinde tezkire gönderdi²⁵⁶.

Turhan Sultan, sadrazam aleyhindeki girişimleri akim bırakmak için çabalarken diğer taraftan da Harem’deki bölünme-nin önünü almak için gayret göstermek zorundaydı. Zira Ha-rem halkı arasında ciddi bölünme belirtileri görülür ve daha da vahimi duyulur olmuştu. Söylentilerin en ciddisi ise herhangi bir saltanat değişikliğini engellemek adına Darüssaade Ağası Behram Ağa ve ona yakın olanların şehzadelerin katledilmesi gerektiği yönünde IV. Mehmed’e nüfûz etmeye çalıştıkları idi.

Harem halkı arasındaki klikleşme ve mücadele 1654 Tem-muz’unda Ramazan Bayramı sebebiyle daha da arttı. Zira ka-nun olduğu üzere bayram münasebetiyle sultanın Has Oda’daki eğlencelere iştirak etmesi ve sabaha kadar bu eğlenceleri iz-lemesi gerekiyordu. Bu, Darüssaade Ağası Behram Ağa ile Hoca Reyhan Ağa’yı endişelendiren bir durumdu. Çünkü IV. Mehmed’in bir geceyi Has Oda’da geçirmesi hâlinde şehza-deleri öldürtmek isteyen grup padişahı etkileyebilir veya sul-tan, sohbetinden etkilendiği birini musahib olarak tayin et-mek isteyebilirdi. Bu ise padişahın başkalarının nüfûzu altına

256 *Naimâ Târihi*, III, 1532-1533.

girmesi demekti ki, bu durumda sultanı kontrol etmek mümkün olmayacaktı. Behram Ağa ve Reyhan Ağa bu endişelerini “Devletlü bir gece padişahımız Has-oda’da kalmanın ma’nâsı nedir, iç-oğlanların bilmez misiz? Kulağına söz girer musâhibler peydâ olur. Sonra oğlunuz inkıyâddan çıkarılmış olur, siz a’lemsiz” diyerek Turhan Sultan’a da iletiler²⁵⁷. Valide sultan, ağaların endişelerini haklı buldu ve ağaların da desteğiyle IV. Mehmed’in bayram gecesini Has Oda’daki eğlenceleri sabaha kadar katılmasına mani oldu. Bu olay sebebiyle Has Oda ağaları ile Darüssaade Ağası Behram Ağa’nın arası daha da açıldı²⁵⁸.

Has Oda ağaları Behram Ağa’dan intikam almak adına, “Dârüssa’âde ağası devlete tasallut için şehzâdelere sû’ikâsd tedbirine bünyâd urdu. Harem-i hümayûnda bu işi def’e kadar kimesne yoktur. Bunun def’i hademe-i devlet ve a’yân-ı saltanat üzerine husûsan zavâbit-i leşkere vâcibâtındır, gafîl olmayasız” yönünde tezkireler kaleme alarak birini Orta Cami’ine diğerini de sipahilerin kaldıkları hanlardan birine bıraktılar. Tezkirelerin içeriği bayramın üçüncü günü bütün İstanbul ahalisi tarafından duyulmuştu. Bu yüzden Has Oda ağalarına yakın olanlar söylentilerin daha fazla yayılması yönünde çabaladılar ve bunda da muvaffak oldular. Artık hem

257 Bu ifadeler Turhan Sultan’ın bir emrinde IV. Mehmed’in saray dışında dahi sultanın yanında olmak istemesinin gerekçesini ortaya koymaktadır. Valide sultan, yaşça küçük olan oğlunun sürekli yanında bulunarak ona başkalarının nüfûz etmesinin de önünü almak istemekteydi. Bu, bazen teşrifat kurallarına takılsa da valide sultan birçok defa IV. Mehmed’in yanında yer almayı tercih etti. Turhan Sultan’ın IV. Mehmed’in yanında bulunmak istediğine ve buna dair teşrifat problemlerine dair bk. TSMA, nr. E. 2457-5. İnalçık, bu belgenin Kösem Sultan’a ait olduğunu ve IV. Murad devrinde kaleme alındığını belirtir (*Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, s. 371-372), ancak yazı şekli ve hadiselerin analizine bakıldığında bu tespit doğru gözükmemektedir. Zira belgede valide sultan arz günleri dahi oğlunun yanında bulunmak istemektedir. Bu ise IV. Murad dönemi için söz konusu değildir. Bu durum ancak IV. Mehmed’in saltanatının ilk döneminde gerçekleşmiştir. Zira Turhan Sultan, birçok toplantıda IV. Mehmed’in yanında yer almıştır.

258 *Naimâ Târihi*, III, 1533-1535.

yeniçeri ağaları hem de kapıkulu sipahilerinin önde gelenleri arasında gizli toplantılar tertip edilmeye başlandı.

Söylentiler ve toplantılardan Darüssaade Ağası Behram Ağa, şeyhülislâm ve Turhan Sultan da bir şekilde haberdar oldu. Behram Ağa, her ne kadar istifa etmek istediye de valide sultan ve özellikle şeyhülislâm bunun doğru bir hareket olmayacağını, zira bu görev değişikliği olursa söylentilerin doğru olduğunun kabul edilmiş olacağını ileri sürdüler. Bunun üzerine Şeyhülislâm Ebu Said Mehmed Efendi, hem söylentilerin önünü almak hem de zahiran de olsa Has Oda ağaları ile Behram Ağa'nın arasını bulmak üzere hareke geçti. Bu minvalde önce Has Oda ağaları ile bizzat görüştü ve onları teskin etti. Daha sonra da İstanbul'daki söylentilerin önünü almak adına, *"Ol tezkirelerin aslı yoktur. İçeride mukarrebîn beyninde cüz'iyâyâta müte'allik şeker-âb mu'âmele olmakla ke-ennehû rağmen böyle nâ-hemvâr iftirâyâ şurû' etmişler. Bu makule sözünden hatıra gelir böyle haltiyâyâta vücud verilmesin, eşhâsı zabt ve lisanlarını kat' ile mukayyed olun"* yönünde zabitlere emirler gönderdi. Said Mehmed Efendi'nin bu gayretleri sayesinde zahiran sükûnet temin edildi. Buna rağmen son olaylar, Harem halkı arasındaki bölünmeyi daha da derinleştirdi. Behram Ağa'nın etrafında daha çok Şaban Halife ve Melekî Hatun gibi Kösem Sultan'ın katlinde dahil olanlar toplanırken, Has Oda'da da Kösem Sultan'ın katlinin haksızlık olduğuna inananlar toplanmaya başladı²⁵⁹. Bu ayrılık, Derviş Mehmed Paşa'nın felçli durumunun şiddetlenmesi ve artık yerinden kalkamayacak kadar kötüleşmesi ile birlikte daha da arttı.

İstikrarsız Yıllar (1654-1656)

Derviş Mehmed Paşa'nın hastalığı sebebiyle Harem ağaları arasındaki ihtilaf iyice temayüz etmiş; bu yüzden yeni

259 Has Odalılar ile Behram Ağa arasındaki gerginliğin ayrıntıları için bk. *Naimâ Târihi*, III, 1535-1538.

sadrazamın kim olması gerektiğine dair kulis faaliyetleri de giderek artmıştı. 1654 Ekim'inde Mehmed Paşa'nın sağlam olan tarafına da felç vurdu ve tartışmalar daha da çoğaldı. Sadrazamlık için ise Siyavuş, Melek Ahmed, Murad Paşa veya Moralı Mustafa Ağa'nın isimleri ön plana çıkıyordu. Artık IV. Mehmed ve Turhan Sultan da yeni sadrazamın kim olması gerektiğine dair toplantılar tertip ettiriyordu. Bu toplantılardan birinde sabık sadrazamlardan Siyavuş Paşa'nın ismi zikredildiğinde Turhan Sultan, şu önemli cümleleri sarf etti: "*Siyavuş'un azaleti benim arslanımdan artıktır, öyle mütekebbir adam nice kulluk eder ve ne hizmet vücûda getirir*"²⁶⁰. Valide sultanın bu sözlerine Darüssaade Ağası Behram Ağa da destek verdi.

Enderun ve Birun halkı ise Melek Ahmed Paşa'nın sadrazam olması taraftarıydılar. Defterdar Moralı Mustafa Ağa da, başta Melek Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı için çalıştı. Moralı'nın destek vermesiyle saray da Ahmed Paşa'yı kabul etmeye meyletti; fakat bu seçim hiç de kolay olmadı. Zira Ahmed Paşa'nın muhalifleri paşanın ağzından şu dedikoduyu yaydılar: "*Mâdemki büyük vâlide gibi bir sâhibetü'l-hayrâtı şehid ettiler ve ol cürm-i azîm edenler sağdır ve her biri elân devlete musallat nâfizü'l-keîlâmdır, vezîr olanlar nice sadâret edebilirler. Farazâ anların hayatında bana mühür teklîf olursa kabul etmezdim ve teka'üd ve nefyimi ihtiyâr ederdim*"²⁶¹. Bu söylentiyle Turhan Sultan'ın Melek Ahmed Paşa'nın sadaretini engellemesi hedefleniyordu ve bu, beklenildiği üzere başarılı da oldu. Zira kimin sadrazam olması gerektiğini tayin etmek üzere bizzat IV. Mehmed'in de katıldığı bir toplantıda padişah Melek Ahmed Paşa'yı sadrazam tayin ettiğini belirtti ve sadaret mührünü Ahmed Paşa pek kabul etmek istemese de, paşaya verdi. Fakat Melek Ahmed Paşa'nın muhalifleri toplantının

260 *Naimâ Târihi*, III, 1550.

261 *Naimâ Târihi*, III, 1551.

ikinci safhasında Melek Ahmed Paşa'nın sadrazam tayin edilmesinin doğru bir karar olmayacağı hususunda IV. Mehmed'i ikna ettiler²⁶². Muhaliflerin padişahı ikna edebilmelerinde yukarıda zikrettiğimiz söylentilerin de etkisi olmalıdır.

Melek Ahmed Paşa aleyhindeki muhalefet etkili olduktan sonra İpşir Paşa ile Murad Paşa'nın isimleri ön plana çıkmaya başladı; ancak Derviş Mehmed Paşa, Murad Paşa'nın sadaretime muhalefet ettiği için ilerleyen günlerde İpşir Paşa temayüz etti. 28 Ekim 1654'te de İpşir Paşa'nın sadrazamlığı resmen ilan edildi, ancak paşa İstanbul dışında olduğundan o gelene kadar yerine devlet işlerine sadaret kaymakamı tayin edilen Melek Ahmed Paşa'nın bakması kararlaştırıldı²⁶³.

İpşir Paşa'nın tayin edilmesiyle birlikte tartışmaların sona ermesi bekleniyordu. Ancak paşanın İstanbul'a gelişi geciktikçe hizipler tekrar ortaya çıkmaya başladı. Bunlardan en güçlüsü de Defterdar Morali Mustafa Ağa, Mevkufatçı Mehmed Efendi ve Melek Ahmed Paşa hizbiydi. Darüssade Ağası Behram Ağa, Mercan Ağa, Hoca Reyhan Ağa, Kaptanıderya Murad Paşa ve Şeyhilislam Ebu Said Mehmed Efendi ise karşı hizbi oluşturunuyordu.

Sadrazam tayin edilmesine ve biran önce İstanbul'a gelmesi yönündeki emre rağmen İpşir Paşa, Halep'ten gelişini mümkün olduğunca geciktirmek istiyordu. Zira başkentte aleyhinde güçlü bir grubun bulunduğunu ve bunların kendisini ortadan kaldırmak için boş durmadıklarını biliyordu. Buna rağmen paşanın İstanbul'a gelişini tehir etmesi başkentte muhaliflerin elini güçlendiriyordu.

262 *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, III, 277-278. Kâtib Çelebi de sadaret mührünün Melek Ahmed Paşa'ya teklif edildiğini ancak paşanın bunu kabul etmediğini kaydeder (*Fezleke*, s. 1101).

263 Melek Ahmed Paşa'nın sadaret kaymakamlığı döneminde İpşir Mustafa Paşa'ya nikâhlanan Ayşe Sultan'ın Ahmed Paşa'ya yazdığı mektup için bk. M. Çağatay Uluçay, *Haremnden Mektuplar*, İstanbul 1956, s. 99-102.

Emre rağmen İpşir'in hâlâ yola çıkmadığını öğrenen IV. Mehmed ve Turhan Sultan, paşanın destekçilerinden Mercan Ağa'yı huzura davet ettiler. Görüşmede özellikle Turhan Sultan, ağayı ağır bir şekilde fırçaladı ve bir an önce gelmesi yönünde emri bizzat ulaştırmak üzere Mercan Ağa'yı İpşir Paşa'ya gönderdi²⁶⁴.

İpşir Paşa, kendisine defaatle gönderilen emirlere ve gelen araçlara rağmen Halep'ten ayrılmadığı için İstanbul'da karşı hizib harekete geçti. Bu minvalde Defterdar Moralı Mustafa Ağa, IV. Mehmed ve özellikle Turhan Sultan'ı kendisinin sadrazam tayin edilmesi yönünde ikna etmeyi başardı. Buna rağmen Mustafa Ağa'nın sadrazam olmasına taraftar bulunmayan Kaptanıderya Murad Paşa, padişah ve valideyle görüşerek bunun yanlış bir adım olacağı hususunda onlara tavsiyelerde bulundu. Murad Paşa'nın uyarısı padişah ve valide sultan tarafından da mantıklı görüldü. Böylece defterdarın sadrazam olması kararından vazgeçildi. Bununla birlikte Moralı Mustafa Ağa'nın sadrazam olmaya matuf girişimleri devam etti. Hatta 1655 Ocak'ında bizzat IV. Mehmed, İpşir'in yerine Moralı'yı tayin etmek istediğini ilan etti ve bunun için Divân'ın toplanmasını emretti. Toplantıda İpşir taraftarı olan Kaptanıderya Murad Paşa, sultanın kararına en fazla itiraz edenler arasındaydı. Muhalefeti sebebiyle darüssaade ağası ile Murad Paşa arasında, padişahın huzurunda sert bir tartışma başladı ve IV. Mehmed bu yüzden toplantıyı iptal etti. Buna rağmen darüssaade ağası ile Murad Paşa arasındaki kavga dışarıda da devam etti ve silahlı saldırıya dönüştü. Kaptanıderya canını zor kurtardı ve İpşir Paşa, İstanbul'a gelene kadar bir daha Divân toplantısına katılmadı. Murad Paşa, defterdarın sadrazam tayin edilmesine yönelik girişimleri de İpşir Paşa'ya bildirdi.

264 *Na'imâ Târihi*, IV, 1562. İpşir Paşa'ya gönderilen bir hatt-ı hümayûnda bir an önce İstanbul'a gelmesi belirtilir (TSMA, nr. E. 779-15).

İpşir Paşa, İzmit'te iken Murad Paşa'nın mektubu kendisine ulaştı. Bunun üzerine İpşir Paşa da Şeyhülislâm Ebu Said Mehmed Efendi'ye sert bir mektup yazdı. Şeyhülislâm, paşadan gelen mektubu darüssaade ağası vasıtasıyla Turhan Sultan'a gönderdi. Devleti bir iç karışıklığa sürükleyeceğini gören valide sultan, Murad Paşa'nın sadrazam tayin edilmesinden vazgeçti ve İpşir Paşa'ya da güvenli bir şekilde başkente gelerek görevi fiilen devralmasını bildirdiği isteğini Reyhan Ağa vasıtasıyla ilettiler²⁶⁵.

Turhan Sultan, her ne kadar Murad Paşa'nın sadrazam tayin edilmesinden vazgeçtiyse de paşanın taraftarları İstanbul'da dedikodu yoluyla bir baskı oluşturmaktan geri durmadılar. Bu minvalde bizzat valide sultanın yazdığına göre şu yönde söylentiler yayılmıştı: *"Murâdları nedir helbet bunlara bir tahrik eden vardır, zirâ bir iki kişiden biz işkilleşürüz. Cümleten bir fesâd başı mâ'zûl olan tefterdâr onda bunda gezüb nâm idermiş ki ben vâlide sultâna sekiz yüz kîse virüp mühri bana virsenüz gerekdür deyü. Allah saklasun ne bana akçe gerek, ne ben mührü satarım bu ne asıl sözdür. Mühr akçeyle verilmez. Din ü devleti kayırıp güzel kim hıdmet doğru iderse ana virilür. Hüdâyâ ma'lûmdur ki bu cevâpları işitdim. Ziyâde elem çeküp gazaba gelmişimdir. Bu cevâplardan senin hâberin var mıdır? Bilmiş olasın"*²⁶⁶.

265 Naimâ Târihi, IV, 1575-1578; Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 72; Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli, s. 191-193; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695) (Tahlil ve Metin), haz. Nazire Karaçay Türkal, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 6-9. Ayrıca bk. M. Münir Aktepe, "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler", Tarih Dergisi, sayı: 24 (İstanbul 1970), s. 49-51; aynı yazar, "İpşir Mustafa Paşa", DİA, XXII, 376.

266 TSMA, nr. E. 2457-31. İncalcık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait ve 1649 tarihli olduğunu ileri sürer (Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar, s. 418-420), ancak bu tespit doğru gözükmemektedir. Zira hem yazı stili hem de hadiselerin muhtevası belgenin Turhan Sultan'a ait olduğunu ve 1655'e tarihlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Turhan Sultan, söylentilerin önünü almaya çalışırken nihayet İpşir Paşa önce mutantan bir törenle 25 Şubat'ta Üsküdar'a geldi. 27 Şubat 1655'te de Topkapı Sarayı'nda kabul edildi. Bir gün sonra ise Ayşe Sultan ile evlenerek damad-ı şehriyârî oldu²⁶⁷.

İpşir Mustafa Paşa, İstanbul'a gelir gelmez ilk iş olarak muhaliflerini ortadan kaldırdı. Bu minvalde 1 Mart 1655'te en büyük rakibi Defterdar Moralı Mustafa Ağa'yı azletti. Yerine de Derviş Mehmed Paşa'nın kethüdası Ali Ağa'yı tayin etti. Yine bu cümleden olarak Sadaret Kaymakamı Melek Ahmed Paşa'yı azletti ve paşayı İstanbul'dan uzak tutmak için Van'a gönderdi. Bu tayinde o kadar acele edilmişti ki Ahmed Paşa ev halkıyla dahi vedalaşamadan Üsküdar'a nakledilmişti. Muhaliflerden Mefkufatçı Mehmed Efendi ile Reisülküttâb Şamizâde de azledilenler arasındaydı. Böylece "devleti tashih sevdâsında" olan İpşir Paşa, işe muhaliflerini etkisiz hâle getirerek başlamıştı²⁶⁸. Bunda bazen Turhan Sultan ile karşı karşıya da geldi. Nitekim İpşir Mustafa Paşa, mazul defterdar Moralı Mustafa'nın malı müsadere edildikten²⁶⁹ sonra katledilmesini istedi; fakat Turhan Sultan "*Defterdar-ı sâbıkın cümle malı müsâdere olundu. Kendiyi katl etmesinler bir yere iclâ ile iktifâ etsinler, katle rızâmız yoktur*" diyerek bunu engellemek istedi. Buna rağmen sadrazam, her ne kadar valideyi dinleyerek Moralı'yı

267 İpşir Paşa'nın Üsküdar ve Topkapı Sarayı'ndaki kabul törenlerinin ayrıntıları için bk. *Naimâ Târihi*, IV, 1582-1585; *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, III, 284-289; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyî'-nâmesi*, s. 73-74; Abdurrahman Abdi Paşa'dan aktararak Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 9-10; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 193-194. Ayrıca bk. M. Münir Aktepe, "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler", s. 50-51; aynı yazar, "İpşir Mustafa Paşa", s. 376.

268 İpşir Mustafa Paşa'nın İstanbul'a geldikten sonraki ilk icraatlarına dair bk. *Naimâ Târihi*, V, 1587-1589; 75. Melek Ahmed Paşa'nın Van'a gönderilmesinin ayrıntıları için bk. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, III, 290-292.

269 Moralı'nın müsadere edilen terekesi için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 12b-14a.

Kıbrıs'a sürdüyse de sabık defterdar daha sürgün yerine ulaşmadan yolda katledildi²⁷⁰.

İpşir Mustafa Paşa, ilk icraat olarak muhaliflerini bertaraf etse de ona sadareti sağlayan beraberinde Üsküdar'a kadar getirdiği yaklaşık 50 bin asker, ilerleyen günlerde paşanın iktidarı önündeki en büyük engel oldu.

İpşir Mustafa Paşa, 27 Şubat 1655'te mutantan törenler eşliğine İstanbul'a girerken, maiyetindeki yaklaşık 50 bin askeri Üsküdar'da bırakmıştı. Bu askerlerin büyük bir kısmı sarıca, sekban ve levendlerden müteşekkildi. Bu yüzden kontrol altında tutulmaları da oldukça zordu. İpşir Paşa'nın sadaretinin ilerleyen günlerinde büyük ümitlerle İstanbul'a gelen askerlerin bu umutlarının boş olduğu görüldü. Daha da kötüsü büyük vaatlerle yurtlarından kopartılan bu askerler, gelir temin etmek bir yana, ellerinde ne varsa satmak zorunda kaldılar. Üstüne üstlük İpşir Paşa artık hallerini dahi sormaz olmuştu. Şikâyet sesleri gün geçtikçe artmakta ve *"Bu herif bizim kuvvetimiz ile vezîr oldu. Daha önce ve hâlâ padişah kılıcından ve düşmanlığı kötülüğünden bizim himâyemizle kurtuldu. Bizim için ne iş başardı? Ve bu kadar va'di var idi, hangisine vefâ etti? ...Biz bunda böyle aç ve muhtac bekleriz"* demeye başladılar. Sadrazamdan evlerine gitmek için izin istediklerinde ise paşanın, *"Ağalar ve yoldaşlar! Bu kadar sabreylediniz. Bir kaç gün dahi şu donanma çıkıncaya kadar sabreyleyin. Sonra sizin ahvâlinizle alâkadar oluruz"* tesellisi ile yetinmek zorunda kaldılar²⁷¹. Artık küçük bir kıvılcım bu askerleri isyan ettirmeye yetecekti.

270 Naimâ Târihi, IV, 1585-1586. Ayrıca bk. Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli, s. 193; Abdurrahman Abdi Paşa, s. 75; İsazâde Tarihi, s. 12; Silahdar, Zeyl-i Fezleke, s. 10-11.

271 Naimâ Târihi, IV, 1599. Ayrıca bk. Tarih-i Nihâdi (152b-233a), s. 16-17.

İpşir Paşa'nın donanmanın İstanbul'dan ayrılmasına bu kadar önem vermesinin sebebi ise kendisine sadareti sağlayanlardan biri olan Kaptanıderya Murad Paşa ile arasının açılmış olmasıydı. Bu yüzden donanma İstanbul'dan ayrılmadan kendisini güvende hissedemezdi ve bunun için donanmanın bir an evvel başkentten ayrılması için baskı yapmaya başladı.

Sadrazamın aleyhindeki faaliyetlerden haberdar olan Kaptanıderya Murad Paşa da bu süre zarfında boş durmadı. Bu minvalde sadrazamdan şikâyetçi olduklarını bildiği sarıca, sekban ve levendleri paşa aleyhine kışkırtmaya başladı. Öncelikle Üsküdar'da bekletilen askerin lideri konumundaki Kürt Mehmed'le Tersane'de gizli görüşmeler tertip etti. Bu toplantılardan Kürt Mehmed'i, "Bizi donanma ile yolladıktan sonra cümlenizin hakkından gelmek tedbirinde olduğu belki size dahi ma'lûm olmuştur" gibi birçok söz sarfederek İpşir Paşa aleyhinde kışkırttı. Zaten bir fırsat kollayan Kürt Mehmed de, *"Sultanım! Bu sözleriniz gerçektir. Bu hiçbirimizi sağ komaz ve bunu hepimiz biliriz. Hemen siz bir iş görün. Ben can ve baş ile hizmet ederim ve cümle sipahiye kendimize uydurmağa söz veririm"* diyerek Murad Paşa ile anlaştı²⁷².

Murad Paşa, İpşir Paşa'nın diğer muhalifleriyle de irtibata geçmeyi ihmal etmedi. Bu cümleden olarak elinden malları alınmış mağdurlarla gizli bir toplantı yaptı ve kendisine yardımcı oldukları takdirde mallarının geri verileceğini vaadiyle onları ikna etti²⁷³. Kaptanıderya, sadrazamı devirmek için yeniçerilerin desteğinin hayati önemi haiz olduğunu bildiği için

272 *Naimâ Târihi*, IV, 1605. Abdülaziz Efendi, Kaptanıderya Murad Paşa ile Kürt Mehmed arasındaki konuşmayı biraz daha farklı aktarır ve Murad Paşa'nın sadrazam olmak istediğini açıkça belirtir (bk. *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 196). Nihâdi ise Murad Paşa ile Kürt Mehmed'in Üsküdar'da görüştiklerini ve toplantı sonunda Murad Paşa'nın sadrazam tayin edilmesi yönünde görüş birliğine varıldığını kaydeder (*Tarih-i Nihâdi* (152b-233a), s. 17).

273 *Naimâ Târihi*, IV, 1606.

ocak ileri gelenleriyle de temasa geçti ve onlardan da destek sözü aldı²⁷⁴.

Murad Paşa, alttan alta tertip ettiği bir isyanın muvaffak olabilmesi için özellikle Turhan Sultan'ın desteğinin alınması gerektiğini de biliyordu. Zira İpşir Paşa, kendisi aleyhinde saraya bir telhis sunar ve bu da kabul görürse Murad Paşa'nın ortadan kaldırılması kuvvetle muhtemeldi. Bu ihtimali ortadan kaldırmak isteyen kaptanıderya, Şaban Halife ve Melekî Kadın vasıtasıyla Turhan Sultan'a şu minvalde bir haber gönderdi: *"İmdi var, kadın hazretlerine selâm eyle. Vâlide Sultan efendimize varsın ve ben kadîmi bendesi olduğum ve sadâka-tim ma'lûm-ı devletleridir. Hâlâ vezîr aleyhimize sa'y üzredir, ifk ü iftirâ ile bize bir töhmet ü mekr fikrindedir, tedârükimizi görüp donanma ile çıkıncaya değin üzerimize hüsn-i nazar-ı himâyeleri olsun. Hakkımızda bir hilâf u iftirâ telhîs ederse i'timâd buyurulmasın. Biz deryâyâ gittikten sonra ne hâli varsa görsün. Zira cümle halk bundan rû-gerdân olup türlü türlü erâcîf ihdâs eder oldular. Bolayki birgün evvel çıkıp revâne olaydık. Ve sû'-i efâlden halkın adâvetini görüp istiskal ettikleri bî-günâhlara töhmet ü iftirâ fikrindedir, siz dahi iftirasından hazer üzre olmak gereksiz. Allah emâneti bu kelimâtı mehd-i ulyâ hazretlerine tebliğ etsinler"*²⁷⁵.

Murad Paşa'nın bu gizli destek talebi Turhan Sultan tarafından olumlu karşılanmış olmalıdır. Zira ilerleyen günlerdeki gelişmeler bu yönde bir ittifakın olduğunu gösterir. Valide sultanın İpşir Mustafa Paşa aleyhinde kaptanıderya ile anlaşmasının en önemli sebebi de sadrazamın daha göreve başladığı

274 Aslında Murad Paşa ile yeniçeri ocağının arası pek de iyi değildi. Ancak paşa, İpşir Paşa'yı devirmek için yeniçerilerin desteğini kazanmak gerektiğini gayet iyi bildiğinden ocakla olan husumetine rağmen onlarla anlaştı (*Naimâ Târihi*, IV, 1606).

275 *Naimâ Târihi*, IV, 1606-1607

ilk günlerden itibaren Turhan Sultan'ın emirlerine dahi karşı gelmiş olmasındı.

Sarayın da desteğini alan Murad Paşa, 7 Mayıs 1655'te önceden planladığı üzere harekete geçti. Önce yeniçeriler arasında, “*Vezîria'zam, levendi ve sipahileri İstanbul'a geçirip, yeniçeri odalarını bastırıp, zümre-i Bektaşîyye'yi kırdıracaktır*” dedikodusunun yayılmasını sağladı. Artık bütün İstanbul halkı bunu konuşmaya başladı.

8 Mayıs sabahı Üsküdar'da beklemekte olan sekban, sarıca ve levendler kayıklarla İstanbul'a geçerken, yeniçeriler de yavaş yavaş Atmeydanı'nda toplandılar. Yeniçeri ve başıbozuk askerler, bu toplantıya katılmayan askerleri de meydana getirmek üzere dağıldılar. İstanbul'da birçok eve ve konağa baskın yaparak ağaları ve zabitleri zorla Atmeydanı'na getirdiler²⁷⁶.

İlk iki gün Murad Paşa donanma işleri ile ilgilendi. Üçüncü gün ise sabahın ilk ışıklarıyla birlikte kızılca kıyamet koptu. İpşir Paşa'dan şikâyetçi olanlar başlarının üstünde yanmış hasır taşıyarak askerin önünde Sultanahmet Meydanı'na doğru ilerlediler. Meydana gelen âsiler, padişahın İpşir Paşa ve Şeyhülislâm Ebu Said Efendi'nin azledilmelerini istediler. Bu arada sadrazam ve şeyhülislâmın evleri âsiler tarafından yağmalandı. İpşir Paşa ve Ebu Said Efendi de kurtuluşu saraya sığınmakta buldular. Zaten İstanbul'dan dışarı çıkmaları da mümkün değildi, zira Murad Paşa çoktan şehrin kapılarını kapattırmıştı²⁷⁷.

İpşir Paşa, IV. Mehmed'den ısrarla Sancak-ı Şerif'in çıkarılarak halkın sancak altına çağrılmasını istedi. Ancak buna

276 *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 196; *Naimâ Târihi*, IV, 1608.

277 *Naimâ Târihi*, IV, 1610-1611; Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 13-14. Abdülaziz Efendi, Şeyhülislâm Said Efendi'nin azledilmek istenmesi ve evinin yağmalanmasını yine kendince yorumlar ve şeyhülislâmın daha önceki haksız uygulamaları yüzünden böyle bir muameleye muhatap olduğunu belirtir. Ayrıca 1655'teki isyanın daha önceki isyanlardan 11 yönden farklı olduğunu kaydeder (*Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 197-2002).

da izin verilmedi. Sadrazamın isteğine olumsuz cevap verilmesinde Turhan Sultan'ın parmağı olmalıydı. Zira Naîmâ'nın aktardığına göre “*bu cem'iyet yalnız kendi için tertib olunmuş*”tu²⁷⁸.

Âsilerin zamanla daha da ileri gittikleri ve şehirde adeta terör estirdikleri yönündeki haberlerin ard arda saraya ulaşması üzerine IV. Mehmed, İpşir Mustafa Paşa'yı azletti. Bu haber Sultanahmet Meydanı'ndaki âsilere iletildiğinde âsiler hep bir ağızdan, “Tâ vezîr ile müftî katl olunmadıkça biz dağılmazız” diye bağıldılar. Bunun üzerine padişah da, İpşir Paşa'nın öldürülmesine dair fermân çıkardı. Fermân gereği paşanın başı ölü bedeninden ayrıldı ve meydandaki kalabalığın göreceği yüksek bir yere bırakıldı. Âsiler, İpşir Paşa'nın kesik başını görünce meydana sevinç çığlıkları attılar. Bu arada mühür-i hümayûn da Murad Paşa'ya verildi.

İpşir Paşa'nın katledilmesinden ve Şeyhülislâm Ebu Said Efendi'nin azledilerek yerine Hüsamzâde Abdurrahman Efendi'nin tayin edilmesinden sonra sıra âsileri teskin etmeye geldi. Turhan Sultan, Murad Paşa ve Abdurrahman Efendi'yi saraya davet ederek, “*Bak a paşa hazretleri ve efendiler, elbette bu cem'iyet bugün dağılmalıdır. Erâzile söz düşmek kemdir, göreyim sizi bi-eyyi-hâl varıp def etmek gereksiz*” diyerek âsilerin artık isyana son vermelerinin sağlanmasını emretti. Bu emir üzerine Murad Paşa da âsilere nasihat etmek üzere ulemadan iki kişiyi meydana gönderdi. Âsiler gelen aracılarla anlaştıktan sonra yavaş yavaş meydana terk ettiler. Sarıca, sekban ve levend askeri Kürt Mehmed'in liderliğinde Samatya İskelesi'ne gelip buradan kayıklarla Üsküdar'a geçtiler²⁷⁹.

278 Naîmâ Târihi, IV, 1619.

279 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 13-15; Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmanî*, s. 40-41; *Vecihi Tarihi*, s. 128; Saliha Yıldırım, *Hatib Mustafa (Kürd) Risalesi*, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1965, s. 4.

Her ne kadar Turhan Sultan'ın da destek vermesiyle İpşir Mustafa Paşa gibi güçlü bir devlet adamı öldürülse ve valide sultanın iktidarı önündeki önemli bir engel ortadan kaldırılsa da, isyanla iktidara düzen verme yöntemi bir sonraki aşamada valide sultanın aleyhine oldu. Zira bu kez Turhan Sultan'ın ve onun himaye ettiği kişilerin iktidar üzerindeki tasarruflarından rahatsız olanlar aynı yöntemle iktidara müdahale ettiler. Yani kılıçla gelenin kılıçla gitmesine, silahla düzeltenin silahla düzeltilmesine devam edildi.

Kara Murad Paşa, sadaret mührüne sahip olmasına rağmen kendisini ciddi problemler bekliyordu. Bunların başında da hazinedeki sıkıntı geliyordu. Bir isyan ile sadarete geldiği için kendisine isyanda destek verenleri koruyup kollaması paşanın önündeki ilk ve en büyük sınavlardan biriydi. Murad Paşa, kendisine destek verenleri kayırma endişesi ve gayreti ile öncelikle Tarhuncu Ahmed Paşa'nın, sadaretinde malî sıkıntıyı aşmak adına sayıları azaltılan yeniçeri ve kapıkulu sipahilerinin sayılarını tekrar arttırmak zorunda kaldı²⁸⁰. Bunun yanında isyanda en büyük destekçilerinden Darüssaade Ağası Behram Ağa ve onun kapı halkının da isteklerini geri çeviremedi. Bunda Turhan Sultan ile IV. Mehmed'in de etkisi vardı. Zira Murad Paşa, geri çevirdiği bazı istekleri bizzat padişah ve valide sultanın emri üzerine yerine getirdi. Bu durum sadaretinin ilerleyen günlerinde Murad Paşa'nın iş yapma

280 Naimâ'nın verdiği rakamlara göre Tarhuncu Ahmed Paşa'nın sadaret yıllarında kapıkulu sipahilerinin sayısı 25.590'a, yeniçerilerin sayısı da 55.000'e kadar indirildi. Buna rağmen Murad Paşa'nın sadareti zamanında kapıkulu sipahilerinin sayısı 50.000'i, yeniçerilerin sayısı da 80.000'i aştı (*Naîmâ Târihi*, IV, 1623-1624). Naimâ, *Ma'anoğlu Mecmuası*'nda da Murad Paşa'nın sadaret döneminin sabık sadrazam Gürcü Mehmed Paşa'nın sadareti ile birlikte devleti büyük sıkıntılara sokacak kadar kötü bir dönem olarak anlatıldığını kaydeder (*Naîmâ Târihi*, IV, 1626). Mehmed Halife de, "sağlıkla merhum olmasun" diyerek Gürcü Mehmed Paşa ile Murad Paşa'nın sadaret dönemlerini kötüler (*Tarih-i Gilmani*, s. 42). Ayrıca bk. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 81-82; *İsazâde Târihi*, s. 19; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 201.

kapasitesini giderek azalttı ve paşa bu durumdan şikâyetçi olmaya başladı; fakat sadrazamın şikâyetlerine valide sultan ve padişah tarafından “*Sen fitne kaldırıp bir alay eşkıyâya velledeş vermek ve çalık nâmına olan zorba erâzili tashîh etmek lâzım mı idi. Kendi kesb-i yedindir*”²⁸¹ yönünde karşılık verilir.

Murad Paşa’nın sadaret günlerinde devlet idaresini zora sokan bir diğer gelişme de İpşir Mustafa Paşa’nın katledilmesinden sonra Abaza Hasan Paşa’nın Anadolu’da isyan bayrağını yeniden açmasıydı²⁸². Bütün bu zorluklar Murad Paşa’nın sadarete geldikten 3 ay sonra, hacca gitmek bahanesiyle 19 Ağustos 1655’te istifa ederek vezaret mührünü teslim etmesine sebep oldu. Sabık sadrazamın yerine ise yine onun tavsiyesiyle Vezir Süleyman Paşa tayin edildi.

Naîmâ’nın aktardığı bir rivayette ise Murad Paşa’nın görevi bırakması yukarıda zikredilen zorluklar sebebiyle değildi. Asıl sebep paşanın Darüssaade Ağası Behram Ağa’yı azlettirmek istemesi ve bunun için Şeyhülislâm Kocahüsamzâde Abdurrahman Efendi ile gizlice görüşmesi idi. Sadrazam ilerleyen günlerde şeyhülislâmı da azlettirmek istemiş, bunun üzerine Abdurrahman Efendi de Murad Paşa’nın darüssaade ağası aleyhindeki düşüncelerini Turhan Sultan’a anlatmıştır. Valide sultan Murad Paşa’dan mührü almak istemiş ancak paşanın bağlantıları sebebiyle bunu gerçekleştirememiştir. Bunun yerine Abdurrahman Efendi ile bir plan hazırlamıştır. Plana göre Murad Paşa, Divân’da hazineadaki darlıktan şikâyetçi olduğunda şeyhülislâm mührü padişahın istediğini belirterek Murad Paşa’nın azledildiğini bildirecekti. Kendisi aleyhinde valide sultan ve şeyhülislâmın tertiplerinden habersiz olan Murad Paşa,

281 *Naîmâ Târîhi*, IV, 1624.

282 Abaza Hasan ve başlattığı isyana dair bk. Mücteba İlgürel, *Abaza Hasan Paşa İsyanı*, Doçentlik Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1976; aynı yazar, “Abaza Hasan”, *DİA*, I, 10-11.

Divân'da malî sıkıntıdan bahsetmeye başlayınca Abdurrahman Efendi, padişah adına vezaret mührünü sadrazamdan almış ve bunun üzerine Murad Paşa, bu oldu bitti karşısında hacca gitmek istediğini belirterek katledilmekten kurtulmuştu²⁸³.

Yeni sadrazam Malatyalı Süleyman Paşa da halefi Murad Paşa gibi sadaret mührünü elinde uzun süre tutamadı. Zira devlet, Murad Paşa'nın kadroları aşırı şişirmesi sebebiyle yeni bir malî kriz içine girmiş ve askerın maaşı dahi ödenemez hâle gelmişti. Ayrıca Süleyman Paşa da, devleti müstakil olarak idare edemiyordu. Zira özellikle harem ağalarının devlet işlerine müdahalesi fazlaydı²⁸⁴.

Süleyman Paşa'nın sadaretinin ilk günlerinden itibaren paşa aleyhinde söylentiler dolaşmaya başladı. Özellikle malî sıkıntıyı çözebilecek kudrete sahip olmadığı söylenmekteydi. Söylenti ve benzeri şikâyetler nihayet Darüssaade Ağası Behram Ağa vasıtasıyla Turhan Sultan'a şu şekilde iletildi: "*Âlemin hâli ma'lûm. İbşir Paşa vak'ası çaşnisi henüz zâika-i nâsdan zâ'il olmadı. Murad Paşa seyyi'esi olan kesret-i mevâcib ve killet-i îrâd ga'ilesine tedârük olmayınca emn ü râhat mutasavver değildir. Süleyman Paşa tasarrufâtta âciz can ve ırzı havfından eli işe varmaz. Şurû' etse de elinden gelmez bir pîr-i mübârektir. Bir mevâcib verinceye dek irtikâb olunmadık kâr-ı nâ-hemvâr kalmadı. Anı dahi hezâr mihnetle tedârük edip henüz tekâmül edemedi. Tevzî' olunan akçe ise kalb ve zuyûf olmakla halk beyninde güft-gû vardır. Kendisi musinn ü ihtiyâr olmakla hüsn-ı rızâsıyla azle tâlibdir. Bu pîri selâmet-i ırzıyla çıkarıp ol makâma uhdesinden gelmeğe kadir bir devletlü getirmek husûsu der-i Devlet-i Aliyye'ye enfa'*

283 Naimâ Târîhi, IV, 1625-1626. Buna rağmen Murad Paşa, Şam'a giderken yolda vefat etti. Murad Paşa'nın muhallefatı için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 15a.

284 Süleyman Paşa ve sadareti hakkında bk. Bekir Kütükoğlu, "Süleyman Paşa", *IA*, XI, 197-200; aynı yazar, "Süleyman Paşa, Malatyalı", *DİA*, XXXVIII, 98-99.

ve hayrlı fehm olunur. Vâki' hâl sudde-i seniyye-i padişahiye i'lâm olunmakta hayr-hâhlık mukarrerdir"²⁸⁵.

Turhan Sultan, Süleyman Paşa aleyhindeki söylentileri IV. Mehmed'e haber verdi ve yeni sadrazamın kim olması gerektiğine dair toplantılar tertip edildi. Bu toplantılar sonunda Girit serdarı Hüseyin Paşa'nın sadrazam tayin edilmesinin uygun olacağı yönünde padişaha görüş bildirildi. Bunun üzerine 27 Şubat 1657'de Süleyman Paşa azledildi ve yerine Hüseyin Paşa sadrazam tayin edildi²⁸⁶.

Vak'a-yı Vakvakiye/ Çınar Vak'ası (4-8 Mart 1656)

Sadrazam Hüseyin Paşa'yı Girit'te bazı başarılarla imza atmasına rağmen, yeni görevinde oldukça zor bir dönem bekliyordu. Zira halefi Süleyman Paşa devrinde askerin bir kısmına maaş verilebilmişti ve maaş için verilen paranın büyük bir kısmının da ayarı düşüktü. Bu yüzden bir taraftan maaşını alamayan, diğer taraftan da düşük ayarlı para ile maaşını alan askerler arasında ciddi bir rahatsızlık başgöstermişti.

Girit kuşatmasındaki askerin bir bölümünün İstanbul'a gelmesi işleri daha da karmaşık hale getirdi. Senelerce savaş meydanlarında sıkıntı çeken bu askerlerin de uzun süredir verilmeyen maaşları kırkık akçe ile ödenmeye çalışılınca sipahi ve yeniçeriler homurdanmaya başladılar. Daha da endişe verici olanı aralarında uzun süredir soğukluk bulunan yeniçeriler ile sipahilerin bu sıkıntılı durumdan kurtulmak için ortak hareket etmeye karar vermeleriydi.

2 Mart'ta sipahiler yeniçeri kışlalarında misafir edildiler ve bütün gece nasıl bir hareket planı takip edeceklerini müzakere ettiler. Sonunda, sabah olunca padişahı ayak divânı

285 *Naimâ Târihi*, IV, 1647-1648.

286 Bekir Kütükoğlu, "Süleyman Paşa, Malatyalı", s. 99.

toplamasını ve isimlerini yazdıkları 30 kişinin²⁸⁷ idam edilmesini istemeye karar verdiler.

Asilerin katledilmesini istedikleri kişilerle ilgili olarak Thévenot önemli bir rivayeti de nakleder. Seyyahın anlattığına göre ilk hazırlanan listede Turhan Sultan'ın da ismi bulunurken, valide sultan rüşvet vererek listeden bir şekilde ismini sildirmişti. Osmanlı kaynaklarında bu yönde bir bilgi mevcut olmamakla birlikte asilerin daha çok Turhan Sultan'ın desteklediği kişilerin katledilmelerini istemeleri Thévenot'un verdiği bilginin de dikkate alınması gerektiğini gösterir²⁸⁸.

3 Mart'ta da bu isteklerini yineleyen askerler, kendilerine gönderilen nasihat heyetlerini ise dinlemediler. Cuma namazından sonra İstanbul esnafı dükkânlarını kapattı. Durumun her geçen gün biraz daha ciddileştiğini gören IV. Mehmed, Alay Köşkü'ne gelerek burada âsilerin sözcüleri ile konuşmak zorunda kaldı. Padişahın yanında Turhan Sultan da bulunuyordu²⁸⁹. Âsilerin sözcülerinden Hasan Ağa kaynaklara geçtiği kadarıyla IV. Mehmed'e şu yönde bir konuşma yaptı: “*Devletlü padişahım! Hak te’âlâ vücûd-ı şerîfinizi taht-ı saltanatta dâ’im ve sâye-i sa’âdetinizi ibâdu’llah üzerinden zâ’il eylemeye. Kulların hâk-i dergâha yüz sürüyü gelip arzıhalleri budur ki, bi-hamdî’llâhi te’âlâ sa’âdetlü padişahımız hadd-i kemâle bâliğ olup civan-baht bahadır ve istiklâl üzre umûr-ı saltanatı tasarrufa kadir olmağa isti’dâd-ı tâm husûle gelmiştir. Girid cezîresinde vüzerâ ve ümerâ ve askerî kulları*

287 Bazı kaynaklarda bu sayı daha farklı verilmektedir. Solakzâde, 18 (*Solak-zâde Tarihi*, s. 620); İsâzâde, 24 (bk. *İsâ-zâde Târih*, s. 24); Naimâ, 30 (*Naimâ Târihi*, VI, 141); *Vecihi Tarihi*, s. 134; Nihâdi, 16 (*Tarih-i Nihâdi (152b-233a)*, s. 23).

288 Jean Thévenot, 1655-1656'da Türkiye, çev. Nuray Yıldız, İstanbul 1978, s. 187. Eserin Ali Berktaş tarafından yapılan başka bir tercümesinde siyasi tarihle ilgili bu bölüm alınmamıştır (Jean Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, İstanbul 2009).

289 Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmani*, s. 44.

leyle ü nehâr küffârî ile harb ü kıtâlde zahmet çekip bahr ü berde küffâr-ı hâksârın envâ'-ı hasâretini padişahımıza ifâde etmezler. Etrâf-ı memâlik zulümle harâb olup re'âyânın çoğu dârü'l-harbe firâr eyledi. Padişah kul ile, kul hazîne ile, hazîne re'âyâdan hâsıl olur. Re'âyâ adlle hoşhâl olur. Kulların hâli diğer-gûn olup ulûfe yüzün görmezler. Verdikleri ulûfe mağşûş bî-hâsıl ve sâfi bakır akçedir. Ol ise Dârüssaltana'da râyic olmaz. Vüzerâ ve defterdarlar şürekâ-ı devlet tasallutundan hazîne ve mîrî tahsiline kadir değillerdir. Vâki' hâli huzûr-ı hümayûna arz etmekten hazer ederler. Kurb-ı padişahîde olan ağalar ve musâhibler âlî saraylar ve bî-had atlar ve hizmetkârlar besleyip her biri cihât-ı menâfî'den nice umûra karışırlar. İddihâr-ı mal ile kâm-rân oldular. Himâyelerinde olan adamlarından mâl-ı mîrî tahsîl olunmaz. Muradlarınca hareket etmeyin vüzerâ azl ve idâm olunur. Bundan mâ-adâ taşrada ehl-i hizmet nâmına bir kaç tama'kâr var ki elleri altında kalb ve zuyûf akçe tedârük eder, sarrâfları vardır. Defterdarların muzâyakası vaktinde mağşûş u maksûs nukud ile memlû kîseleri teslim etmekle defterdarı mahcûb ve yanınca verdiklerinden iki üç mertebe ziyâde muzahraf tezkireler mahsûb edip bir kaç ayda râh-ı rasttan taraf-ı mîrîye gelecek nukud meyve-i nâ-resîde gibi hâm iken telef olup, bu tarikle her biri cânib-i mîrîyi bir kaç yüz kîse akçe medyûn edip sene-i âtiyeye mahsûb olan sağ mukata'acıları alıp hâlis altın ve guruş cem' ü iddihâr ederler. Bu tarikle iki sene tedâhül iktizâ edip Hazîne-i Âmire'nin hâli harab oldu. Câm-ı devletle sermest olan bu iki tâifenin izâlesi dîn ü devlete nâfi' olup husûlüne bundan gayri tarîk mümkün olmadığından zarûrî irtikâb ettiğimiz vaz'-ı küstâhâne dâmen-i

afv-ı şehinşâhî ile mastûr ve kubh-ı zâhirîsi hüsn-i âkıbete nazaran ma'zûr buyurulmak mercûdur"²⁹⁰.

Hasan Ağa'nın, konuşmasında IV. Mehmed'in artık iktidarı eline alacak kadar olgunlaştığını ifade etmesi ve harem ağalarından şikâyetçi olması dolaylı olarak Turhan Sultan'ın iktidarına da bir tepkinin ifadesiydi. Bu konuşmadan sonra Hasan Ağa idam edilmelerini istedikleri 30 kişinin isimlerinin yazılı olduğu bir kâğıt çıkardı. IV. Mehmed, isimleri yazılı kişilerin görevlerinden alınacaklarını kaymakam aracılığıyla askere iletmesine rağmen âsiler hep bir ağızdan "Hayır istemezüz" diyerek itiraz ettiler. İsyanın giderek büyüyeceğini gören padişah, isimleri yazılı kişilerin bir kısmının idam edilmesini emretti. İdam edilmesi istenenlerden Has odabaşı Hasan Ağa, Hoca Bilâl Ağa ve Hazînedâr Yusuf Ağa, bir yolunu bularak Üsküdar'a kaçtılar. Ancak idam edilmeleri istenenlerin diğerleri bu sondan kurtulamadılar ve cansız bedenleri saray duvarının dışına bırakıldı. Âsiler, idam edilenlerin cesedlerini teker teker Sultanahmet Meydanı'ndaki çınar ağacına astılar. Böylece bu isyan tarihlerimizde "Çınar Vak'ası" olarak anılmaya başlandı. Bir hafta boyunca isimleri defterde yazılı olanlardan yakalananlar önce idam, daha sonra da bu çınarda baş aşağı asılarak halka teşhir edildi. Bu arada Sadrazam Hüseyin Paşa da azledildi, yerine önce Sadaret Kaymakamı Surnazen Mustafa Paşa tayin edildi ama askerin muhalefet etmesi üzerine yeni sadrazam olarak Silistre Beylerbeyi Siyavuş Paşa'ya sadaret mührü gönderildi²⁹¹.

Çınar Vak'ası, Maanoğlu Mîr Hüseyin'in kaydettiğine göre zahiren yeniçeri ve sipahiler tarafından çıkarıldı ancak perdenin

290 *Naimâ Târihi*, IV, 1653-1654. Konuşmanın biraz farklı bir versiyonu için bk. Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmani*, s. 44-45; *Tarih-i Nihâdi (152b-233a)*, s. 25.

291 Çınar Vak'ası'nın ayrıntıları için bk. Eremya Çelebi Kömürçüyan, "Çınar Vak'ası", nşr. Hrand D. Andreasyan – Fahri Ç. Derin, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sayı: 3 (İstanbul 1957), s. 57-65; Münir Aktepe, "Çınar Vak'ası", *DİA*, VIII, 301-302.

arkasında başkaları bulunmaktaydı ve isyan, çok daha önceden planlanmıştı²⁹².

İsyan, maaş sebebiyle çıkmakla birlikte aslında başta Darüssaade Ağası Behram Ağa²⁹³ olmak üzere harem ağalarını, valide sultanın musahibesi Melekî Usta ve onun eşi Şaban Halife'yi ve doğal olarak onlarla işbirliği hâlindeki Turhan Sultan'ı hedef almıştı²⁹⁴. Bu yüzden 1656 isyanı Turhan Sultan'ın devlet idaresindeki etkisi üzerinde önemli bir dönüm noktasıydı ve bazı araştırmacılara göre valide sultanın padişaha naiblik yapması uygulaması bu isyanla artık sona erdi²⁹⁵.

Ricaut, isyanın sebebini ve gelişimini bazen mübalağaya da kaçarak şu şekilde anlatır: *“Sarayda Valide Sultanın gösterdiği fevkalâde sevgi ve teveccüh sayesinde bütün imparatorluk idaresini elleri arasına almış olan Mülkî Kadın adında cüretli ve atılgan bir genç kadın vardı. Vezirler ve paşalar o tasvip etmedikçe hiçbir emir veremezlerdi. Zenci hadımlar dünyaya hükmetmekteydiler. Kadınların odalarında gizli toplantılar yapılıyor, bu toplantılarda cezalar tertip olunuyor, en büyük memurlar azlediliyor ve yerlerine bu kadınlar hükümetini devam ettirmeye daha yararlı kimseler getiriliyordu.*

292 Naimâ Târihi, IV, 1650.

293 Behram Ağa'nın muhallefatı için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 16a. Turhan Sultan'ın ağalarından İbrahim Ağa'nın muhallefatı için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 16a.

294 Abdülaziz Efendi gibi kalem sahipleri, özellikle harem ağalarının nüfuzu kırıldığı için Çınar Vak'ası'nı hayırlı bir gelişme olarak karşılamışlardı. Bu da devlet işlerine haremın müdahalesinin bazı müellifler ve devlet ricali tarafından iyi karşılanmadığını ve Turhan Sultan'ın iktidarına da bir tepki olduğunu gösterir. *“Fi'l-hakika Ağayân-ı Harem-i Humâyûn, nevbet-i Saltanat-ı ebed-peyvend-i Mehmed Hânide cümletü'l-mülk-i devlet-i rûz-i efzûn olup zu'mlarınca Sultân-ı heft iklim hazretlerine Şerik ü Sehîmi olup dahl ü harc ve nuhûset-i müdahaleleriyle menâsıb-ı seyfiyye ve kalemiyye-i Osmâniyye ber-hemzede-i herc ü merc olmuş idi”* (Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli, s. 244-245). Buna mukabil Mehmed Halife, harem ağalarına yönelik ithamların hem haksız hem de yersiz olduğu kanaatindedir (*Tarih-i Gılmanî*, s. 46-48).

295 Peirce, *Harem-i Hümâyûn*, s. 336-337.

Fakat nihayet kadınların istibdadına ve bu kadar zayıf bir hükûmete alışmamış olan askerler buna bir çare bulmak için azimle harekete geçtiler. Gürültüyle sarayın önüne gittiler, padişah'tan saygısızca köşke çıkmasını istediler ve düşünmeye bile zaman bırakmadan gözde hadımağalarının başlarını talep ettiler. Hiçbir güzel söz, bu kendini kaybetmiş kalabalığın hiddetini yatıştıramadı. Onlara yaptıkları listeye göre istedikleri başları vermek icap etti. Bu zavallılar derhal boğuldu ve cesetleri kudurmuş asilerin hıncını söndürmek için bahçe duvarları üzerinden atıldı. Asiler bunları Atmeydanı'na kadar sürükledikten sonra küçük küçük parçalara böldüler ve etlerini kızartıp yediler. Ertesi gün Mülkî'yi ve kocası Şaban Kalfa'yı yakalayıp öldürdüler. Fakat Sipahilerle Yeniçeriler arasındaki ayrılık sayesinde ocak ağaları otoritelerini kullanmak ve birçok sipahilerin idamı ve daha başka adalet örnekleriyle fesadı yatıştırmak çaresini bulmamış olsalardı bu isyanın bu kadar çabuk biteceği ve burada kalacağı yoktu. Böylece düzen çok defa düzensizlikten doğmakta, kargaşalıklar ve isyanlar iyi neticeler vererek kötü hükûmetleri düzeltmektedir..."²⁹⁶.

296 Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi*, s. 17-18.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAYRA VE HANEDANI KORUMAYA ADANAN BİR HAYAT

Köprülü Mehmed Paşa'nın Sadaretine Doğru

Çınar Vak'ası'nda sadrazam tayin edilen Siyavuş Paşa, bu görevde fazla kalamadı. 25 Nisan 1656'da vefat etti²⁹⁷ ve malı müsadere edildi²⁹⁸. Yeni sadrazam olarak da yaşı seksenden fazla olan Boynueğri Mehmed Paşa tayin edildi²⁹⁹.

Boynueğri Mehmed Paşa, zor bir dönemde sadrazam olmuştu. Zira harem ağalarının saltanatına son verilmesine rağmen, "meydan ağalarının" devri başlamıştı³⁰⁰. Çınar Vak'ası'nda temayüz eden bu yeni ağalar devlet adamlarından zorla para aldıkları gibi, tevcihatlarda da büyük bir nüfûza sahiptiler.

297 Nihâdi, Siyavuş Paşa'nın vefatı münasebetiyle paşa aleyhinde ağır ithamlarda bulunur (*Tarih-i Nihâdi* (152b-233a), s. 26).

298 Siyavuş Paşa'nın bir ay 22 gün süren ikinci sadareti için bk. Mahmut Ak, "Siyavuş Paşa", s. 31 İ. Siyavuş Paşa'nın müsadere edilen terekesi için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 16b.

299 Bu görevlendirmede Şeyhülislâm Hocaâde Mesud Efendi'nin tavassutu kadar Turhan Sultan'ın Mehmed Paşa'yı himayesi de etkili olmalıydı. Zira Mehmed Paşa, 1648'de Anadolu beylerbeyi iken adının bazı zulüm olaylarına karışması sebebiyle cezalandırılmak istendiyse de Köprülü Mehmed Paşa'nın tavassutu ve valide sultanın himayesi sayesinde cezadan kurtulmuştu (Abülkadir Özcan, "Boynueğri Mehmed Paşa", *DİA*, VI, 316)

300 Naimâ, Çınar Vak'ası'nı başlatanların halk arasında "meydan ağaları" olarak nam saldıgını kaydeder (*Naimâ Târihi*, IV, 1665). Ayrıca bk. *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 255.

Bazı ileri gelen devlet ricali bu durumun işleri daha da kötüye götüreceğinden endişe ettiklerinden gizlice toplantılar tertip etmeye başladılar. Bu toplantılarda “meydan ağalarının” iktidarına son vermek için yeniçeri ocağı ile birlikte hareket etmenin bir zaruret olduğu görüşü hâkim geldi ve bu husus önce Şeyhülislâm Mesud Efendi’ye iletildi. Şeyhülislâm da konuyu Turhan Sultan’a iletti. Valide sultan da IV. Mehmed’i gelişmelerden haberdar etti. Valide sultanın bilgisi dahilinde geceyarısı Yeniçeri Ağası Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa, Şeyhülislâm Mesud Efendi, Reisülküttâb Şâmîzâde ve Defterdar Sarı Ali Efendi biraraya geldiler. Bu gizli toplantıda yeniçerilerin “meydan ağalarını” ortadan kaldırmak için desteği sağlandı ve bunun nasıl olacağına dair bir yol haritası belirlendi. Buna göre önce Keçecioglu Mehmed Ağa yeniçeri kethüdası tayin edilecek ve “meydan ağalarının” katli için bir fermân çıkarılacaktı; fakat bu planı hayata geçirmek için bazı ön şartların da oluşması gerekiyordu. Zira ağaların birçok farklı bağlantısı vardı ve özellikle kapıkulu sipahilerinden büyük destek görmekteydiler. Şayet bir gerekçe göstermeden ya da gerekçe oluşturulmadan böyle bir atama yapılır ve fermân çıkarılırsa bunun başarılı olma ihtimali oldukça zayıftı. Bunun için meydan ağalarını ve sipahileri tahrik etmek adına Anadolu’daki isyanları bastırmak üzere sefere çıkılmasının ve bu seferi de bizzat padişahın komuta etmesi gerektiği yönünde bir söylenti meydan ağaları ve sipahiler arasında yayıldı. Şayet bu seferde başarı sağlanırsa kendi şan ve şöhretlerinin artacağına da dilden dile yayılması da ihmal edilmedi.

Beklenildiği üzere meydan ağaları ve sipahiler bu söylentilere itibar ettiler; Anadolu’daki isyan ateşini söndürmek için bizzat padişahın komuta edeceği bir sefer ilan edilmesi gerektiği bahanesiyle 4 Mayıs 1656’da Atmeydanı’nda toplandılar. Bu, meydan ağalarını ortadan kaldırmak için aranan

ve bizzat zemini hazırlanan bir gelişme idi. Hemen bunu fırsat bilen devlet adamları Keçecioğlu Mehmed Ağa'yı yeniçeri kethüdası tayin ettirdiler. Bu tayin, planın ilk ayağının başanlı olması demekti. İkinci aşama meydan ağalarını ortadan kaldırmaktı. Bunun için de sefer ilanı hususunda Divân'da bir toplantı tertip edileceği ilan edildi. Fütursuzca hareket eden meydan ağalarının önde gelenleri bu toplantıya iştirak ettiler. Önce Divân'a katılanlar, iki gün boyunca da yirmiden fazla kişi meydan ağalarıyla irtibatı olduğu gerekçesiyle katledildi. Böylece "meydan ağaları"nın kısa süren saltanatına da son verildi³⁰¹.

İstanbul'da "meydan ağalarının" iktidarına son verildiği günlerde Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa hâlâ başkente ulaşmamıştı. Onun yerine devlet işlerini, sadaret kaymakamı tayin edilen Yusuf Paşa idare ediyordu. Yusuf Paşa da 18 Mayıs 1656'da azledildi ve yerine Haydar Ağazâde Vezir Mehmed Paşa tayin edildi³⁰².

Boynueğri Mehmed Paşa, İstanbul'a gelene kadar devlet işleri sadaret kaymakamı eliyle idare edildi. Bu minvalde sadaret kaymakamlarının Turhan Sultan ile yazışmalarından birkaç tanesi günümüze ulaşabildi. Bunlardan anlaşıldığına göre sadaret kaymakamları daha çok Boğaz'daki Venedik ablukası ve Anadolu'daki asayiş problemleri ile ilgili meselelerle uğraştılar. Bu cümleden olarak kaymakam valide sultana, "*Sa'âdetlü ve devletlü sultânım, Çavuşzâde Vezîr Mehmed*

301 "Meydan ağalarının" ortadan kaldırılma süreci hakkında bk. *Naimâ Târihi*, IV, 1665-1670. Ayrıca bk. *İsâ-zâde Târih*, s. 28; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 254-256; *Tarih-i Nihâdî (152b-233a)*, s. 26-27. Abdurrahman Abdi Paşa, bu olaya "Katli eşkiyâ oldu gazâ-yı bî-bedel" şeklinde bir tarih düşürmüş ve bu yüzden IV. Mehmed'in lütfuna mazhar olmuştur (*Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 91-92).

302 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 93. Haydar Ağazâde Mehmed Paşa, 5 Şevvâl 1066'da (27 Temmuz 1656) katledildi ve malı müsadere edildi (TSMA, nr. D. 2315, vr. 17b-19a).

Paşa kulları Boğaz'dan mektûb gönderüp kâfir kalyonlarının ahvâlini ilâm edüp ve iki kâfir kalyonlardan kaçıp kendüye gelmeğe anları dahi göndermiş. Mektûbu ile ol iki kâfir rikâb-ı hümâyûna gönderilmiştir. Defter emâneti vekili emâneti telhîs olunmuştur" yönünde rapor verdi³⁰³.

Sadaret kaymakamı Turhan Sultan'a 1656 Mayıs ayı itibarıyla Venedik ablukasına ve deniz savaşlarına dair iyi haberler veremedi. Bilakis Venedik donanmasının Boğaz'daki ablukasını sıkılaştırdığı ve Osmanlı donanmasına ağır kayıplar verdirdiği yönünde bilgiler ulaşmıştı³⁰⁴. Bunun üzerine sadaret kaymakamı, başta şeyhülislâm olmak üzere diğer önde gelen devlet adamları ile donanma meselesini görüşmek üzere bir araya geldi. Toplantıda donanmanın güçlenmesi için yeni gemilere ihtiyaç duyulduğu; fakat bunun için hazinenin yeterli paraya sahip olmadığı, bu yüzden Turhan Sultan'dan yardım

303 TSMA, nr. E. 2457-18. Bu telhiste tarih yoktur, ancak Turhan Sultan'ın telhise verdiği cevapta kaydettiği bilgiler belgeyi tarihlendirmeye imkân vermektedir. Zira valide sultan, "*Sâbika fevt olan yeniçeri ağasının muhallefâtın defterdar zabt edüp nesi var nesi yok defter edüp gönderesin, bir nesne zâyî' olduğına rızâmız yokdur. Siz dahi âdem koyasız, yaramaz olan cezâsın bulur!*" yönünde cevap vermiştir. Bu cevapta kastedilen Yeniçeri Ağası Mahmud Paşa olmalıdır. Mahmud Paşa, azledildikten sonra katledilmiş ve malı da müsadere edilmiştir. Paşanın katledilme tarihi muhallefât defterinde 5 Şaban 1066 (29 Mayıs 1656) olarak verilirken, devri ele alan kaynaklarda 12 Şaban 1066 (6 Haziran 1656) olarak zikredilir (*Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 93; Naimâ, IV, 1671-1672). Mahmud Paşa'nın müsadere edilen malı için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 16b. Katledilen yeniçeri ağasının mallarının bir kısmını Mimar Kasım Ağa almış ve bir adamına vermiştir (TSMA, nr. E. 2445-17); Belgenin tarihlendirilmesine yardımcı olan bir diğer bilgi de sadaret kaymakamının telhisinde verilmiştir. Çünkü telhiste bir Venedik kaptanının Osmanlıya sığındığı ve bunların İstanbul'a gönderildiği bilgisi yer alır. Bu hadise 1656 Mayıs'ında meydana gelmiştir. Naimâ'nın kaydına göre namılı bir Venedik kaptanı Boğaz Muhafızı Vezir Mehmed Paşa'ya sığınmış ve paşa bunu 30 kadar adamlarıyla birlikte İstanbul'a göndermiştir (*Naimâ Târihi*, IV, 1674).

304 Sadaret kaymakamının bu husustaki telhisi için bk. TSMA, nr. E. 7002-32. Sadaret kaymakamının Venedik ablukası hususunda Turhan Sultan'a sunduğu diğer bir telhis için bk. TSMA, nr. E. 7002-33.

istenmesi gerektiği yönünde bir karar alındı. Sadaret kaymakamı toplantıda alınan kararı ve yardım talebini valide sultana şu şekilde rapor etti: *“Sa’âdetlü ve devletlü sultânım, bugün Çatalbaş Mustafa Paşa kullarından mektûb gelüp kâfir kalyonlarına imdâd geldüğün i’lâm eylemiş. Mektûbu aynı ile rikâb-ı hümayûna gönderilüp ve bu kulları kapudan paşa ile şeyhü’l-islâm duâcılarına varup müşâvere olunmuştur. Galata’da beş burton³⁰⁵ olmağla anları dahi navlûn ile tutup donanma-yı hümayûnla gönderilmek iktizâ eylemiştir. Beş burtona üçer bin guruşdan on beş bin guruş ve mühimmât-ı sâiresine dahi on bin guruş ki cümle elli kîse olur bu kulları donanma-i hümayûnun navlûn ve mühimmâtın görüp ve mevâciblerin tedârik ve tekmîl eylemiş idim. Ve rikâb-ı hümayûndan akçe istemez idim. Lâkin bu husûs zuhûr itmekle elli kîse lâzım gelmekle rikâb-ı hümayûna telhîs olunmuştur. Mühim maslahatdır. İhsânınız olur ise hemân bugün kapudan paşa kullarına irsâl buyurula ki tedârükin görüp yolundan kalmaya”*.

Turhan Sultan, bu hususla ilgili sadaret kaymakamının kendisine gönderdiği telhise şu şekilde karşılık verdi: *“Elli kîse hâzırdır. Rûznâmçei gönderesiz. Gelsün alsun. Kapudan paşaya teslim eylesün ve bu akçenin tahsîl idüp virmesi gine sizin boynunuzdadır. Tahsîl etdirüp gönderesiz. Bu minvâl üzere size bu elli kîseyi virmişizdir”³⁰⁶*.

Boynueğri Mehmed Paşa, İstanbul’a gelene kadar kaymakam paşaların meşgul olduğu bir diğer önemli mesele de Seydî Ahmed Paşa’nın Anadolu’daki isyanı ve paşanın itaat altına

305 Burtun/borton/bortun şeklinde farklı yazımları olan bu gemi, XVII yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı donanmasında kullanılmaya başlayan bir kalyon çeşidi idi. Burtunlar, sefer sırasında bilhassa erzak ve asker naklinde kullanılıyordu. Girid harbi sırasında, kira ile tutulmuş olan İngiliz ve Fransız burtunları İzmir’den asker ve zahireyi alarak Sakız’da donanmaya iltihak etmişler ve birlikte Girid’e yönelmişlerdir (Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s. 95-96)

306 TSMA, nr. E. 7002-32.

alınmasıydı. Zira Ahmed Paşa'nın zulümleri sebebiyle İstanbul'da paşa üzerine bizzat padişahın katılacağı bir sefere gitme hususu dahi gündeme gelmişti. Merkezin kararlı tutumu karşısında Seydî Ahmed Paşa, İstanbul'a gönderdiği mektuplarda affedilmesini talep etti. Seydî'nin af talebiyle ilgili olarak sadaret kaymakamı Turhan Sultan'a telhisler gönderdi ve paşadan mektup getiren Seydî Ahmed Paşa'nın adamlarının İstanbul'a ulaştığını bildirdi. Yine bu telhislerde hatt-ı hümayûn gönderildiği takdirde paşanın İstanbul'a gelmeyi istediği belirtildi³⁰⁷.

IV. Mehmed'e sunulan bir arzda Seydî Ahmed Paşa'nın af talebine nasıl cevap verilmesi gerektiği şu şekilde izah ediliyordu: *"Fermân-ı âlileri üzere Seyyid Ahmed Paşa kullarına amân için bir hatt-ı şerîf müsvedde olup pâye-i serîr-i a'lâlarına gönderilmiştir. Manzûr-ı hümayûnları oldukda emr ü fermân sa'âdetlü ve devletlü ve azametlü pâdişâhındır. Benüm devletlü ve sa'âdetlü pâdişâhım recâ eyledüğü eyalete müsâ'ade-i aliyyeleri olur ise beyaz buyurılan hatt-ı hümayûlularının aharında Özü Eyaletin sana ihsân eyledim' deyu işâret-i aliyyeleri sâdır olmak bâbında fermân... pâdişâhındır"*³⁰⁸. Bu arz üzerine her ne kadar "yazılır" şeklinde bir not düşülmüşse de IV. Mehmed, Seydî Ahmed Paşa'nın talebinin sadaret kaymakamı, şeyhülislâm ve yeniçeri ağasının biraraya gelerek ele almalarını istedi. Padişahın bu emri üzerine Şeyhülislâm Hoca-zâde Mesud Efendi'nin konağında konu tekrar ele alındı ve yapılan toplantı bir arzla padişaha rapor edildi³⁰⁹. Şeyhülislâmın konağındaki toplantıda Seydî Ahmed Paşa'nın af talebine olumlu cevap verilmesi yönünde görüş birliğine varıldı.

307 Sadaret kaymakamının telhisi ve bu telhise Turhan Sultan'ın cevabı için bk. TSMA, nr. E. 7002-33. Başka bir arzda da Seydi Ahmed Paşa'nın Kütahya'ya kadar geldiği ve birkaç güne kadar İstanbul'a ulaşmasının beklendiği rapor edilir (TSMA, nr. E. 528-88).

308 TSMA, nr. E. 528-86.

309 TSMA, nr. 779-17/1.

Buna mukabil Seydî'nin tekrar isyan etmesinin önünü almak için paşanın Silistre'ye gönderilerek Anadolu'dan uzaklaştırılması kararlaştırıldı. Bu karar üzerine Seydî Ahmed Paşa, Silistre eyaleti tevcih edilerek Boğaz muhafazasıyla görevlendirildi ve mesele sulh yoluyla çözüme kavuşturuldu³¹⁰.

Seydî Ahmed Paşa suçlarının affedilmesinden sonra kendisiyle birlikte hareket eden bazı paşaların da affedilmesi için tavassutta bulundu. Bu minvalde Ali Paşa'nın affedilerek yeni bir göreve tayin edilmesini rica etti ve bu istek kabul edildi. Ali Paşa, Segedin sancakbeyi olarak görevlendirildi fakat Ali Paşa Kaniye'yi istedi. Meselenin daha fazla büyümesini istemeyen Osmanlı merkezî idaresi bu talebi de kabul etti. Sadaret kaymakamı bu hususla ilgili de Turhan Sultan'a bir telhis gönderdi. Valide sultan da tayinlerin kabul edildiğini bildirdi³¹¹.

Affedildikten sonra Seydî Ahmed Paşa, bağlantılarını güçlendirmek ve devlet adamlarına güven telkin etmek amacıyla bazı adımlar da attı. Bu minvalde başta IV. Mehmed ve Turhan Sultan olmak üzere önde gelen bazı devlet adamlarına hediyeler gönderdi. Bunun yanında, İstanbul'da bulunduğu süre zarfında vezir olması hasebiyle Divân-ı hümayûn toplantılarına da katılmak istedi. Seydî'nin toplantıları katılma kararı sadaret kaymakamı ve şeyhülislâm tarafından tekrar ele alındı. Toplantıda, Seydî'nin Divan toplantılarına katılma talebinin uygun olmayacağı yönünde karar alındı ve bu bir telhisle hem Turhan Sultan'a hem de IV. Mehmed'e bildirildi³¹². Bu karar üzerine valide sultan da "*Seydî Ahmed mektûbu ma'lûmumuz olmuştur. Gelsün, rikâba yüz sürsün. Ba'dehu*

310 Seydî Ahmed Paşa'nın cürümlerinin affedilerek Boğaz muhafazası şartıyla Silistre'ye tayin edilmesi hususunda bk. *Naimâ Târihi*, IV, 1673-1674; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 259-260.

311 TSMA, nr. E. 7002-46.

312 TSMA, nr. E. 779-17/2.

mansubına gitsün” yönünde paşanın gelmesine izin verdi; fakat Divân’a katılmasına müsaade etmedi³¹³.

Sadaret kaymakamı, sadrazam gelinceye kadar tayin ve tevcihatları da düzenledi. Bu minvalde sabık mirahurlardan İsmail Ağa ile sabık çavuşbaşılardan Mustafa Ağa’nın daha önce haksız yere azledildikleri ve bunların kapıcıbaşı tayin edilmelerine dair saraya bir telhis sundu. Kaymakamın talebi valide sultan tarafından uygun görüldü³¹⁴.

Sadrazam Mehmed Paşa gelene kadar sadaret kaymakamının meşgul olduğu bir diğer husus da Hindistan elçisinin ağırlanmasıydı. Kaim Bey adlı Hint elçisi 12 Mayıs 1656’da İstanbul’a geldi ve kendisine tahsis edilen Koca Siyavuş Paşa’nın sarayına yerleştirildi. 15 Mayıs’ta da Divân’da kabul edildi. Elçi, 1656 Ağustos’una kadar İstanbul’da kaldı³¹⁵. Bu süre zarfında bazı hususlarda Osmanlı devlet adamlarıyla görüşmeler yaptı ve bazı taleplerde bulundu. Bunlardan biri de Hindistan ulemasından dört kişinin mücavir olarak Mekke’de kalmalarına izin verilmesiydi. Elçinin bu talebiyle ilgili Turhan Sultan’a bir telhis gönderildi³¹⁶.

Sadaret kaymakamının meşgul olduğu bir diğer mesele İstanbul’un asayişi idi. Bu cümleden olarak bir taraftan “meydan ağalarının” bakiyeleri takip edilip ortadan kaldırmaya, diğer taraftan da özellikle sipahilerin kontrol altında tutulmasına çalıştı ve bu hususlarla ilgili olarak Turhan Sultan’a telhisler sundu³¹⁷.

313 TSMA, nr. E. 7002-33.

314 TSMA, nr. E. 7002-80. Tевcihatla ilgili sadaret kaymakamının Turhan Sultan’a sunduğu diğer telhisler için bk. TSMA, nr. E. 7002-44; nr. E. 7002-29.

315 *Naimâ Târihi*, IV, 1670-1671, 1691; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi’-nâmesi*, s. 92-93; Jean Thévenot, *1655-1656’da Türkiye*, s. 199-206.

316 TSMA, nr. E. 7002-46. Başka bir telhistе de Hint elçileriyle ilgili bilgi verilir (TSMA, nr. E. 779-16).

317 Asayiş meselelerine dair sadaret kaymakamının Turhan Sultan’a sunduğu telhisler için bk. TSMA, nr. E. 7001-44; nr. E. 7002-46.

Nihayet 2 Temmuz 1656'da Mehmed Paşa, İstanbul'a ulaştı ve devlet idaresini bizzat eline aldı. Paşa, başkente geldiğinde kendisini bekleyen en önemli mesele Venedik donanmasının Boğaz'ı tekrar sıkı bir ablukaya almış olmasıydı. Bu yüzden İstanbul'da yiyecek fiyatları artmış ve şehirde söylentiler başlamıştı. Buna mukabil yeni sadrazamın Venedik tehlikesine karşı tedbirleri düşman donanmasının Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a gelmesi ihtimaline karşı İstanbul surlarının deniz tarafındakilerini sağlam ve bakımlı göstermek için badanalatmaktan ibaret kaldı³¹⁸. Bu kifâyetsiz tedbirler sebebiyle de 1656'da Osmanlı donanması ağır bir yenilgi aldı³¹⁹.

Buna mukabil Mehmed Paşa, devlet işlerinde müstakil hareket edebilmek adına iktidarına mani olabilecek nüfûzlu devlet ricalini ya azlettirmekten ya da katlettirmekten geri durmadı. Bu minvalde sadrazam olmasını sağlayan; ancak devlet işlerine fazla müdahil olan Şeyhülislâm Mesud Efendi'yi azlettirdi ve Bursa'ya sürdürdü³²⁰.

Naîmâ, Mesud Efendi'nin azledilmesiyle devrin diğer kaynaklarında yer almayan başka bir rivayeti de nakleder. Buna göre şeyhülislâmın azledilmesinin sebebi IV. Mehmed'i tahttan indirip yerine Şehzade Süleyman'ı çıkarmak istemesiydi. Her ne kadar müellif bu rivayetin sıhhati hususunda müteredit olsa da³²¹, bu "töhmets" gerekçe gösterilerek Şehzade

318 Abdülkadir Özcan, "Boynueğri Mehmed Paşa", s. 316.

319 Naîmâ ve Abdülaziz Efendi, 1656'daki bozgunu İnebahtı hezimetine benzetir (*Naîmâ Târihi*, IV, 1679; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 263-266).

320 Şeyhülislâmların devlet idaresi ve siyaset üzerindeki etkilerine dair Abdülaziz Efendi'nin şu tespitleri önemlidir: "*Ammâ bu mâddede dahi cürmü yalnız Vezir-i a'zamda bulmayup Müftî Efendi'yi dahi şerik gerekdir. Zirâ bu Devlet-i Aliyyede husûsan fî zemâninâ Şeyhü'l-İslâm nâmına olanlar dahi rûkn-i rekin-i devlet olup her emirde müdâheleleri ve huzûr-ı Humâyûnda teşir-i kelâm-ı bâ-savâbları mukarrerdir*" (*Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 225-226). Mesud Efendi'nin nüfûzu ve azledilmesi hakkında ayrıca bk. *Naîmâ Târihi*, IV, 1683-1689.

321 *Naîmâ Târihi*, IV, 1684, 1690. Abdülaziz Efendi, darbe söylentisinin asılsız olduğu kanaatindedir. "*Töhmets-i gayr-ı vâki kasd-ı hal' u iclâs ile... Lâkin isnâd*

Süleyman'ın validesinin kethüdası Ali Ağa, sabık Sadaret Kaymakamı Haydar Ağazâde Mehmed Paşa³²² ve daha birkaç kişi katledildi. Darbe planında birlikte hareket ettiği gerekçesiyle azledilen ve katledilmek istenen bir diğer kişi de yeniçeri kethüdası Keçecizâde Mehmed Ağa idi. Buna mukabil Turhan Sultan, ağanın katledilmesine izin vermedi.

Mehmed Paşa, darbe söylentisiyle muhaliflerinin veya iktidarı üzerinde gölge edeceklerin önemli bir kısmını etkisiz hâle getirmesine rağmen bu aziller ve diğer devlet işlerindeki kifayetsizliği sebebiyle ağır eleştirilere de maruz kalmaya başladı. Bozcaada ve Limni'nin Venedik eline geçmesi muhalefeti daha da arttırdı. Özellikle devletin üst kadrolarında destekçileri olan Kadızâdeli vaizlerin İstanbul'un büyük camilerinde sadrazam aleyhindeki konuşmaları tepkileri hem arttırdı hem de yaygınlaştırdı³²³.

Halk arasında tepkiler o kadar arttı ki, IV. Mehmed'in Üsküdar'a bahçeye geçmesi dahi eleştirilere konu oldu. İleri gelen devlet adamlarına “*Elbette Pâdişâhımız İslâmbol'a gelsün. Seyr ü temâşâ ve bâğ ve bâğçe ve zevk zamânı değildir, küffâr yârın öbür gün İslâmbol'a gelür. Boğaz dahi kapandı. Böyle kalursa İslâmbol'da kaht u galâ olmak mukarrerdir. Üsküdar'da ne işi vardır*” yazılı protesto kâğıtları gönderildi ve bu kâğıtlar padişaha dahi ulaştırıldı. Limni Adası'nın Venedik eline geçmesi üzerine tepkiler daha da arttı. Halk kalabalıklar hâlinde Üsküdar'a geçti ve IV. Mehmed'e tepkilerini gösterdikleri arzu haller sundular. Tepkilerin artması sebebiyle padişah, 2 Eylül 1656'da Topkapı Sarayı'na taşınmak zorunda kaldı ve saraya gelir gelmez devlet adamlarının kötü gidişatı

olunan mâdde de beriüs-sâha olup mahz-ı iftirâ idügüne reyb u mirâ yokdur” (Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli, s. 277-279). Ayrıca bk. Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ-yi'-nâmesi, s. 96.

322 Haydar Ağazâde'nin terekesi için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 17b-19a.

323 Abülkadir Özcan, “Boynueğri Mehmed Paşa”, s. 316.

durdurmak için neler yapılması gerektiğini müzakere etmek üzere meşveret meclisi toplamalarını emretti³²⁴.

Padişahın emri üzerine önde gelen devlet adamları 4 Eylül'de Yalı Köşkü'nde toplandılar. Buna mukabil toplantıda problemlerin çözümüne dair elle tutulur bir karar alınamadı. Sonraki toplantılar da neticesiz kaldı. Bu yüzden halk ve asker arasında tepkiler giderek arttı. Sokaklarda "Elbette ba'de'l-yevm Pâdişâhımız sefere çıksun" yönünde sözler sarf edilmeye başlandı. Söylentilerin önünü almak üzere Turhan Sultan, padişahın ordunun başında sefere çıkacağını ve bunun için hazırlıkların başlatılması için fermân buyurduğunu ilan ettirdi; fakat fermâna ilk önce bizzat Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa karşı çıktı. Sadrazamın fermâna muhalif tavrı sonunu hazırladı. Zaten Venedik ablukası sebebiyle zor günler geçiren İstanbul halkı her an isyan edebilirdi. Böylesine kritik bir dönemde zayıf bir sadrazam işleri daha da zora sokabilirdi. Bunlar göz önünde bulundurularak ve fermâna karşı çıkması da fırsat görülerek Boynueğri'nin azledilmesi ve yerine daha muktedir birinin mühür alması için arayışlar başladı³²⁵.

Kimin sadrazam olması gerektiği hususunda yoğun kulis faaliyetlerini yürütenlerin başında da bir zamanlar Turhan Sultan'ın yakınında bulunan Kasım Ağa geliyordu. Ağa, daha önce olduğu gibi yine Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam olması için çabalıyordu. Bu minvalde ağaya Saray Hocası Mehmed Efendi, sabık reisülküttâblardan Şâmezâde Mehmed Efendi ve

324 *Naimâ Târîhi*, IV, 1695-1696; *Tarih-i Gilmanî*, s. 51; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 287.

325 *Tarih-i Gilmanî*, s. 51. Naimâ, ordunun başında sefere çıkmayı bizzat IV. Mehmed'in istediğini kaydetmesine rağmen bu kararda Turhan Sultan'ın etkisine temas etmez (*Naimâ Târîhi*, IV, 1696). Abdi Paşa, 4 Eylül 1656'daki toplantının Çayır Köşkü'nde yapıldığını yazar (*Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 97). Ayrıca bk. *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, s. 287.

Hazinedar Solak Mehmed Ağa da destek veriyordu. Zamanla Sadrazam Kethüdası Ahmed Ağa da muhalif gruba katıldı³²⁶.

Bozcaada'nın Venedik eline geçmesini fırsat bilen Köprülü taraftarları, valide sultana “*Bu vezîrin elinden iş gelmez, nizâm-ı devlet murad ederseniz Köprülü Mehmed Paşa'yı vezîr edersiz. Böyle vakitte andan gayri adam bu sa'b maslahatın uhdesinden gelemez*” yönünde haberler gönderdiler. Kendisi aleyhinde muhalif bir grubun oluştuğunu ve bunların valide sultana nüfûz ederek Köprülü Mehmed Paşa'yı sadrazam tayin ettirmek istediklerini haber alan Boynueğri Mehmed Paşa da bu arada boş durmuyordu. Nitekim Köprülü Mehmed Paşa'yı etkisiz hâle getirmek için Trablusşam'a göndermek istedi; fakat bu arada Limni de Venedik tarafından işgal edilince Köprülü, İstanbul'dan ayrılmasını tehir edebildi. Buna mukabil sadrazam, Köprülü'yü öldürmeyi dahi düşündü ama Köprülü taraftarı olan sadaret kethüdası buna mani oldu ve sadrazamın planını muhaliflere haber vererek bunu engelledi.

Muhalif grup sadrazamın Köprülü'yü öldürtmek istediğini büyük ihtimalle Turhan Sultan'a haber verdi ve Boynueğri'nin planlarını boşa çıkarmak için karşı bir plan geliştirdi. Muhtemelen valide sultanın da onayladığı karşı plana göre öncelikle sadrazamın saraydaki muhbiri olan Silahdar Mustafa Ağa azledilecek ve onun yerine Vezir Haseki Mehmed Paşa tayin edilecekti. Ayrıca Haseki Mehmed Paşa'nın sadrazam olmak üzere İstanbul'a getirildiği söylentisi yayılacaktı. Sadrazam aleyhindeki plan beklenildiği üzere başarılı da oldu³²⁷.

326 *Naimâ Târihi*, IV, 1697-1698.

327 *Naimâ*, bu plandan habersiz olan Abdurrahman Abdi Paşa'nın olayı yanlış naklettiğini ileri sürer ve planın bütün ayrıntılarını anlatır (*Naimâ Târihi*, IV, 1698-1700). Abdi Paşa'nın olayı anlatımı için bk. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 98-99.

Muhallif grup sadrazam taraftarı olan Yeniçeri Ağası Gürcü Hüseyin Paşa'nın 13 Eylül 1656'da azledilmesini ve yerine Köprülü taraftarı Sührab Mehmed Ağa'nın getirilmesini sağladı. Yeniçeri ağasının değiştirilmesinden sonra Köprülü Mehmed Paşa, Turhan Sultan ile Topkapı Sarayı'nda gizli bir görüşme yaptı. Köprülü, önce kızlar ağasının odasına alındı, daha sonra da kızlar ağası nezaretinde Turhan Sultan'ın bulunduğu daireye getirildi. Valide sultan, Köprülü'yü bir perde arkasında olduğu halde kabul etti ve ikisi arasında şu şekilde bir görüşme geçti:

Valide Sultan: “Paşa hoş geldin. Şevketlü padişah-ı âlem-penah hazretleri size hâtem-i sadâreti ihsân buyurmak murad eder. Dîn ü devlete matlûb olan hizmetin uhdesinden gelebilir misin?”

Köprülü: “Devletlü sultanım, taraf-ı saltanat-ı aliyyeden bir kaç şurût ile himmet ü inâyet buyurulur ise inşâallâhu te'âlâ devlet-i padişahîde her iş kemâ-yenbagî görölmek me'mûldür”

Valide sultan: “Ol şurût nedir?”

Köprülü: “Müsâ'ade olunur ise arzedeğim”

Valide sultan: “Her ne arzidersen müsâ'ade olunur”

Köprülü: “Devletlü padişahım! Evvelâ huzûr-ı hümayûna her ne telhîs edersem tenfîz olunup hilâfı buyurulmaya. Sâniyen: Ednâdan a'lâya varınca menâsıb u merâtib ve sâ'ir tevcihât husûsunda kat'â bir taraftan sevk ve şefâ'atle bu kullarına ibrâm buyurulmaya ki devlet-i padişahiye enfa' olan ricâli istihdâm kâbil ola. Zîrâ “*El-âfâtü tetevelledü mine's-şefâ'at*”³²⁸ mefhûmunca cümle ihtilâlin sebebi şefâ'at-i nâ-ma'küledir. Sâlisen: Vüzerâ ve vükelâdan birini, ya malına rağbeten veyahut hüsn-i i'tikâdına binâ'en garîm ü şerîk makâmına vaz' edip bu kullarının istiklâline halel verilmeye. Râbi'an: Bu kulları hakkında

328 Afetler şefâ'atlerden (kayırmalardan) doğar.

ashâb-ı ağrâz olan münâfikîne ruhsat-ı kelâm verilmeye. Zîrâ cümle âlem devletten hisse-mend olmak ister. Âlemi cümle-ten ırzâ kâbil değildir. Ol cihetten bu makâm sâhibine hus-sâd u husamâ katı çoktur. Hücûm-ı nâsı kat' ve fesâdı def' et-meğe zem ü mesâvî kapısını sedd etmekten gayri çâre yoktur.

Bu dört şurûta ri'âyet ile müsâ'ade buyurulursa avn-ı Hak ile ve du'ânız berekâtıyla hizmet-i vezâret uhdesinden gelmek mümkindir”

Valide sultan: “Vallahü'l-azîm bu ricâlarına müsâ'ade olunur”³²⁹.

Bu görüşme artık sadaret mührünün Boynueğri Mehmed Paşa'dan alınarak Köprülü Mehmed Paşa'ya verilmesinin za-manının geldiğinin son belirtisiydi. Nihayet 14 Eylül 1656'da³³⁰ Cuma namazından sonra Boynueğri azledildi³³¹ ve Köprülü sadrazam tayin edildi. Artık Osmanlı tarihi için olduğu ka-dar Turhan Sultan için de yeni bir devir başlamıştı. Zira va-lide sultan, sarayda verdiği söz sebebiyle devlet işlerine mü-dahale etmekten tedricen geri çekildi.

Turhan Sultan Devlet İşlerinden Uzaklaşıyor

Köprülü Mehmed Paşa, birçok kaynakta ileri sürüldüğü gibi bazı şartlar ileri sürerek sadrazam olan ilk devlet adamı değildi. Zira Melek Ahmed Paşa da, Köprülü'ye benzer şartlar ileri sürerek sadaret mührüne sahip olmuştu. Buna mukabil

329 Turhan Sultan ile Köprülü'nün görüşmesi için bk. *Naimâ Târîhi*, IV, 1700-1701. Metin Kunt, bu konuşmanın yalnızca Naimâ'da geçtiğini ve müellifin konuşma-yı abartılı bir şekilde naklettiğini ileri sürer (“Naimâ, Köprülü, and The Grand Vezirate”, s. 57-64).

330 İlgürel, sehven Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaret mührünü 26 Zilkade 1067 (5 Eylül 1657) aldığını kaydeder (Mücteba İlgürel, “Köprülü Mehmed Paşa”, *DLA*, XXVI, 258).

331 Boynueğri Mehmed Paşa'nın müsadere edilen terekesi için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 20a-21a.

Köprülü, ileri sürdüğü şartları hayata geçirme kudreti gösterebilen ilk sadrazamdı. Bunda iktidara müdahil olanların büyük bir kısmının ya daha önce tasfiye olmaları ya da nüfûzlarını kaybetmeleri büyük bir etkiye sahipti. Devlet meselelerinden geri durmaya çalışanlardan biri de Turhan Sultan'dı.

Köprülü, sadrazam tayin edildikten sonra Turhan Sultan'ın da zaman zaman destek verdiği Kadızâdeli vaizlerin önde gelenlerini sürmesine valide sultan müdahale etmedi. Mehmed Paşa, sarayın ve dolayısıyla Turhan Sultan'ın tayin ve azillerde müdahil olup olmayacağını anlamak için sabık Defterdar Karagöz Mehmed Paşa'nın katledilmesi yönünde padişaha bir telhis sundu³³² ve sadrazamın bu talebi kabul gördü. Naîmâ'nın ifadesiyle Köprülü'nün Turhan Sultan'ın himaye ettiği sabık defterdarın katlini talep ederek, "taraf-ı saltanatta nüfûz-ı kelâmını tecrübe" etmişti³³³.

Köprülü Mehmed Paşa, sadaretinin ilerleyen günlerinde de Turhan Sultan'ın himayesi altında olanlardan bazılarını azletmeye devam etti. Bu minvalde Hasodabaşı Halil Ağa, 29 Ekim 1656'da azledildi; 11 Kasım 1656'da da Abaza Ahmed Paşa katledildi³³⁴. Valide sultan, özellikle alenen desteklediği Ahmed Paşa'nın katledilmesine ses çıkarmayarak "sadrazamın istiklâline hâlel" vermedi³³⁵. Buna mukabil en azından bir mektubundan da anlaşıldığı üzere valide sultan, devlet işlerinden tamamen elini çekmiş değildi. Nitekim mektupta Özi Valisi Melek Ahmed Paşa'nın Kazak saldırılarına karşı piyade

332 Karagöz Mehmed Paşa'nın katledildikten sonra müsadere edilen terekesi için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 21a.

333 *Naîmâ Târihi*, IV, 1713.

334 Abaza Ahmed Paşa'nın müsadere edilen terekesi için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 21a

335 *Naîmâ Târihi*, IV, 1718.

istediği kaydedilmekte ve sadrazamdan, Karadeniz'in muhafazası için elinden geleni yapması istenmekteydi³³⁶.

Köprülü'nün sadaretinden itibaren dönemin kaynaklarında Turhan Sultan'ın adı daha çok oğlu IV. Mehmed ile yaptıkları seyahatlerle ve yaptığı hayır eserleri ile anılmaya başladı. Bu minvalde ilk olarak 1657 Ekim'inde IV. Mehmed'in ardından Edirne'ye gitti. Önce 3 Ekim 1657'de Davudpaşa sahrasına taşındı, bir gün sonra da Edirne'ye hareket etti³³⁷. Ancak Edirne'de valide sultanı zor günler bekliyordu. Zira 1657 Kasım'ında şehirde önce şiddetli bir kış başladı. Yağan yoğun kar sebebiyle ulaşım tamamen kesildi ve şehirde yiyecek ve yakacak sıkıntısı başgösterdi. Edirne Sarayı da bu olumsuz hava şartlarından etkilendi. Sarayda da yakacak sıkıntısı yaşandı ve bu yüzden sarayın bahçesindeki ceviz ağaçları dahi kesildi. Yoğun karın ardından başlayan şiddetli yağmurlar Tunca Nehri'nin taşmasına sebep oldu. Taşan nehir Edirne Sarayı'nı da tehdit etti. Hatta sarayın bahçesi taşan suların altında kaldı³³⁸.

1658 baharında Turhan Sultan ilk büyük hayır eserini yaptırmaya başladı³³⁹. Bu, Çanakkale Boğazı'nın Avrupa ve Asya yakasındaki Seddülbahir ve Kumkale Kaleleri idi. Kalelerin yapılmasına dair en erken tarihli arşiv belgeleri 1658 tarihli³⁴⁰ olmasına rağmen, aslında valide sultan daha 1655'te Venedik ablukasının en şiddetli günlerinde bu projeyi hayata geçirmek

336 *Münşeât Mecmuası*, Münchener Digitalisierungs Zentrum Digitale Bibliothek, s. 11.

337 *Tarih-i Nihâdi (152b-233a)*, s. 36.

338 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 115-116; *Naimâ Târihi*, IV, 1769-1770; *Tarih-i Gilmani*, s. 57-58.

339 Buna mukabil kaynaklarda hem kalelerin adları hem de kim tarafından yapıldıkları hususunda birbiriyle telifi mümkün olmayan karışık bilgiler yer alır. Bu bilgilerin değerlendirilmesi için bk. Şenocak, *Hadice Turhan Sultan*, s. 131-133.

340 BOA, *MAD*, nr. 1372, s. 12, 16.

istemış, ancak bölge halkından gelen itirazlar sebebiyle daha başlamadan projeden vazgeçilmişti³⁴¹.

Çanakkale’de kaleler inşa edilirken Turhan Sultan da 1658 Ekim’ine kadar Edirne Sarayı’nda kaldı. 19 Ekim 1658’de ise arabalarla İstanbul’a gitmek üzere Edirne’den ayrıldı. Valide sultanın İstanbul’a gitmesinin sebebi IV. Mehmed’in Abaza Hasan Paşa isyanını bastırmak üzere Anadolu’ya gidecek orduyu komuta etmek istemesiydi. Bunun için padişah, valide sultandan önce Edirne’den ayrılmış ve İstanbul’a girmeden Davudpaşa’daki ordugâha yerleşmişti.

Padişah ve valide sultanın İstanbul’a geldiği günlerde şehirde Abaza Hasan Paşa isyanı sebebiyle büyük bir korku hâkimdi. IV. Mehmed, 13 Kasım 1658’de Abaza isyanını bastırmak üzere Üsküdar’a geçtiğinde korku daha da arttı. Zira “İşte Hasan Paşa yüz bin sekban ve sarıca ile bu Üsküdar’a geliyor-muş” yönünde bir söylenti yayılmış ve bu yüzden Üsküdar’dakiler bir yolunu bularak karşıya kaçmaya başlamış; Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, firarın önünü almak için kayıkları yasaklamak zorunda kalmıştı³⁴². Abaza Hasan Paşa’nın üzerine gönderilen orduları hezimete uğratması ve kışın yaklaşması sebebiyle Üsküdar’da toplanan ordu İstanbul’a geçirilmek ve büyük bir kısmı, baharda tekrar toplanmak şartıyla, terhis edilmek zorunda kalındı.

341 1655’te hayata geçirilemeyen proje hakkında Abdülaziz Efendi ayrıntılı bilgi verir (*Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli*, s. 272-273). Naimâ da Abdülaziz Efendi’den nakledir (*Naimâ Târihi*, IV, 1840-1841). Ayrıca bk. Şenocak, *Hadice Turhan Sultan*, s. 137-138.

342 *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, V, 121. Müneccimbaşı’nın kaydına göre asiler sipahiler arasına sızarak sadrazama suikast düzenlemeyi dahi planladılar, ancak Köprülü Mehmed Paşa’nın tedbirli hareket etmesi üzerine bu plan hayata geçirilemedi (*Camiiü’l-Düvel, Sultan IV. Mehmet Dönemi Tercüme, Metin ve Değerlendirme*, haz. Fahri Oluk, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2011, s. 59). Gelişmelere dair ayrıca bk. *Tarih-i Nihâdi* (152b-233a), s. 37-41.

IV. Mehmed ve Turhan Sultan, Abaza Hasan Paşa isyanı sebebiyle İstanbul'a geldikleri andan itibaren sıkıntılı günler geçirdiler. Ta ki Halep'te Hasan Paşa isyanı 16 Şubat 1659'da kanlı bir şekilde bastırılana kadar. İsyân kanlı bir şekilde bastırıldı ve Abaza Hasan Paşa ile ona destek veren 32 kişinin kesik başı Divân-ı hümayûn önünde sıriklar üzerinde ibret-i âlem için günlerce sergilendi³⁴³.

Abaza Hasan Paşa ve ona destek verenlerin idam edilmesinden bir gün sonra 17 Şubat 1659'da İstanbul'da şiddetli bir deprem meydana geldi ve şehirde ağır hasara yol açtı. Başta Süleymaniye Camii olmak üzere birçok cami hasar gördü ve birçok ev yerle bir oldu³⁴⁴. Deprem olduğu gün Turhan Sultan da şehirde idi ve şüphesiz sarsıntıları hissetti, ancak deprem sebebiyle Topkapı Sarayı'nın ne kadar hasar gördüğüne dair kaynaklarda bir bilgi yer almaz. Daha da ilginç IV. Mehmed'i adım adım takip eden Abdurrahman Abdi Paşa, böyle sine önemli bir hadiseden hiç bahsetmez.

Abaza Hasan Paşa isyanı bastırılmasına rağmen IV. Mehmed, 1659 baharında ordunun başında Anadolu'ya gitme kararından vazgeçmedi. Bunda İstanbul'un deprem sonrasında harabeye dönmesi de etkiliydi. Zira bu vesile ile sultan Bursa'ya giderek rahat bir nefes almak istiyordu.

IV. Mehmed, 29 Mayıs 1659'da Üsküdar'a geçti³⁴⁵. Turhan Sultan da padişaha eşlik ediyordu ve 29 Haziran 1659'da

343 Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 132; Tarih-i Gilmanî, s. 67; Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, V, 129; Camiü'd-Düvel, s. 61-62; Tarih-i Nihâdî (152b-233a), s. 41-45.

344 N. N. Ambraseys-C.F.Finkel, Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler Bir Tarihsel İnceleme 1500-1800, çev. M. Umur Koçak, Ankara 2006, s. 66. Halk depremin olmasını Köprülü Mehmed Paşa'nın aşırı sert ve kanlı siyasetine bağladı. Bu yüzden Osmanlı başkentinde sadrazam aleyhinde bir muhalefet oluştu (Naimâ Târihi, IV, 1822-1823. Ayrıca bk. İsâ-zâde Târih, s. 53).

345 IV. Mehmed'in Üsküdar'daki günlerinin ayrıntısı için bk. Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, V, 137-138. Münecimbaşı, sultanın 1 Temmuz 1659'da İstanbul'dan

İstanbul'dan törenlerle ayrıldı. Padişah ve valide sultanın bulunduğu grup on sekiz günlük bir yolculuktan sonra Bursa'ya ulaştı. Buna rağmen yolculuk oldukça zorlu geçti. Zira aşırı sıcaklar kafilenin ilerlemesini engellemiş ve bu yüzden ölenler olmuştu³⁴⁶.

Kaynaklar, Turhan Sultan'ın Bursa'da bulunduğu süre zarfında neler yaptığını dair bilgi vermez. Buna mukabil birçok yerde IV. Mehmed'in yanında bulunduğunu tahmin etmek mümkündür. Bu minvalde padişah gibi Bursa'daki padişah ve şehzade türbelerini ziyaret etmiş, ihtiyaç sahiplerine ihsanda bulunmuş olmalıdır.

Valide sultanın Bursa'da bulunduğu günlerde Çanakkale'deki kalelerin inşası ile ilgili çalışmalara hız verildi ve çalışmalara nezaret etmek üzere de Turhan Sultan'ın sabık ket-hüdalarından Ali Paşa görevlendirildi³⁴⁷.

IV. Mehmed, 27 Eylül 1659'da Bursa'dan ayrıldı ve Edirne'ye geçti. Padişah, yolculuk esnasında Turhan Sultan'ın yaptırmaya başladığı Çanakkale'deki kaleleri de ziyaret etti. Kaleler, Şenocak'ın iddiasının aksine³⁴⁸, henüz tamamlanmamıştı ve çalışmalar devam ediyordu. IV. Mehmed çalışmaları bizzat yerinde inceledi ve çalışanlara ihsanlarda bulundu. Abdurrahman Abdi Paşa'nın verdiği bilgilere göre çalışmalar daha başlangıç aşamasındaydı. Zira müellif, deniz tarafının daha

ayrıldığını kaydeder (*Camiü'd-Düvel*, s. 65).

346 *Tarih-i Gilmanî*, s. 68. IV. Mehmed'in Üsküdar'dan Bursa'ya kadar olan yolculuğunda Evliyâ Çelebi de bizzat bulunmuş ve eserinde bu seyahati ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır (*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, V, 137-145; Şenol Çelik, "Evliya Çelebi'nin Bandırma, Aydıncık (Edincik) ve Erdek İle İlgili Verdiği Bilgiler ve Bunların Değeri", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XV/28 (Balıkesir 2012), s. 67-81).

347 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 137-140; *Naimâ Târihi*, IV, 1834-1842. IV. Mehmed'in Bursadaki günleri için bk. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, V, 145-146.

348 Şenocak, *Hadice Turhan Sultan*, s. 131.

yeni doldurulduğunu kaydeder³⁴⁹. Kalelerle ilgili günümüze ulaşan masraf defterindeki kayıtlar da çalışmaların padişahın ziyareti vesilesiyle hızlandırıldığını gösterir. Zira defterdeki ilk kayıtlar 1658 Haziran'ına ait olmakla birlikte harcamaların 1659 Haziran'ı ve sonrasında yoğunlaştığı görülür³⁵⁰.

Turhan Sultan, IV. Mehmed ile birlikte Gelibolu'ya kadar kadırgalarla geldi; buradan sonra padişah validesinin inşa ettirdiği kaleleri görmek üzere Çanakkale'ye geçti, ancak valide sultan, oğluyla birlikte gitmek yerine Gelibolu'da kaldı³⁵¹. Ayrıca Bursa'dan Edirne'ye dönerken Mihaliç Kazası'na bağlı Uluâbâd'da yeniçerilerin zulmünden kaçan yöre halkının şikâyetlerinin giderilmesi için Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'ya emir verdi³⁵².

IV. Mehmed ve Turhan Sultan'ın Bursa'dan Edirne'ye geçmelerinde muhtemelen 24 Temmuz 1660'ta İstanbul'a büyük zarar veren yangının da etkisi vardır³⁵³. Valide sultan, payitahtın büyük bir kısmını küle çeviren yangını Vezir Debbağ Mustafa Paşa'nın eşi vasıtasıyla haber aldı. Eremya Çelebi, bu hadiseyi şöyle anlatır: “*Dabbağ lâkabını taşıyan Mehmed Paşa yangın yüzünden idam edildi. Bunun sultanı (haremi) yangının sebebi hakkında Valide Sultan'a yazmış ve bir mendilin*

349 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 141. Mehmed Halife de benzeri bilgiler aktarır (bk. *Tarih-i Gılmanî*, s. 69). Ayrıca Silahdar da Abdi Paşa'dan özetleyerek aynı bilgileri nakleder (Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 206).

350 Turhan Sultan'ın inşa ettirdiği kalelerle ilgili masraf defteri 1658 Haziran'ı ile 1661 Haziran'ı arasındaki kayıtları ihtiva eder (BOA, *MAD*, nr. 1372).

351 1659 gezisi münasebetiyle Abdurrahman Abdi Paşa tarafından bizzat IV. Mehmed'in emri üzerine kaleme alınan kasidenin sonunda gezinin ayrıntıları da anlatılır (TSMA, nr. E. 2477. Ayrıca bk. Şenocak, *Hadice Turhan Sultan*, s. 200-203).

352 *Hatib Mustafa (Kürd) Risale, Tashih ve Metin*, haz. Saliha Yıldırım, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1965, s. 14-15.

353 1660 İstanbul yangını için bk. Kenan Yıldız, *1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.

üzerine, baş tarafında saray olmak üzere, şehrin bir planını çizmiş ve yangın sahasını siyaha boyamış olduğu halde belirtmişti. Köprülü ise, vakayı padişaha başka bir surette göstermiş ve Dabbağ öldürülmüştür. Edirne’de, İstanbul yangınının bahsedilmesi yasaklandı ve bundan dolayı bazı kimseler idam edildi”³⁵⁴.

Turhan Sultan, bazı araştırmacıların İstanbul’a gelerek yangın yerlerini gezdiği iddialarının aksine³⁵⁵ ve oğlu IV. Mehmed baskılar üzerine İstanbul’a gelmek zorunda kalmasına rağmen 1660’ta Edirne’de kaldı³⁵⁶. Valide sultanın bu tercihinde sıtmaya yakalanması da etkili oldu³⁵⁷. Padişahın İstanbul’da olduğu süre boyunca valide sultanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere Silistre Beylerbeyi Mustafa Paşa görevlendirildi³⁵⁸.

354 Hrand D. Anderasyan, “Eremya Çelebi’nin Yangınlar Tarihi”, *Tarih Dergisi*, sayı: 27 (İstanbul 1973), s. 72-73.

355 Marc David Baer, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*’ne atıf yaparak Turhan Sultan’ın “yangından sonraki günlerde, İstanbul hâle bir kül yığımından başka bir şey değilken, hasarı görmek için” şehri dolaşmaya çıktığını yazar (IV. Mehmet Döneminde Osmanlı Avrupası’nda İhtida ve Fetih, çev. Ahmet Fethi, İstanbul 2010, s. 141). Buna mukabil Evliyâ Çelebi, Turhan Sultan’ın yangından sonra şehri gezdiğini yazmaz. Tam aksine valide sultanın “deverân-ı büldân” ettiğini yani İstanbul dışında olduğunu ve başka yerleri gezdiğini kaydeder (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, I, 143).

356 1660’ta Edirne’de Turhan Sultan’a yapılan mutfak masrafları için bk. BOA, D. BŞM, MTE.d, nr. 10529, s. 38.

357 Mehmed Halife’nin verdiği bilgilere göre başta padişah ve valide sultan olmak üzere Harem halkının önemli bir bölümü sıtmaya yakalanmıştı (*Tarih-i Gilmani*, s. 85). IV. Mehmed, 1666 Eylül’ünde de hummaya yakalandı ve şifa bulmak ümidiyle Hırka-i Şerif padişahın yüzüne sürüldü (*Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi’-nâmesi*, s. 246). Vani Mehmed Efendi de şifa bulması için padişaha bir dua kaleme aldı (Hamza Konuk, *Vâni Mehmet Efendi’nin Münşeâtı* (Transkripsiyon Tahlil ve Değerlendirme), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2001, s. 58-59, 72). IV. Mehmed daha sonra da hummaya yakalandı. Bu minvalde Darüssaade Ağası Abbas Ağa’ya yazdığı bir hatt-ı hümayûnunda şunları kaydeder: “... Egerçi bir mikdâr hummâdan munharifü’l-mizâc olmuşidim ammâ elhamdülillâhi te’âlâ şimdiki hâlde vücûd-ı hümayûnum sıhhatde ve mizâc-ı latif-i imtizâcım selâmet ve âfiyetde olup...” (TSMA, nr. E. 781-22).

358 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi’-nâmesi*, s. 147.

1661 Ağustos’unda Turhan Sultan, inşası tamamlanmaya yaklaşan Çanakkale kalelerini görmek üzere IV. Mehmed ile birlikte Gelibolu’ya geldi. Padişah ve valide sultanın kaleleri gezisi sırasında kalelerden karşılıklı toplar atıldı ve şenlikler yapıldı. Bu gezinin ardından Gelibolu üzerinden Edirne’ye geçildi³⁵⁹.

Bu seyahatten kısa bir süre sonra 31 Ekim 1661’de Köprülü Mehmed Paşa vefat etti ve yerine oğlu Ahmed Paşa sadrazam tayin edildi. Fazıl Ahmed Paşa’nın sadaret mührünü almasına rağmen ilk dönemler Turhan Sultan ile sadrazamın arasının açık olduğuna dair bilgiler vardır. Bu minvalde Venedik Balyosu Giovanni Morosini di Alvise şunları kaydeder: “*Haseki sultan ve valide sultan, vezirin mutlak gücünü kendi becerileri ile yönetmektedirler. Sadece bu hususta ikisi de aynı şekilde hareket ediyorlar. Vezir ise sahip olduğu zenginlik ve*

359 Abdurrahman Abdi Paşa, 11 Ağustos 1661’deki gezi sırasında kalelerin tam olarak tamamlanmadığını kaydeder. “Yeni kal’lar karin-i itmâm olup...” (*Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi’-nâmesi*, s. 151). Abdi Paşa’nın bu ifadesi, Şenocak’ın kalelerin 1659’da tamamlandığı yönündeki tezinin doğru olmadığını gösterir (Şenocak, *Hadice Turhan Sultan*, s. 131). Silahdar da bu geziyi Abdi Paşa’dan özetleyerek nakleder (*Zeyl-i Fezleke*, s. 249-250). Râşid Mehmed Efendi ise kalelerin tamamlandığını ifade eder, ancak bu kaynağındaki bilgileri özetlerken dikkatli davranmamasının bir sonucu gibidir (*Târih-i Râşid ve Zeyli*, I (1071-1114/1660-1703), haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır ve Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul 2013, s. 14-15). Buna mukabil kaleler tam olarak tamamlanmadan hizmete açılmış olmalıdır. Zira 1661 Nisan’ı tarihli Sultaniye, Kili-dülbahr, Sultan ve Seddülbahr kaleleri dizdarlarına gönderilen bir fermânda Boğaz’dan geçişi kontrol etmeleri istenmektedir (1660-1665 *Yıllarına Ait Mühimme Defteri*, Sächsische Landesbibliothek-Staats –und Universitätsbibliothek Dresden, nr. Eb. 837, s. 62). Kalelerle ilgili 1661 Mayıs tarihli başka bir fermânda ise lodostan korunması için gerekli yerlerin doldurulması yönünde emir verilir (*Aynı Mühimme Defteri*, s. 72). IV. Mehmed ve valide sultanın gezisi öncesi bölgede gerekli hazırlıkların yapılmasına dair 1661 Mayıs tarihli fermânlar için bk. *Aynı Mühimme Defteri*, s. 72, 97-98. Gezi menzillerinin listesi ve menzillerde yapılan harcamalara dair bk. BOA, D.BŞM, MTE.d, nr. 10529, s. 36, 39, 41-42, 48. Edirne’ye geldikten sonra Turhan Sultan’ın mutfak masrafları için bk. BOA, D.BŞM, MTE.d, nr. 10529, s. 43, 45-46, 47.

devamlı olarak aldığı hediyeler ile monarşinin esnek ruhunu kendi çıkarları doğrultusunda yönetmek için uğraşüyor”³⁶⁰. Ricaut’a göre bunun en önemli sebebi Köprülü Mehmed Paşa’nın bazı sert politikalarıydı. Ahmed Paşa, bu yüzden sadaretinin ilk döneminde valide sultanın gönlünü almaya matuf girişimlerde bulundu³⁶¹.

1662’de Turhan Sultan’ı üzen bir yangın meydana geldi. Zira 1662 Mart’ı ortalarında Topkapı Sarayı’ndaki valide dairesinde yangın çıktı. Yangın hakkında Eremya Çelebi şunları kaydeder: “1662 Mart ayı ortasında, Osmanlı saltanatı devrinde şimdiye kadar görülmemiş bir vaka olarak, padişahın sarayının valide sultan dairesi tutuştu. Yangın o kadar şiddetli idi ki hiçbir eşya kurtarılmadı, büyük bir korku içine düşen cariyeler ve haremağaları kısmen araba ile kısmen yaya olarak Eskisaray’a iltica ettiler”³⁶².

Yangın sebebiyle Turhan Sultan, 1662’de İstanbul’a gelmek zorunda kaldı³⁶³. Valide sultan, İstanbul’da iken bir taraftan

360 Barozzi-Berchet, *Turchia*, II, 206. Bir sonraki Venedik Balyosu Pietro Civrano da valide sultan ve haseki sultanın sadrazamın aleyhinde olduklarını rapor eder (Barozzi-Berchet, *Turchia*, II, 257).

361 Paul Ricaut, *The Turkish History*, II, 121.

362 Hrand D. Anderasyan, “Eremya Çelebi’nin Yangınlar Tarihi”, s. 74. Ayrıca bk. Murat Kocaaslan, *IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi, İktidar, Sınırlar ve Mimari*, İstanbul 2014, s. 209.

363 IV. Mehmed de 10 Nisan 1662’de mutantan törenler eşliğinde İstanbul’a girdi (*Abdurrahman Abdî Paşa Vekâyi’-nâmesi*, s. 154; Seyyid Hasan, *Sohbetnâme, I, (1071-1072/1660-1661) (İnceleme-Metin)*, haz. Aykut Can, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 55). Ricaut’a göre padişahın İstanbul’a gelmesinde Fazıl Ahmed Paşa’nın teşvikleri etkiliydi (Paul Ricaut, *The Turkish History*, II, 136). Padişahın Edirne’den İstanbul’a gelmesi sebebiyle iki şehir arasındaki yolların tamir edilmesi ve yollarda gerekli hazırlıkların tamamlanması yönünde 1662 Mart’ı tarihli fermân için bk1660-1665 Yıllarına Ait Mühimme Defteri, Sächsische Landesbibliothek-Staats- und Universitätsbibliothek Dresden, nr. Eb. 837, s. 121. Yollardaki ve Turhan Sultan saraya geldikten sonraki yiyecek masraflarına dair bk. BOA, D.BŞM, MTE.d, 10529, s. 12, 14.

yangının yaralarını sarmaya ve Yeni Valide Camii'nin inşaatını yakından takip etmeye³⁶⁴ çalışırken diğer taraftan da Fazıl Ahmed Paşa aleyhinde kulis faaliyetleri yürütmeye ve devlet işlerine müdahil olmaya başladı. Bu minvalde Ahmed Paşa'nın kâhyasının Diyarbekir paşası tayin edilmesini ve böylece İstanbul'dan uzaklaştırılmasını sağladı. Valide sultanın sadrazam aleyhinde icraatlarda bulunmasını özellikle Darüssaade Ağası Solak Mehmed Ağa teşvik etmekteydi. Reisülküttâb Şamizâde Mehmed Efendi de Turhan Sultan tarafındaydı.

Fazıl Ahmed Paşa, valide sultan ve harem halkının aleyhindeki girişimlerini yakından takip ederek etkisiz hâle getirmek için bazı çarelere başvurdu. Bu minvalde Şamizâde Mehmed Efendi ile yakınlık kurmaya çalıştı. Bunun yanında Topkapı Sarayı'na kimin girip çıktığını ve içeride konuşulanları haber almak için Bâbîâlî'nin karşısındaki köşküne taşındı³⁶⁵.

Valide sultan ile sadrazam arasında bu tür gerginliklerin arttığı günlerde Fazıl Ahmed Paşa'nın elini güçlendiren bir gelişme meydana geldi. IV. Mehmed, hazineinden has odaya alınan Leh Hasan Ağa'yı 1662 Haziran'ında musahibi olarak tayin etti³⁶⁶. Bu tayin özellikle Darüssaade Ağası Solak Mehmed Ağa'yı rahatsız etti. Zira padişahın yeni musahibine fazla teveccüh göstermesini çekemiyordu. Darüssaade ağasının bu çekememezliği padişahın da kulağına gitti ve IV. Mehmed, Solak Mehmed Ağa'yı azletti ve Mısır'a sürdü³⁶⁷. Ricaut, musahib

364 Turhan Sultan, 1662'de İstanbul'a geldikten sonra cami ile ilgili çalışmalara hız verildi. Bu minvalde 1662 Ekim'i tarihli fermânlar için bk. *Aynı Mühimme Defteri*, 158.

365 Turhan Sultan'ın Fazıl Ahmed Paşa aleyhindeki faaliyetleri ve sadrazamın bunu engellemeye matuf gayretleri için bk. Paul Ricaut, *The Turkish History*, II, 136. Hammer de Ricaut'tan naklederek bu gelişmeleri nakleder (*Büyük Osmanlı Tarihi*, VI, 96-8).

366 Abdurrahman Abdi Paşa *Vekâyi'-nâmesi*, s. 158.

367 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 285. Solak Mehmed Ağa'nın müsadere edilen terekesi için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 40b-42b.

Leh Hasan Ağa ile Solak Mehmed Ağa arasındaki gerginliği ve bu durumda Turhan Sultan'ın rolünü şu şekilde anlatır: “Sadrazam bu dönemde büyük bir orduyla birlikte sınırlara varmıştı. Edirne’de olan sadrazam olağan şekilde ava ve diğer boş vakitte yaptığı uğraşlara devam etti. Bu zamanda gözlerini Leh kökenli olan bir saray genci olan Hasan Ağa’ya dikti ve onu sarayındaki diğer kimselerden çok daha ileri ve faal bir kimse olarak görerek çok ani ve şiddetli bir şekilde (bunun ne iyi temelli ne de uzun süreceği düşünüldü) onu müshabi yaptı ve açıkça onu dostu ve yoldaşı yaptı. Bu şekilde bu hizmetkâr çok kolay bir şekilde hükümdarının iltimasına kavuştu ve sanki imparatorlukta eş hükümdar veya yoldaş gibi sultan gibi zengin bir şekilde giyinmeye ve at sürmeye başladı. Valide sultan ve saraydaki diğer bütün görevlilere ona para ve mücevher verme emri verildi. Herkes şimdi ona o kadar saygı duyuyor ve nazik davranıyordu ki bütün şehirdeki tek konuşma konusu ve hayranlık duyulacak kişi oldu. Bu büyük ve ani yükselme valide sultan ve kızlar ağasını rahatsız etti ve sadrazama onunla ilgili haberler gönderildi. Herkes onun büyüklüğünü yok etmek için birleştiler. Vezir en güvenli yöntemi seçti ve sultana böylesine dahi bir insanın sarayın zevkleri içerisinde paslanmasının yazık olacağını bildiren bir mektup yazdı... Bu yüzden de sultana ona bir valilik ve paşalık rütbesini vermesini salık verdi. Valide sultan ve kızlar ağası da onun altını oymak için harekete geçmekten geri kalmadı. Fakat bu sefer iyi bir örgü yapacak şekilde değil açıkça onun düşmanları olduğunu söyleyerek bunu yaptılar. Vezir saray siyasetine karıştığı için padişah tarafından azarlandı. Kızlar ağası da Hasan tarafından söylenen bir söz ile görevinden alındı ve şayet valide sultan aracı olmasıydı ve idam yerine Mısır’daki Kahire’ye sürgün edilme cezasının yerine getirmeseydi hayatını da kaybederdi. Baltacıbaşı da

müşahibin düşmanı olduğu için aynı cezaya çarptırıldı. Bu zafer bu şahıslara karşı kazanıldı ve valide sultan bile lekelendi. Fakat genç müşahip bu işi gerekli olduğu kadar tedbirli ve zekice sürdürmedi. İlk olarak gurur ve görkeme kapıldı ve devlet meselelerinde hüküm verecek kadar maceralara girdi. Veziriazam bazı bilge dostları tarafından kendisine ulaştırılan bir şikâyet mektubunu padişaha yolladı. Bu dostlarının yaşına ve ciddiyetine saygı duyan padişah onların söylediklerinin mantığını düşündü ve aniden herkesi hayran bırakan şekilde müşahibini azletti. Onu günlük 150 akçe maaş ile kapıcıbaşı yaptı”³⁶⁸.

Turhan Sultan, 1663'te yine yola revan oldu. Bu defa istikamet İstanbul'dan hareketle Edirne idi. Yolculuğun sebebi ise IV. Mehmed'in Uyvar seferi için Edirne'ye geçmesiydi³⁶⁹. IV. Mehmed, 19 Mart 1663'te İstanbul'dan törenlerle ayrıldı ve ilk durak olan Davudpaşa'ya geldi. Valide sultan da padişahla beraberdi. Turhan Sultan, altı gün Davudpaşa'da bekledikten sonra padişahdan önce Edirne'ye doğru yola çıktı. Padişah 7 Nisan'da Edirne'de olduğuna göre valide sultan bu tarihten önce şehre ulaşmış olmalıydı³⁷⁰.

Turhan Sultan için 1663'te başka bir önemli gelişme de Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa aleyhinde kendisini teşfik eden Reisülküttâb Şamîzâde Mehmed Efendi'nin katledilmesiydi. Mehmed Efendi, 1663'te Fazıl Ahmed Paşa aleyhindeki faaliyetlerini arttırdı. Bu minvalde IV. Mehmed'e, “*El altından bir*

368 Paul Ricaut, *The Turkish History*, II, 141-142. Ayrıca bk. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 159; Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 285.

369 IV. Mehmed bizzat sefere katılacağı için gerekli hazırlıklar daha 1662 Eylül'ünden itibaren yapılmaya başlandı. Bu minvalde ne gibi hazırlıklar yapılması gerektiğine dair 1662 Eylül'ü tarihli bir fermân için bk. *1660-1665 Yıllarına Ait Mühimme Defteri*, Sächsische Landesbibliothek-Staats- und Universitätsbibliothek Dresden, nr. Eb. 837, s. 157.

370 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 156.

oğlanı vezîr-i a'zam ve serdâr-ı asâkir-i İslâm idüp, göndermişsiz hevâsına tâbî' olup, bütün gün işi gücü hây hûy ile evkât geçirüp, elinden bir iş gelmez. İbâdullâh hizmeti mu'attal kalup, ba'de'l-yevm husûlî emr-i muhâldir. Dâmâdımız İbrâhîm Paşa kulları âkıl u kâmil ve müdebbir her vechile tedbîr ü tedârûke kadir-i hizmet buyurun. Sadra lâyük bendeleridir” yönünde gizli bir mektup gönderdi. Buna mukabil IV. Mehmed, reisülküttâbın mektubunu Fazıl Ahmed Paşa'ya gönderdi ve böylece Şamîzâde'nin sadrazam aleyhindeki teşebbüsü ortaya çıktı. Bunun üzerine Ahmed Paşa, Şamîzâde ve damadı İbrahim Paşa'nın katledilmelerine dair padişahın hatt-ı hümayûnunu aldı. Her ikisi de idam edildi ve kesik başları Edirne'ye gönderildi³⁷¹. Malları da müsadere edildi³⁷². Önce Darüssaade Ağası Solak Mehmed Ağa'nın ardından da Reisülküttâb Şamîzâde Mehmed Efendi'nin tasfiye edilmeleri Fazıl Ahmed Paşa'nın elini güçlendirirken Turhan Sultan'ı siyasî manada zayıflattı.

Turhan Sultan, 1664'te Edirne'de kaldı. Bu süre zarfında neler yaptığına dair kaynaklarda bir bilgi yer almaz; ancak bazı tahminlerde bulunmak mümkündür. Bu minvalde 2 Haziran 1664'te³⁷³ dünyaya gelen Şehzade Mustafa'nın doğumu

371 Şamîzâde ve Defterdar İbrahim Paşa'nın katledilmesi hadisesini en ayrıntılı anlatan kaynak Evliyâ Çelebi'dir. Zira Evliyâ, bu hadiseye bizzat şahit olmuştur. Ayrıca müellif, Defterdar İbrahim Paşa'nın yakın adamlarından olduğu için gelişmeleri yakından takip etme imkânı bulmuştur (*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VI, 201-203). Ayrıca bk. Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 307. Ayrıca bk. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 159; *Târih-i Râşid ve Zeyli*, I, 31. IV. Mehmed'in İstanbul'dan Edirne'ye geçmesiyle ilgili bir fermân sureti için bk. *1660-1665 Yıllarına Ait Mühimme Defteri*, s. 181.

372 Şamîzâde Mehmed Efendi'nin müsadere edilen terekesi için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 42b-45a.

373 Müneccimbaşı, Şehzade Mustafa'nın 22 Mayıs 1664'te doğduğunu kaydeder (*Camîü'd-Düvel*, s. 89). Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, şehzadenin 2 Haziran 1664'te dünyaya geldiğini ve bu vesileyle imparatorluğun birçok bölgesinde bunun kutlandığını yazar (Ahmed Türek-F. Çetin Derin, "Feyzullah Efendi'nin Kendi Kaleminden Hal Tercümesi", *Tarih Dergisi*, sayı: 23 (İstanbul 1969), s. 213).

ile ilgilenmiş ve bu vesileyle yedi gün yedi gece yapılan şenlikleri tertip etmiş olmalıdır³⁷⁴. Bunun yanında İstanbul'da inşası devam eden Yeni Valide Külliyesi'nin tamamlanmasıyla ilgilenmiştir. Nitekim bu husustaki bir emrinde şunları yazmıştır: “*Paşaya selâmdan sonra işte câmi-i şerîfin binâsıçün dahi iki bin beş yüz gurusu istemişler idi. İşte bin iki yüz elli altun gönderdüm. Gönderesüz. Mükemmel yapılmasun Hakk teâlâ kabûl eylemiş ola! İçinde gönderüp bir hoşca üzerine durup hizmet eylesün, yapdurtasun, mukayyed olasun*”³⁷⁵.

Turhan Sultan, Edirne'de kalmayı tercih ederken IV. Mehmed ise 1664'ün büyük bir bölümünde avlandı. Valide sultan, oğlunun gönlünü almak adına bazen sultana muhtelif hediyeler gönderdi. Bu minvalde IV. Mehmed'e Karinâbâd'da iken valide sultandan iki atla birlikte birçok değerli hediye geldi. Valide sultan daha önce de üç defa hediye göndererek padişahı memnun etmişti³⁷⁶.

1664'te rahat bir yıl geçiren valide sultan için 1665 yılı hiç de iyi geçmedi. Zira 1665'te Topkapı Sarayı Harem Dairesi tamamen yandı. Bu yangında valide sultan dairesi de küle döndü. 13 Temmuz 1665'te meydana gelen yangını İstanbul

374 Şenlikler için bk. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 162; *Tarih-i Nihâdi* (152b-233a), s. 55. Şehzade Mustafa'nın doğumu sebebiyle olsa gerek Ayşe, Gevher Han ve Bîcân Sultanlar İstanbul'dan Edirne'ye getirilmiştir (Müjge Karaca, 94 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008, s. 114). Harem halkının İstanbul'dan Edirne'ye gelmelerine dair ayrıca bk. BOA, İbnülemin-ENB, nr. 3/256; nr. 3/250; nr. 3/257; nr. 3/249; nr. 3/252; nr. 3/251.

375 TSMA, nr. E. 7001-38. 1664 Ekim'inde Galata kadısı, Kapudağı ve Marmara'daki yetkililere gönderilen bir fermânda Valide Sultan Camii'nin inşasında görevli gemilerin başka hizmetler için kullanılmaması istenmektedir (95 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil, Transkripsiyon ve Özet), haz. Ercan Alan, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 35). 1664 Kasım'ına ait başka bir fermânda da cami için gerekli kirecin hazırlanması bildirilmektedir (95 Numaralı Mühimme Defteri, s. 78).

376 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 170.

Kaymakamı Vezir Süleyman Paşa bir telhisle Edirne'ye haber verdi³⁷⁷. Süleyman Paşa'nın telhisinden özetleyerek Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa yangın hakkında şu bilgileri nakle-der: “*Sene-i mezbûre Muharremi*”nün onuncu *Penc-şenbih gi-cesi, Galata önünde bir kalyona âteş isâbet idüp, bi’l-küllîye ihrâk ve irtesi Cum’a gicesi dahi sarây-ı cedîd-i pâdişâhînin harem-i hâssına bir câriye mübâşeretiyle âteş isâbet eyledi. Umûmen Harem-i şerîf ve Adl Köşkü ve divân olan kubâb ve taşra hazîne ve defterhânelerin bâlâsı ve dârüssaâde kapusu ve kara ağalar odaları ve Vâlîde Sultân yeri ve iç matbah mül-hakatiyla muhterik olup, cümle harem halkı Çayır Köşkü’ne kaçup andan Eski Sarây’a nakl*” olundular³⁷⁸.

Eremya'nın anlatımıyla da yangın şöyle meydana gelmişti: “*Gecenin 6'ncı saatinde çıkan bir gürültü ile uyanıp dışarı çıkınca, padişah sarayı sahasının ateşle parlamakta oldu-ğunu gördük. Sarayın Harem dairesinde Valide sultanı'nın, haseki sultan'ın odaları ile cariyeler ve hizmetçilere ait bölümler, matbah ve hamamları, içinde bulunan sandıklarla beraber tutuşmuş olup göklere alev ve duman çıkıyordu. Yanan kısımların sakinleri, Valide ve Haseki sultanlar beraber hepsi Edirne'de bulunuyorlardı. Bütün eşya ile beraber mücevherler, kıymetli elbiseler ve sayısı meşhul altın ve gümüş paralar kül oldu. Kadınlar ve cariyeler dışarı çıkarılıp Eski-saray'a nakledildi ve sarayın dış kapıları kapatıldı. Yangın, harem dairesi tamamıyla yandıktan sonra söndü*”³⁷⁹.

377 Aynı eser, s. 200.

378 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 408. Nihâdi de yangını benzeri ifadelerle anlatır (*Tarih-i Nihâdi* (152b-233a), s. 61).

379 Hrand D. Anderasyan, “Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi”, s. 75-76. 1665 yangınının Harem'e verdiği zarar ve bu hususta yapılan çalışmalara dair bk. Murat Kocaaslan, *IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi*, s. 209-241. İstanbul'da 7 Ağustos 1665'te bir yangın daha meydana geldi ve yangınla ilgili tetkikat başlatıldı (*Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 201; 1660-1665 Yıllarına Ait Mühimme Defteri, Sächsische Landesbibliothek-Staats- und Uni-

Her ne kadar Abdurrahman Abdi Paşa, yangın haberini alınca IV. Mehmed'in "emir Allah'un" dediğini kaydetse de³⁸⁰ durum en azından Turhan Sultan için böyle gelişmedi. Valide sultan yangın haberini 30 Temmuz 1665'te aldı ve İstanbul'a gitmek üzere hazırlıklara başladı. Kısa sürede hazırlıkları tamamladı ve 2 Ağustos'ta yola çıktı. Valide sultan yanında Şehzade Süleyman, Şehzade Ahmed ve Şehzade Selim'i³⁸¹ de götürdü. Turhan Sultan'ı ve maiyetindekileri korumakla da Sivas Valisi Vezir Çavuşzâde Mehmed Paşa görevlendirildi. Valide sultan ve yanındakiler, bizzat IV. Mehmed'in de katıldığı mutantan törenler ve gösteriler eşliğinde yola revan oldular³⁸².

Turhan Sultan'ın İstanbul'a geldiğinde yangın mahallini nasıl gezdiğini Eremya şöyle anlatır: *"Yangından haberdar olan Valide, Edirne'den gelerek, kızlarağası, bostancıbaşı ve kuyumcubaşı yanında durmuş oldukları halde yanan yerlerin karşısında oturdu. Yanan binanın enkazı kazıldı, taş, tahta ve toprak büyük titizlikle kalburdan geçirildi, kırılmış kıymetli taşlar ve elmaslar ayrıldı, kalcılar da altın ve gümüşü ayırd ettiler. Kazılan topraktan bir avuç da kaçırılması için her bir kalcının başında bir kolcu duruyordu, çünkü*

versitätsbibliothek Dresden, nr. Eb. 837, s. 294). Yangınla ilgili yaşanan problemlere dair bk. BOA, A.DVNS.ŞKT.d, nr. 4, s. 55, hk. 227.

380 Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 200.

381 Sultan İbrahim'in oğlu olan Şehzade Selim, Cemaziyelevvel 1082/Eylül-Ekim 1671'de "maraz-ı hunnaktan" İstanbul'da vefat etti ve Aysofya'ya defnedildi (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 18; *İsâ-zâde Târîhi*, s. 113-114). Şehzadenin hastalığı münasebetiyle IV. Mehmed, Darüssaade Ağası Abbas Ağa'ya şu yönde bir hatt-ı hümayûn gönderdi: "... *hâlâ Sultân Selim Efendiye mu'aleceye ihtimâm üzere olduğun bildürmüşsün. Bâ'de'l-yevm dahi sana lâzım olan mu'alecesi husûsunda gereği gibi tekayyüd ve ihtimâm üzere olmaktadır. Egerçi Cenâb-ı Allah hidâyet eyleyüp ilâc-pezir olur ise febihâ ve ni'me ve illâ hükm Cenâb-ı Rabbü'l-İzzе'nündür...*" (TSMA, nr. E. 781-34).

382 Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 200; Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 408; *Tarih-i Nihâdî (152b-233a)*, s. 60-61.

*zanaatlarında pek mahir ve hırsızlıkta dahî adamlar olan çiftlar çeşitli yollarla bunu becerebiliyorlardı*³⁸³.

Turhan Sultan, bizzat çalışmalara nezaret ediyordu³⁸⁴. Bu süre zarfında nerede kaldığına dair ise bir kayıt yoktur. IV. Mehmed çalışmaları teftiş etmek üzere 14 Ekim 1665'te valide sultan çiftliğine geldiğinde annesi de oğluna değerli hediyeler göndererek onu karşılattı³⁸⁵. 15 Ekim'de ise IV. Mehmed, daha sonra planlanmasına rağmen Turhan Sultan'ın Eminönü'de yaptırdığı camide bir mevlid okutturdu³⁸⁶. Bu mevlide valide sultanın katılıp katılmadığı kesin değilse de, 30 Ekim 1665'te caminin resmi olarak hizmete açılış merasimlerinde³⁸⁷ Turhan Sultan'ın da orada olduğu kesindir.

30 Ekim 1665'te Yeni Valide Camii'nin resmi açılış töreni için Turhan Sultan ve haseki sultan, yanlarında şehzadeler olduğu halde, IV. Mehmed'den önce camiye geldiler. Cuma

383 Hrand D. Anderasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", s. 76. 1665 yangınının Harem'deki mücevherlere verdiği zarara dair Mirahur Hüseyin'in hazırladığı rapor için bk. TSMA, nr. E. 783-5.

384 Evâil-i Rebiülevvel 1076 (11-20 Eylül 1665) tarihli bir hükümde Harem yangını sebebiyle yapılması istenen hazırlıklar şu şekilde belirtilir: "Sivas Paşasına ve (...) ve (...) kâdılarına hüküm ki, Hâliyâ Âsitâne-i saâdetde Sarây-ı Cedid'in haremî bi-emrillâhi teâlâ ihrâk olup müceddeden binâ fermânım olmakla eyâlet-i mezbûrda ve taht-ı kazânızda olan neccârân ve hammâmçı ve taşçı ve lağımçı tâyîfesi cümlesi ta'yin olunan mübâşir ile Âsitâne-i saâdetime gelüp ücretleriyle işlemeleri bâbında bi'l-fi'l hâssa mi'mârbaşı olan Mustafa zide mecduhu arz itmeğin mücebince mü'ekked hüküm virilmiştir. Fî Evâyil-i Rebiülevvel sene 76" (Müjge Karaca, 94 Numaralı Mühimme Defteri, s. 142. Bu çalışmada belgenin tarihi sehven Evayil-i Zilkade 76 olarak okunmuştur).

385 Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 211.

386 Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 212. IV. Mehmed de Yeni Valide Camii'nin yapımına maddi destek vermiştir. Bu minvalde Darüssaade ağasına talimat vermiştir (Bk. TSMA, nr. E. 528-10).

387 Hezarfen Hüseyin Efendi, Yeni Valide Camii'nin ibadete Cemaziyelahir 1074/ Aralık 1663-Ocak 1664'te açıldığını kaydeder (Bk. *Telhisü'l-Beyân Fi Kavânin-i Âl-i Osman*, haz. Sevim İlğürel, Ankara 1998, s. 51). Nihâdi ise Yeni Valide Camii'nde ilk Cuma namazının 9 Receb 1074/6 Şubat 1664'te kılındığını yazar (*Tarih-i Nihâdi* (152b-233a), s. 52).

namazı kılındıktan sonra önce padişaha, valide sultan tarafından gönderilen hediyeler takdim edildi. Ardından da devlet ricaline, rütbelerine göre hediyeler verildi. Daha sonra da devlet adamları Turhan Sultan'a hediyelerini sundular. Hediyeleşmenin ardından önce IV. Mehmed daha sonra da Turhan Sultan ve maiyeti Topkapı Sarayı'na geçti³⁸⁸.

IV. Mehmed, 26 Mart 1666'ya kadar İstanbul'da kaldı ve bu süre zarfında vaktinin büyük bir kısmını avlanarak geçirdi. 26 Mart'ta ise Davudpaşa sahrasına taşındı; fakat 30 Mart'ta tekrar Topkapı Sarayı'na geçti. 6 Nisan'da ise yeniden Davudpaşa'ya geçti ve burada 12 Nisan'a kadar kaldı. Burada Ramazan Bayramı'nı da geçirdikten sonra³⁸⁹ 12 Nisan'da Edirne'ye doğru yola çıktı. Menzillerde avlandığı için ancak 27 Nisan'da Paşacıyırı'na ulaşabildi³⁹⁰.

Turhan Sultan da IV. Mehmed'den hemen sonra İstanbul'dan ayrıldı ve 30 Nisan 1666'da Hafsa'ya ulaştı³⁹¹. Valide sultan Hafsa'ya geldiğinde padişah da annesini burada karşıladı ve onunla bir müddet görüştüktan sonra tekrar Paşacıyırı'ndaki ordugâha geri döndü. Valide sultan ise, yanında İstanbul'a gelirken getirdiği şehzadeler olduğu halde, 1 Mayıs 1666'da törenler eşliğinde Edirne'ye girdi. IV. Mehmed de

388 Yeni Valide Camii'nin resmi açılış merasiminin ayrıntıları için bk. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 213-214. Abdi Paşa'dan naklederek Silahdar, *Zeyli Fezleke*, s. 414-415. Ayrıca bk. Şenocak, *Hadice Turhan Sultan*, s. 220-228. 1661'den itibaren Yeni Valide Camii ile ilgili çalışmalara hız verildi. Bu minvalde muhtelif bölgelere gönderilen fermânlar için bk. *1660-1665 Yıllarına Ait Mühimme Defteri*, Sächsische Landesbibliothek-Staats- und Universitätsbibliothek Dresden, nr. Eb. 837, s. 92-93, 158.

389 1666 Ramazan'ında Turhan Sultan ve Haseki Gülnuş Emetullah Sultan için yapılan harcamalara dair bk. TSMA, nr. D. 2352/602.

390 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 220-226.

391 Turhan Sultan'ı götüren kafilenin menzillerdeki hacamalarına dair bk. BOA, MAD, nr. 4907, s. 3-4; D.BŞM, nr. 335/60.

valide sultanı karşılama törenine katılmış ve hazırlıkları bizzat yerinde teftiş etmişti³⁹².

Turhan Sultan, 1666 ve 1667'de Edirne'de kaldı. IV. Mehmed ise vaktinin büyük bir kısmını avda geçirdi ve bazen avladıklarından valide sultana da gönderdi³⁹³. Padişahın avla meşgul olduğu günlerde valide sultan ise diplomatik münasebetlerde önemli bir aktör olmaya devam etti. Bu minvalde Kırım Hanı Âdil Giray'ın³⁹⁴ hanlığını bildirmek üzere 1667'de Viyana'ya gönderdiği Ahmed Ağa ile birlikte Turhan Sultan da hem Avusturya İmparatoru I. Leopold'e hem de İmparatoriçe Margarita Theresa'ya mektuplar gönderdi³⁹⁵.

Valide sultan, 11 Haziran 1668'de yanında Haseki Rabia Gülnuş Emetullah Sultan da olduğu halde İstanbul'a gitmek üzere Edirne'den ayrıldı. Valide ve haseki sultanlara yolda eşlik etmek ve ihtiyaçlarını gidermek üzere IV. Mehmed'in muşahibi Vezir Mustafa Paşa görevlendirildi. Bunun yanında padişah, validesine bir menzil kadar mesafe bizzat refakat etti. Bu vesile ile mutantan bir alay da tertip edildi. Bir menzil sonra IV. Mehmed, Edirne'ye geri döndü fakat vezirler, Şeyhülislâm Minkarizâde Yahya Efendi, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri ile sadaret kaymakamı bir müddet daha valide sultanı götüren alaya eşlik ettiler. Sonunda, sadaret kaymakamı haricindeki devlet ricali de atlarından inerek Turhan Sultan'ı selamladıktan sonra geri döndüler. Sadaret kaymakamı ise İstanbul'a kadar alaya refakat etti³⁹⁶. Valide sultan, bu defa

392 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 226; Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 421.

393 Mesela Çömlek Köyü'ndeki süre avında vurulan avlardan bazılarını Turhan Sultan'a hediye olarak gönderdi (*Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 251).

394 Âdil Giray, 1666'da Kırım hanı tayin edildi. Bu vesile ile ve daha sonra Âdil Giray'a gönderilen nâmeler için bk. *Mecmua*, İÜ, TY, nr. 3104, vr. 49a-54b.

395 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VI, 166.

396 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 292-293.

da Şehzade Süleyman, Şehzade Ahmed ve Şehzade Selim'i yanında İstanbul'a götürdü³⁹⁷.

Padişahın sürekli yakınında bulunan Abdurrahman Abdi Paşa'nın kaydettiğine göre, Turhan Sultan ve haseki sultanın Edirne'den ayrılması IV. Mehmed'e çok ağır geldi. Hatta müellifin yazdığına bakılırsa sultan, ayrılık sebebiyle 14 Haziran 1668'de devlet adamlarının hazır bulunduğu bir mecliste göz yaşlarına hâkim olamadı³⁹⁸.

Turhan Sultan ve maiyetindekiler 2 Temmuz 1668'de İstanbul'a giriş yaptılar. Valide sultanın alayının payitahta girişine şahid olan Tavernier, töreni şu şekilde anlatır:

“Valide Sultan 2 Temmuz 1668'de Edirne'den dönerken ben de İstanbul'daydım. İşte gördüklerim...

Yürüyüş Düzeni

Sabah altı sularında, birkaç yeniçeri, kimi zaman on, kimi zaman yirmi kişilik öbekler halinde ve pek düzenli olmayan bir yürüyüşle sarayın yolunu tuttular. Kuloğlu ocağından pek de iyi giyinmemiş iki yüz süvari, tüfekleri eyer çatılarına asılmış olarak arkalarında yürüyordu; giysileri temiz olmayan, kötü atlara binmiş olarak arkalarında yürüyordu; giysileri temiz olmayan, kötü atlara binmiş mutfak görevlileri de onları izliyordu. Onların da arkasında, sadaret kaymakamının kapı halkı çok düzenli olarak yürüyordu; ocak kefaletlilerinin gerek odada, gerekse ahırda görev yapan subaylarının oldukça güzel atları vardı ve tümü sarı kaftanlar giymişti. Valide Sultan'ın dört yüz kadar sipahiden oluşan cins atlara binmiş, iyi giyimli bu muhafızları, öndekileri izliyordu. Hepsinde de örme zırhlar ve kırmızı tafta kaftanlar bulunuyordu.

397 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 526. Turhan Sultan'ı getiren kafilenin Davudpaşa'dan Çatalca'ya kadar geçeceği yolların tamiri için bk. BOA, İbnülemin-SM, nr. 5/383.

398 Abdurrahman Abdi Paşa *Vekâyi'-nâmesi*, s. 293.

Sağ yanlarında, altın işlemeli kırmızı kadife kılıf içindeki sadaklarını, sol yanlarında aynı biçimdeki kılıflar içinde yaylarını taşıyorlardı. Her birinin başında bir börk ve çevresinde beyaz sarık vardı; başlıklardan, boynu ve yüzü süsleyen, saça benzeyen küçük örgüler sarkıyordu. Dahası, her birinin elinde mızrak bulunuyordu. Atlarının sarı, mor ya da kırmızı koşum takımları gümüş işlemeli güzel bir kumaştandı. Sipahibaşı, başında kendisini diğer sipahilerden ayıran üçayak yüksekliğinde büyük bir sorguçla arkadan geliyordu. Atının sağrısına rasgele sarkan bir düzine kadar eşarp başlanmıştı; ardında Sloven başlıklı, kırmızı kaftanlı, sarı pabuçlu altı içoğlanı yürümekteydi.

Sipahilerden sonra gene düzensiz yürüyen birçok yeniçeri, artlarında iki yüz süvari, daha sonra da çok heybetli yeniçeri ağası geliyordu. Yeniçeri ağasına yakışıklı altı yeniçeri eşlik ediyordu. Bu delikanlıların her birinin omzunda,-uçlarında demir bulunmayan ve bir çeşit ok görevi yapan- küçük sopalarlar dolu bir tür sadak vardı.

Daha sonra, teşrifatçibaşı izlenimi yaratan, gülünç donanımlı on iki adam görüldü. Bunlar, omuzları üstünde gümüş birer âsa taşıyorlardı; giysileri çingiraklarla donanmıştı; başlarında da eşek kulağı gibi sarkan birer başlık taşıyorlardı.

Bu dengesiz topluluğu, hepsi de cins atlara binmiş yüz kapıcı izliyordu. Hepsinin elinde mızrak ve çok güzel bir görüntü sağlayan, yukarıdan aşağıya doğru sabitlenmiş bir bayrak bulunuyordu. En arkada, heybetine heybet katan yüksek ve geniş bir sorguç sayesinde diğerlerinden ayrılan kapıcıbaşı geliyordu.

Bunlardan sonra, iyi giyimli, cins atlara binmiş, başlarında koca külahları olan yüz çavuş yürüyordu. Artlarındaysa,

gene benzer külahlar takmış, kötü giyimli yirmi içoğlanının izlediği sadaret kaymakamı ilerlemekteydi.

Daha sonra, kelle şekeri biçimindeki başlıkları, kırmızı giysileri, omuzlarında alaybozanları ile beş-altı yüz bostancı görüldü. Arkalarında, başında çavuş başlıklı, mükemmel giyinmiş cins atlara binmiş çok sayıda refakatçisiyle Bostancıbaşı ilerliyordu.

Daha sonra, sade giyimli, siyah maroken mestli, iri beyaz sarıklı iki yüz kadı düzenli biçimde geçti.

[Hz.] Muhammed'in akrabası olduklarını iddia eden, yaklaşık altmış kişilik şerif topluluğu onları izledi. [Hz.] Muhammed'in akrabası oldukları için, olağanüstü irilikte yeşik sarıklar sarmışlardı.

Şeriflerden sonra, müftünün en yüksek rütbeli iki görevlisi yürüyordu (zira müftü bu tür törenlere hiç katılmıyordu)³⁹⁹; bunlar beyazlar giyinmişler ve çok dindar bir tavır içindeler.

Bir Nedimin Serveti

Kuloğlu ya da padişahın musahibi⁴⁰⁰ güzel bir at üstünde görüldü. Atın koşumları en değerlilerdendi. Üzengileri altından, örtüsü altın ve gümüş simliydi. Giysisi kırmızı dibadandı ve başında çavuşlarınkini andıran bir başlık vardı. Hafifçe şahlanarak ilerleyen ve sahibinin vakur havasını hisseden atının dizginlerini iki seyi tutuyordu. Uzunca boylu, güzel yüzlü, çok yumuşak ve nüktedan görünümlü biriydi. Saraya

399 Taverniner'in bu tespiti yanlıştır. Zira Turhan Sultan, Edirne'den ayrılırken tertip edilen törene Şeyhülislâm Minkarizâde Yahya Efendi de iştirak etti. İstanbul'daki törende bulunmamasının sebebi şeyhülislâmın bu sırada Edirne'de olmasıydı.

400 Tavernier'in anlattığı kişi IV. Mehmed'in musahiblerinden Vezir Mustafa Paşa'dır. Mustafa Paşa, valide sultanı İstanbul'a götürmek üzere görevlendirilmişti. Mustafa Paşa, törenden sonra hemen İstanbul'dan ayrılmış ve 9 Temmuz 1668'te Edirne'ye ulaşmıştır (Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 296).

doğru ilerlerken herkes onu selamlıyordu. Ahırındaki atları ardında yürümekteydi: Elli seyisin her biri bir atın dizginini tutuyordu. Atların tümü çok zarif, koşumları çok gösterişliydi. Çok yetenekli olan bu nedimin büyük mal ve servet sahibi olduğu söyleniyor: Maiyeti-hizmetkâr sayısı olarak da at sayısı olarak da birçok büyük kralınkinden-kalabalıktı.

Daha sonra, bir öbek hadımağa-düzensiz biçimde-Valide Sultan'ın arabası önünde ilerliyordu. Bunların da atları çok güzel, çeşitli renklerdeki giysileri görkemliydi.

Valide Sultan'ın Arabası

Altı atın çektiği ilk arabanın çevresinde, ata binmiş altı kapıcı geliyordu. Her birinin elinde, ucunda soluk kırmızıyla boyanmış tuğ bulunan bir mızrak vardı. Bu, bazı paşaların valide sultana eşlik ettiği anlamına geliyormuş. İçinde başka bir hanım sultanın bulunduğu, altı beyaz atın çektiği ikinci bir arabaya da yine paşalar eşlik ediyorlardı. Her iki kapıda da, sultanların dışarıdan görülmeden çevreyi seyretmelerini sağlayan küçük birer kafes penceresi vardır. Kapıların yanında iki hadımağa yürüyordu. Ne var ki, bütün bunlar, valide sultanın arabası geçerken arabaya bakmamaları ve kâfalarını çevirmeleri için halka bağırılmasını engellemedi. Bu buyruğa harfîyen uymak yerinde olur: Özellikle İran'da, rasgele bir kılıç darbesi yememek için çok uzağa çekilmek gerek.

Valide ve haseki sultanların halayıklarını taşıyan, dört atın çektiği diğer on iki araba, her birinin kafesli kapısında duran iki hadımağayla birlikte arkadan geliyordu. Bunları başka tahtırevanlar ve sultanlarla maiyetleri için kar yüklenmiş dört büyük araba izliyordu.

Beş-altı bin kişilik bu alayın geçişi yaklaşık üç saat sürdü. İstanbul'u baştan başa aşan kortej, yukarıda anlattığım düzende saraya ulaştı.

Üstün nitelikli birçok Fransız bu saraya dönüş törenini seyrederek merakını giderdi. Aralarında-hepsi de Parisli olan-Paris Parlamentosu danışmanı Ribbier de Villeneuve, Büyük Meclis danışmanı Mairat, Aydes Sarayı danışmanı Boulın, Champhuon de la Saulfaye başrahibi; Normandiya kökenli, Kanada doğumlu, Guadeloupe valisinin oğlu Aubert de vardı⁴⁰¹.

Kardeş Katli Meselesi ve Turhan Sultan

1668'te IV. Mehmed'in bizzat Girit Seferi'ne çıktığı günlerde Turhan Sultan ve harem halkı da günlerini İstanbul'da geçirmeyi tercih ettiler. Valide sultan, bu defa 1672'ye kadar İstanbul'da kaldı. Turhan Sultan, yalnızca Edirne'den değil oğlu IV. Mehmed'den de ilk defa bu kadar uzun süre ayrı kaldı⁴⁰². Zira padişah, 1668-1672 yılları arasında İstanbul'a hiç gelmedi. Bunun yerine hem harem halkını kontrol altında tutmak hem de İstanbul'u idare etmek üzere özellikle Darüssaade Ağası Abbas Ağa'ya⁴⁰³ önemli görevler tevdi edildi. Nitekim bir hatt-ı hümayûnunda IV. Mehmed şunları kaydeder: “*Sen ki hâlâ dârûs-saâdetim ağası olan Abbâs Ağasın. Hatt-ı hümayûn-ı saâdet-makrûnum vusûlünde ma'lûmun olsun ki hâlâ ol tarafda vâkı' harem-ı hümayûnum hizmetini zımmetine müveffaz olduğu eelden memûr olduğun hidemât-ı hümayûnumda bezl-i makdûr ve gice ve gündüz hâb-ı râhatı kendüne harâm etmekle rızâ-yı hümayûnum tahsiline sa'y-ı mahsûr edesin ve ol cânibin dilhâhım üzere zabt u rabtını*

401 Tavernier, 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, s. 157-160.

402 Buna mukabil haseki sultan, 1668'deki Girit Seferi'nde Selanik'e geldi ve burada IV. Mehmed ile buluştu (Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 333-337).

403 Abbas Ağa, 22 Şevvâl 1078'de (5 Nisan 1668) vefat eden Muslu Ağa'nın yerine darüssaade ağası tayin edildi ve bu görevde 1671'e kadar kaldı (Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 58). Muslu Ağa'nın müsadere edilen terekesi için bk. TSMA, nr. E. 528-68.

mahz-ı sıyânet-ı ırz u nâmûs-ı saltanatım bilün. Gözün açup vesîle-i rızâ-yı hümayûnum olan ahvâlde bir vechle taksîrât ve ihmâl etmeyesin"⁴⁰⁴.

1668 Ağustos'unda yazdığı başka bir hatt-ı hümayûnda da şöyle ifade eder: "*Sen ki dârü's-saâdetim ağası olan Abbâs Ağasın. Hatt-ı hümayûn-ı saâdet-makrûnum vusûlünde ma'lûmun olsun ki hâlâ Rebiü'l-evvelin guresinde gazâ niyyetine umûmen Edrene'den çıkup şeref-nüzûl-ı meymenet-şümûlüm ile Timurtaş sahrâsına müşerref buyurmuşumdur. Hemân Hazret-i Subhân murâd-ı mülûkânem üzere a'dâ-yı dinden intikam olmak müyesser ve mukadder etmiş ola. Uhdemize edâsı vâcib-i dîn-i mübîn hıdmetidir... ber-vech-i mahsûs ol cânibin ahvâlini tefahhus için musâhib Zeyrek cüce gönderilmiştir. Pes ol tarafda olan ahvâli rikâb-ı kâmyâbıma arz u îlâmdan hâlî olmayasın*"⁴⁰⁵.

IV. Mehmed'in İstanbul ve harem in idaresi hususunda Darüssaade Ağası Abbas Ağa'ya bu kadar fazla görev yüklemesinin sebebi bir önceki darüssaade ağası Muslu Ağa ile yaşanan sıkıntılardan dolayı olmalıdır. Zira Muslu Ağa, padişahın rızası hilafına Turhan Sultan'ın dışarı ile haberleşmesine müsamahalı davrandığı için bizzat IV. Mehmed tarafından azarlanmıştır. Bu minvalde padişah, bir hatt-ı hümayûnunda şunları yazar: "*Sen ki dârü's-saâdetim ağası Muslu Ağa'sın. Valideme*

404 TSMA, nr. E. 528-71. IV. Mehmed, bu hatt-ı hümayûnu 2 Temmuz 1671'de yazmış olmalıdır. Zira hatta "*Hâlâ devlet ve ikbâl ile Despot Yaylakı'na nüzûl-ı hümayûn olup ve âb u havâsı latîfzibâ olmağla av-i mülk-i allâm ile birkaç eyyâm yaylak-ı mezbûrda meks ü ârâm etmege karârdâde-i tab-ı hümayûnumdur...*" yazar. Padişah, Despot Yaylağı'na 2 Temmuz 1671'de gitmiştir (Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 351). Darüssaade Ağası Abbas Ağa da bu hattan kısa bir süre sonra (16 Temmuz 1671) darüssaade ağalığını bırakarak Mısır'a gitmiştir (Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 351).

405 TSMA, nr. E. 527-76. Hatt-ı hümayûn 1668 Ağustos'unda yazılmış olmalıdır. Zira IV. Mehmed, 9 Ağustos 1668'de Edirne'den ayrıldı (Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 297).

tezkire bir yerden geldiğin rızâm yokdur. Meğer kendü ı-
rakları azadluları ola. O da sizin pek yakın hizmetkârı ola.
İerüde iken efendisini ana o güzel adı şâmı belli olmaya tez-
kire gele. Bazarcıları kendileri bilür ve sen taşradan olur olsa
sözü varup valideme söylediğine rızâm yokdur. İitdigün ge-
lüp bana bildiresün. Hâtır, hutur bilmem. Hizmet edersen bir
hoşça ... hareket eyle. Yohsa ben evvel sultânın bazarcısı ol-
dum deyu her iitdigin söylersen, ya sana benden gizli tenbîh
ola sen bilürsün. Vallahi sonra müşkil olur... İstersen böyle
edesin. Benden gizli bir iş olduğuna rızâm yokdur. Bildim bil-
medim demeyesin”⁴⁰⁶. Bu hatt-ı hümayûndan anlaşıldığı üzere
IV. Mehmed, Turhan Sultan’ın kendisinden habersiz dışarı ile
irtibat halinde olmasından rahatsız oldu ve bunu kısıtlamaya
alıştı. Buna mukabil kendi durumuna dair Turhan Sultan’a
mektuplar vasıtasıyla bilgi vermekten geri durmadı. Bu min-
valde Zağra-i Atik’te avda bulunduğuşırada Darüssaade Ağası
Abbas Ağaya gönderdiği bir hatt-ı hümayûnunda şunları kay-
deder: “*Sen ki hâliyâ dârü’s-sa’âdetim ağası olan Abbâs Ağası-
sın. Hatt-ı hümayûn-ı sa’âdet-makrûnum vusûlünde ma’lû-
mun olsun ki hâliyâ devletlü vâlidem sultân hazretlerine hatt-ı
hümayûn-ı sa’âdet-makrûnum ile vücûd-ı hümayûnum sıhhat
üzere olup ve bi’z-zât devlet ve ikbâl ve sa’âdet iclâl ile sayd u
şikâr kasd edüp Zağra-i Atik nâm mahalle azîmet-i hümayû-
num olduğun i’lâm etmekle sana dahi hatt-ı hümayûn-ı şev-
ket-makrûnum irsâl buyurulmuşdur...*”⁴⁰⁷. Yine bu minvalde
Abbas Ağaya yazdığı başka bir hatt-ı hümayûnda da şunları ka-
leme alır: “*...Devletlü vâlidem her nereye murâd ederse safâda
olsunlar. Biz bunda şedâid-i sefer sıkletini çekmedeyüz. Bârî*

406 TSMA, nr. E. 782-24. Muslu Ağaya yazılan başka bir hatt-ı hümayûnda da ağa-
nın harem idaresine dikkat etmesi, aksi halde bütün aksaklıkların hesabının
kendisine sorulacağı ifade edilir (TSMA, nr. E. 782-24-12).

407 TSMA, nr. E. 527-67.

ol dahi bir bucakda oturup kasâvet çekmesün, gönül hoşluğu ile bize duâ etsün...”⁴⁰⁸.

IV. Mehmed, Abbas Ağa'ya başka hatt-ı hümayûnlar da gönderdi⁴⁰⁹. Bu hatlardan anlaşıldığına göre padişahın İstanbul ve Edirne'den uzak olduğu dönemde Abbas Ağa devlet işlerinde önemli vazifeler ifa etmiştir⁴¹⁰. Nitekim bir hatt-ı hümayûnun da IV. Mehmed, İstanbul ahvali ve idaresi hakkında darüssaade ağasının vazifesine dair şunları kaydeder: “*Sen ki dârü's-saâdetim ağası olan Abbâs Ağasın. Hatt-ı hümayûn-ı saâdet-makrûnumuz vusûlünde ma'lûmun olsun ki, rikâb-ı kâm-yâbıma gönderdiğün telhîsinde her ne ki arz u ilâm eyledinse cümle ma'lûm-ı şerîfim olmuştur. Ber-hurdâr olasın! Göreyim seni nice hıdmetine mukayyed olursan ba'de'l-yevm dahi her bâr telhîsini eksik etmeyüp ol tarafın ahvâlini rikâb-ı devlet-mâyeme bildirmeden hâlî olmayasın. Tamâm sadâkat ve istikamet ile hizmetin bildirecek zamândır ve ol cânibde kaimmakam olan Yusuf Paşa'nın zabt u rabt umûrunda olan hareket ve sükkânâtı ne keyfiyetlerdir? Evvelki gibi yine müsâmaha üzere midir? Yohsa şimdi vâlîde-i muhterem ol tarafa varmağla zabt u rabta daha ziyâde te-kayyüd üzere midir? Yohsa hemân kemâfî'l-evvel ihmâl üzere*

408 TSMA, nr. E. 782-4.

409 IV. Mehmed'in Abbas Ağa'ya gönderdiği hatt-ı hümayûnlar için bk. TSMA, nr. E. 527/67-90; nr. E. 781/3-6, 8-12, 14-24, 26-37; nr. E. 782/1-4, 6, 6/1-7, 8-23, 24/3-5; Bu hatt-ı hümayûnlarda padişahın darüssaade ağasından özel taleplerine dair de bilgi bulmak mümkündür. Bu minvalde Vani Mehmed Efendi'nin tefsir derslerine katılmayı seven IV. Mehmed'in, Abbas Ağa'dan istediği tefsir kitabı için bk. TSMA, nr. E. 527-72. Yine bu anlamda *Nişancı Tarihi*'ne dair şu hattı ilginçtir: “*Nişancı Târihi* demekle meşhûr tabakat-ı memâlik nâmında bir kitâb vardır. Bir nüsha-i mahsûsasın bulup rikâb-ı hümayûnuma gönderesin. Ekseri iki cildde bulunup, ammâ sen cild-i vâhidde bir gezide nüsha tedârük edesin” (TSMA, nr. 527-75). IV. Mehmed'in 13 ş 1078 (28 Ocak 1668) tarihli Abbas Ağa'ya gönderdiği ve valide sultana verilecek paraya dair emrini ihtiva eden hatt-ı hümayûnu için bk. TSMA, nr. D. 2352/77.

410 Bazı tayin ve tevcihlerde Abbas Ağa'nın etkisi için bk. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 290.

midir? Her ne minvâl üzere ise vuku'ü üzere hakkıyla rikâb-ı hümâyûnuma bildirsin..."⁴¹¹.

Yine başka bir hatt-ı hümâyûnunda Abbas Ağa'ya valide sultan, haseki sultan ve "çiğerköşesi" Şehzade Mustafa ile ilgili kendisine bilgi göndermemesine kızar ve bunlara dair kendisine bilgi verilmesini ister⁴¹².

Osmanlı kaynaklarında valide sultanın oğlundan neden bu kadar uzun süre ayrı kalmak istediğine dair bir bilgi verilmeyiz, ancak Batı kaynaklarında bu hususla ilgili olarak birçok spekülâtif haberlere yer verilir. Bu minvalde Ricaut ve Fransa Elçisi Nointel⁴¹³ özellikle bir hususu tebarüz ettirirler. Bu kaynaklara göre valide sultan ile padişahın yaklaşık dört sene ayrı kalmasının sebebi IV. Mehmed'in kardeşlerini öldürtmek istemesiydi.

Ricaut'un yazdıklarına göre, IV. Mehmed artık dört yaşına gelen ve hâlâ tek erkek evladı olan⁴¹⁴ Şehzade Mustafa'ya aşırı derecede düşküncüydü. Ricaut'un anlatımıyla, "*Padişahın küçük oğlu şimdi oynamaya ve konuşmaya başlamıştı. Padişah ona çok düşkün olmaya başladı ve diğer bütün kadınlardan ayırdığı ve olağanüstü bir kibarlık gösterdiği haseki sultanın gelirlerini ve onun maiyetindekilerin sayısını arttırdı. Onun tacını altından yaptırttı ve ona olan sevgisini gösterecek diğer hareketlerden de geri kalmadı. Haseki sultan da ona olan eşit sevgisini gösterecek hiçbir nezaket hareketinden imtina etmedi*"⁴¹⁵.

411 TSMA, nr. E. 527-73.

412 TSMA, nr. E. 781-29.

413 Marquis de Nointel, 1670-1679 yılları arasında İstanbul'da Fransa elçisi olarak görev yaptı.

414 IV. Mehmed'in ikinci oğlu Şehzade Ahmed, 31 Aralık 1672'de dünyaya gelecektir (Münir Aktepe, "Ahmed III", *DİA*, II, 34.

415 Paul Ricaut, *The Turkish History*, II, 162.

IV. Mehmed'in Şehzade Mustafa'ya aşırı ilgi göstermesine mukabil kardeşleri Şehzade Süleyman, Şehzade Ahmed ve Şehzade Selim'e karşı tutumu giderek sertleşti⁴¹⁶. Zaten tahtın muhtemel adayı olmaları hasebiyle sıkı bir gözetim altında tutulan şehzadelere padişah karşısında Turhan Sultan sahip çıktı. Padişahın kötü düşüncelerinden korumak adına şehzadeleri de gittiği yerlere götürüyordu. Buna mukabil IV. Mehmed'in 1668'de Kandiye seferine katılmasından sonra padişahın şehzadelere dair muamelesi daha da katılaştı. Padişah, 18 Ağustos'ta Edirne'den ayrıldıktan sonra şehzadelerle ilgili radikal bir karar aldı. Ricaut, gelişmeleri şu şekilde anlatır: *"Padişah Edirne'den şimdi sıkılmış olarak Kandiye'ye daha yakın olmak ve savaşın bütün gerekliliklerini ve erzakı temin etmeye hazır olabilmek için sarayını Yenişehir'e ve hanımları da İstanbul'a gönderdi. Erkek ve kız kardeşlerini de şahsı kadar onlara bakmaya söz veren valide sultana emanet etti... Kandiye'deki uzun gecikmeleri ve kötü başarıyı ve hükümetteki hataları düşünen padişah kullarının şahsından nefret etmeye başladığını ve değişiklik istediğini düşündü. Bahar yaklaşırken inzivaya çekildi. Yenişehir'den on beş saat uzaklıkta güzel bir dağa yerleşti. Orada İstanbul'daki kardeşlerinden birinin halk tarafından imparatorluk tahtına geçirileceği şüphesi onu tekrar rahatsız etti. Derhâl hayal edilebileceği kadar gizli bir şekilde kardeşlerini gözetiminde tutan annesine kardeşlerinin kellelerini teslim etmesini istedi. Fakat valide sultan bu ölümcül emri alır almaz öylesine büyük*

416 Hammer, Şehzade Mustafa doğduktan sonra IV. Mehmed'in kardeşleri Şehzade Süleyman ve Ahmed'i öldürmek istediğini, ancak şeyhülislâmın karşı çıkması üzerine bu tasavvurundan vazgeçtiğini kaydeder (*Büyük Osmanlı Tarihi*, VI, 168). 1665'te Edirne'ye gelen Avusturya Elçisi Walter Leslie de IV. Mehmed'in şehzadeleri öldürmek istediğini; fakat Turhan Sultan ile şeyhülislâmın buna mani olduklarını rapor etmiştir (Özgür Kolçak, "Habsburg Elçisi Walter Leslie'nin Osmanlı Devlet Yapısına Dair Gözlemleri (1665)", *Tarih Dergisi*, sayı: 54 (İstanbul 2012), s. 84).

bir öfkeyle titredi ki kâğıdı bile elinde zor tutuyordu. Bu şekilde yeniçeri ağasına durumu bildirdi ve onun yardım ve korumasını istedi. Genç şehzadeleri korumak için bütün yeniçeriler onun kararını yürekten kabul ederek ne onu ne de onun koruduğu canları terketmeyeceklerini söylediler. Bu dedikodu derhâl İstanbul içinde yayıldı ve İstanbul halkı da şehirlerinin genç şehzadelerin hayatta kalması dışında asla başkent olamayacağını görünce kısa süre içerisinde iyi bir şekilde donanmış 40 bin adam Okmeydanı'nda toplandı ve genel amacın gücüne güvenerek hükümete karşı muhalif konuşmalar yaptılar ve gürültülü bir şekilde değişiklik isteklerini belirttiler. Fakat bu kargaşa başladığı gibi bitti ve kendi hesaplarına göre hareket eden başı dönmüş insanlar derhâl sessizleştiler. Sultan da bu olayı duydu ve isyanın önemli liderlerinin halkın bilgisi olmadan başının kesilmesi ve diğerlerinin de sürgün edilmesi emrini verdi... Daha önce nasıl sultanın kardeşlerine karşı olan girişimlerinde başarısız olduğundan bahsetmiştik. Fakat şimdi en tehlikeli yeniçeriler İstanbul'dan ayrılırken hâlâ eski sarayda kalan şehzadelere yeni bir girişimde bulunmanın uygun olduğuna karar verdi. Bu da Eylül ayının ikisinde cömert kardeşinin gönderdiği zehri iki kardeşin en büyüğü Şehzade Orhan⁴¹⁷ içerek öldü. Fakat

417 Ricaut, başka bir eserinde de Sultan İbrahim'in Şehzade Süleyman, Bayezid ve Orhan adlı oğullarından bahseder. Müellif ayrıca Bayezid ile Orhan'ın annesinin eserini yazdığı dönemde Eski Saray'da bulunduğunu ifade eder (*Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi*, s. 60). Dimitri Kantemir ise Sultan İbrahim'in oğullarına dair şu bilgileri verir: "H. 1054 yılında dünyaya gelen Selim'le Osman, H. 1056 yılında doğmuş olan Mehmed, Ahmed, Süleyman, Murad ve Cihangir; H. 1058'de dünyaya gelen Bayezid ve Orhan. Bunlardan üçü, yani Mehmed, Süleyman ve Ahmed tahta geçer, öbür altısı ise çok genç yaşta ölürler" (*Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, cilt: 2, çev. Özdemir Çobanoğlu, Ankara 1979, s. 167) Alderson da Sultan İbrahim'in Orhan adında bir oğlu olduğunu kaydeder ve ölüm tarihi olarak 1650'yi verir (Anthony Dolphin Alderson, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı*, yay. haz. Mustafa Armağan, terc. Şefaettin Severcan, trsz., s. 258). Ahmed Refik [Altınay], Şehzade Orhan'ın Sultan İbrahim'in eşi Telli Haseki'nin oğlu olduğunu ve şehza-

bazıları onun yayın kirişiyile öldürüldüğünü ve boynuna kiriş geçirilmeden hançeriyle bir cellâdı öldürdüğünü söyler. Kendisi yakışıklı ve güçlü bir şehzadeydi ve bunu yapması için sultana tavsiye verenlere halk binlerce lanet ve hakaret yağdırarak onun ölümüne çok üzüldü”⁴¹⁸.

Fransa Elçisi Nointel de mektuplarında Turhan Sultan’ın şehzadeleri IV. Mehmed’in kötü düşüncelerinden muhafaza etmek için neler yaptığını, biraz da gizem katarak şu şekilde rapor eder: *“Ta orada, padişahın, harplerle av eğlentileri arasında nihayet kalmağa rıza gösterdiği Büyük Saray’ın duvarları arkasında bir aile faciası cereyan etmektedir ki, bu onun saltanatı boyunca devam edecektir. Hükümdarın etrafındakilerin düşündüğü en büyük mesele Padişah’ın kardeşlerini öldürüp öldürmeyeceği idi. Müşavirlerinden birçoğu kendisine bu geleneği hatırlatıyor, tahtın istikrarı ve kendi kudretinin bakası için elzem gördükleri kardeş öldürme taammülüne onu teşvik ediyorlardı. Bir yandan da belli başlı askerî şefler saltanatı bulunan bu müstebitin icraatına karşı kendilerini emniyet altına almak ve onu muhtemel haleflerinin korkusu altında bulundurmak üzere genç şehzadeleri muhafaza için Valide Sultan’a tevdi ediyorlar, ellerindeki bu teminatı zayıf etmek istemiyorlardı. Haber verilmeden ani olarak ve münasip zamanı seçerek hareket olunması bilinmek de bunlar birden bire bir emrivaki karşısında bırakılmazlarsa kendilerinden korkulabilirdi; fakat onların şüphelerini gidermek de zor bir işti; Daima tetik üzerinde bulunan teyakkuzları genç şehzadeleri emniyette tutmak ve hiç olmazsa onların hayatlarını biraz daha uzatmak hususunda Valide Sultan’a medar oluyordu.*

denin Sultan İbrahim’in tahttan indirilmesinden altı ay sonra öldüğünü ileri sürer (*Kadınlar Saltanatı*, s. 141. Ayrıca bk. M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 62).

418 Paul Ricaut, *The Turkish History*, II, 182, 185, 199.

Lâkin bir üvey annenin, kendisinden evvelki kadın tarafından doğurulan çocuklara karşı gösterdiği derin alâka nasıl izah edilebilir? Bir rivayete göre Valide Sultan şehzadelerin en büyüğüne karşı ana ihtimamına benzeyen bir duygudan güya daha kuvvetli bir his duyarmış. Ona gösterdiği bin bir ihtimam sevgilisinden ayrılmak üzere olan bir kadının şefkatine hakikatte de pek benziyordu... Bu suretle Padişahla anası arasında hile ve sessiz bir inadın doğurduğu sinsî ve müzmin bir mücadele sürüp giderdi.

Valide Sultan'a düşen iş, ihtimal ki ölümle neticelenecek bir temasa meydan vermemek için, şehzadelerle birlikte ancak Padişah'ın bulunmadığı bir yerde oturmaktan ibaretti. Padişah Edirne'de oturdukça, beriki oraya korkudan titreye titreye ancak pek nadir olarak gelirdi. Şimdi ise Padişah gene İstanbul'un efendisi olunca Valide Sultan bu sefer Edirne'de oturmak için bin bir cazip sebep buluyor ve o şehri her hangi bir diğerine tercih ettiğini söylüyordu. Valide Sultan aldığı kati bir emir üzerine geri dönmeğe mecbur kalınca, bu yolculuk için lüzumlu tedbirler ittihaz eder, yanına emin kimseler alır, İstanbul'da Saray'ın dışında hususî bir ikametgâh temin olunmasını isterdi. Birçok kereler felâket evvelinden haber verilir, bildirilir yaklaştığı ihbar olunur ve çoğunda Valide Sultan'ın mahareti bunun bertaraf ederek Osmanlılardaki bu facianın vücut bulmasını geriye atarak seyircinin heyecanını uzatırdı⁴¹⁹.

Avrupalı müelliflerin biraz da hayal mahsulü bilgiler ekleyerek okuyucularının ilgilerini çekmek için süsledikleri şehzadelerle ilgili IV. Mehmed'in tasavvurları tamamen uydurma değildi. Bu minvalde Türk kaynaklarında da önemli bilgiler verilir. Mesela 1669'da IV. Mehmed, Girit Seferi'nde iken

419 Albert Vandal, *Marquis de Nointelle'in seyahatleri (1670-1680)*, çev. Hikmet Ge-ray, TTK Kütüphanesi, çev. nr. 31.

İstanbul'da şehzadelerle ilgili farklı söylentilerin dolaştığı kaydedilmektedir. Özellikle Evliyâ Çelebi'nin ve Silahdar'ın kaydettiğine göre padişahın İstanbul'da olmamasını fırsat bilen bazı kişiler şehzadelere dair farklı tasavvurlar içine girmiş ve bu durum padişahı rahatsız etmiş ve sultan, İstanbul'u daha iyi kontrol etmek adına Yeniçeri Ağası Vezir Arnavud İbrahim Paşa'yı İstanbul kaymakamı tayin etmişti⁴²⁰. Evliyâ Çelebi'nin anlatımıyla, "*Meğer İslâmbol'da şehzâdeler bahânesi ile bir azîm fetret [ü] güft-gûy olup cümle ehl-i hıref ve ehl-i sûk Atmeydânı'nda cem'iiyet-i kübrâ edüp, 'Biz şehzâdeleri katl etdirmeyüp Vâlîde Sultân'a Allâh emâneti veririz' deyüp gulû-yı âmlar edüp güc-ile ehl-i [e]snâfi tepiş etdiklerinde İslâmbol'u zabr [u] rabt için yeniçeri ağasını kâ'imakâmlığa da'vet*" ettiler⁴²¹.

420 Bu hususla ilgili IV. Mehmed'in Darüssaade Ağası Abbas Ağa'ya gönderdiği hatt-ı hümayûn şu şekildedir: "*Sen ki dârûs-saâdetim ağası olan Abbâs Ağa'sın. Hatt-ı hümayûn-ı saâdet-makrûnum vusûlünde ma'lûmun olsun ki hâlâ rikâb-ı kâm-yâb-ı mülûkâneme gönderdiğin telhisinde her ne ki arz u i'lâm eyledinse cümle karîn-i ilm-i âlem-şümûl-ı husrevânem olmuştur. Berhudâr olasin ve Girit'de ordu-yı hümayûnumda yeniçeri ağası olan vezirim İbrâhîm Paşa kulumu huzur-ı hümayûnuma getirüp kaftân giydürüp İstanbul'a kaimmakam nasb etmişimdir. Şöyle bilesin. Kendüden hidmet ümid olunur. Lâkin sen dahi göz ve kulak tutup ahvâlî memûr olduğun üzere hidemât-ı aliyyemin kemâyenbagi edâsında ihtimâm-ı tâm edüp dâimâ rızâ-yı şerif-i pâdişâhânem tahsiline sa'y edesin*" (TSMA, nr. E. 782-8).

421 Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, VIII, 193-194; Silahdar, Zeyl-i Fezleke, s. 524. Ayrıca bk. Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 322. Avusturya Elçisi Walter Leslie de, bir raporunda IV. Mehmed'e karşı 1664 Kasım ve Aralık'ta padişah aleyhine bir isyanın neredeyse patlak vereceğini kaydeder ve sultanın tahttan indirilerek, yerine genç kardeşinin geçirilmesinin dahi düşünüldüğünü belirtir (Özgür Kolçak, "Habsburg Elçisi Walter Leslie'nin Osmanlı Devlet Yapısına Dair Gözlemleri (1665)", s. 84-85). Bu minvalde Turhan Sultan'ın neden padişahı ayrılarak İstanbul'a gittiğine dair Hammer de, herhangi bir kaynak göstermeden, ancak Millio'dan naklettiği anlaşılan, bazı açılardan yanlış olan şu önemli bilgileri verir: "*Aslen Rus veya Lehistanlı olan ve vaktiyle Tarhan Sultan diye isimlendirilen Valide Sultan, diğer iki oğlunun hayatını büyüğü için feda etmek istemeyerek Sultan Mehmed'in evhamlı siyasetine karşı onları korumakla, analık vazifesini ifa ediyordu. İhtiyatlı bir hareket olarak sarayda bunları muhafaza etmekte olduğu odaya, kendi odasından geçilmedikçe gidilmezdi. Bununla*

Kaynaklara yansıdığı kadarıyla IV. Mehmed, İstanbul'da bir isyana kalkışılacağını önceden haber almış ve bu yüzden bazı hazırlıklar yapmıştı. Bu minvalde bostancıbaşı ve İstanbul Kaymakamı Yusuf Paşa'ya şehrin asayişine dikkat etmelerine yönelik emirler göndermiş⁴²² ve bu hususta Darüssaade Ağası Abbas Ağayı'da uyararak, gelişmelere dair kendisini bilgilendirmesini istemişti⁴²³. Buna mukabil bu hazırlıklar isyanı engellemek için yeterli olmadı.

İstanbul'daki isyan teşebbüsüne dair Darüssaade Ağası Abbas Ağa, IV. Mehmed'e gönderdiği bir telhiste gerekli bilgileri verdi. Bu minvalde Galatasaray'ndaki içoğlanlarının ve ehl-i sukun şehirde isyana teşebbüs ettiği, ancak bu teşebbüsün etkisiz hâle getirildiği bilgileri verildi. Bunun üzerine padişah da Abbas Ağa'ya isyana teşebbüs edenlerin tedib edilmeleri;

beraber, bir gece Padişah, elinde bir hançer, validesinin dairesine girdi: Beklemekte olan iki cariye seslerini yükseltmeye cesaret edemeyerek Valide Sultan'ı hareketleriyle uyandırdılar. Valide Sultan derhal kalkar, Padişahın kolunu tutar ve evvela kendisini öldürmesini söyler. Bunun üzerine Sultan Mehmed kardeş katilliği tasavvurundan vazgeçmeye mecbur olur fakat iki cariye icraatına mani olduklarından asılırlar. Valide Sultan ile Haseki'nin İstanbul'a gidişleri bu teşebbüsten sonra olmuştur. Valide, oğlunun tasavvur ettiği kardeş katilliğine alet olabilecek olan musahib paşa ile yalnız bulunmaktan çekindiği için, bu seyahatte kaymakam ve müftü ile kazaskerlerin beraber bulunmaları arzusunda bulunmuştur" (Büyük Osmanlı Tarihi, VI, 201).

422 Bostancıbaşıya gönderilen ve oldukça sert bir üslubu olan hatt-ı hümayûn için bk. TSMA, nr. E. 782-25.

423 TSMA, nr. E. 781-37. Çetroz adlı menzile gelindiğinde IV. Mehmed, Darüssaade Ağası Abbas Ağa'ya şöyle bir hatt-ı hümayûn gönderdi: "*Sen ki dârûs-sââdetim ağası olan Abbâs Ağa'sın hatt-ı hümayûn-ı saâdet-makrûnum vusûlünde ma'lûmun olsun ki hâlâ ol cânibde vezîrim Kaimmakam Yusuf Paşaya ve bostancıbaşıya tehdid ve tenbih üzere hatt-ı şerifler göndermişimdir. Tâ ki zabt u rabt umurunda bezl-i maddûr edüp ihmâl ve müsamahadan ictinâb edeler. Sen dahi ol tarafın ahvâlini rikâb-ı mülûkâneme arz u telhisden hâlî olmayup dâimâ rızâ-yı pâdişâhânem tahsiliyle tekayyüd edesin. Hâlâ cenâb-ı celâlet-meâbım dahi Çetroz nâm menzilde zarb-ı hıyâm-ı husrevânî edüp Yenişehrê karib olmuştur. Hemân devâm-ı devlet-i aliyyeme du'âda olasın". IV. Mehmed, Çetroz'a 26 Rebiülahir 1079/3 Ekim 1668'de geldiğine göre (Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 304), hatt-ı hümayûnda bu tarihte yazılmış olmalıdır.*

isyanın arkasında içoğlanlarının ağalarının bulunma ihtimaline karşılık ağalar hakkında tetkikat başlatılması gerektiği; isyan girişiminin şehirdeki askerin azalmasından kaynaklandığı fakat şimdi sefer devam ederken şehre asker sevk etmenin mümkün olmadığı; isyan girişimini tetkik etmek üzere Vezir Mehmed Paşa'nın görevlendirildiği, isyanda Abbas Ağa'nın bir kusuru bulunmadığı ve bundan sonra böyle bir teşebbüs olursa buna muamelenin daha şedit olacağı yönünde bir hatt-ı hümayûn gönderdi⁴²⁴.

Padişahın hatt-ı hümayûnu İstanbul'a ulaştığında başta Darüssaade Ağası Abbas Ağa olmak üzere, şehir kaymakamı ve bostancıbaşı isyanı teşvik edenleri yakalamak üzere harekete geçti. Kısa sürede isyanı tetikleyenler yakalandı ve bunlara gerekli cezalar verildi. Bunun üzerine Abbas Ağa, son gelişmelere dair gönderdiği bir telhisle padişahı bilgilendirdi. İstanbul'daki gelişmelere dair Turhan Sultan da IV. Mehmed'i gönderdiği mektuplarla haberdar etti⁴²⁵.

IV. Mehmed'in İstanbul'da kendisi aleyhinde olacak şekilde şehzadeler hakkında bazı tasavvurların hayata geçirilmek istendiğini haber almasını ve haremdeki dengeleri yakından takip etmesini sağlayanlardan biri şüphesiz Haseki Gülnuş Emetullah Sultan'dı. Zira Emetullah Sultan, ilginç bir şekilde Turhan Sultan ile birlikte İstanbul'da bulunmasına rağmen 1668 Aralık'ında Yenişehir'de ordugâh kurduran IV. Mehmed'in yanına gitmek üzere yola çıkmış ve haseki sultanı getirmek üzere Vezir Yusuf Paşa görevlendirilmişti⁴²⁶. Gülnuş Emetullah Sultan'ın

424 TSMA, nr. 781-26. Bu minvalde yine Abbas Ağa'ya gönderilen bir hatt-ı hümayûnda şunlar kaydedilir: "*İstanbul'da bâ'is-i ihtilâl olan sâ'y-ı ifsâd mel'lûnları bulup haklarından gelmek için kaimmakam paşaya ve yeniçeri ağası kaimmakamına hitâben hatt-ı hümayûn gönderilmiştir*" (TSMA, nr. E. 782-21).

425 TSMA, nr. E. 782-1.

426 Abdurrahman Abdi Paşa *Vekâyi'-nâmesi*, s. 311-312. Haseki sultanın güvenli bir şekilde Yenişehir'e gönderilmesine dair IV. Mehmed'in Darüssaade Ağası Abbas

Yenişehir'e gelmesinden sonra 1669 Mayıs'ında İstanbul kaymakamının azledilerek yerine Yeniçeri Ağası Vezir İbrahim Paşa'nın tayin edilmesi tesadüf olmasa gerektir. Bütün bunlar Turhan Sultan ile Gülnuş Sultan arasının bozulduğu izlemi verir. Nitekim dönemin İstanbul'daki Venedik Balyosu Giovanni Morosini di Alvise'nin raporlarında valide sultan ile haseki sultanın arasının bozuk olduğuna dair şu bilgiler verilir: *"Kraliçe [haseki sultan], Kandiye Krallığı'nda doğmuştur ve diğerleri ile birlikte saraya getirilmiştir. Diğer kadınlar arasında, sarayda, ilk gebe kalıp bugünkü yüksek mevkie erişme şansını yakalamıştır. Okuduğum bütün raporlarda onun vasat bir güzelliğe ve epey kuvvetli bir karaktere sahip olduğu bilgisi mevcuttur. Ana kraliçe [valide sultan] ise 60 yaşındadır ve kraliçeyi kıskanmaktadır. Kraliçe ve ana kraliçe, vezirin mutlak gücünü kendi becerileri ile yönetmektedirler. Yalnızca bu hususta ikisi de aynı şekilde hareket ediyorlar..."*⁴²⁷. Turhan Sultan ile Gülnuş Emetullah Sultan'ın arasında güç mücadelesi yaşandığına dair bir sonraki Venedik Balyosu Pietro Civrano da şu yönde bilgi verir: *"Valide sultan, yönetimde önemli bir yere sahiptir. Kendisi 62 yaşında olacaktır. Siyasî işlerin idaresinde büyük tecrübeye ve yüce ruha sahiptir. Valide ve padişahın eşi arasında kıskançlık vardır. Her ikisi de padişahın kolay ruhunu yönetmeye çalışırlar. Her iki sultan da arzularını sadrazamın çok istenilen çöküşü hususunda birleştiriyorlar. Valide sultan, oğlundan daima hürmet görmesine rağmen, iki senedir padişahın eşinin uğraşları üstün geliyor"*⁴²⁸.

Gülnuş Emetullah Sultan, Şehzade Mustafa yanında olduğu halde 1668 Aralık'ında Yenişehir'e geldi ve 1669 Kasım'ına

Ağa'ya yazdığı hatt-ı hümayûn için bk. TSMA, nr. E. 527-74.

427 Barozzi-Berchet, *Turchia*, II, 205-206.

428 Barozzi-Berchet, *Turchia*, II, 257.

kadar da burada kaldı. Bu süre zarfında Şehzade Mustafa'ya bed-i besmele töreni icra edildi ve bu vesileyle şehzadenin başına murassa bir sorguç takıldı⁴²⁹. Ayrıca padişah ve haseki sultan Yenişehir'de iken bir salgın hastalık başgösterdi. IV. Mehmed de hastalandı. Fakat birkaç gün sonra uygulanan tedaviyle iyileşti⁴³⁰.

IV. Mehmed, Yenişehir'de ve Eğriboz'da iken, İstanbul'daki hareketlilik sebebiyle olsa gerek, şehrin idaresinin sıkı tutulmasına önem verdi. Nitekim Darüssaade Ağası Abbas Ağa'ya gönderdiği bir hatt-ı hümayûnunda, *"Hâliyâ devlet ve sa'âdetle Yenişehr'den Eğriboz taraflarına teveccüh-i hümayûn olmuştur. Âsitâne-i sa'âdet-medârımdan dahi ziyâde dûr olmağın eger sarây-ı âmîremdir ve eger sâir taraflardır boş komayup mûceb-i keder-i tab'-ı hümayûnum olan eşyâdan ziyâdesiyle hazer üzere olasın. Bu ana gelince cümle hidmetin huzûr-ı hümayûn-ı pâdişâhânemde meşkûr olmuştur. Ber-hurdâr olasın! Devletlü vâlidem sultân hazretlerine dahi Eşkelehör nâm menzilde hatt-ı hümayûnum tahrîr olunup ma'an gönderilmiştir..."*⁴³¹. Sultan, payitahttaki gelişmeleri yalnızca darüssaade ağası vasıtasıyla kontrol etmiyordu. Bunu yanında bazen gizlice yakınlarından bazılarını da görevlendiriyordu.

429 Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 323-324; Silahdar, Zeyl-i Fezleke, s. 572-573.

430 Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 318. Bir hatt-ı hümayûnda musahiblerin de hastalandığı kaydedilir (Bk. TSMA, nr. E. 527-78).

431 TSMA, nr. E. 527-78. Bu hatt-ı hümayûn 3 Ekim 1669'dan hemensonra kaleme alınmış olmalıdır. Zira IV. Mehmed, belirtilen tarihte Eğriboz'a hareket etti (Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 330). Ayrıca hatt-ı hümayûnda "Eşkelehör"da iken Turhan Sultan'a da bir hatt-ı hümayûn gönderildiği kaydedilmiştir. Valide sultana gönderilen hat da 1669 Nisan'ında kaleme alınmış olmalıdır. Nitekim IV. Mehmed, Abdurrahman Abdi Paşa'nın "Lasbehor" olarak kaydettiği menzile 5 Nisan 1669'da ulaşmıştır (Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 320). IV. Mehmed, başka hatt-ı hümayûnlarında da İstanbul ve Harem ahvali hususunda Darüssaade Ağası Abbas Ağa'nın dikkatli olmasını emreder. Buna dair bk. TSMA, nr. E. 781/3-4.

Nitekim Abbas Ağa'ya yazdığı bir hatt-ı hümayûnunda, “*Ol tarafın ahvâlini tefahhus için ber-vech-i mahsûs musâhib gön-derilmiştir*”⁴³² diyerek bunu haber veriyordu.

IV. Mehmed, Yenişehir'de iken İstanbul'un idaresinin sıkı tutulmasını istemekte haksız da sayılmazdı. Zira padişahın yokluğunu fırsat bilenler şehirde ardı ardına yangınlar çıkartıyorlardı⁴³³. Bu minvalde padişah bir hatt-ı hümayûnunda şu yönde bilgiler verir: “*Hâliyâ Âsitâne-i devletimde birbiri akibince iki üç def'a harîk vâkî' olmak eyü alâmet değildir. Şehre böyle ale't-tevâlî ihrâk isâbet etmek eşirrâ ve harâm-zâde fesâdı olmak ihtimâlidir. İmdi bu husûsun mebdei ne yüzden vücûd bulmuştur ve ne tarîk ile harîk isâbet etmiştir fi'l-vâkî' harâm-zâde işi midir nihânîce tecessüs edüp bu bâbda her ne ki işitdik ve müşâhede etdik ise ve ba'de'l-yevm dahi ne yüzden müşâhede eder isek vuku'u üzere rikâb-ı kâmyâbıma arz u i'lâm edesin...*”⁴³⁴. Padişahın bu fermânı üzerine geniş çaplı bir soruşturma başlatıldı ve yangınlarda dahli olduğu tahmin edilen kişiler cezalandırıldı⁴³⁵.

IV. Mehmed ve Turhan Sultan

Haseki Gülnuş Emetullah Sultan ile Şehzade Mustafa'nın 1668'de diğer harem mensuplarından ve Turhan Sultan'dan ayrılarak Yenişehir'e gitmelerinde İstanbul'daki yangınların ve daha da önemlisi salgın hastalığın da etkisi olmalıdır. Nitekim IV. Mehmed'in bir hatt-ı hümayûnunda, “*Sen ki dârü's-saâde*

432 TSMA, nr. E. 781-3.

433 1668 ve 1669'da İstanbul'da çıkan yangınlar için bk. Hrand D. Anderasyan, “Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi”, s. 76-77.

434 TSMA, nr. E. 781-30. Darüssaade Ağası Abbas Ağa'nın IV. Mehmed'e İstanbul'daki yangınlara dair gönderdiği bir telhisin muhtevası için bk. TSMA, nr. 782-9.

435 Bu hususta Darüssaade Ağası Abbas Ağa'nın IV. Mehmed'e gönderdiği telhis ve telhise verilen cevap için bk. TSMA, nr. E. 781-31.

ağasısın. Mustafa Ağa ile telhîsin gelüp oranın ahvâlin bildir-
mişsin. Ma'lûmum oldu. Velâkin Yusûf Ağa'nın mektûbunda
işâret etmiş ki Enderun [ve] Birun'da hastalık var. Oranın ah-
vâli ırz [u] nâmûs-ı devletim lâıyk olduğu vech üzere göre-
sün. Ben de orada olmadukdan sonra bahçelerde olmak çok-
luk münâsib ağtetimiz ammâ çâre nedir? Ol bir sırf muvaşşah
hastalıktır, rahatlıkları gider. Vâlidem ve sultân ve ciğer-kö-
şem Allah'a emânet virdim. Mümkün olursa Tersane Bağçe-
si'nde eglensünler. Üsküdar depesünde a'lâdır, deniz aşuru
bir mikdâr... görünür. Ol tarafın ahvâlin sana sipâriş etmi-
şimdir ve hem şimdilik ondasın, oranın ahvâlin benden eyü
bilürsün. Mâdemki pek hastalık ola sarâyda kalsunlar ve ..
hem benim hasretliğim hem muvahhaş maraz olmak benim
lalam hatt-ı şerîfim vusûlünde göresin, mülâhaza edesin, beş
on câriyeleriyle Sultân Vâlidem ve Mustafa'yı.... Böyle şeylere
fermâna muhtâc etmeyesin. Zîrâ hasbe'l-iktizâdır. Ben hatt
etmem. Taşrada olduklarına amma... perîşânlığı var. Ma'ku-
lüyle göresin. Cevâb eglendirmeyüp ne yola görürsen bildir-
mek iktizâ edüp, pek nâ-çâr kalursan hattımı vâlideme göste-
resün. Bu tarafda öyle haber olmayup, tedârük-i mühimmât-ı
sefere çalışıyoruz. Bu ayın evâhîrine kalmayup hareket olu-
nur"⁴³⁶ denilmektedir. Bu hattan da anlaşıldığı üzere 1668'de
Topkapı Sarayı'nda büyük bir salgın hastalık başgösterdi. Bu
yüzden harem halkının saraydan uzaklaştırılmasının salgına
karşı iyi geleceğı düşüncesiyle Tersane Bahçesi veya Üsküdar'a
taşınması uygun görüldü. IV. Mehmed'in de bunu onaylaması
üzerine Turhan Sultan ve diğeri harem halkı Üsküdar'a nakle-
dildi⁴³⁷. Buna mukabil salgına valide sultan da yakalandı. Zira
padişah, Abbas Ağa'ya gönderdiği bir hatt-ı hümayûnunda, "va-
lidemin inhirâf-ı mîzâcın yazmışsın. Gayet ile elem çekdim.

436 TSMA, nr. 527-79.

437 13 Ekim 1668 tarihli bir belgede Turhan Sultan'ın haseki sultan ile birlikte Üs-
küdar Bahçesi'ne geçtiğine dair bilgi verilir (BOA, İ.SM, nr. 4/286).

*Acib ne ola? İnşaallah bir nesne yokdur! Havaların ... nâşî Mart hava almak gerek. İnşa-Allah bi-avnillâh bir şey yokdur. Hemân ilacıyla tekayyüd edesin*⁴³⁸.

Harem halkının 1668 sonbaharında Üsküdar Bahçesi'ne taşınmasına rağmen salgın hastalık etkisini azaltmayınca, Gülnuş Emetullah Sultan, yanında Şehzade Mustafa olduğu halde, yukarıda da kaydedildiği üzere 1668 Aralık'ında Yenişehir'e getirildi. Haseki sultan, 1669 Kasım'ına kadar, IV. Mehmed de olduğu halde, Yenişehir'de kaldı; 16 Kasım 1669'da ise Selanik'e hareket etti. Haseki sultanı Selanik'e götürme görevi ise padişahın en yakınlarından Musahib Vezir Mustafa Paşa'ya verildi. Gülnuş Emetullah Sultan, 1670 Nisan'ına kadar Selanik'te kaldı ve 25 Nisan 1670'te buradan da ayrıldı ve 21 Mayıs 1670'te Edirne'ye giriş yaptı⁴³⁹. Haseki sultan, 1672'ye kadar Edirne'de kaldı ve bu tarihte padişahla birlikte Lehistan seferine çıktı.

Haseki sultan ve Şehzade Mustafa, Edirne'ye taşınmasına rağmen Turhan Sultan ve diğer harem halkı 1672'ye kadar İstanbul'da kaldı. 1669-1672 yılları arasında Turhan Sultan'ın nelerle meşgul olduğuna dair Türk kaynaklarında fazla bir bilgi yoktur. Buna mukabil valide sultan, IV. Mehmed'den uzak kalmasına rağmen gelişmeleri yakından takip edebiliyordu. Bu minvalde İstanbul kaymakamı, darüssaade ağası ve valide sultan kethüdasına Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'dan gelen bir mektupta IV. Mehmed'le 3 Temmuz 1670'te Temürtaş adlı yerde buluştuğu, sancak-ı şerifi padişaha teslim ettiği ve sultanın 6 Temmuz'da Edirne'ye giriş yaptığı haber verilir⁴⁴⁰.

438 TSMA, nr. E. 782-24.

439 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 337, 340. Haseki sultan Selanik'te iken yapılan harcamaların bir kısmı için bk. BOA, D.BŞM, nr. 424/25.

440 Hamza Konuk, *Vâni Mehmet Efendi'nin Münşeâtı*, s. 194-195; *Mecmua*, İÜ, TY, nr. 3104, vr. 128b. Mektupta belirtilen tarihler kroniklerdeki tarihlerle uyumludur (bk. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 341-342).

Ayrıca IV. Mehmed de gelişmelere ve kendi durumuna dair valide sultana bilgi veriyordu. Bu cümleden olarak 1670 Temmuz'u⁴⁴¹ başlarında Darüssaade Ağası Abbas Ağa'ya gönderdiği bir hatt-ı hümayûnunda şunları yazıyordu: "*Hâliyâ mâh-ı Saferü'l-hayr'ın on yedinci günü devlet [ü] ikbâl ve saâdet-i iclâl ile Edrene sahrâsına duhûl-i hümayûnumu ve Vezîr-i a'zam kulumun gelüp rikâb-ı kâm-yâb-ı husrevâneme şeref-yâb olduğın ve vücûd-ı hümayûnum kemâliyle sıhhat üzere olduğın cümleten devletlü vâlîde-i azizim hazretlerinin ma'lûm-ı saâdetleri olmak için hatt-ı hümayûn-ı inâyet-makrûnum ile i'lâm buyurup hâliyâ musâhibim olan Ahmed Ağa kulum ile irsâl buyurmuşumdur. Vusûlünde gerekdir ki bu husûsu sen dahi tafsîl üzere kendülere i'lâm edesin...*"⁴⁴².

Turhan Sultan'ın İstanbul'da bulunduğu günlerde IV. Mehmed ile de yazışmayı ihmal etmediği bilinmektedir. Nitekim IV. Mehmed'in Darüssaade Ağası Abbas Ağa'ya gönderdiği bir hatt-ı hümayûnunda hem bu hususa hem de valide sultan ile olan diğer hususlara dair şu önemli bilgiler kaydedilir: "*Sen ki dârü's-saâdetim ağası olan Abbâs Ağasın. Hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûnum vusûlünde ma'lûmun olsun ki hâlâ rikâb-ı kâmyâbıma telhîsin gelüp her ne ki arz u i'lâm eyledinse cümle karîn-i ilm-i âlem-şümûl-ı mülûkânem olmuştur. Berhurdâr olasin! Ve saâdetlü vâlîde-i azîzim kendi du'ânâmesinde hemşîrem Gevher Hân Sultân'ın hâmil olduğun i'lâm edüp bir beşik in'âm buyurulmak için tefhîm eylemegin hâlâ ol cânibde Defterdar Mehmed Paşa'ya sipârîş olunmuştur. Tedârik edüp sana teslîm eder. Sen dahi vâlîde-i muhteremime teslîm edersin ve bunu dahi işâret eylemiş*

441 Hatt-ı hümayûnda yalnızca 17 Safer'de Edirne'ye girildiği yazılıdır. Buradan hareketle bu hatt-ı hümayûnun 17 Safer 1081'den (6 Temmuz 1670) hemen sonra yazıldığı anlaşılır. Nitekim IV. Mehmed, belirtilen tarihte Edirne'ye girmişti (Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, s. 342).

442 TSMA, nr. E. 782/6-6.

ki inşaallahu te'âlâ benim hâseki sultânım vaz'-ı haml eyle-
dükde lohusalığına hemşirelerim ve halalarım gelmek için
izn-i hümayûnum sâdır ola. Bi-fazlullah-i melikü'l-mu'în ol
vakt meymenet-i karîn hulûl etdükde mu'tâd üzere gelsünler
ve devâm Devlet-i Aliyyeme du'â kılsunlar. Vâlide-i azîzeme
böylece arz u i'lâm edesin..."⁴⁴³. Yine bu minvalde başka bir
hatt-ı hümayûnunda sultan, Abbas Ağa'ya şunu yazar: "...İmdi
sen dahi devletlü vâlideme Girit ahvâlini vech-i meşrûh üzere
i'lâm edesin. Hemân du'â-yı hayrımızda olsun. Allahu Te'âlâ
an-karîb feth ü zafer müyesser eyleye!"⁴⁴⁴.

Turhan Sultan ile IV. Mehmed arasındaki iletişimi sağla-
mak yalnızca Darüssaade Ağası Abbas Ağa'nın vazifesi değildi.
Bunun yanında Babüssaade Ağası Davud Ağa da bu görevi ifa
ederdi. Nitekim IV. Mehmed, bir hatt-ı hümayûnunda bunu
şu şekilde kaydeder: "...Hâliyâ Bâbü's-sa'âde Ağası olan Dâ-
vud Ağa kulum ba'zı mesâlih iktizâsıyla ol tarafa gönderil-
miştir. Varup vâsıl oldukda yedinde olan hatt-ı hümayûn-ı
sa'âdet-makrûnum ile devletlü ve sa'âdetlü vâlidem sultân
hazretlerine buluşdurasın"⁴⁴⁵. Yine bu anlamda padişahın mu-
sahibi de ikisi arasında iletişimi sağlardı. Bu cümleden ola-
rak IV. Mehmed, başka bir hatt-ı hümayûnunda, "hâlâ vâli-
de-i muhterememi tefakkud için bervech-i mahsûs musâhib
göndermişimdir" denilmektedir⁴⁴⁶.

IV. Mehmed, validesi İstanbul'da bulunduğu süre zarfında
Turhan Sultan'ın işlerini takip etmek üzere Darüssaade Ağası
Abbas Ağa'yı birçok defa görevlendirdi. Nitekim Abbas Ağa'ya
yazdığı bir hatt-ı hümayûnunda, "Ol cânibde sa'âdetlü vâlideme

443 TSMA, nr. E. 527-83. Başka bir hatt-ı hümayûnunda da Turhan Sultan'a muhab-
betnâme gönderdiğini kaydeder (TSMA, nr. E. 528-14).

444 TSMA, nr. E. 781-5. Bu hatt-ı hümayûn sureti üzerine IV. Mehmed, "Hatt-ı
hümayûnum mücebince amel edüp vâlideme söyleyesin" yazar.

445 TSMA, nr. E. 781-10.

446 TSMA, nr. E. 781-11.

teslîm olunacak Boğdan begin kırk kise akçesi şimdiye dek ne aceb teslîm olunmamış? Ol tarafda sen dahi tefakkud edüp hemân teslîm olunmak gerekdir. Lâkin bu âna dek te'hîrine sebep ne olduğun dahi bildiresin. Zîrâ tezkirelerinde teslîm olunmadı deyu işâret etmişler"⁴⁴⁷ denilmektedir. Yine padişahın başka bir hatt-ı hümayûnunda Abbas Ağa'nın harem işlerini takip etmek ve bir anlamda kontrol altında tutmak üzere ifa ettiği işlere şu şekilde temas edilir: "*Husûsâ harem-i şerîfim cânibleri fermânım üzere hareket ve rikâb-ı hümayûnuma toğrı müsâra'at etdiklerini ilâmından dahi mahzûz olmuşumdur. Fîmâ-ba'd dahi ilâm-ı ahvâlden hâli olmayup rîzâ-yı yümn-i iktizâ-yı husrevânem tahsîline sa'y edesin*"⁴⁴⁸.

Turhan Sultan'ın 1669-1672 yılları arasında İstanbul'daki hayatıyla ilgili Fransa Elçisi Nointel'in mektuplarında ve Galland'ın günlüğünde önemli bilgiler bulmak mümkündür. Bu minvalde Nointel, 22 Ekim 1670'te İstanbul'a girerken padişah başkentte olmadığı için Topkapı Sarayı'nın önünden geçerken yapması gereken topla atış selamlamasını yerine getirmedi. Bu yüzden şehirde büyük bir infiale sebep oldu. Turhan Sultan meselenin daha fazla büyümemesi ve padişahın şanına hâlel gelmemesi için farklı bir çözüm yolu buldu. Buna göre Nointel'i getiren gemi sanki padişah İstanbul'daymışçasına top atarak sarayı selamlayacaktı. Nointel, 6 Kasım 1670 tarihli mektubunda yaşananları şu şekilde rapor eder: "*Şehrîn limanı vazifesini gören ve İstanbul semtiyle Hristiyan mahalleleri arasında bulunan dar ve derin körfeze girmek için ecnebî gemileri Saray Burnundan geçmeğe mecburdu: hiç mukabelede bulunmayan bu yüksek yerin, yani Sultanların ikametgâhının top atılarak selâmlaması taamüldendi. Bu defa*

447 TSMA, nr. E. 527-86.

448 TSMA, nr. E. 527-87. Abbas Ağa'ya aynı minvalde başka bir hatt-ı hümayûn için bk. TSMA, nr. E. 527-89; E 527-90; E 528/4; E 528-11; E 528-13; E 528-15; E 528-16; E 528-18; E 528-22; E 528-25; E 528-28; E 528-31; E 528-99; E 528-100

vaziyet bizim bu küçüklüğe bir az riayet etmememize müsait gibiydi. Padişah artık başşehirde oturmadığından ve hükümetin hakikî merkezini de Edirne'ye götürmüş olduğundan boş bir Saray'ı niçin selâmlamalı ve duvarlara neden saygı sunmalıydı? Gemiler, Saray'ın etrafındaki bataryaların kendisine nezaket mukabelesinde bulunması şartıyla buna razı olacaktardı... Deniz kenarında, Saray'ın tam yanında bir kayık kafilesi görüldü: İstanbul'da kalmış olan Valide Sultan yapılmakta olan küçük bir kalyonu görmeğe gidiyordu. Rus aslından olan bu prenses evvelce doğduğu memleketten kaçırılarak Türkler tarafından esir edilmiş ve Büyük Senyör'ün haremine konulmuştu ki burada IV. Mehmedin annesi olunca da Valide Sultan rütbesini elde etmişti. Kendisine, bizim kral-lara mahsus olan selam töreninde bulunmamızı istetti. Bütün bir halkın homurdanmalarının başaramamasına mukabil, bir kadının ricası karşısında zabitlerimizin nezaketi derhal kendini gösterdi. Bir anda gemilerin çehresi değişti ve neşelendi. Merasim bayrakları çekildi: ufki direkleri ve ipleri çeşit çeşit renkli bandıralar ve flamalarla donatıldı. Saray bataryaları Rus sultanını selâmlamağa başladığından bizim topçumuz da onun misalini takip ederek gök gürültüsüne benzeyen gürlemeleriyle Türk toplarının sesini bastırdı"⁴⁴⁹.

VI. Mehmed de bu arada İstanbul'da bulunan validesine gelişmelere dair bilgi vermeye devam etti. Nitekim Darüssaade Ağası Abbas Ağa'ya yazdığı 14 Mayıs 1671 tarihli bir hatt-ı hümayûnunda, "İş bu bin seksen iki senesi mâh-ı Muharremü'l-harâm'ın beşinci Pençşenbîh günü bir es'ad sâ'atde

449 Albert Vandal, *Marquis de Nointelle'in seyahatleri (1670-1680)*, çev. Hikmet Geray, TTK Kütüphanesi, çev. nr. 31. De'Arvieux da hatıralarında Nointel'in İstanbul'a girişi münasebetiyle yapılan törenleri anlatır. Ayrıca Fransa elçisinin diplomatik temaslarına ve kapitilasyonların yenilenmesine dair teşebbüslerine dair de ayrıntılı bilgiler verir (*Mémoires*, IV, 254 vd.). Ayrıca bk. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VI, 237.

*Edrene taht-gâhımdan devlet ve ikbâl ve saâdet ü iclâl ile otağ-ı hümâyûnuma şeref-nüzûl buyurmuşumdur. Menzil-i mezbûrda devlet ile dört beş gün mikdârı meks ü ârâm olunup ba'dehu makasid-ı asl olan mahall-i mezbûreye devlet ile azîmet ve hümâyûnum olmak üzere niyyet ve tasmîm olunmuşdur. Cenâb-ı Allah celleşânehu Hazretleri tedbîr-i hümâyûnumuzu takdîr-i şerîflerine muvaffak edüp, dîn-i devlet-i aliyyeme lâyük hidemât-i celîle husûlüyle mesrûr buyurup kemâl ü sıhhat ve nusret ile avdet eylemek müyesser eyleye. Ve bu bu ahvâl-i hayr-i meâlî devletlü vâlidem sultân hazretlerine dahi îlâm buyurmuşumdur...*⁴⁵⁰.

Turhan Sultan'a dair Galland ise ilk olarak 27 Şubat 1672 tarihli kaydında bahseder. Buna göre valide sultan, Fransa Elçisi Nointel'in ikinci defa İstanbul'a geliş merasimini izlemek üzere Topkapı Sarayı'nın Boğaz'a bakan köşklerinden birine gelmiştir⁴⁵¹. Yine Galland'ın 2 Ekim 1672 tarihli kaydında Turhan Sultan'a dair şu bilgiler verilir: “*Valide Sultan, liman cihe-tinde deniz kenarında bulunan köşke gelip teferrüste bulundu. Başka her hangi bir kayığın sahile yaklaşmaması için bal-tacı ve bostancılar Sarayın etrafında kayıklariyle bulunuyor-lardı; bu suretle de Validenin huzurunu bildirmiş oldular*”⁴⁵².

Galland, Turhan Sultan'ın 1672'deki İstanbul günlerine dair son kayıtlarından birini 23 Aralık 1672'indeki notlarında verir. Bu minvalde şuları kaydeder: “*Pâdişahca, annesi Valideye refakat etmek ve onu Edirneye götürmek üzere yollamış olan Musâhib Paşa, İstanbul'a hiçbir merasim yapılmaksızın girdi. Kaymakam, bostancıbaşı, Kaptan paşa, İstanbul efendisi ve İstanbul'un başlıca ricali tarafından derhal ziyaret olundu*”⁴⁵³.

450 TSMA, nr. E. 781-9.

451 Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673)*, I. Cilt (1672), haz. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik, Ankara 1998, s. 63.

452 Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar*, I, 192.

453 Aynı eser, I, 215

Galland'ın Turhan Sultan'ı Edirne'ye götürmek üzere geldiğini kaydettiği musâhib paşa Vezir Mustafa Paşa idi. IV. Mehmed, valide sultanı Edirne'ye getirmesi için Mustafa Paşa'yı görevlendirmiş ve paşa, 15 Aralık 1672'de Edirne'den ayrılmıştı⁴⁵⁴.

Bazı kaynaklarda Turhan Sultan'ın IV. Mehmed ile birlikte 1672'de Lehistan Seferi'ne katıldığı belirtilmesine rağmen⁴⁵⁵ bu bilgi doğru değildir. Zira valide sultan bu tarihte İstanbul'dadır. Padişah ile birlikte sefere katılan ise Haseki Gülnuş Emetullah Sultan'dır⁴⁵⁶. Yanlış bilginin kaynağı ise Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın *Zübde-i Vekayiât* adlı eserinin iki nüshasında sehven padişah ile birlikte valide sultanın da sefere katıldığı ve Babadağı'na kadar gittiği yönündeki bilgidir. Buna mukabil aynı eserin üçüncü nüshasında sefere padişah ile birlikte haseki sultanın katıldığı kaydedilmiş ve diğer nüshalar-daki hata düzeltilmiştir⁴⁵⁷, ancak bazı araştırmacılar bu farka dikkat etmemişlerdir.

Turhan Sultan, 1672'de IV. Mehmed ile birlikte sefere katılmamasına rağmen gelişmelere dair Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, valide sultanı bilgilendirdi. Bu minvalde sadrazamın valide sultana gönderdiği bir mektupta padişahla birlikte ordunun 7 Temmuz 1672'de İsakçı Köprüsü'nü geçtiği ve karşı yakaya ordugâh kurulduğu; 12 Temmuz'da buradan da hareket edildiği haber veriliyordu. Yine aynı mektupta Bağdad Valisi

454 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 407.

455 Filiz Karaca, "Turhan Sultan", s. 424. Mehmet İnbaşı'nın 1672'deki Kamanıçe Seferi üzerine yaptığı çalışmasında da haseki sultanın sefere katılımıyla ilgili önemli bilgiler verilir (*Ukrayna'da Osmanlılar, Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul 2004, s. 64, 79-80, 103, 136, 138-140, 185-187, 253-254, 285, 288, 295), buna mukabil valide sultanın sefere iştirak ettiğine dair bir bilgi kaydedilmez.

456 Haseki sultanın Hafsa'ya kadar harcamaları hakkında bk. BOA, İbnülemin-ENB, nr. 2/128.

457 *Zübde-i Vekayiât*, s. 23.

Vezir Hüseyin Paşa'nın göndermesi gerekli on beş kise akçe caizeyi henüz göndermediği de bildiriliyordu⁴⁵⁸.

Turhan Sultan, 28 Aralık 1672'de İstanbul'dan ayrıldı; fakat hava muhalefeti sebebiyle Davudpaşa'dan ileri gidemedi. 29 Aralık'ta ise Davudpaşa'dan ayrıldı. Vanî Mehmed Efendi de valide sultanla birlikte Edirne'ye doğru yola çıktı⁴⁵⁹. Valide sultanı getiren kabile hava muhalefetine rağmen 7 Ocak 1673'te Edirne'ye vasil oldu⁴⁶⁰. Silahdar, Turhan Sultan'ın Edirne'ye gelmesi vesilesiyle yapılan törenleri şu şekilde anlatır: “*Pâdişâh hazretlerinin İstanbul'da vâlideleri Hadîce Sultân hazretleriyle birâderleri Sultan Süleyman ve Sultân Ahmed'in Edirne'ye gelmelerine fermân-ı hümayûnları sâdır olup, hizmet-i muhâfazalarıyla Vezîr-i sâni Musâhib Mustafâ Paşa ta'yîn ü irsâl buyurulmuş idi. Karîb mahalle geldükleri sem'-i hümayûnlarına vâsil olıcak mâh-ı Ramazân'ın on altıncı Penc-şenbîh gün Edirne'den karşı varup Hafza'dan ilerüce istikbâl ve piyâdece arabaya yanına isti'câl idüp, duâsın aldı ve dönüp Sarây-ı âmirelerine geldi. Vâlide Sultân hazretleri dahi mâh-ı mezbûrun on sekizinci Şenbih gün azîm alay ile şehre duhûl ve sarây-ı bâ-safâya nüzûl buyurup, bugün ancak hizmet-i istikbâline vezîr-i a'zam Ahmed Paşa ile Şeyhül-İslâm Yahya Efendi ve Yeniçeri Ağası Vezîr Abdurrahmân Paşa me'mûr oldu*”⁴⁶¹.

19 Ocak 1673'te Edirne'de Ramazan Bayramı ilan edildi. Bu vesileyle bayramlaşma töreni ifa edildi. Turhan Sultan da,

458 Hamza Konuk, *Vâni Mehmet Efendi'nin Münşeâtı*, s. 197; *Mecmua*, İÜ, TY, nr. 3104, vr. 75a-b.

459 Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar*, I, 219.

460 Abdurrahman Abdi Paşa *Vekâyi'-nâmesi*, s. 407. Turhan Sultan'ın İstanbul'dan Edirne'ye kadar yol masrafları için bk. BOA, İbnülemin-ENB, nr.2/119; D.BŞM, Dosya kısmı, nr. 454/57.

461 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 646.

IV. Mehmed'in bayramlaşma merasimi Saraçhane Köprüsü yakınında yeni inşa edilen köşkten izledi⁴⁶².

Turhan Sultan ve IV. Mehmed, yaklaşık beş senelik bir ayrılıktan sonra 1673'te birbirlerine kavuştular. 1673 Mayıs'ında ikinci kez Edirne'ye gelen Fransa Elçisi Nointel, ikamet ettiği yer itibarıyla valide sultan ile padişahı yakından takip etme imkânı bulmuştu. Zira Nointel de Turhan Sultan gibi Yerköy'e yerleştirilmişti. Elçi, Turhan Sultan ve IV. Mehmed'in birbirlerine olan muhabbetlerini şu şekilde rapor etmiştir: *"Padişah'ı yani oğlunu görmek üzere gelen Ana Sultan! Kendisi birçok kereler Saraya çağırılmışsa da gitmekte hayli tereddüt etmişti; çünkü Dördüncü Murad'ın öteki oğullarını yani kendisinin vasisi bulunduğu ve Murad'ın son doğan çocuklarını da birlikte getirmeğe mecburdu; Padişahların kardeşlerinden kurtulmaları için âdeta bir devlet vazifesi haline girmiş olan öldürme geleneğinden ve bu hususta kan dökülmesine müsaade eden kanundan çocukları hesabına korkuyordu. Yolculuğu sırasında da oraya vardığı zaman da, bu genç şehzadeleri hassas bir surette himayesi altına almıştı; onların tehdit altında olduklarını bildiğinden dolayı daha da çok seviyor, bunun için de gözlerini onlardan ayırmıyor, daima görüp gözetiyordu; bununla beraber bu hal kendisiyle Padişah arasında büyük sevgi gösterilerine mani olmuyordu.*

Her gün birbirini ziyaret ediyorlardı. Nointel bu zoraki sevgi coşkunculuklarının hemen hemen hepsinde hazır bulundu: şöyle yazıyordu: "Bunlara gözlerimle şahit oldum, zira dereye yakın bir yerde oturduğumdan, Padişahla oğlunu ve etrafındaki beş altı kişinin, birbirine bağlanmış iki küçük kayıkla suyu geçtiklerini görüyordum... Padişah yemeğe annesine giderdi, ilk günüyse gözdesi olan Haseki de

462 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 646. Bayramlaşma merasiminin ayrıntıları için bk. De Arvieux, *Memoires*, IV, 503-515.

beraberdi. İşte o gün adamlarımdan biri Ana Sultan'a rastlamış; köprü'nün tam ortasında bulunduğundan, kırlara kaçmak ve böylece haremağalarının gazabından uzaklaşmağa imkân bulmadığı için, sanki kendisini atmak istiyormuş gibi başını sudan yana çevirmiş: bu hareket Ana Sultan'ın merhametini çekmiş, kafesini kaldırarak kaçmakta olan bu şahsı: "çocuk korkma! Sözleriyle kendisinden yana dönmeğe mecbur etmiş ve cebinden 170 akçe çıkararak ona fırlatmış, dört lira beş kuruş olan bu para, sözde Osmanlıların ihtişamına bir delil teşkil edecekti, onların haşmeti bu kadar değersiz ih-sanlarda bulunmaktan ibarettir"⁴⁶³.

Nointel'in maiyetinde Edirne'ye gelen Galland da günlüğünde Turhan Sultan'ın şehirdeki hayatına dair önemli bilgiler verir. Bu cümleden olarak ilk evvel 18 Mayıs 1673 tarihli notlarında şunları anlatır: "Ahırlarının bulunduğu Yerköy isimli köye gitmek üzere, Padişah dün Son Ekselansın geçtiği yerden suyu geçti, geçerken de onun gibi pek uzun ve pek yassı olup birbirlerine bağlı iki kayıktan mürekkep bir vasıtayı kullandı. Karaya çıkınca kendisini bekleyen bir ata bindi ve bu atın etrafında iki şatır iki cihetten takriben yüz elli adım kendisini takip ettiler. Bundan sonra, şatırbaşının padişaha derin bir eğilmesini müteakip çekildiler. Bazı başka zabitlerle beraber silâhtar suyu aynı kayıkta geçti. İçoğlanları ve doğancılar gibi padişahı takip etmesi icap edenler, onu dere boyunda beklemeye gelmişlerdi. Sultan bir beyaz ata binmiş bulunuyordu... Hemen aynı zamanda nehrin öteki kolu üzere bulunan köprüyü geçen on beş yirmi arabanın da geldikleri görüldü ki, padişahın annesi, oğlu ve iki biraderi ile haremın büyük bir kısmı bu arabalarda bulunuyorlardı ve bu arabalar aynı yolu tuttular. B. Büyükelçinin maiyetindeki ekmekçi,

463 Albert Vandal, *Marquis de Nointelle'in Seyahatleri (1670-1680)*, çev. Hikmet Geray, TTK Kütüphanesi, çev. nr. 31.

arabaların geçmekte oldukları bir sırada köprünün nihayetinde bulunarak birinci arabanın kapısının açık olduğunu görmekle bu arabaya gözünün kaymaması maksadiyle yüzükoyun yere kapanmak istediğini, bu sırada validenin kendisini ve beraberinde bulunan birkaç kişiyi görerek korkma oğlancıklar diye bağırdığını ve kendilerine bir miktar akça attırıp bundan yüz altmışının da şahsen hissesine düştüğünü temin etmektedir”⁴⁶⁴.

Galland, 19 Mayıs 1673 tarihli notlarında da Türhan Sultan’ın padişaha bir ziyafet verdiği; bu vesileyle IV. Mehmed’in Meriç Nehri’ni geçerek Yerköy’e geldiğini; padişahın yanında da Şehzade Mustafa’nın bulunduğu ve ziyafete haseki sultanın da katılacağı yönünde bilgiler verir⁴⁶⁵.

IV. Mehmed, 20 Mayıs 1673’te de validesini görmek üzere yine Meriç Nehri’ni geçerek Yerköy’e geldi. Padişahın yanında bir gün önce olduğu üzere oğlu Şehzade Mustafa da vardı. IV. Mehmed, annesini ziyaret ettikten sonra Şehzade Mustafa da beraberinde olduğu halde, aynı gün şehre geri döndü⁴⁶⁶.

Padişah, bir taraftan valide sultanı ziyaret ederken diğer taraftan da Lehistan üzerine düzenlenecek bir sefer için hazırlıkları takip ediyordu. Nihayet hazırlıklar tamamlandıktan sonra IV. Mehmed, 24 Temmuz 1673’te⁴⁶⁷ Edirne’den ayrıldı ve Çukurçayırı’ndaki otağ-ı hümayûna geçti. Çukurçayırı’nda yirmi dört gün istirahat verildi ve 18 Ağustos’da buradan da ayrıldı. Padişah, sefere yanında Haseki Gülnuş Emetullah Sultan’ı ve Şehzade Mustafa’yı da götürdü. Emetullah Sultan, sefere çıktığında hamile idi ve bu yüzden sefere geniş bir sağlık

464 Galland, *İstanbul’a Ait Günlük Hâtıralar*, II, 47-48.

465 Aynı eser, s. 49.

466 Aynı eser, s. 49.

467 Abdurrahman Abdi Paşa *Vekâyi’-nâmesi*, s. 409; Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 648; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 23.

ekibi de iştirak etti. Buna mukabil bazı araştırmacıların ileri sürdüğü gibi Turhan Sultan, 1673'teki Lehistan Seferi'ne katılmamıştır⁴⁶⁸.

31 Aralık 1673'te⁴⁶⁹ Haseki Gülnuş Emetullah Sultan, Hacıoğlupazarı'nda Şehzade Ahmed'i dünyaya getirdi. Bu vesileyle başta Hacıoğlupazarı olmak üzere, ordugâhın kurulduğu Babadağı'nda, İstanbul'da, Edirne'de ve Bursa'da kutlamalar yapıldı⁴⁷⁰. Turhan Sultan da bunu Edirne'de haber aldı.

468 1673'teki Lehistan Seferi üzerine bir araştırma kaleme alan Halime Doğru, Turhan Sultan'ın da bizzat bu sefere iştirak ettiğini ileri sürer. Yazarın kullandığı kaynakların hiç birinde bu yönde bir bilgi yer almaz. Ayrıca yazarın eserini kaleme alırken temel kaynak olarak kullandığı BOA, MAD, nr. 3671 de aslında haseki sultan için yapılan harcamalara dair hazırlanmıştır. Bu defterde valide sultanın sefere katıldığına dair bir veri yer almaz. Bu yüzden Halime Doğru hem diğer Osmanlı kaynaklarını hem de zikredilen masraf defterindeki verileri, en azından valide sultan ile ilgili bahislerde, yanlış kullanmış ve yanlış bir kurgu meydana getirmiştir (*Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı, IV. Mehmed'in Kamaniçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri*, İstanbul 2006). Yazarın Turhan Sultan'ın 1672'deki Kamaniçe Seferi'ne de katıldığına dair yazdıkları da tamamen yanlıştır ve bu minvalde de atıf yaptığı kaynakları yanlış anlamıştır. Halime Doğru'nun düştüğü yanlış sonrakı araştırmacıları da yanıltmıştır (misal için bk. Betül İpşirli Arğıt, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715*, İstanbul 2014, s. 145).

469 Halime Doğru, Şehzade Ahmed'in doğum tarihinin miladi karşılığında da yanlışla düşmüştür (*Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı*, s. 53). Zira yazarın belirttiği gibi 22 Ramazan 1084'ün miladi karşılığı 25 Aralık 1672 değil 31 Aralık 1672'dir (bk. Münir Aktepe, "Ahmed III", *DİA*, II, 34). IV. Mehmed ile birlikte sefere katılan Şehzade Mustafa'nın hocası Feyzullah Efendi de Şehzade Ahmed'in doğum tarihini 31 Aralık 1673 olarak verir (Ahmed Türek-F. Çetin Derin, "Feyzullah Efendi'nin Kendi Kaleminden Hal Tercümesi", *Tarih Dergisi*, 24 (İstanbul 1970), s. 69-70).

470 Abdurrahman Abdi Paşa *Vekâyi'-nâmesi*, s. 419. John Covell, Şehzade Ahmed'in doğumu münasebetiyle yapılan şenlikleri hatıratında şu şekilde anlatır: "Türkler, bayramda, bütün zaferlerde ve şehzadelerin doğumlarında büyük eğlenceler yaparlardı. Padişahın eşi bu son Ramazan'da (Aralık 1673) ikinci bir evlat verince de eğlence yapıldı. Eğlence bayrama kadar sürdü ve sonradan da eğlenceler ikiye katlandı. İnsanlar üç gece ve üç gün boyunca çılgın gibiydi. Her dükkân açıktı ve Akdeniz defnesi ve güzel figürlü pek çok kandil ile süslenmişlerdi. Kuklalar oynatılıyor, danslar ediliyor ve yeniçeri odalarında ise en güzel görüntü vardı. Neredeyse her dükkânda 12 veya daha bu eski gizemli sağlık figürü vardır (Buraya bir

Turhan Sultan, 1673'ten 1677'ye kadar Edirne'de kaldı. Bu süre zarfında nelerle meşgul olduğuna dair kaynaklarda bir bilgi yer almaz. Yalnızca 1675'te önce Şehzade Mustafa ve Şehzade Ahmed'in 15 gün süren sünnet düğünü ve hemen ardından da 18 gün devam eden Vezir Mustafa Paşa'nın Hatice Sultan ile evlenmeleri münasebetiyle tertip edilen düğün merasimlerinde ismi geçer⁴⁷¹.

Turhan Sultan, sünnet şenliklerini harem halkı ile birlikte Alay Köşkü'ne eklenen yerden takip etti⁴⁷². Vezir Mustafa Paşa ve Hatice Sultan'ın düğün gösterileri ise Selimiye Camii yakınındaki Damat Mustafa Paşa'nın Timurtaş semtindeki sarayında yapıldı. Valide sultan, düğün şenliklerini ise yine harem halkıyla beraber kendileri için tahsis edilmiş kafesli, küçük bir köşkten izledi⁴⁷³. 25 Haziran 1675'te Turhan Sultan'ın alayının geçişine şahit olan Covell, bunu şu şekilde anlatır: “... Yarım saat kadar sonra Sultanın annesi, altınla bezenmiş gümüş bir faytonla geçti. Ona dört hadım ve kalabalık bir baltacı grubu refakat ediyordu, ayrıca biraz önünden dört hadım gidiyordu.

Hiz. Davud Yıldızı çizilmiş). Bunun onlar arasında özel bir anlamı olup olmadığı veya sadece tesadüf eseri mi alındığı belli değildir. Bazılarının ortasında iki veya üç çember vardır. Eğer bu bir batıl inancı temsil ediyorsa bu sonsuz veya sınırsız sağlık getirme inancı olabilir. Bu umumi eğlencelere donanma adı veriyorlar” (*Journals of Dr. J. Covell's Travels*, British Museum, nr. ADD 22912. Bu bölümün muhtasar bir çevirisi için bk. John Covell, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü*, s. 83-84).

471 1675 şenliği münasebetiyle Abdi, Nâbi ve Hezarfen Hüseyin birer sûrnâme kaleme almıştır (Mehmet Arslan, “Nâbi Sûrnâmesi”, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri I, Manzûm Sûrnâmeler*, İstanbul 2008, s. 643-697; aynı yazar, “Abdi Sûrnâmesi”, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 4-5*, İstanbul 2011, s. 449-541; aynı yazar, “Telhisü'l-Beyân'ın Sûrnâme Kısmı”, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 4-5*, s. 547-656; Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyân Fi Kavânin-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlğürel, Ankara 1998, s. 207-255). Şenlikle ilgili ayrıca bk. Özdemir Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*, Ankara 1987.

472 Özdemir Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği*, s. 44.

473 Aynı eser, s. 52.

*Onların her birini, arkadaki yuvarlak koltuktan arabayı sür-
ren bir baltacı olan ve ayrıca yanından da bir baltacının yü-
rüdüğü, dörder atın çektiği altı fayton takip ediyordu. Sonra
yine altı atın çektiği ve içinde diğerleri gibi iki baltacı tara-
fından sürülen bir fayton geçti. En sonunda iki atlı ve bir bal-
tacı tarafından sürülen bir fayton vardı. At üstündekilere re-
fakat eden pek çok siyahî vardı; ancak düzensiz bir şekilde
gidiyorlardı. Arkadan halk onları takip ediyordu”⁴⁷⁴.*

1675'teki düğün şenliklerinin hemen ardından Edirne'de büyük bir veba salgını başgösterdi. Salgın sırasında Turhan Sultan da şehirdeydi. Covell'in kaydettiğine göre salgın sebe-
biyle şehirde günde 900 kişi ölüyordu. Salgın yüzünden şehir nüfusu yarı yarıya azaldı. Zira insanlar ya ölüyor ya da şehri terk etmek zorunda kalıyordu. Buna mukabil Turhan Sultan'ın salgının olduğu günlerde şehri terk ettiğine veya harem halkının salgından etkilendiğine dair bir bilgiye sahip değiliz⁴⁷⁵.

Turhan Sultan, 1676'da oğlu IV. Mehmed'den tekrar ayrıldı. Zira sultan İstanbul'a gitti, annesi ise Şehzade Süleyman ve Şehzade Ahmed yanında olduğu halde Edirne'de kaldı. Abdurrahman Abdi Paşa, padişahın kısa süreli olarak İstanbul'a git-
tiği için validesini yanında götürmediğini kaydeder⁴⁷⁶, ancak olaylar müellifin belirttiği gibi gelişmeyecektir. Çünkü IV. Mehmed, kısa süre kalmak üzere gittiği İstanbul'da, Edirne'deki Yeni Saray temelinden yıkılıp yeniden inşa edilmeye başladığı için⁴⁷⁷ beklenenden daha uzun süre kalacaktı.

474 John Covell, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü*, s. 154.

475 1675 Temmuz'unda Edirne'de başlayan ve İstanbul'da da etkili olan veba salgını için bk. John Covell, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü*, s. 159-160, 162-163, 170-171, 183, 187.

476 Abdurrahman Abdi Paşa *Vekâyi'-nâmesi*, s. 447. Ayrıca bk. Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 675; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayîât*, s. 71-72; *Târih-i Râşid ve Zeyli*, I, 192.

477 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 675; *İsâ-zâde Târihi*, s. 147-148.

IV. Mehmed, 10 Ekim 1676'ya kadar İstanbul'da kaldı ve bu süre zarfında bazı devlet işleriyle meşgul oldu. Padişahın İstanbul'da bulunduğu günlerde Sadrazam Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa da sultanın yanında olmasına rağmen sadrazam hastalığı sebebiyle birçok toplantıya iştirak edemedi. Nihayet 10 Ekim'de IV. Mehmed yine Edirne'ye gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı⁴⁷⁸. Padişah daha Edirne'ye varmadan Fazıl Ahmed Paşa'nın yolda vefat ettiği haberi ulaştı⁴⁷⁹. Ahmed Paşa'nın naaşı arabayla İstanbul'a gönderilirken, yeni sadrazam olarak da Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tayin edildi.

IV. Mehmed, 1 Şubat 1677'de tekrar İstanbul'a gitmek üzere Edirne'den ayrıldı. 2 Nisan'da da Sadrazam Mustafa Paşa, ordunun başında olduğu halde Edirne'den başkente doğru yola çıktı ve 13 Nisan'da İstanbul'a girdi. Sadrazamdan sonra Turhan Sultan da payitahtta gitmek üzere Edirne'den ayrıldı. Valide sultanı getiren kafilede diğer harem halkı ve şehzadeler de bulunuyordu. Kafileyi daha İstanbul'a girmeden önce karşılamak üzere Vezir Musahib Mustafa Paşa ileriye gönderildi. IV. Mehmed de kafileyi Küçükçekmece'de karşıladı ve bu vesileyle törenler icra edildi⁴⁸⁰.

Turhan Sultan, İstanbul'a geldiğinde şehirde Rusya üzerine düzenlenecek seferin hazırlıkları devam ediyordu. Diğer taraftan da 1677 Nisan'ında Odunkapı ile Ayazmakapısı arasında büyük hasara sebep olan yangının yaraları sarılmaya çalışılıyordu⁴⁸¹. Venedik Balyosu Giacomo Querini'nin verdiği

478 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 449.

479 Fazıl Ahmed Paşa'nın muhallefatı için bk. TSMA, nr. D. 2315, vr. 81a-85b.

480 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 457; Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 680, 685-686; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 82; *Târih-i Râşid ve Zeyli*, I, 199-200. Bu süre zarfında Turhan Sultan için Lala Eyüb Ağa'nın aldığı eşyaların bir listesi için bk. TSMA, nr. D. 5887/1.

481 Yangın hakkında bk. Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 685-686; Hrand D. Anderasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", s. 77-78.

bilgilere göre Turhan Sultan, hâlâ devlet meselelerine müdahil oluyordu. Bu minvalde balyos şunları kaydeder: “[Turhan Sultan] üne, şâna sahiptir; halka inancı vardır. Şehzade Süleyman’a bir üvey anneden çok arkadaş olmuştur. Padişah tarafından büyük hürmet görmektedir. Onun önünü kesmek isteyenler, bunu başaramadılar. O, öğütleri ve yetenekleri ile yönetime karışıyor ve monarşiye ortak olarak katılıyor. Kendisi, sürekli odalıkları ile birlikte bulunuyor”⁴⁸².

Nihayet askeri hazırlıklar tamamlandı ve 22 Mart 1678’de IV. Mehmed, Rusya üzerine sefere çıkmak üzere İstanbul’dan ayrıldı⁴⁸³. Turhan Sultan ise şehzadeler ve diğer harem halkı ile birlikte şehirde kaldı. Harem halkını korumak ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere de Vezir Kadirullah İbrahim Paşa görevlendirildi⁴⁸⁴.

1677’deki Rusya seferini bizzat Sadrazam Kara Mustafa Paşa komuta etti. IV. Mehmed ise sefer boyunca uzun bir müddet Silistre’de kaldı ve daha sonra 14 Ekim 1678’de Edirne’ye geçti. Bu arada Turhan Sultan ve harem halkının da Edirne’ye getirilmelerini istedi. Valide sultan ve diğerlerini götürecek kafilenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere de Vezir Kadirullah İbrahim Paşa görevlendirildi⁴⁸⁵.

Turhan Sultan ve diğer harem halkını taşıyan kafilenin 21 Ekim 1678’de Edirne’ye yaklaştığı haberi IV. Mehmed’e ulaştı. Padişah haberi alır almaz validesini karşılamak üzere Karaba-yır’a kadar geldi. Burada atından inerek bir saygı göstergesi olarak annesini getiren arabaya yayan olarak yaklaştı ve validesinin elini öptü. Turhan Sultan’ı getiren kfile Solak Çeşmesi’ne

482 Barozzi-Berchet, *Turchia*, II, 135.

483 Abdurrahman Abdi Paşa *Vekâyi’-nâmesi*, s. 463.

484 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 696.

485 Turhan Sultan, Haseki Gülnuş Emetullah Sultan, Şehzade Mustafa, Şehzade Ahmed, Refia ve Ayşe Sultanlar ile diğer harem halkına 1678’teki yolculuk için yapılan harcamalarla ilgili olarak bk. BOA, MAD, nr. 4466.

ulaştığında burada da kafiye kaymakam paşa, Musahib Vezir Mustafa Paşa, Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi ile Rumeli ve Anadolu kazaskerleri karşıladılar. Daha sonra bu devlet ricali önde olduğu halde Turhan Sultan'ı getiren kafiye törenler eşliğinde Edirne'deki Yeni Saray'a geçti⁴⁸⁶.

Turhan Sultan'ın Son Yılları

Çehrin'de Osmanlı ordusunun muzafferiyet kazanması ve Rusya ile barış görüşmelerinin başlaması üzerine IV. Mehmed, Edirne'den ayrıldı ve 1 Mart 1679'da İstanbul'a girdi. Turhan Sultan ise padişahın hemen ardından payitahta gelmek üzere yola çıktı ve 12 Nisan 1679'da şehre ulaştı⁴⁸⁷. Padişahın ve valide sultanın Edirne'de fazla durmamalarında IV. Mehmed'in Yeni Saray'ın harem dairesini beğenmemesi de etkili oldu ve sultan, dairenin yeniden inşa edilmesini istedi⁴⁸⁸.

Turhan Sultan'ın İstanbul'a gelişinden sonra 20 Nisan'da da Rusya karşısında önemli bir zafer kazanan Sadrazam Kara Mustafa Paşa da şehre girdi ve zafer vesilesiyle 22 Nisan'da üç gün devam eden şenlikler tertip edildi⁴⁸⁹.

Valide Sultan, İstanbul'a geldikten sonra şehirde bazı gezilere de çıktı. Bu minvalde gittiği yerlerden biri de Üsküdar idi. Turhan Sultan, gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra 1679 Aralık'ında Üsküdar'a geçti⁴⁹⁰.

486 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 746. Turhan Sultan'ın yol masrafı için bk. BOA, İbnülemin-SM, nr. 8/769.

487 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 754; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 470-471. Turhan Sultan ve diğer harem halkı, yolda iken IV. Mehmed'in avlarına da iştirak etti (Betül İpşirli Arğıt, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan*, s. 148).

488 *İsâ-zâde Târîhi*, s. 162.

489 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 754; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, s. 470-471.

490 Turhan Sultan'ın Üsküdar'a geçişi vesilesiyle yapılan harcamalarla ilgili bk. BOA, *MAD*, nr 4466, s. 6. Turhan Sultan, İstanbul'da iken valide sultana günlük 24 kıyye lahm verilmiştir (BOA, *MAD*, nr. 4776, s. 2)

Çehrin Seferi'nden sonra IV. Mehmed, 29 Ekim 1680'a kadar İstanbul'da kaldı ve bu tarihte Rusya üzerine sefere çıkmak üzere törenlerle şehirden ayrıldı. Turhan Sultan da, Ramazan Bayramı'nı İstanbul'da ifa ettikten sonra⁴⁹¹ Şehzade Süleyman ve Şehzade Ahmed ile birlikte 13 Kasım 1680'da Davudpaşa sahrasından Edirne'ye hareket etti⁴⁹². Valide sultanı götüreren kafilenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere de Vezir Fazıl Mustafa Paşa görevlendirildi. Kafile Yapağcı Çiftliği'ne vardığında IV. Mehmed buraya geldi ve validesini ziyaret etti. 16 Kasım'da ordu Yapağcı Çiftliği'ne geldi ve burada üç gün konakladıktan sonra 19 Kasım'da hareket etti. Valide sultanın bulunduğu kafile 22 Kasım 1680'da Edirne'ye ulaştı ve bu vesileyle törenler icra edildi⁴⁹³.

Turhan Sultan, Edirne'ye geldikten sonra da onun ve Şehzade Süleyman ile Şehzade Ahmed'in ihtiyaçlarını karşılamak üzere Vezir Fazıl Mustafa Paşa görevlendirildi⁴⁹⁴. Bu arada IV. Mehmed, yanında haseki sultan olduğu halde 12 Mart 1681'de İstanbul'a geri döndü ve 10 Kasım 1681'e kadar burada kaldı⁴⁹⁵.

491 1680 Ramazan Bayramı münasebetiyle Turhan Sultan ve diğer harem halkına yapılan harcamalar için bk. TSMA, nr. D. 2344/85, vr. 1b.

492 Turhan Sultan, Edirne'ye giderken IV. Mehmed'in çocuklarını yanında götürmediği kesindir. Zira 1681 Ocak'ındaki Kurban Bayramı münasebetiyle Topkapı Sarayı'nda yapılan harcamaları gösteren bir defterde yalnızca Şehzade Mustafa, Şehzade Ahmed, Ayşe Sultan, Ümmüğülsüm Sultan ve Rukiye Sultan'ın isimleri verilir (TSMA, nr. D. 2344/85, vr. 1b-2a).

493 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 762. Turhan Sultan, Edirne'ye gelirken Hafsa'da pişirilen ekmeğe dair Hafsa kadısının temessükü için bk. BOA, İbnülemin-DH, nr. 4/390. Turhan Sultan'ın yol masrafları için ayrıca bk. BOA, İbnülemin-SM, nr. 4/257. Çadır masrafları için bk. BOA, MAD, nr. 5302, s. 8-9.

494 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 766.

495 IV. Mehmed, yanında Şehzade Mustafa ve Ahmed olduğu halde bir müddet Beşiktaş ve Davudpaşa'da kaldı. Padişah, her iki şehzade ve diğer harem halkının masrafları için bk. BOA, MAD, nr. 5065. Aynı defterde Beşiktaş Sarayı'nda Turhan Sultan için yaptırılan odanın masraflarına dair de bilgi vardır (s. 7). Ayrıca bk. TSMA, nr. D. 2344/785, vr. 2b. İstanbul'da iken haseki sultana verilen harçlık için bk. TSMA, nr. D. 2344/146, vr. 1b. Sultanın Nisan-Mayıs 1681'de

10 Kasım'da ise haseki sultanı Karışdırın Köyü'nde bırakarak⁴⁹⁶ kendisi validesini ziyaret etmek üzere Edirne'ye gitti. 10 Ocak 1682'de Edirne'ye ulaşan padişah, burada ancak üç gün kaldı ve daha sonra tekrar İstanbul'a döndü⁴⁹⁷.

IV. Mehmed, 1682 Kasım'ına kadar İstanbul'da kalırken Turhan Sultan ve padişahın kardeşleri Şehzade Süleyman ve Şehzade Ahmed, Edirne'de kaldılar⁴⁹⁸. Padişah ancak 7 Aralık 1682'de Edirne'ye geri döndü⁴⁹⁹.

Turhan Sultan'ın İstanbul'dan uzak kaldığı bu günlerde Osmanlı başkentinde yoğun bir diplomasi trafiği yaşanıyordu. Bu minvalde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, bir taraftan Avusturya'ya savaş ilan edilmesinin siyasî zeminini hazırlarken diğer taraftan da Avrupa'nın önde gelen devletlerinin nabzını yokluyordu⁵⁰⁰. Diplomasi trafiği IV. Mehmed'in 7 Aralık 1682'de Edirne'ye dönmesiyle burada da arttı. Hem İstanbul hem de Edirne'deki böylesine yoğun gelişmelerden valide sultanın uzak durması ise beklenemezdi. Nitekim Turhan Sultan, kethüdası

iken gittiği yerler ve bu münasebetle yapılan harcamalara dair bk. TSMA, nr. D. 2344/146, vr. 1b-2a.

496 Haseki sultan ve diğer Harem kadınları için yapılan yol masrafı için bk. TSMA, nr. E. 783-1.

497 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 778. Fransa Elçisi Guilleragues Kontu'nun verdiği bilgilere göre 1682'de IV. Mehmed'in Edirne'de kalması hassaten Sadrazam Kara Mustafa Paşa tarafından, padişahı diplomatik teşebbüslerden uzak tutmak adına, desteklenmiştir. Elçi ilk mektubundan itibaren padişahın annesini görmek üzere Edirne'ye gittiğini kaydeder (Guilleragues Kontu, *İstanbul Mektupları*, çev. Yaşar Avunç, İstanbul 2010, s. 21, 39).

498 Turhan Sultan ve maiyetinin 30 Mart 1681-10 Aralık 1682 arasındaki yakacak masraflarına dair bk. BOA, *MAD*, nr. 2071. Turhan Sultan'a 1681 Ramazan Bayramı münasebetiyle verilen para için bk. TSMA, nr. E. 783/3-5. Valide sultana 1681'de gönderilecek surre için tahsis edilen paraya dair bk. TSMA, nr. E. 784/1-4; nr. E. 784/3-2.

499 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 789.

500 1682 ve 1683'te İstanbul'daki diplomasi trafiğine dair Fransa Elçisi Guilleragues Kontu'nun mektuplarında önemli bilgiler bulmak mümkündür (Guilleragues Kontu, *İstanbul Mektupları*).

Hüseyin Ağa'yı İstanbul'a gönderdi. Hüseyin Ağa'nın görevlerinden biri de diplomatik temaslarda bulunmak ve başkentte neler olup bittiğine dair bilgi toplamaktı. Hüseyin Ağa bu minvalde 1683 Mayıs'ında Fransa Elçisi Guilleragues Kontu ile görüştü. Ağa, görüşmeden sonra Fransa elçisinden bir de mektup aldı ve Edirne'ye döndüğünde görüşmeye dair Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya bilgi verdi⁵⁰¹. Ağanın valide sultana da bilgi verdiği şüphesizdir.

Dimitri Kantemir'in kaydettiğine göre Turhan Sultan, 1683'te Avusturya üzerine sefere çıkılmasını isteyen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya karşı çıkmaktaydı ve bu hususta Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi de valide sultanın yanında yer alıyordu. Buna mukabil ilerleyen süreçte sadrazam, valide sultanı ikna etmeyi başardı ve sefer ilanı önündeki önemli bir engel de ortadan kaldırılmış oldu⁵⁰².

Turhan Sultan, 5 Temmuz 1683'te vefat edene kadar Edirne'de kaldı⁵⁰³. Valide sultan bu sırada IV. Mehmed'in komuta ettiği Osmanlı ordusunun Viyana Seferi'ne çıkışı vesilesiyle tertip edilen törenleri izledi. İlk olarak 15 Mart 1683'te tuğ-ı hümayûnun çıkarılışını Kabak Meydanı'ndaki kasırdan izledi. 17 Mart'taki esnaf alayını ise Saraçhane'deki kasırdan, yanında haseki sultan da olduğu halde seyretti. Bir gün sonra yeniçeri ocağının sefere çıkışını da yine Saraçhane'deki kasırdan takip

501 Fransa Elçisi Guilleragues Kontu, 29 Mayıs 1683 tarihli Fransa Kralı XIV. Louis'e gönderdiği mektubunda bilgi verir (Guilleragus Kontu, *İstanbul Mektupları*, s. 123-124). Hüseyin Ağa, Viyana bozgunundan sonra da Fransa elçisi ile görüşmüştür (*İstanbul Mektupları*, s. 135-136). Gümrük Emni Hüseyin Ağa'nın valide sultan kethüdası tayin edilmesi için bk. Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 796.

502 *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* 3, çev. Özdemir Çobanoğlu, Ankara 1980, s. 33-34.

503 Turhan Sultan ve maiyetinin 4 Şubat 1683'ten itibaren mutfak masrafı için bk. BOA, MAD, nr. 5016, s. 4, 6,

etti⁵⁰⁴. Bu valide sultanın oğlunu da son kez görüşüydü. Zira 5 Temmuz 1683'te vefat etti.

IV. Mehmed, valide sultanın vefat haberini Edirne Kaymakamı Fazıl Mustafa Paşa'dan gelen mektupla aldı. Mektupta valide sultanın 5 Temmuz 1683 Salı günü vefat ettiği, vakit kaybedilmeden cenaze namazının kılındığı ve naaşının arabaya konularak İstanbul'a gönderildiği, naaşın 7 Temmuz Perşembe günü İstanbul'a ulaştırıldığı ve hemen hayratı olan Yeni Valide Camii'ndeki türbesine defnedildiği bildiriliyordu⁵⁰⁵.

IV. Mehmed, validesinin ölüm haberini alır almaz herhangi bir kargaşaya fırsat vermemek ve harem düzenini muhafaza etmek adına Hazinedar Ali Ağa ile harem kethüdasına hatt-ı hümayûn gönderdi. Hatt-ı hümayûnda Turhan Sultan'ın mal-larının hazineye alınması da emrediliyordu⁵⁰⁶.

Hazinedar Ali Ağa, padişahın emrini darüssaade ağasına teslim etti ve emir gereğince Turhan Sultan'ın bütün malvarlığı darüssaade ağası nezaretinde tespit edilerek, 26 Ekim 1683 tarihli bir deftere de kaydedilerek Enderun Hazinesi'ne teslim edildi⁵⁰⁷.

504 Mehtap Yılmaz, *Vekayi'ne (Vekayi-i Bec) (Metin ve Değerlendirmesi)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 18, 20-21.

505 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 910-911. Turhan Sultan'ın vefatından sonra dağıtılan yedinci gün taamı masrafları için bk. BOA, İbnülemin-SM, nr. 12/1216.

506 Silahdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 911.

507 Turhan Sultan'ın hazineye alınan terekesi için bk. TSMA, nr. D. 27. Defterdeki verilerle ilgili ayrıca bk. İsmail Kıvrım, "17. Yüzyılda Bir Valide Sultanın Günlük Hayatı: Vâlide Hadice Turhan Sultan", *History Studies*, V (Mart 2013), s. 243-262. Turhan Sultan'a ait tereke defterinden anlaşıldığına göre valide sultanın eşyalarının bir kısmı zamanla ya başkalarına verilmiş ya da kaybolmuştur. Mesela mor kadife üzere altın paftalı ve her paftasında yakut ve zümrüt üçer taşlı ve kapağı ortasında yedi elmas bulunan saat kutusu Musahib Mustafa Paşa'da iken bir şekilde Harem'de kaybolmuştur (vr. 1b). Yine bu anlamda "Göbek ortası bir kebir la'l ve la'l etrafı sekiz sagir elmas ve göbek etrafı sekiz vasat elmas ve altışar elmaslı altı pafta ve üçer elmaslı iki pafta on iki kebir ve dört vasat delikli la'lli ve yüz on dokuz hürmüz[d] incili çengel kuşak" 10 Nisan 1695'te II. Musta-

Defterdar Mehmed Paşa'nın valide sultanın vefatı vesilesiyle kaleme aldığı şu satırlar aslında fazla söze gerek bırakmaz: “Çün nüfûs-ı beşer kabza-i ecelden makbûzdur. Hiç kes o derde devâyâ dest-res bulmamıştır. Pâdişâh u gedâ bu emirde yeksân, cevân u pîr ol cîsr-i celilü’ş-şândan güzerân idicidir. Bâki-i hakîkî ancak Cenâb-ı Müste’ândır. Vâlide Sultân hakkâ ki bu Devletin bir rûkn-i rekîni, Râbi’a-i sâniye mesâbesinde gâyet afîfe idiler. Sadakât u hayrâtı hadden eفزûn, bâ-husûs Ka’be-i mükerreme yolunda olan hayrâtı ve Âstâne’de binâ buyurdıkları câmi’-i bî-nazîr ve sâ’ir hasenât-ı mebrûresi bir devlet-mende nasîb olmadığı ma’lûm-ı âlemiyândır”⁵⁰⁸.

fa'nın validesi Gülnuş Emetullah Sultan'a verilmiştir (vr. 2b). Gülnuş Emetullah Sultan, Turhan Sultan'ın başka eşyalarını da kullanmıştır (vr. 4a). Eşyaların bir kısmını daha sonraki padişahlar da kullanmıştır (vr. 4b-5a). Turhan Sultan'ın eşyalarının bir kısmı Harem'e geri verilirken bir kısmı da emaneten verilmiştir. Turhan Sultan'ın eşyalarının bir kısmının gelen elçilerin verdiği hediyeler olduğu açıktır. Zira Kont Leslie, 1665'te Turhan Sultan'a içinde bir ayna ve altın çerçeveli bir çalgılı saat bulunan bir dikiş çekmecesini, birer zira uzunluğunda iki şamdan, sanatkârca işlenmiş gümüş bir ibrik ve dört kupa hediye etmişti (Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VI, 154). Valide sultana ait altınların bir kısmını da daha sonra IV. Mehmed aldı (TSMA, nr. E. 783/3-6). Valide sultanın terekkesinden daha sonra başkalarına verilen eşyalarla ilgili ayrıca bk. TSMA, nr. E. 784/1-27.

508 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 82; *Târih-i Râşid ve Zeyli*, I, 150.

SONUÇ

1651'den itibaren "devletin rûkn-i a'zamı" olan Turhan Sultan, "Kadınlar Saltanatı'nın" son muktedir valide sultanıydı. Daha yedi yaşındaki Şehzade Mehmed'in tahta çıkarılmasıyla birlikte başlayan valide sultanlığı 1683'te vefatına kadar devam etti ve böylece bir rekora da imza attı. Zira Turhan Sultan en uzun süre (35 yıl) valide sultanlık yapan valideydi. Bu süre zarfında 17 sadrazam, 15 şeyhülislâm, 26 kaptanıderya, 23 başdefterdar ve 9 reisülküttâb değişti. Bir taraftan 1645'ten itibaren devam ede duran ve İstanbul'un dahi güvenliğini tehdit eder hâle gelen Girit Seferi, diğer taraftan ise siyasî ve iktisadî krizler bu dönemin en öne çıkan genel özellikleridir. Böylesine krizler ve bunalımlarla dolu uzun validelik döneminde Turhan Sultan, devletin istikrar kazanması için çalıştı. Valide sultanın istikrar arayışları bazen bizzat problemlerin kendisi de oldu.

Yedi yaşındaki bir şehzadenin padişah olarak tahta çıkarılması ister istemez Turhan Sultan'ı devlet meseleleriyle yakından ilgilenmeye mecbur etti. Valide sultan gerçek anlamıyla padişaha naibelik yaptı. Turhan Sultan'ın naibeliği yoğun olarak Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaret mührünü almasına kadar devam etti; fakat valide sultan bundan sonra da hem dâhilî hem de haricî meselelerden elini tamamen çekmedi. Bu minvalde bir taraftan Şehzade Süleyman ve Şehzade Ahmed'i IV. Mehmed'in gazabından korumak için çabalerken, diğer

taraftan da İkinci Viyana Seferi'nin ilan edilip edilmemesine dair tartışmalarda taraf oldu.

Turhan Sultan'ın naibeliği döneminde siyâsî ve iktisadî krizler beraberinde isyanları da getirdi. İsyan ateşi yalnızca taş-rayı değil bizzat payitahtı da birçok defa sardı. Valide sultan zaman zaman bu isyanları kendi iktidarını güçlendirmek için destekledi. Buna mukabil istikbali ancak isyanda gören valide sultan ve yandaşlarının iktidarından rahatsız olan muhalifler de birçok defa isyan ateşini alevlendirdiler; fakat Turhan Sultan aleyhinde olan isyanlardan birşekilde kurtulmayı başardı.

Turhan Sultan'ın naibeliğine benzer bir şekilde önceki ve sonraki dönemlerde başka bir naibelik görülmez. Bunun en bariz göstergesi Turhan Sultan'ın günümüze kadar ulaşabilen yüzlerce emridir. Daha önce Kösem Sultan da benzeri emirler kaleme aldı; ancak bunlar hem sayı hem de nitelik olarak Turhan Sultan'ın emirlerinden oldukça farklı idi. Fiilen padişahın yetkilerini devralan Turhan Sultan, hatt-ı hümayûn özelliklerine sahip emirler kaleme aldı. Elinizdeki araştırmanın da ana kaynağını bu emirler oluşturdu.

Elinizdeki çalışma, kronolojik olarak Turhan Sultan'ın hayatını anlatmaya matuf bir gayretin ürünüdür. Bu yüzden metin tesis edilirken tali konular ancak konu ile ilgili oldukları kadar ele alındı ve doğal olarak birçok olaya da temas edilemedi. Kronolojik bir biyografi yazımının tercih edilmesinin en önemli nedeni ise Turhan Sultan'ın hayatının birçok döneminin ya eksik ve yanlış ele alınmış olması ya da tamamen ihmal edilmesidir. Ayrıca bugüne kadar Turhan Sultan hakkında kaleme alınan çalışmalarda valide sultanın emirlerinin dikkate alınmaması da büyük bir eksiklikti.

Çalışmada valide sultanın imar-inşaa faaliyetleri ve hayır işleri ise daha önce bu konularda araştırmalar yapıldığı için genel olarak ele alınmamıştır.

Turhan Sultan tarafından kaleme alınan emirlerin bir kısmı bugüne kadar muhtelif araştırmalarda kullanılmış ve yayınlanmıştı. Bu eserde ise Turhan Sultan'a ait olduğu bilinmesine rağmen yayınlanmamış veya değerlendirilmemiş olan emirler, yeni tespit ettiğimiz emirlerle birlikte bir araya getirilerek tarihlendirildi. Bu emirler, diğer kaynaklarla mukayese edilerek değerlendirildi. Ekler kısmında ise tamamının çeviri metinleri yayınlandı.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA)

BOA, A. RSK, nr. 1496; nr. 1497; nr. 1522.

BOA, A.DVNS.ŞKT.d, nr. 4.

BOA, D.BŞM, MTE.d, nr. 10520; nr. 10521; nr. 10529.

BOA, D.BŞM, Dosya kısmı, nr. 335/60; nr. 424/25; nr. 454/57.

BOA, İE-SM, nr. 4/286.

BOA, İE-DH, nr. 4/390.

BOA, İE-ENB, nr. 2/128; nr. 3/249; nr. 3/250; nr. 3/251; nr. 3/252;
nr. 3/256; nr. 3/257; nr.2/119; nr. 12/1216.

BOA, İE-SM, nr. 4/257; nr. 5/383.

BOA, MAD, nr. 1372; nr. 2071; nr. 3671; nr. 4466; nr. 4776; nr.
4907; nr. 5016; nr. 5065; nr. 5302.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (=TSMA)

Belgeler

TSMA, nr. E 434-44; E 448-27; E 527/67-90; E 527-67; E 527-72; E 527-73; E 527-74; E 527-75; E 527-76; E 527-78; E 527-79; E 527-83; E 527-86; E 527-87; E 527-89; E 527-90; E 528/4; E 528-10; E 528-11; E 528-13; E 528-14; E 528-15; E 528-16; E 528-18; E 528-22; E 528-25; E 528-28; E 528-31; E 528-68; E 528-81; E 528-84/1; E 528-84/2; E 528-86; E 528-88; E 528-99; E 528-100; E 640-37; E 696-41; E 706-12; E 716-48; E 751-48; E 779-12/1; E 779-12/2; E 779-12/3; E 779-12/4; E 779-13; E 779-14; E 779-15; E 779-16; E 779-17/1; E 779-17/2; E 779-20; E 779-21; E 779-24; E 779-27; E 779-29; E 779-30; E 779-32; E 780-3; E 780-4; E 780-6; E

780-13; E 780-7; E 780-8; E 780-14; E 780-23; E 780-24;
E 780-26; E 780-27; E 780-28; E 780-49; E 781-26; E 780-
58; E 781-3; E 781/4; E 781-5; E 781-9; E 781-10; E 781-11;
E 781-22; E 781-23; E 781-29; E 781-30; E 781-31; E 781-34;
E 781-37; E 782-1; E 782-4; E 782/6-6; E 782-8; E 782-9; E
782-21; E 782-24; E 782/24-12; E 782-25; E 783-1; E 783/3-
6; E 783-5; E 784/1-4; E 784/1-27; E 784/3-2; E 794-34a; E
794-34b; E 796-104; E 799-28; E 872-56; E 887-39; E 902-
22; E 902-24; E 900/26-4; E 988-82; E 1017-50; E 1113a; E
1567-2a; E 2445-1; E 2445-17; E 2457-4; E 2457-5; E 2457-
6; E 2457-7; E 2457-8; E 2457-9; E 2457-10; E 2457-11; E
2457-12; E 2457-12; E 2457-13; E 2457-14; E 2457-15; E 2457-
16; E 2457-17; E 2457-18; E 2457-19; E 2457-20; E 2457-21;
E 2457-22; E 2457-23; E 2457-24; E 2457-25; E 2457-26;
E 2457-27; E 2457-28; E 2457-29; E 2457-30; E 2457-31;
E 2457-32; E 2457-33; E 2457-34; E 2457-35; E 2457-36; E
2457-37; E 2477; E 284-55; E 4031a; E 4488a; E 7001-9; E
7001-10; E 7001-11; E 7001-12; E 7001-13; E 7001-14; E 7001-
15; E 7001-16; E 7001-17; E 7001-18; E 7001-19; E 7001-20;
E 7001-21; E 7001-22; E 7001-23; E 7001-24; E 7001-25; E
7001-26; E 7001-27; E 7001-28; E 7001-29; E 7001-30; E
7001-31; E 7001-32; E 7001-33; E 7001-34; E 7001-35; E 7001-
36; E 7001-37; E 7001-38; E 7001-39; E 7001-40; E 7001-
41; E 7001-42; E 7001-43; E 7001-44; E 7001-45; E 7001-
46; E 7001-47; E 7002-1; E 7002-2; E 7002-3; E 7002-4; E
7002-5; E 7002-6; E 7002-7; E 7002-8; E 7002-9; E 7002-
10; E 7002-11; E 7002-12; E 7002-13; E 7002-14; E 7002-15;
E 7002-16; E 7002-17; E 7002-18; E 7002-19; E 7002-20; E
7002-21; E 7002-22; E 7002-23; E 7002-24; E 7002-25; E
7002-26; E 7002-27; E 7002-28; E 7002-29; E 7002-30; E
7002-31; E 7002-32; E 7002-33; E 7002-34; E 7002-35; E
7002-36; E 7002-37; E 7002-38; E 7002-39; E 7002-40; E
7002-41; E 7002-42; E 7002-43; E 7002-44; E 7002-45; E
7002-46; E 7002-47; E 7002-48; E 7002-49; E 7002-50; E
7002-51; E 7002-52; E 7002-53; E 7002-54; E 7002-55; E

7002-56; E 7002-57; E 7002-58; E 7002-59; E 7002-60; E 7002-61; E 7002-62; E 7002-63; E 7002-64; E 7002-65; E 7002-66; E 7002-67; E 7002-68; E 7002-69; E 7002-70; E 7002-71; E 7002-72; E 7002-73; E 7002-74; E 7002-75; E 7002-76; E 7002-77; E 7002-78; E 7002-79; E 7002-80; E 7002-81; E 7002-82; E 7002-83; E 7002-84; E 7002-85; E 7002-86; E 7008-57; E 7011-45.

Defterler

TSMA, nr. 27; nr. 2315; nr. 2344/85; nr. 2344/146; nr. 2352/77; nr. 4155; nr. 5887/1.

Ana Kaynaklar

95 Numaralı Mühimme Defteri (*Tahlil, Transkripsiyon ve Özet*), haz. Ercan Alan, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008

Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)], haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul 2008.

AHMED RESMÎ EFENDÎ, *Hamîletü'l-Küberâ*, haz. Ahmet Nezihi Turan, İstanbul 2000.

Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları Topkapı Sarayı'nda Yaşam, çev. Ali Berktaş, İstanbul 2002.

ALDERSON, Anthony Dolphin, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı*, yay. haz. Mustafa Armağan, terc. Şefaettin Severcan, trsz.

ANDERASYAN, Hrand D., "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", *Tarih Dergisi*, sayı: 27 (İstanbul 1973).

ARSLAN, Mehmet, "Abdî Sûrnâmesi", *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 4-5*, İstanbul 2011, s. 449-541.

_____, "Nâbî Sûrnâmesi", *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri I, Manzûm Sûrnâmeler*, İstanbul 2008, s. 643-697.

- _____ "Telhîsü'l-Beyân'ın Sûrnâme Kısmı", *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri* 4-5, s. 547-656.
- BARATTA, Antonia, *Costantinople Effigiatae Descrittacon Una Notizia Su Le Celebri Sette...*, Torino 1840.
- BAROZZI, Nicolo- Berchet, Guglielmo, *Le Relazioni degli Stati Europei lette al Senato dagli Ambasciatori Veneziani nel Secole Decimasettimo*, Serie V, Turchia, Venedik 1866.
- Camiü'd-Düvel, Sultan IV. Mehmet Dönemi Tercüme, Metin ve Değerlendirme*, haz. Fahri Oluk, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2011.
- CASTELLAN, Antoine Laurent, *Moeurs, Usages, Costumes des Ottomans, et abrégé de leur histoire*, Paris 1812.
- COVEL, John, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü, Saray-Merasimler-Gündelik Hayat*, çev. Nurten Özmelek, İstanbul 2011.
- _____, *Journals of Dr. J. Covell's Travels*, British Museum, nr. ADD 22912.
- DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.
- DERVİŞ ABDULLAH, *Risale-i Teberdariye Fi Ahval-i Darüssade*, haz. Pınar Saka, İstanbul 2011.
- EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHMED ZİLLÎ, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, I-X, haz. Seyid Ali Kahraman-Yücel Dağlı vd..
- FIRPO, Luigi, *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, Constanipoli 1590-1793, XIII, Torino 1984, s. 907-981.
- GALLAND, Antoine, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673), I. Cilt (1672)*, haz. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik, Ankara 1998.
- GUİLLERAGUS KONTU, *İstanbul Mektupları*, çev. Yaşar Avunç, İstanbul 2010.
- Hatîb Mustafa (Kürd) Risale, Tashih ve Metin*, haz. Saliha Yıldırım, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1965.

- HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998.
- KANTEMİR, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* 2-3, çev. Özdemir Çobanoğlu, Ankara 1979-1980.
- KARA ÇELEBİ-ZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ, *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlîl ve Metin)* 1732, haz. Nevzat Kaya, Ankara 2003.
- KARACA, Müjge, *94 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008.
- Kâtib Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin, haz. Zeynep Aybicin, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- KONUK, Hamza, *Vânî Mehmet Efendi'nin Münşe'âtı (Transkripsiyon Tahlil ve Değerlendirme)*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2001.
- KÖMÜRCİYAN, Eremya Çelebi, "Çınar Vak'ası", nşr. Hrand D. Andreasyan – Fahri Ç. Derin, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sy. 3 (İstanbul 1957), s. 57-65.
- , *İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul*, trc. ve tahşiye: Hrand D. Andreasyan, yay. haz. Kevork Pamukciyan, İstanbul 1988.
- 1660-1665 Yıllarına Ait Mühimme Defteri*, Sächsische Landesbibliothek–Staats –und Universitätsbibliothek Dresden, nr. Eb. 837
- Mecmua*, İÜ, TY, nr. 3104.
- MEHMED HALİFE, *Tarih-i Gülmanî*, haz. Ertuğrul Oral, Doktoraz Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.
- Mémoires Du Chevallier D'Arvieux*, IV, Paris 1785.
- Memoires du sieur de la Croix*, I, Paris 1684.
- RALAMB, Claes, *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658*, çev. Ayda Arel, İstanbul 2008.
- RICAUT, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi*.

- _____, *The Turkish History Comprehending The Origin of that Nation and the Growth of the Othoman Empire, with the Lives and Conquests of their Several Kings and Emperors*, II, London 1701.
- SEYYÎD HASAN, *Sohbetnâme, I, (1071-1072/1660-1661) (İnceleme-Metin)*, haz. Aykut Can, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015.
- SİLAHDAR FINDIKLILI MEHMED AĞA, *Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695) (Tahlil ve Metin)*, haz. Nazire Karaçay Türkal, Doktoraz Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.
- Tarih-i Nihâdî (152b-233a)*, haz. Hande Nalan Özkasap, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004.
- Târîh-i Râşid ve Zeyli, I (1071-1114/1660-1703)*, haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır ve Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul 2013.
- TAVERNIER, Jean-Baptiste, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, ed. Necdet Sakaoğlu, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2007.
- THÉVENOT, Jean, *1655-1656'da Türkiye*, çev. Nuray Yıldız, İstanbul 1978.
- _____, *Thévenot Seyahatnâmesi*, İstanbul 2009.
- TÜREK, Ahmed - DERİN, F. Çetin, "Feyzullah Efendi'nin Kendi Kaleminden Hal Tercümesi", *Tarih Dergisi*, sayı: 23 (İstanbul 1969); sayı: 24 (İstanbul 1970).
- VANDAL, Albert, *Marquis de Nointelle'in seyahatleri (1670-1680)*, çev. Hikmet Geray, TTK Kütüphanesi, çev. nr. 31.
- Vecihî Tarihi*, haz. Ziya Akkaya, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi DTCF, Ankara 1997.
- YILDIRIM, Saliha, *Hatib Mustafa (Kürd) Risalesi*, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1965.
- YILMAZ, Mehtap, *Vekayi'ne (Vekayi-i Bec) (Metin ve Değerlendirmesi)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.

Araştırma Eserler ve Makaleler

AFYONCU, Fatma, *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı*, Ankara 2001.

AHMED REFİK, “Koca Mi‘mâr Kasım Ağa”, *Âlimler ve San‘atkarlar*, İstanbul 1924, s. 207-227.

_____, *Kadınlar Saltanatı*, III, İstanbul 1924.

_____, *Samur Devri*, İstanbul 1927.

AKTEPE, M. Münir, “Ahmed III”, *DİA*, II, 34-38.

_____, “Çınar Vak‘ası”, *DİA*, VIII, 301-302.

_____, “İpşir Mustafa Paşa ve Kendisile İlgili Bâzı Belgeler”, *Tarih Dergisi*, sayı: 24 (İstanbul 1970).

_____, “İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler”, *Tarih Dergisi*, sy. 24 (İstanbul 1970), s. 49-51.

_____, “İpşir Mustafa Paşa”, *DİA*, XXII, 375-376.

AMBRASEYS, N. N. - FİNKEL, C.F., *Türkiyede ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler Bir Tarihsel İnceleme 1500-1800*, çev. M. Umur Koçak, Ankara 2006.

ARGIT, Betül İpşirli, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715*, İstanbul 2014.

BAER, Marc David, *IV. Mehmet Döneminde Osmanlı Avrupa-sında İhtida ve Fetih*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul 2010.

ÇELİK, Şenol, “Evliya Çelebi’nin Bandırma, Aydıncık (Edincik) ve Erdek İle İlgili Verdiği Bilgiler ve Bunların Değeri”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XV/28 (Balıkesir 2012), s. 67-81.

DOĞRU, Halime, *Lehistan’da Bir Osmanlı Sultanı, IV. Mehmed’in Kamanice-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri*, İstanbul 2006

EYİCE, Semavi, “Mimar Kasım Hakkında”, *Belleten*, sayı: 172 (Ankara 1979), s. 767-808.

GÜLSOY, Ersin, *Girit’in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*, İstanbul 2004.

- HAMMER, Joseph V., *Büyük Osmanlı Tarihi*, VI, haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul 1990.
- İLGÜREL, Mücteba, "Abaza Hasan", *DİA*, I, 10-11.
- _____, "Köprülü Mehmed Paşa", *DİA*, XXVI.
- _____, Mücteba, *Abaza Hasan Paşa İsyanı*, Doçentlik Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1976.
- İNALCIK, Halil, "İslâm Girây III", *Eİ²* (İng.), IV, 178-179.
- _____, "İslâm Giray III", *DİA*, XXIII, 46-47.
- _____, "İslâm-Giray III", *İA*, V/2, s. 1105-1108.
- _____, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II, Tagayyür ve Fesâd (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*, İstanbul 2014.
- İNBAŞI, Mehmet, *Ukrayna'da Osmanlılar, Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul 2004.
- İPŞİRLİ, Mehmet - UZUN, Mustafa, "Bahâî Mehmed Efendi", *DİA*, IV, 463-464.
- JORGA, Nicoleta, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, çev. Nilüfer Epçeli, ed. Erhan Afyoncu, İstanbul 2009.
- KARACA, Filiz, "Turhan Sultan", *DİA*, XLI, 423-424.
- KIVRIM, İsmail, "17. Yüzyılda Bir Valide Sultanın Günlük Hayatı: Vâlide Hadice Turhan Sultan", *History Studies*, V (Mart 2013), s. 243-262.
- KOCAASLAN, Murat, *IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi, İktidar, Sınırlar ve Mimari*, İstanbul 2014.
- _____, *Kösem Sultan, Hayatı, Vakıfları, Hayır İşleri ve Üsküdar'daki Külliyesi*, İstanbul 2014.
- KOLÇAK, Özgür, "Habsburg Elçisi Walter Leslie'nin Osmanlı Devlet Yapısına Dair Gözlemleri (1665)", *Tarih Dergisi*, sayı: 54 (İstanbul 2012).
- KUNT, İ. Metin, "Müteşebbis Bir Osmanlı Veziri: Derviş Mehmed Paşa", *Toplum ve Bilim* (Bahar 1977), s. 47-64.
- _____, "Naîmâ, Köprülü, and The Grand Vezirate", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, I (1973).

- KUT, Turgut, “Ali Ufkî Bey”, *DİA*, II, 456-457.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, “Süleyman Paşa, Malatyalı”, *DİA*, XXX-VIII, 98-99.
- _____, “Süleyman Paşa”, *İA*, XI, 197-200.
- NUTKU, Özdemir, *IV. Mehmet’in Edirne Şenliği (1675)*, Ankara 1987.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Boynueğri Mehmed Paşa”, *DİA*, VI, 316.
- _____, “Kara Murad Paşa”, *DİA*, XXIV, 363-365.
- ÖZVAR, Erol, “Tarhuncu Ahmed Paşa”, *DİA*, XL, 20-22.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, “Kasım Ağa”, *İA*, VI, 379-380.
- PEİRCE, Leslie, *Harem-i Hümayûn Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümler ve Kadınlar*, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul 1998.
- SARICAOĞLU, Fikret, “Melek Ahmed Paşa”, *DİA*, XXIX, 42-44.
- ŞENOCAK, Lucienne Thys-, *Hatice Tırhan Sultan, Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadın Baniler*, çev. Ayla Ortaç, İstanbul 2009.
- ULUÇAY, M. Çağatay, *Haremden Mektuplar*, İstanbul 1956, s. 99-102.
- _____, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, Ankara 2001.
- _____, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 2001.
- WOODHEAD, C., “Turkhân Sultân”, *El2*, X, 679.
- YILDIZ, Kenan, *1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.

EKLER

TURHAN SULTAN'IN EMİRLERİ

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup emr-i şerîf yazılıp gönderilmişdir. Hemân her vechile hizmetine mukayyed olasın. Mevâcibe dahi dikkat üzere olasın. Yavuz öteye gideyor, bulup buluşdurasız. Kendiniz bilürsüz. Şâhbâz Paşa'dan size gelen kâğıdı niçün göndermediniz. Bize dahi kâğıd gelmedi mi? Ne aceb göndermediniz. Gönderesiz bakalum ne yazmışdır.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim dün kapudân paşaya gidecek müsvedde üzerine bir emr-i şerîf dahi yazdurup azametlü pâdişahımın rikâb-ı hümayûnlarına gönderildi. Üzerine izn-i âlîleriyle hatt-ı hümayûn ihsân buyurulur ise hemân göndereyim. Hakk sübhânehu ve te'âlâ lutf idüp bolayki melâ'înin birkaç gemisi alınup cezâları verile idi ve İnşaallahu te'âlâ bir hayurlu hıdmet dahi görilür. Hemân hüsn-i teveccühleri mercûdur ve müstâkil emr-i şerîf mücebince bir beyâz üzerine hatt-ı hümayûn dahi ihsân buyurulur ise hıdmet-i hümayûnunun temşiyetine mübeyyendir. Mukaddemâ olan ahvâl dahi bir mikdâr kendüye eklemek lâzımdır. Beyâz üzerine ihsân buyurulacak hatt-ı hümayûn için dahi bir müsvedde gönderildi. Manzûr-ı şerîfleri oldukda fermân efendimindir. Ve yarın Ayasofya'da du'â olmağla Dîvân olmayacağı rikâb-ı hümayûna telhîs olunmuşdur. Fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 2457-4*

* İnalçık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğu kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 406-409.

Üstte: İnşaallahu te'âlâ yarın sa'âdetlü arslanım hareket etmek üzere olur ve biz dahi berâber oluruz. Şöyle ki ma'lûm oluna.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Yarın inşaallahu te'âlâ devletlü efendim pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri av ve şikâra niyet buyurmağla kadîmden olageldiği üzere etrafa tenbîh olunup lâzım olduğu üzere görülmüşdür ve devletlü pâdişâhıma telhîs etmişimdir. İzzetlü efendim dahi bile gidüp oralarda olan bağçelerin birinde oturulması münâsibdir. Pâdişâhıma böylece i'lâm olunmuşdur. Benim devletlü efendim ihsân buyurup ma'an teşrîf buyurula inşaallahu te'âlâ haz idersiz. Bâki fermân devletlü efendimindir.

Benim devletlü efendim kanûn değildir. Yoğ-ise arzda bile olmanız recâ iderdim. Ben kulun hâlis ve muhlis kulunum, istemem ki bir ân birbirinizden ayrılınız. İhsân buyurup ma'an hareket buyurula. Elhamdülillahi te'âlâ havalar güzeldir.

TSMA, nr. E. 2457-5*

Üstte: Ne arz olundıysa ma'lûmumuz olmuşdur. Üzerinde olan ne mikdâr ise bi't-tamâm tahsîl etdüresiz. Sa'âdetlü arslanım ıtlâk eylemiştir. Kusûrını bir hoşça çıkartasız.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Mısır'dan gelen mahbûs Ahmed Paşa bu kullarına tezkere gönderüp Mısır'dan gelen kâğıdlar üzere elli üç Mısırî kîse ki

* İnalçık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğu ve IV. Murad döneminde kaleme alındığı kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 371-372.

yetmiş beş Rumî kîse eder borcum olup mübârek günlerde ıtlâk buyurun rikâb-ı hümayûna teslîm edeyim deyü recâ eder. Rikâb-ı hümayûna dahi telhîs olmuştur. Fî'l-vâkı' benim devletlü efendim ıtlâk buyurulup ikrârın teslîm eylesün Mısır'dan hazîne ile geliyorlar, taşrada hesâbın görelim, zimmetlerinden ne çıkar ise müsâmaha olunmayup yine taleb olunup tahsîl olunur. Ol bâbda emr ü fermân devletlü sultânıdır.

Bu vechle akçenin ibtidâsın almak için müsâmaha edeyoruz. Emr ü fermân devletlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 2457-6

-4-

Üstte: Ne arz olundıysa sa'âdetlü arslanım yazmıştır. Ahmed Paşa'nın zimmetinde olan tahsîline mukayyed olup çalışsınız.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Devletlü efendim, Mısır hazînesi bugün Üsküdar'a gelmekle getürmek için kadirge ta'yîn eyledim. Bugün vâsıl olur İnşaallahu te'âlâ ve ma'zûl Mısır beğlerbeğisi Ahmed Paşa'nın zimmetine lâzım gelen akçeye müsâmaha olunmak mümkündür. Bir akçe gördüğümüz yerde on gün ardına düşüp çalışuruz. Nihâyet kendünün ikrârı olan akçeye bugün edâ ve tekmîl etsün ve Mısırlular dahi geldi. Suâl olunup hüccet-i şer'îyye mücebinde tahsîl olunmakda bir tarikle müsâmaha olunmayup ve ayağın basdırmayup alınur. Ve benim devletlü efendim Köprülü Mehmed Paşa fitne ve fesâda mübâşeret mi'mâr ağa ile bir yerde ittifâk etdikleri mukarrer olmağın mezbûra Rumili'nde Köstendil Sancağı beğlerbeğilik ile virilmek bâbında rikâb-ı hümayûna telhîs olunmuştur. Anın gitmesi lâzımdır. İhsân-ı

şerîflerinden mercûdur ki vech-i meşrûh üzere mezbûra ol vechle ihsân buyurula.

TSMA, nr. E. 2457-7

-5-

Kaymakam paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, maktûl yeniçeri ağasının çiftliği akarâtı bağ bağçesi evi yok mudur? Arayup suâl etdiniz mi biz işitdik çiftlik bağı var imiş. Bir hoşça her nesi var ise tefahhus idüp bize i'lâm idesiz. İşte defter gönderdik. Defter mûcebince mükemmel tahsîl etdürüp gönderesiz. Hesâb üzere kırk kîse ile doksan beş guruş tahsîl olunacaktır. Mukayyed olup ihmâl etmeyesiz.

TSMA, nr. E. 2457-8*

-6-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup göreyim sizi her vechle hizmete mukayyed olup her etrâfdan göz kulak tutmakdan hâlî olmayasız. Donanma-yı hümayûna ziyâdesiyle dikkat üzere olasın.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Azametlü pâdişâhımızın dün sâdır olan fermân-ı âlîlerin lâzım olan emr-i şerîf ve mektûbları yazılıp ve ağızdan dahi muhkem tenbîh olunup yollamışımıdır. Hakk te'âlâ her vechle âsân eyleye, âmîn yâ rabbe'l-âlemîn. Bu kulları hâliyâ Tersâne-i âmireye gelüp donanma-yı hümayûn ahvâli ile ihtimâm üzere-yüz ve hâlâ Küçükköy nâm mahallde birkaç haramzâde haber alındıkda yedi neferi ile ele getirilüp bâkisini dahi ele gelmek

* İncalcık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğu ve 1632'de kaleme alındığı kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 376.

üzere tekayyüd edeyoruz. ma'lûm-ı devletleri olmak içün i'lâm olunup, hırsuzlar küreğe konmuşdur, fermân sultânımındır.

TSMA, nr. E. 2457-9

-7-

Üstte: Ne arz eylediniz ise sa'âdetlü arslanım ihsân eyledi. Hemân her etrâfa göz kulak tutup hizmetine mukayyed olasın.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim sa'âdetlü sultânım mukaddemâ Âsitâne-i sa'âdetde başdefterdâr olup ba'dehu Trablusşam eyâletine mutasarrıf olan Vezîr Hasan Paşa kulları bir müstakim umûr-dide kulları olduğundan gayrı mâl-ı mîrînin ve eyâlet-i mezbûrenin ahvâlin bilüp müstehak olmağla ihsân olunmak recâsına telhîs olunmuşdur. Hâliyâ anda olan hayli zamândan berü mutasarrıf olup zamânı gelmişdir ve hâliyâ Hasan Paşa kulları bir mikdâr hazîneye imdâd dahi ediyor. Ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân efendimindir ve bu kulları sâir Devlet-i Aliyye umûrı ve mevâcib ahvâli ile ikdâm üzere olup makdûrumuz sarf üzereyüz. Bâki emr devletlü sultânımındır.

TSMA, nr. E. 2457-10

-8-

Üstte: Gönderilen gelüp vüsûl bulup, elhamdülillah şükür Hakk te'âlâ nice nice yüz aklıkları müyesser idüp her işinizi âsân eyleye.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

İbşir Paşa kullarının azametlü pâdişâhıma ve devletlü efendime gönderdiği hediyeleri irsâl olunmuşdur. Manzûr-ı âlileri oldukda fermân efendimindir. Ve Serdâr Hüseyin Paşa kullarından mektûb gelüp asker-i İslâm elhamdülillahi te'âlâ sıhhat üzere olup hâliyâ irsâl olunan asker vardıkda küffâr ile azîm muhârebe idüp küllî yüz aklıgı etmişler. Sa'âdetlü pâdişâhımın uğur-ı hümayûnları İnşaallahu te'âlâ yevmen fe-yevmen ziyâdedir. Allah sübhânehu ve te'âlâ ak sakallu pîr eyleye, âmîn.

TSMA, nr. E. 2457-11

-9-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup, yazılıp gönderilmişdir.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Ken'ân Paşa kullarının oğluna bir kapucubaşılık ile Erzurum'da ve gayrıda câmi'-i şerîf ve hitâbete müte'allik birkaç maslahat rikâb-ı hümayûna gönderilmişdir. İhsân-ı şerîfleri mercûdur ve İnşaallahu te'âlâ ihsân olunan kapucubaşılığı mahlûlden birleştürüp yine hazîneye zarar gelmez. Bâki fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 2457-12

-10-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup Hakk te'âlâ her vechle âsân getürüp yüz aklıkları feth-i fütûhlar müyesser ola. Hemân ziyâdesiyle hizmetine mukayyed olup hareket üzere olasın.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim bugün Mısır'dan yine ulak gelüp rikâb-ı hümayûna ve devletlü efendime telhîs ve mektûbu olmağla hâk-i izzetlerine gönderilmiştir. Manzûr-ı nazar-ı âlîleri oldukda ma'lûm-ı şerîfleri olur. Bu kulların yazdığı mektûbunda Girid ceziresine bundan akdem fermân buyurulan barut ve beş yüz nefer Mısır kulu ve sâîr zahâîri dokuz pâre kalyon ile Girid'e irsâl eylediğin bildirmiş ve donanma-yı hümayûn tarafına dahi gönderdiği kalyonlarıyla dahi beş yüz kantar barut ve yirmi bin kantar peksimâd gönderdiğin îlâm eylemiş. Ve İnşaallahu te'âlâ yarın Dîvân-ı hümayûna varılmayup donanma-yı hümayûn-ı nusret-makrûnu sabahdan iki buçuk sâ'at sonra Tersâne-i âmireden hareket idüp mütevekkilen Alallahu te'âlâ teveccüh idüp köşk-i hümayunda Sakız'a giden Vezîr Mehmed Paşa ve Bozcaada muhâfasına ta'yîn buyurulan Hüseyin Paşa kullarıyla kapudân paşa ve yeniçeri kethudâsıyla cümle çorbacılar ma'an el öpmek bâbında fermân sa'âdetlü sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 2457-13*

-11-

Üstte: Ne arz olundu ma'zûrımız olmuştur. Hemân Allah seversen bir hoşça hizmetine mukayyed olasın.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Hakk sübhânehu ve te'âlâ vücûd-ı şerîflerini hatadan hıfz idüp sa'âdetlü ve şevketlü pâdişâhımı taht-ı âli-baht-ı osmanî üzere ak sakallu pîr gösterüp daimâ düşmenlerin ser-nügûn

* İnalçık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğu kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 410-412.

eyleye, âmîn! Bi-hürmet-i seyyidü'l-mürselin. Bu kulları hâlis ve muhlis kulları ve çırakları olup cânım ve mâlım efendilerimin yoluna fedadır. Bir ihtiyar kulun olup dünyâda devletlü efendilerime hıdmetden gayrı murâdım yokdur. Allah'dan recâ ederim ki tevfikın refik idüp her husûsumuz devletlü efendilerimin rızâ-yı şerîflerine muvafık eyleye! İnşaallahu te'âlâ bu kullarının Devlet-i Aliyyelerine ne mertebe hıdmet eylediğim gitdükce ma'lûm-ı devletleri olur. Hâliyâ güzellik olup her taraftan âdemlerimiz gelüp devlet-i pâdişâhîde rızâ-yı hümayûna muhâlif bir iş yokdur. Şimdilik verilecek mevâcibin tedârikindeyüz. Zîrâ yakın gelmiştir. Hakk sübhânehu ve te'âlâdan âsânlık recâ ederim. Ve benim devletlü efendim oğlum kullarının vezâret müjdesi için hâk-pâyilerine gönderilecek yirmi kîse hâliyâ irsâl olunmuştur. Kabûle karîn olması mercûdur. Fermân sultânımındır.

TSMA, nr. E. 2457-14

-12-

Kaymakam paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki,

Donanma-yı hümayûn ağası olmak üzere cümle ocak ağaları müşavere idüp sâbıka turnacıbaşı olan Ömer Ağa'ya sekbanbaşılık kanûn-ı kadîm üzere arz idesiz. Cıgırup tenbîh idüp hâzırlanup İnşaallah donanma kalkdukda gelüp el öpüp kaftân giydirülür. Zîrâ yeniçeri ağası arz eylemiş, kanûn üzere size arz eder, siz dahi rikâba arz idüp hâzır olmasına tenbîh edersiz. Yeniçeri ağası yazmış rikâba cığırtup sekbanbaşılık virilüp kaftân giydirilsün deyü bu minvâl üzere şimdi kaftân giydirilmek ma'kul değildir, eğer donanma-yı hümayûn içündür, çağırtup tenbîh [idüp] kaftân giydirülsün dirsenez ana göre cevâbını gönderesiz.

TSMA, nr. E. 2457-15

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup yazılup gönderilmişdir. Hemân her vechle gözünüz açup hizmetinize mukayyed olasız.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim Anadolu ve Karaman ve Sivas eyâletlerinde vâki' emvâl-i hassa-i mîrîyeden maktûller zamânlarından hayli akçe emînlerde kalup mâl ahvâlin bilür bir kulları muhassıl göndermek lâzım olmağla sâbıka başdefterdâr olan Zurnazen Mustafa Paşa kulları Aydın sancağı ile muhassıl ta'yîn olunup, inşaallahu te'âlâ büyük mevâcibe iki yüz kîse yetiştürmek üzere kendisiyle karâr verdik ve rikâb-ı hümayûna telhîs eyledik. İhsân-ı şerîfleri mercûdur ve bölüklerin devri ve sâir Devlet-i Aliyye'nin umûruyla tekayyüd üzere olup el-hamdülillahi te'âlâ her taraf güzellik olduğu ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 2457-16*

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup yazılup gönderilmişdir. Hemân her vechle hizmetine mukayyed olasız. Hakk te'âlâ her işinizi kolay getürüp iki cihânda yüzünüz ak eyleye. Hemân cân [u] gönülден çalışasız. Her vechle du'âmız sizinledir.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim hâliyâ Azak Kal'ası'na gönderilen hazîne ve zahire varup vâsıl olmağın giden âdem Tatar hanın

* İnalçık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğu kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 398-399.

ve Azak beğinin ve ağasının mektûblarıyla gelmekle rikâb-ı hümayûna telhîs olunmuştur. Ol câniblerin elhamdülillahi te'âlâ güzellik üzere olduğın haber virüp cümle Azak Kal'ası'nın ahalisi azametlü pâdişâhıma hayr du'âlar eylediklerin bildirdiler.

Benim merhametlü efendim Sivas eyâletinde bir ihtiyar çavuş fevt olup oğlu var iken Boyacı Hasan ze'âmetin alup yetimi getürdiler. Babası ze'âmetin yine virüp berâtı iki fakir serhadlülerin berâtlarıyla gönderilmişdir. Mübârek hatt-ı hümayûn-ı devlet-makrûn ihsân buyurulmağla azametlü pâdişâhıma hayr du'âlar aldirmamız recâ ederiz. Fermân efendimindir ve benim devletlü efendim Defterdâr İbrâhim Paşa'nın akçeleriyle tekayyüdde kusûr olunmayup inşaallahu te'âlâ cümle ihrâc taşralarda hıdmetlere geçürmüş defterlerden çıkarmak üzereyim. Hatunu cûybâr câriyeleri hayli zamândır kendüden ayru yerde olur ve şimdi gayrı eve gelüp anda oldu cümle cûybârın kendü evinde olan kendü hatun esbâbın almışlar.

Kulunuza gönderdiği arzuhâli gönderdim. Fermân-ı şerîfleri nice olur ise emr sultânımandır.

TSMA, nr. E. 2457-17*

-15-

Üstte: Sâbika fevt olan yeniçeri ağasının muhallefâtın defterdâr zabt idüp nersi var nesi yok defter idüp gönderesin, bir nesne zâyî' olduğına rızâmız yokdur. Siz dahi âdem koyasız, yaramaz olan cezâsın bulur! İmdi göreyim sizi dîn [ü] devleti kayırup, âkılâne hareket idüp hayr du'âmızı alasin.

* İncalcık, numarasını sehven yanlış olarak verdiği bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğu kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 382-385.

Devletlü ve sa'âdetlü ve izzetlü sultânım hazretlerinin mübârek başmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım, Çavuşzâde Vezîr Mehmed Paşa kulları Boğaz'dan mektûb gönderüp kâfir kalyonlarının ahvâlini i'âm idüp ve iki kâfir kalyonlardan kaçıp kendüye gelmekle anları dahi göndermiş. Mektûbı ile ol iki kâfir rikâb-ı hümayûna gönderilmiştir. Defter emâneti vekili emâneti telhîs olunmuştur. Ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 2457-18

-16-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup hemân her vechle hizmetine dikkat idüp mukayyed olasın. Göreyim sizi donanma-yı hümayûna ziyâdesiyle ikdâm idesin. Bir gün evvelce gitmesi dîn [ü] devlete nâfî'dir.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim hâliyâ serdar Hüseyin Paşa kullarından tekrâr telhîs gelmekle rikâb-ı hümayûna gönderilmiştir ve bu kulları hâliyâ Tersâne-i âmireye gelüp yeni yapılan gemilerden bâki kalan iki gemi dahi deryâya indirölüp ve levend ve kürekçiler ahvâli ve sâir mühimmât ve levâzımı tedâriki ile tekayyüd üzere olduğumuz ma'lûm-ı devletleri oldukda emr ü fermân azametlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 2457-19*

* İncalcık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olabileceği kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 426-427.

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup ziyâdesiyle zabt u rabt idesiz. Etrâf [u] eknâfdan hâlî olmayasın. Mevâcibe mukayyed olasın. Olmaya ki öteye te'hîr olına. Bulup buluşdurup itmâmına cehd idesin. Sonra kendinüz bilürsüz. Bahâne etmenin fâîdesi yokdur. Zamânı vaktiyle virilmesine dikat idesin.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim hâliyâ fermân-ı âlîleri üzere Boğazhisarları görülmek için kavlı ederek Rumili Hisarı'na gelüp andan Anatoli Hisarı'na varılup Kandil ve İstavroz bağçelerine dahi uğrayup toğru yine kavlı ederek İstanbul'a gidilür. Ve iki cânibde zâbitlere muhkem tenbîh olunmuşdur. Muhkem zabt ile mukayyed olup, eşkıyâdan muhkem hırâset idüp zabt eyleyeler. Elhamdülillahi te'âlâ devletinde herkes âsûde olup hilâf bir ferdin bir vaz'ı olmayup azametlü pâdişâhıma du'â-i hayr ederler. Bâki fermân sultânımındır.

TSMA, nr. E. 2457-20

Üstte: Ma'lûmumuz olmuşdur. Hemân hizmetinize mukayyed olasın. Hayr du'âmuz sizinledir. İnşaallah askeri yollayup hemân ulûfei virmeye sa'y idesin. Zamânı vaktidir göreyim sizi Allah severseniz ihtimâm üzere olasın.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Bugün rikâb-ı hümayûna arza varılmak îcâb eder husûs olmayup ve Hüsab Paşa kullarından mektûblar gelüp elhamdülillahi te'âlâ asker-i İslâm'ın güzelliği olup in-yakin olunan mevâcib kusurlarının bir gün evvel vâsıl olmasın recâ etmiş.

İnşaallahu te'âlâ ümidimiz budur ki Mora câniblerinden havâle olunan hazîneye me'mûr olan Abdi Paşa gemileriyle geçüp vâsıl olmuş ola. Hakk sübhânehu ve te'âlânın lütfı ile bu asker varup vâsıl oldukdan sonra cümlesi kuvvetlenüp hıdmet-i lâzımelerin edâya makdûrların sarf ederler. Bâki fermân sultânımındır.

TSMA, nr. E. 2457-21

-19-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup Hakk te'âlâ her işinizi âsân getürüp kolay ide. İnşaallah yarın sa'âdetlü arslanım aşğa köşke gider. Bakmağa Cum'a gün inşaallah arslanım Cum'a namazına Süleymaniyeye çıkar. Şöyle ma'lûm oluna. Eğer hava eyü güzel açık olur öylece murâd olundu.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim hâliyâ müceddeden Bağçekapusu'nda yapılan kalyon tamam oldu. Yarın inşaallahu te'âlâ deryâyâ iner. Sa'âdetlü azametlü pâdişâhım mu'tâd-ı kadîm üzere devletiyle Yalı Köşkü'ne teşrîf buyurılır ise emr ü fermân sultânımındır. Gemi indikden sonra kapudân paşa kullarıyla müşâvere idüp donanma-yı hümayûn ahvâlin cümle hâk-pâyâ varup arz iderim. İnşaallahu te'âlâ bir nesnede kusur yokdur ve müsâmaha olunmak ihtimâli olmaz. Hemân devletlü efendilerimin hayr du'â ve nazar-ı merhametlerin recâ ederim ve bugün koyun emîni ve kasablar kethudâsıyla taşra varılup koyun husûsuna tekayyüd olundu. Elhamdülillahi te'âlâ koyunun ilerüsü gelüp vâsıl oldu. Avn-i Hakk'la şehrin koyun muzâyakası def' olup, azametlü efendilerime ümmet-i Muhammed hayr du'â iderler ve devletlü efendimin çiftliğine dahi kethudâ beğ kulları ve mi'mâr ağa kullarıyla uğrayup yokladık. Kethudâ kulları hâk-pâyâ i'lâm

benim sa'âdetlü efendim hiçbir nesnede tereddüt çekmeyeler.
Cümle inşaallahu te'âlâ olur biter. Fermân sultânıdır.

TSMA, nr. E. 2457-22*

-20-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup siz dahi tekrâr âdem gönderesiz. Helbet kalksun gitsün. Biz de buradan haseki ağayı gönderürüz. Emîr-i pâdişâhî olmamak ne dimekdir. Haseki ağayı göndermeziz, vazgeçdik, çavuşlar ta'yîn idesin üzerine. Helbet gitsün, eğer çavuşların söziyle amel etmezse gine bize i'lâm idesiz.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim sa'âdetlü pâdişâhımızın Fazlı Paşa'ya, "Dönüp eyâletine gitsün" deyü hatt-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûnu ile kapucılar kethudâsı kulları dün gitmişti. Kendüsi buralara yakın imiş, kapucılar kethudâsına görünmeyüp sabah namâzında bize geldi, benim devletlü sultânım cümlemiz şevketlü pâdişâhımızın emir kulhuz, emr-i şerîfe itâ'at etmeyüp rızâ-yı hümayûna muhâlif vaz' etmek münâsib olmadığı ilm-i şerîflerine ayândır. Zîrâ sâire dahi yol olur. Kendüye ihsân buyurulan eyâlet cümle eyâletlerin başıdır. Fermân-ı âlileri ile haseki ağa varup bağçesinden kaldırıp girü emr-i pâdişâhî üzere döndürmek bâbında fermân sa'âdetlü sultânıdır. Yine bağçesinde varup oturmak içün tenbîh eyledim, emr ü fermân devletlü sultânıdır bağçesine gitmeyüp sarâyına gitmiştir. Ol bâbda emr sultânıdır.

TSMA, nr. E. 2457-23**

* İncalcık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğu kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 379-381.

** İncalcık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğu kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 400-401.

Üstte: Gec gelen beğlerbeğilerin bedelleri alınsun, bâkiden gelen beğlere âdem gönderesiz, gelsünler, yetişsünler.

Devletlü ve sa'âdetlü ve izzetlü sultânım hazretlerinin mübârek başmakları türâbına yüzler sürdükten sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım fermân-ı hümayûn üzere Tersâne-i âmireye varup kalyonları ve mavnaları ve kadirgaları görüp mühimmâtların suâl eyledikte Tersâne emîni ve kethudâsı ve topcıbaşı, "Cümle mühimmâtımız mükemmel görülmüştür. Aslâ kusûrumuz kalmamıştır. Hemân cenkci görün" didiler. Benüm sa'âdetlü sultânım kadirgalara ve mavnalara yeniçeri ve cebeci ve levend konulup, kalyonlara me'mûr olan beğlerbeğiler ve beğlerin âdemleri ile kendüleri konulur. Beğlerbeğiler ve beğlerin kimi gelüp yetişmek üzere olup kimi dahi gelüp vâsıl olmuştur. Yetişmeyenlerin bedelleri alınıp levend tutulup konulur deyü telhîs olunmuştur. Ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 2457-24

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup Hakk te'âlâ melâîn-i hâsirî hâk-sâr eyleyüp, asâkir-i İslâm'a nusret [ü] fırsat vire! Siz dahi cân [u] gönülden çalışup hizmetine mukayyed olasın.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim hâliyâ kapudân paşa kullarının telhîsi ve devletlü efendime mektûbu geldi. Melâîn-i hâsirînün on dokuz pâre gemisi birkaç def'a bundan akdem gelüp oturdukları yerde lenger bırakmışlar, birkaç seneden berü mu'tâd

oldılar, sükût olunmağla bu def'a dahi cüret eylediler. Ama inşaallahu te'âlâ Allahu te'âlânın eltâf-ı hafıyyesünden ümîd olunan budur ki bu def'a cezâsın bulup ahz-ı intikam oluna. Kapudân kulları onda olan kapudânlar ve yeniçeri kethudâsı ile müşâvere idüp eylediği tedbiri rikâb-ı hümayûnlarına i'lâm eylemiştir. Ma'lûm-ı âlîleri oldukda fermân devletlü efendimindir. Ve hâliyâ melâ'inden birkaç dil alup bir ahvâl bilürin göndermişler. Hâliyâ rikâb-ı hümayûnlarına gönderilmiştir. Emr sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 2457-25

-23-

Üstte: Ma'lûmumuz olup Allahu te'âlâ işinizi âsân getüre. Du'amız sizinledür. Hemân hizmetine mukayyed olasın. Berât, hüccet dahi gelüp vusûl buldı.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Tezkire-i şerîfenüz vâsıl olup her ne ki i'lâm buyurulmuş ise mâ'lûm-ı bendegî olmuştur.

Benim devletlü efendim sultânım gice ve gündüz bu ahvâle mukayyed olup zikr ü fikrimiz bu iken suâl buyurulan ahvâl sahîh olsa devletlü efendime i'lâm itmemek ihtimâli olur mu idi? Nihâyet ol sürülen Mehmed Paşa ba'zı mertebe tâma-ı hâma düşüb cümle tâleb eylediklerinüz size alıvireyim demekle bir mikdâr söze sebep olmuş-idi. Anın müşâveresinden kalkanlar toğrı bize gelüb i'lâm eylemeleriyle def'ine ihtimâm eyledik. Sa'âdetlü pâdişâhımın eyyâm-ı devletlerinde şimdilik öyle bir hâl yokdur. Ulûfelerin virmeğe tekayyüd ü ihtimâm ve ikdâm üzereyüz. İnşaallahu te'âlâ ulûfeleri virdiğimiz tâkdirce birisinin veledes ve tashîh istemeğe çâreleri yokdur. Lutf-i Hakk'la

ekserî sipâh taifesinin bu kullarının nice eyiliğın görmekle mâbeynlerinde olan kal ü kıl ne ise işrâb iderler ve içlerine bu kulları başka âdemlerim komuşumdur ve bugüne değin bölüklerde üçbinden ziyâde âdeme ulûfe virülüb ekserinün üçer kıstı virilmiştir. Mahal teng olub taşralardan akçe yetişme-mekle bir mikdâr muzâyaka çekeyoruz. Yine de merhametlü efendilerimin devletinde inşaallahu te‘âlâ her ne hâl ise tedârük üzreyüz. Hemân efendilerimin nazâr-ı şerîflerin recâ iderim ve taşrada olan çiftliğin berâtı ve hücceti hâk-i izzetlerine irsâl olunmuştur. Fermân sultânımındır.

TSMA, E. 2547-26*

-24-

Üstte: Ne arz olundı ma'lûmumuz olmuştur. Mısır pa-şasına hil'ât dimişsin. Kanûn üzere nereden vi[ri]lürse gine oradan viresiz. Hazîne beği için el öpmek i'lâm olunmuş. Eğer sa'âdetlü arslanıma el öpmeğe izn isterseniz âdet [ve] kanûn değildir. Hemân gitsün.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Devletlü ve azâmetlü pâdişâhıma Karafer[y]e enârı gayet ile eyü olmağla mukaddemâ ısmarlanmışdı. Hâliyâ dokuz yük gelmekle rikâb-ı hümayûna gönderilmiştir. Benim devletlü efendim, Mısır'dan hazîne getüren hazînebaşı beğ kulları ya-rın el öpüp Mısır'a teveccüh etmeğe izn-i âlilerin recâ eder ve mu'tâd-ı kadim üzere hazînebaşısı ile gidecek hil'ât içerüden ihsân buyurulur mı? Taşradan virelüm mi? Fermân-ı şerîflerine muntazırız ve mevâcib ahvâline tekayyüd ü ihtimâm üzreyüz. İnşaallahu te'âlâ Girid'e gidecek kulları yollandığı gibi ulûfeyi

* İncalcık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğu kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 394-395.

dahi virürüz. Avn-i Hakk'la her husûsda kusur olunmak ihtimâli olmayub ikdâm üzere olduğumuz ma'lûm-ı devletleri olduğu ecilden her bâr tasaddî'a cür'et olunmayub kulluğumuzda makdûrumuz sarf üzereyüz. Bâki fermân sultânımındır ve benim devletlü efendim Mısır'dan ma'zûl Seyyid Mehmed Paşa'dan fermân-ı şerîfleriyle akçe istediğümüzde getürdüğü defteri aynı ile gönderilüb rikâb-ı hümayûnlarına arz olunmuşdur. Her ne fermân-ı şerîfleri olur ise emr efendilerimindir.

TSMA, E. 2547-27*

-25-

Hüve

Üstte: Gönderilen vusûl bulup ma'zûrımız olmuşdur. Berhûdâr olasin. Hemân göreyim sizi. Her vechle dîn ü devleti kayırmakda olasin. Hayr du'âmız sizinledür.

Devletlü ve sa'âdetlü ve izzetlü sultânım hazretlerinin mübârek başmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım azametlü pâdişâhımız hazretlerinin bugün Hâs Bağçe[de] halvet olması bâbında fermân-ı âlileri sâdır olmuş. Hakk te'âlâ vücûd-ı şerîflerin hatâlardan masûn idüp, gönül hoşlukları ile serîr-i sa'âdetde devletlü sultânım ile bâki ve pâyidâr eyleye. İki kîse rikâb-ı hümayûna ve bir kîse devletlü sultânıma ceyb harclığı gönderilmiştir. Ümîddir ki kusûruna nazar buyurulmayup, noksânı dâmen-i lutf u inâyetleri ile mestûr buyurıla. Bâki fermân sultânımındır.

TSMA, nr. E. 2457-28**

* İncalcık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğu kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 396-397.

** İncalcık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğu kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 388-389.

Üstte: Ne gönderildi vusûl bulup ma'zûr[ımız] olundu. Hemân etrâfa göz kulak tutup, hizmetine mukayyed olasın.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim, sa'âdetlü ve azametlü pâdişâhımın ve sa'âdetlü efendimin vücûd-ı şerîflerin hatâ ve hatarlardan masûn olup her kande seyr ü sülûk iderler ise safâ vü sürûda olmaları du'âsında olup memûr olduğumuz hidemât-ı din ü devlet ve mesâlih-i ümmet-i Muhammed edâsında bezl-i makdûr üzereyüz. Küstâhâne hediye-i fakirâne irsâl olunmuşdur. Ricâ ederiz ki kabûle karîn olup kusûr ve kûsûrümüz af buyurula. Bâki emr ü fermân devletlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 2457-29*

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki Murâd Paşa'da tefterdâr olan İbrâhim Paşa'da yüz bin guruş mîrî hazînesi var imiş. Ma'lûmumuzdur. Murâd Paşa'dan talep eylediniz, temessûkin size virmiş idim. Tefterdâr İbrâhim Paşa'nın temessükünü yüz bin guruş mîrî hazînesi var imiş zimmetinde talep eylediniz mi? Eğer talep eylemediniz ise temessûkin göndereyim, mîrî hazînesidir talep idesiz. Merhûme sultânın tefterleri arasında bulduk, şöyle mâ'lûm oluna. Mevâcib için tedârikde misin? Zamânıdır. Allâh severseniz mukayyed olasız. Göreyim sizi hayr du'amız her vechile sizinledir.

Vâlîde Sultân.

TSMA, E. 2547-30**

* İncalcık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğu kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 392-393.

** İncalcık, yazının Kösem Sultan'ın yazılarına benzediği kanaatindedir. Ancak Turhan Sultan'a ait olabileceğini de söyler. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 424-425.

Hüve

.....(YIRTIK) Murâdları nedir? Helbet bunlara bir tahrîk eden vardır, zirâ bir iki kişiden biz işkilleşürüz. Cümleten bir fesâd başı mâ'zûl olan tefterdâr onda bunda gezüp nâm idermiş ki ben vâlide sultâna sekiz yüz kîse virüp mühri bana virsenüz gerekdür deyü. Allah saklasun ne bana akçe gerek, ne ben mührü satarım, bu ne asıl sözdür. Mühr akçeyle verilmez. Din ü devleti kayırıp güzel kim hizmet doğru iderse ana virilür. Hüdâya ma'lûmdur ki bu cevâpları işitdim. Ziyâde elem çeküp gazaba gelmişimdir. Bu cevâplardan senin hâberin var mıdır? Bilmiş olasın. Tefterdârı arayup bulup ele getirdünüz mi? Helbet mukayyed olup ele getürüp muhâsebesini görüp şer'-i şerîfe havâle idüp bu yana idesiz. Böyle fesâd başları bunda durmanın hakkı yokdur. Zirâ el altından tahrîk idüp... olmazlar dahi bir iki.... niçün.....

Vâlide Sultân.

TSMA, E. 2547-31*

Hüve

Paşaya selâmdan sonra ilâm olunur ki donanma-yı hümayûn için sa'âdetlü arslanıma bu hafta pencşenbe günü çıkarız demişsin. İmdi şöyle çalışasın ki sözünüz sahîh çıksun zirâ padişahlar huzûrunda hilâf söylemek hatâdır. Ziyâdesiyle dikkat idüp sözünüz doğru çıkub pencşenbe gün çıkarmasına ikdâm idesiz. Nice düşmânların gözü kör olsun. Ve hem buyurmuşsun ki zâhiren bizim düşmânımız var. Efendimize bizi yanlış anlaturlar, gerçi düşmânsız kimse olmaz. Lâkin siz

* İncalcık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğu kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 418-420.

doğrulukla hizmet idüp din [ü] devleti kayırdıktan sonra hâşâ ki Hakk te'âla kuluna zulm ede, hemân siz can [u] gönülden çalışasız, doğru göreyim sizi olmasın ki padişah huzurunda sözünüz hilâf çıka. Pencşenbe günde çıkarmasına ziyâde ikdâm idesiz, bize doğru netice i'lâm idesiz.

Vâlîde Sultân.

TSMA, nr. E. 2457-32*

-30-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, ne arz ettiniz ise mefhûmu ma'lûmumuz olmuştur. Ol neferleri gidermişsin, sormuşsun. Eyi etdiniz. Hemân her etrâfdan göz kulak tutup, öyle bir fesâd ehlini işitdükde amân vormeyüp, elleri irmeyen yere süresiz, gönderesiz. Yaramaz olan cezâsını bulur. Buyurduğunuz içerüden âdemi-tevekkili şimdi nicesine çıkaralım? Bizim de hûd ma'lûmumuzdur, cemî'si mizâcından bîzârdır. Lâkin telhîs etmiyesin çıkmasına. Zîrâ nice kişi hâlden bilür, nicesi bilmez. Derler ki, "İşte gine taşrasının sözüyle âdem çıkarmağa başladılar" deyü bir söz etmesünler. Ortalık men' olmuş iken Hakk te'âlâ insâfını versün! Hakk te'âlâ kalbine kosa ki, arslanıma arzihâl sunsa ol zamân kolay idi, kendi istedi derler, bu husûsda arslanıma bir telhîs etmiyesiz. Helbet yaramaz olan bulur. Hemân siz her vechile gözünüz açup hizmetine mukayyed olasız. Göz kulak tutmaktan hâlî olmayasız! Her vechile hayr du'âmız sizinledir. Göreyim seni.

Vâlîde Sultan.

TSMA, nr. E. 2457-33**

* İncalcık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğu ve IV. Murad'ın çocukluk yıllarında kaleme alındığını kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 370-372.

** İncalcık, bu belgenin Kösem Sultan'a ait olduğu kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 421-423.

Hüve

Paşaya selâmdan sonra îlâm olunur ki, mevâcib ile mukayyed misin? Bu hafta içinde virir misiz? Zîrâ ziyâdesiyle hareket üzere olup bizi kimseyi söyletmeyesiz. Ma'lûmunuzdur ki mevâcib öteye uzandıkda size de zarâr bize de. Allah seversen ikdâm idesiz. Olmasun ki bu haftadan öteye gider. Zâhiren başı Allah'a sâniyen size dayanup hizmetimizi size inânup ismarlamışızdır. İmdi ziyâdesiyle gözinüz açup her vechle hizmetine mukayyed olasın. Te'hîr idecek zamân değüldür. Hudâ'ya ma'lûmdur ki fikirden giceler uykusu bize harâm olmuştur. Biz içerde siz taşrâda ümmet-i Muhammed'i kayırmak dîn [ü] devleti arayup izleyüp gözetmek cümleye dîn direkleri efendilere size düşen ağız birliği idüp her vechle her etrâfı korayup diler mahlûlâtıdan diler zulmden arayup izlemek mahlûlâtı ziyâdesiyle tenbîh [ü] te'kîd idüp zabt u rabt idesiz. Zîrâ mahlûlât çok olurmuş. Ne aceb mevâcibe akçe yetişmez deyü nice nâsdan işidürüz. İmdi bu minvâl üzere hareket idesiz ve hem çok çok ulâk gelüp gitmeden ziyâdesiyle re'âyânın şekvâları var imiş. İmdi çok ulâk gitmekden te'hîr idüp gitdükde dahi ziyâde tenbîh idesiz ki olmasun ki bir re'âyâyâ zulm idesiz işidürsem siz bilürsüz deyü tenbîh idesiz. Allah seversen bu husûslara mukayyed olasız. Donanma-yı hümayûna dahi ikdâm idesiz, kapudâna tenbîh idesiz, ziyâdesiyle vakti zamânı gelmiştir. Sizden isteriz ki bizi söyletmeyüp hayr du'âmızı alasın göreyim sizi.

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 2457-34

Hüve

Paşaya selâmdan sonra îlâm olunur ki, sipâhinin devri mevâcibi virmekte olasın. Olmasun ki ağızların açdurasız,

diler şimdiden didiler. İnşaallah hayurlusuyla donanma-yı hümâyûn yollanup çıkdıkda iki üç güne te'hîr etmeyüp sipâhiye mevâciblerin bî-kusûr virmeğe ikdâm idüp çalışasın. Dosta düşmâna karşı kendine gülünç etdürmeyüp ağızların acdurtmayasun. Göreyim seni cân [u] gönülden hizmetine mukayyed olup her vechle bî-kusûr mükemmel idüp dîn [ü] devleti kayırup ümmet-i Muhammed'i aramakda olasın. Bizim dahi hayr du'âmız sizinledir.

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 2457-35

-33-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra îlâm olunur ki, İnşaallah Dîvân'dan sonra gelesiz. Bir hoşca her etrâfa göz kulak tutmakdan hâlî olmayasız.

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 2457-36

-34-

Hüve

İzzetlü paşa hazretlerinin huzurlarına bî-nihâye selâmlar olunup hâtırları suâlinden sonra inhâ olunur ki,

Bu cânibin ahvâli suâl olunursa lillâhilhamd şevketlü arslanım pâdişâh-ı İslâm hazretlerinin güzelliği ve günden güne iyilüğü olup zamân-ı saltanatlarında ümmet-i Muhammed ve memâlik-i mahrûse âsûde hâl üzere olmaları-çün gice ve gündüz tekayyüd-i hümâyûnları vardır. Allahu te'âlâ hazretleri arslanımı kemâl-i pirlige irişdirüp cümleye eyülükler vire.

Bi-mennehu vücuda fımâba'd Devlet-i Aliyye'nin büyük umûr-
larından birisi dahi Bağdad eyâleti muhâfazasıdır ve böyle bir
büyük umûra arslanım hazretleri seni ta'yîn eyledüğü ni'am-ı
celîlesi ile harem-i muhteremde neşv [ü] nemâ bulup i'timâd
ve i'tikad olduğındandır ve eyâlet-i Bağdad intihâ-i serhaddür.
Ol cânibe varaldan berü bir hoşca geçünüp zabt u rabt üzere
olduğun eşidirüz. Bundan böyle dahi gözün açup basîret üzere
olup ihtimâm üzere olasın. Bâki hemîşe izzet-bâr.

Gerek Bağdad eyâletinin zabt u rabtı ile ve gerek kul tâî-
fesinin mevâcibleri ve sâîr ahvâllerile tekayyüd üzere olasız.
Hizmetin zâyî' olur kıyâs etmeyesin. Hayr du'âmız sizinledür.
Ana göre ihtimâm üzere olasız. Kendi âdeminizle bizi andınız,
gelüp denmiştir. Berhûdâr olasın. Hemân göreyim seni. Her
vechle hizmetinde mukayyed olup arslanıma hayr du'âlar
aldırmakda olasın.

Vâlîde-i Sultan Mehmed Hân.

TSMA, nr. E. 2457-37

-35-

Kaymakam paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, maktûl
yeniçeri ağasının defter mücebince her nesi var ise defterdâr
eliyle bir habbe zâyî' olmayup Bâbü's-sa'âde'de hazîne kethu-
dâsına teslim etdüresiz. Defter bizdedir. Nakdiyesini cümle
eşyâsını ve ba'zı zimemde akçesi vardır. Tahsîl etdüresün. Bir
habbesi zâyî' olmasun.

TSMA, nr. E. 7001-9

-36-

İzzetlü ve meveddetlü paşa-yı muhterem huzûrlarına derûn-ı
dilden selâmlar ve du'âlar olundukdan sonra inhâ olunur ki bu

taraf ahvâlinde suâl olunursa bi-hamdülillahi te'âlâ şevketlü pâdişâhımın arslanımın eyyâm-ı devlet-i saltanatlarında cemî' memâlik-i İslâmiyye emn ü rahat üzere olup umûr-ı mühimme ile bi'z-zât tekayyüd-i şerîfleri kemâlindedir. Hemân ol vâci-bü'l-vücûd hazretleri cemî' asâkir-i İslâm'ı mansûr ve muzaffer idüp, mu'în-i zahîrleri ola ve bundan mukaddem tarafınızdan irsâl olunan mektûbunuz vusûl bulup mefhûmu ma'lûmumuz olmuştur. İmdi sizden memûl olunan budur ki adl [ü] dâd ve hıfz [u] hırâset-i memleket ile tekayyüd idüp şevketlü pâdişâhımıza arslanımız hayr du'âlar etdüresüz ve bu ana değin iyilüGünüzü istimâ' ederiz. Gine de basîret üzere olup her ne ahvâl zuhûr ederse vuku'u üzere sıhhatiyle bildirersiz. Ana göre tekayyüd olunur. Bakiü'd-du'â bizi anmışsız gelüp vusûl bulmuştur. Hakk te'âlâ her işinizi rast, kolay getüre. Hemân göreyim sizi her vechle hizmetine mukayyed olasın.

Vâlîde-i Sultân Mehmed Hân.

TSMA, nr. E. 7001-10

-37-

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki donanma-yı hümayûnla tekayyüd üzere misiz? Nice siz? Hazîne tahsiline mevâcib ulûfe için her ne vechle hizmetine mukayyed olasın. Ma'lûmdur ki ulûfe zamânı dahi geliyor. Bir hoşça gözinüz açup tekayyüd ihtimâm üzere tedârikli olasız. Göreyim sizi ümmet-i Muhammed'e yarâr hizmetler idüp efendinize kendinize hayr du'âlar aldurmasına sa'y-ı mebzûl idesiz. Her etrâfdan göz kulak tutmakdan hâlî olmayup zuhûr edeni i'lâm idesiz. Etrâflarda Sarıcalı seymenleri pekçe arayup izleyesiz. Paşalarının yanından ayrılmasunlar. Tenbîh [ü] tekîd idesiz. Zîrâ işidürüz ki köylerde re'âyâyâ zulm idüp bildüğün işlerlirmiş. Bu minvâl üzere tenbîh idesiz. Edeplerinde olsunlar! Yoksam

kendüleri bilür deyü göreyim sizi bu husûslarda her vechle nice çalışsuz. Baş Hakk te'âlâya emânet sâniyen size. Bizim dahi hayr du'âmuz sizinledir.

Vâlîde Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-11

-38-

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, kapudân paşadan gelen kâğıdları kıraat etdükde mefhûmu ma'lûmumuz olup siz dahi taşrada şeyhülislâm, kadıaskerlar, ulemâlar nice iş görmüş ihtiyârlar labir araya gelüp müşâvere idüp ne yüzden tedbîr-i rey idüp dîn [ü] devlete kankısı hayırlı ise ol minvâl üzere haber irsâl idesiz. Biz size ikdâm etdügümüz bu husûs için idi ki küffâr Boğazı gelüp kapatmadan buradan zamânıyla gitmedi. Geldiler, kapatdılar. İmdi siz dahi bir hoş müşâvere idüp kankısı hayırlıdır tedbîr idüp bize dahi i'lâm idesiz. Hakk te'âlâ küffârı hâk-sâr eyleyüp asâkîr-i İslâm'a nusret [ü] fırsat müyesser etmiş ola. İhmâl [ve] muhâmele etmeyüp tedbîrin teziyye göresiz.

Vâlîde Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-12

-39-

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, sipâhîlerin devri ile mukayyed misiz? Gelicek ulûfei tedârikde misin? Ziyâdesiyle mukayyed olup hareket üzere olası. Tersâne-i Âmîre'nin gadırgalar yapılmasına mübâşeret etdiniz mi? Kerem idüp bu husûslara ikdâm idüp eyüce mu'temed âdemler koyup hemân yapılmasına ikdâm idesiz. Vakti zamânı geldükde hâzır [u] müheyyâ olmak gerekdir. Olmasun ki ihmâl [ve] muhâmele

idüp ferâmûş idesiz. Devri mevâcibin ihtimâmına çalışasuz. Her vechle her husûsdan gözinüz açup arayup izleyesiz. Dîn [ü] devlet, kayırup ümmet-i Muhammed'in hizmetin görmek-de olasız. Her etrâfa göz kulak tutmakdan hâlî olmayasız. Eşkîyâdan zulümden pekçe tenbîh [ü] tekîd idesiz ve hem ne kadar sürülmüş nâmında âdemler var ise hep ısmarlayasız. Sürileni mi'mâr ağaya her kim sürilmiş nâmında gitdi ise hep cümlesini ısmarlayasız. Gelsünler şöyle ma'lûm oluna iki dane hatt-ı şerîf gönderdim. Sa'âdetlü arslanım ihsân eyledi. Allah seversenüz berâtların hüccetin çıkarup yazdırup irsâl idesiz. Gine bize merhûm kethuda kadının İstavroz'da bakcesini bir eski câriyesine ihsân eyledi.

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-13

-40-

Kaymakam paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, sa'âdetlü arslanım hazînedâr Mehmed Ağa'ya tokuz kîselik hâs ihsân eylemiş idi. Berâtını göndermişsiz. Mehmed Ağa kendüsi geldi arslanımın ayağına düşdü. Bana lâzım değildir. Şimdi devletinizde hep yap yap buluyoruz deyü arslanım dahi bize fermân eyledi. Kaim-makama gönderin berâtını mîrîye zabt eylesün. İşte berâtı gönderin. Mîrîye zabt idesiz.

TSMA, nr. E. 7001-14

-41-

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, donanma-yı hümayûnı bi't-tamâm mükemmel bî-kusûr çıkarmak gereksiz olmasun ki bir kürekçi bir cenkci eksik ola biz âdem gönderir bir bir hesâb idüp bakdururuz. Sonra siz bilürsüz. Ya'ni ki buradan

eksik çıkarup yollayup sonra öteden biribirine tekmîl idesiz. Kendin bilürsüz. Her vechle size bildirdik olmasun ki kendine töhmet düşürüp ağız açdırasız. Eger kürekçi cenkçi eksik ise ayıb degüldür. İki üç gadırğa bunda alıkoyasız. Kürekçi gelüp bî-kusûr oldukdan sonra ardınca çıkarup yollamak aceb degüldür. Hemân buradan eksik çıkarup öteye gitdükde biribirine tekmîl idüp ağızların açdırmayasız. Göreyim gözünüz pekçe açasız. Size bildürdüm ona göre tedârîk idüp hareket idesiz.

Vâlîde Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-15

-42-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, yeniçeri ağası içün dârü's-sa'âde ağasına dimişsiz, "Akçe alalum. Yok zinhâr almayasız. İncitmeyesiz! Şimdi yeniden yeniçeri ağası olmadı ki akçe alasız. Sakın incitmeyesiz! Hemân pekçe tenbîh ü tekîd idesiz ki neferini ve eşkıyâyı zabt u rabt etsün. Ve mahlûli pekçe gözetsün. Göreyim seni" deyü bu minvâl üzere tenbîh idesiz. Ve hem habsde olanlar diler gudde, diler. Tefterdâr diler öbirleri şimdilik yerlü yerinde habs otursunlar. Zinhâr yerlerinden tepretmeyesiz! Cümleten sipâhî gelenler ulefelerin alup dağılmayınca habsden çıkarmayasız. Bir hoşça hizmetine mukayyed olup, gözünüz açup her etrâfa göz kulak tutasız.

Vâlîde Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-16

-43-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, cüz-i şerîf sanduğunu gönderdim. Hakk te'âlâ kabûl ve makbûl eyleye. Hakk

te‘âlâ sizin dahi iki cihânda yüzünüz ak eyleyüp toğru yoldan ayırmayup dîn [ü] devlete lâyük nice nice hizmetlerde olup her işinizi Hakk te‘âlâ kolay getüre. Hemân göreyim sizi her husûsa, ahvâle ziyâdesiyle mukayyed olasız. Hizmetiniz zâyî‘ olmaz. Şöyle ma‘lûm olına rikâb-ı hümayûna gelmek murâd olunmuş hizmetiniz nedir yazup i‘lâm idesiz. Donanma-yı hümayûna pekçe ziyâdesiyle mukayyed olasız. Zîrâ yaklaşmışdır zamânı, vakti gelmişdir.

Vâlîde Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-17

-44-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i‘lâm olunur ki, donanma-yı hümayûnla nicesiz? Öyle kıyâs etmeyesin ki biz arayup, izleyüp kavramazız. Lâkin biz içerde siz taşrâda dîn [ü] devlete nâfi‘ hizmetler zuhûr eyleyüp cân [u] gönülden çalışmasına sa‘y-ı ikdâm idesiz. Bizden taksîrât yokdur. Kapudân paşaya dahi ziyâdesiyle tenbîh [ü] tekîd idesiz. Ne lâzım ise i‘lâm etsün ve sen dahi her vechle gözinüz açasın. Olmasun ki gemilerün, kadirgaların üstü mücevvef, ici kof çıkmasun. Bi‘t-tamâm içlerinde tüfengiyle, barutıyla, cenkcisiyle hâzır [u] müheyyâ idesiz. Olur olmaz, ufak tüfek komayasın. Vakti zamânı ziyâdesiyle gelmişdir. Te‘hîr edecek zamân değüldür. Bir ân, bir sa‘ât fıkirden hâlî degülüz. İmdi bu minvâl üzere şöyle çalışup bi‘t-tamâm kusûr komayup, bizi söyletmeyesiz. Sonra kendinüz bilürsüz! Ol zamânda bahâne etmeyesin. Ziyâde pekçe gözinüz açasız. Şöyle bilesiz. Bahâne zamânı değüldür. Bir gün mukaddemce çıkarmasına ikdâm idesiz. Kusûr komayasız. Bildim, bilmedim dimeyesin. Kendinüz bilürsüz. Sonra bu âna gelince kürekçiler gelüp yetişmedi nedir aslı? Bilürdinüz

ki kürekçiler gec geleceğini niçün evvelce âdemler haberler salmadınız? Şimdi bahâne edersiz. Hele gözinüz açasın pekçe!

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-18

-45-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, merhûm Tefderdâr İbrâhîm Paşa'nın ne mikdâr akçesin tedârîk etdiniz? Eger bir yüz kîse cem' etdinüz ise içerüye gönderesüz. İki yüz kîsesini göndereceksünüz kalan kusûrın gine bâb bâb cem' idüp gönderesüz. Allah seversenüz öyle bir yerden akçe geldikde içerüye dahi beşden ondan gönderesüz ki içerüde de bulunsun ki mehl zamânında gine alursunuz ve her vechle hizmetine ikdâm [u] ihtimâm üzere olasın. Donanma-yı hümayûn mevâcibi her etrâfın zabt u rabtına mukayyed olasın. Her etrâfa göz kulak[dan] hâlî olmayasız. Göreyim seni sa'âdetlü arslanımın ve diler bizim himmettümüz, hayr du'âmız sizünledür. Donanma-yı hümayûn zamânı ziyâdesiyle yakındır. İmdi pekçe göz açup mukayyed olasın. Şöyle çalışasın ki bizi söyletmeyesiz. Hizmetinizi her vechle bilürüz. Mevâcibe dahi Allah seversen ikdâm üzere olasın.

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-19

-46-

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, iç hareme ulûfe niçün geç kalup virmediniz? Allah severseniz ikdâm idüp her vechle mukayyed olup iç hareme ve sâîr serâyılara virmeğe sa'y-i

ikdâm idesiz. Hizmetine mukayyed olasız. Hudâ'ya ma'lûmdur ki hayr du'âmız sizinledir. Göreyim sizi cân gönülde çalışup gözinüz açasız. Başî Allah te'âlâya sâniyen size inândık bu min-vâl üzere hareket idesiz. Gözinüz açasız. Hudâ'ya ma'lûmdur ki gice ve gündüz fikirden hâlî olmazız. Hemân donanma-yı hümayûna ziyâdesiyle mukayyed olup bir gün mukaddemce hâzır [u] müheyyâ idüp cân [u] gönülde hayr du'âmızı almağa sa'y idesiz. Etrâf sarâyılara iç hareme? yarın ki gün helbet ulûfe çıkmak gerekdir. Eskisarây'a dahi berâber çıkarmak gereksiz. Gözden gönülde çıkarup ferâmûş etmeyesiz. Bizim her etrâfda âdemimiz olup suâl idüp arar izlerüz. Allah seversen mukayyed olasız. Göreyim sizi.

Vâlîde Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-20

-47-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, donanma-yı hümayûnla nice oldunuz? Ziyâdesiyle çalışup mükemmel bî-kusûr çıkarmasına ikdâm idesiz. Olmasun ki çıkdıkda bir nesne eksük. Sonra kendinüz bilürsüz. Bî't-tamâm kürekçiler ve cenkcileri levendi bî-kusûr tedârik idesiz. Eski Sarây'da corba kaynatacak odun bulunmaz. Nedür aslı? Pâdişâh sarâyı değil midür? İstanbul efendisine pekçe tenbîh idesiz ki helbet Eski Sarây'a odun virsün. Mâ-tekaddümden kanûn üzere niçün virmezler? Pâdişâhınız buradan Eski Sarây'a gitse gerekdir. Böyle âş bişecek odun yokdur. Niçün arayup izlemezsüz? Hele pekçe tenbîh idesiz. Eski Sarây'ın odununu helbet virmek gerekdir.

Vâlîde Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-21

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, Siyavuş Paşa'nın mektûbların okuyup mefhumu ma'lûm olup velâkin buyurmuş-suz ki Siyavuş Paşa'yı Girid'e salalum, Fazlı Paşa'yı onun yerine şimdilik hiç depretmeyesiz. Asker gönderesiz ne vechle câiz görürsenüz öylece asker gönderesiz ve hem bir înân mu'temed âdeminizi gönderesiz. Varsun baksun gerçek sahîh yazduğu üzere midir? Eger öyle sahîh gerçek ise Siyavuş Paşa'yı hiç yerinden depretmeyesiz. Tâ ki bir yana olup küffâr münhezim olup oturtmayınca incitmeyesiz. Zîrâ böyle karışmuruşluk var ise buradan gidince zâman geçer. Hele netice sahîh bir cevâp alasın göreyim seni her vechle hizmetine mukayyed olup her umûra tekayyüd üzere olasız. Hakk te'âlâ her işinizi rast kolay getüre hayr du'âmız sizinledir. Hemân cân [u] gönülden çalışasuz. Sa'âdetlü arslanım binişle yarın inşaallah tersâneye gider. Şöyle ma'lûm oluna.

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-22

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, sipâhîlerin devri mevâcibini virmeğe çalışup ikdâm idesiz. Olmasun ki bir fesâd idüp bir söz olına. Göreyim seni, kimsenün sözine musâvîsine i'timâd etmeyüp hemân cân [u] gönülden toğrulukla dîn [ü] devleti kayırup, ümmet-i Muhammed'in hizmetin edâ idüp her vechle çalışmakda olasız. Sa'âdetlü arslanım sa'âdetle Üsküdar'a teveccüh eder. İmdi şöyle çalışup her etrâfı arayup izleyüp zulmden, eşkıyâdan, et ekmekden her vechle görüp gözedüp mukayyed olasız. Arslanım yılân olduğunu bildür-

meyüp, arayup izleyüp zabt u rabt etmek üzere olasın. Bu gelecek mevâcibini tedârîkde olasız. Zamânı geldükde hâzır [u] müheyyâ idesiz. Hele sipâhîlerin devri mevâcibine ziyâdesiyle mukayyed olasız. Tershane-i âmire'de hemân eyüce mu'temed âdemler koyup, gadırgalara yapılmak üzere mübâşeret idesiz. Erkence bu hizmetlere mukayyed olasız. Zamânı geldükde hâzır [u] müheyyâ olmak gerekdür. İmdi göreyüm sizi. Hayr du'âmız sizünledür. Hemân cân [u] gönülünden çalışmak üzere olasız. Sa'âdetlü arslanım bir kürk, bir hançer size gönderüp ihsân eylemiştir. Yüzünüz ak ola! İki cihânde her vechle dîn [ü] devleti kayırmak üzere olasız. Mahlûlü ziyâdesiyle zabt edesüz. Gözinüzü açın! Biz size bu kadar tenbîh ederiz gine mahlûl düşürilmez. Arslanım size hatt-ı şerîf yazmıştır. Kimseye virmeyesiz deyu. İşidilmez söz olmaz. Sonra siz bilürsüz. Gayetle mahlûlü zabt idüp, kimseye yazmayasız. Arslanımın izni olmayınca hemân sizi suçladukları mahlûl acuk yeriz dirler. Gözini pekçe açasın.

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-23

-50-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, işidürüz nice nâsdan sipâhiler veledes tashîh için dayanuyorlar imiş. Ziyâdesiyle Üsküdar'dan İstanbul'a geliyorlar imiş. Gerçek midir? Allah seversen neticesini bize i'lâm idesiz. Mukayyed olasın ki hemân ulûfelerin virüp herkez yerlü yerine gitsün deyü tenbîh ü tekîd idesiz. Bu husûsiçün ziyâdesiyle gözinüz açup te'hîr etmeyesiz. Zîrâ zamânede halkın yaramazını bilürsün. Üzerinize ziyâde sıklıcum idüp veledes için ne dirler ne var yok bize i'lâm idesiz.

Göreyim sizi bir hoşça her etrâfa göz kulak tutup hizmetine pekçe mukayyed olasız.

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-24

-51-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, Tatar hân fevt olmuş. Onun yerine gecene kılıç, kaftân istemişsiz. Biz işidürüz ki âdet-i kanûnları buradan pâdişâh, Tatar hân gönderür. Kanûnu üzere gerçi biz umûr görmedük lâkin işitdügümüz böyledir. İmdi siz dahi kanûnnâmelere nazar idüp, ona göre hareket idesiz. Buradan mı gider, Tatar hân öteden olan mı olur bakup arayup, izleyüp gine bize i'lâm idesiz. Allah seversen sipâhîlerün devrine mukayyed olasız. Hemân alan gitsün deyü pekçe tenbîh idesiz. Göreyim sizi ihmâl etmeyesin. Her ahvâlden gözinüz açup hizmetine te'hîr etmeyesin. Mukayyed olasız. Du'âmuz sizünledür. Hemân çalışasız!

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-25

-52-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, taşrâda ne var ne yok etrâf [u] eknâfdan ne haber? Donanma hizmetiyle nicesin? Tershâne mühimmâtı-çün yüz bin guruşla hâsıl olmaz demişsiz. Geçende bu kadar kîse hemân yalnız tersâne mühimmâtsiz mı gider? Yoksa cümleten bî-kusûr mükemmel mevâcibleriyle mi hesâb edersiz? Bu ana dek tersâne mühimmâtına ne denlü kîse virdiniz ve cümleten vakt ü zamânında bî-kusûr mükemmel donanma çıkarmasına dahi ne denlü kîse lâzımdır. Bize bu

husûsların netîcesin i'lâm idesiz. Deryâ kaleminde bu kadar yüz yirmi yük tersâne mühimmâtına bağılu ne aldınız ve ne denlü virdiniz ve dahi ne denlü kîse lâzımdır mükemmel bî-kusûr donanma çıkarmasına der-akab bize netîcesini i'lâm idesiz. Vakt ü zamânı geldi çatdı. Küffârın ise hareketleri ziyâde. Burada ise bu hâlde dar vakt bir araya çatdı. İmdi lâzım ziyâdesiyle dîn gayretini gözetmek bu minvâl üzere buna cevâbın gönderesiz.

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-26

-53-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, Konya'da Katırcıoğlu'nu kaldurdınız mı? İbşir Paşa Konya'ya uğramış, vâfir zulm etmiş. Çok kan döküp leşlerden görünmez imiş. Oradan vâfir şikâyetçi gelmiş. Niçün yoklatmazsınız. Allah seversez âdem gönderüp yoklatup arayup izleyesiz. Her etrâfdan göz kulak tutup eşkiyâdan zulmden bir hoş gözini açasın. Ümmet-i Muhammed nâ-hak yere zulm olup kan döküldüğüne râzı degülüz. Görelüm sizi hizmetine bel bağlayup kaiım olasız. Zîrâ Konya'ya bir âdem gönderüp yoklatmışsızdır. Bu minvâl üzere gelüp cevâb getürdiler. Şöyle ma'lûm oluna.

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-27

-54-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, tersâne azabistân halkına ulûfe virmemişsiz. Cümleten şimdilik kapuya gelmişler. İmdi sa'âdetlü arslanım dahi huzûrdadır. Hemân teziyye gelüp

ulûfelerini viresiz. Efendileriyle yüze çıkmadan bugün ki gün
virmek gereksiz. Vehm olmasun ki kızıl, kırpık yaramaz akçe
viresiz. Donanma-yı hümayûnun her erzâk-ı lâzimesi bî't-tamâm
mükemmel oldu mu? Kürekçisi levendi cenkcisi bî-kusûr idüp
olmasun ki eksik bulına. Cebeciye neferlere ulefelerini viresiz.
Yaramaz, kızıl akçe virmeyesiz. Ağızlarını açdurmayasız. Bir
vechle gücenmeyüp, du'â idüp gitsünler. İmdi göreyim sizi bu
minvâl üzere ziyâdesiyle çalışup yüzünüz ağırtup hayr du'âmızı
alasız. Ulefelerini viresiz. Hizmetiniz zâyî' olmaz. Hemân cân
[u] gönülden ikdâm idüp mukayyed olasız.

Vâlîde Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-28

-55-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, niçün donanma-yı
hümayûna mukayyed değülsiz? Bizim huzûrımıza gelüp bizi
aldadursun. Hep hâzırdır her nesne mükemmel iderüz deyü
âdem gönderür yoklaturum. Ortada bir nesne yok. Siz dirsenüz
bin iki yüz kürekci lâzımdır. Yoklatdum üç binden ziyâde kürekci
yok. Lâzım kaçan gelür yetişür. Akçe virürüz. Mühimmât için
dirsenüz, akçe virsenüz. Böyle mi nâ-tamâm olurdu. Bu âna dek
cümleten hâzır [u] müheyyâ olmak gerek idi. Hemân huzûrı-
mızda laf idüp gidersin. Nedür aslı vallahi bildüm, bilmedüm
dimeyesin. On-on beş gün içinde donanmayı çıkarup bî't-tamâm
kusûr komayup çıkarmazsan. Kendin bilürsüz. Dîn [ü] devleti
kayırmak böyle mi olur? Ümmet-i Muhammed'in hizmeti böyle
mi olur? Eğer toğrılıkla hizmet itmezsenüz pâdişâh ekmeği size
harâm olsun. Cümle ümmet-i Muhammed'in günâhı, vebâli
boynunuza olsun. Eski emekdârsınız deyü cümle hizmeti
size inândık. Ne güzel hizmet idüp yüzünüz ağardatarsunuz.

Size şimdi düşen bizi söyletmemek gerek idiniz. Öyle mi kıyâs idersünüz. Bir her gün aratup yoklatup bakdurmazuz. Hele size bildirürüz pekçe gözinüz açup, mukayyed olasın. Nâ-hakk yere Tershane'ye niçün gelür, oturur bakarsın. Bir hizmeti paşa çıkarmadıktan sonra bu minvâl üzere ziyadesiyle dikkat idüp, mukayyed olasın. Sonra kendin bilürsüz. Size düşen budur ki kapudân paşaya tenbîh idüp ne lâzım ise bildür vireyim demekdir. Akçei virmekdir. Sizden kusûr olmadıktan sonra kapudânındır suç. Siz de ancak öyle hareket yok.

Vâlîde Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-29;

Thys-Şenocak, *Hadice Turhan Sultan*, s. 207.

-56-

Kaymakam Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, donanma ahvâliyle nicesiz? Ne zamân çıkarırsız. Kerem eyle Allah seversen donanmayı bu birkaç gün içinde çıkarmasına sa'y-ı ikdâm idesiz. Dem bu demdir. Ziyâde hizmet bilinecek zamândır. Göreyim sizi kangı güne karâr virirsez çıkarmasına ne hâzır eylediniz? Cehd idesiz. Cân [u] gönülden hayr du'âmızı alasız ve ne var ne yok bildirersiz. Devr ulûfesi ne kadar bölüğe çıkdı ve ne kadar kaldı? Hakk te'âlâ her vechle râst kolay getüre.

TSMA, nr. E. 7001-30

-57-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, işitdim yeniçeri kethudâsı ma'zûl olan Kasımoğlu Seymenbaşı'nın evinde gizli saklı oturuyormuş. Azîm müşâveresi var imiş. Nedür aslı ki bir gidici yolcu âdem ola ne arar? Seymenbaşı'nın evinde sahîh

onda imiş. Bizim dahi âdemlerimiz vardır. Arar, izler kivrattırır? öyle cevâblar işitdük. Siz dahi gözinüzü pekçe açup arayup izleyesiz. Müşâveresi ne vechledir ve niçün oturur? Yolcu ola çıkup gitmez. İmdi bu husûsa mukayyed olup yollamak üzere olasız. Her etrâfa göz kulak tutmaktan hâlî olmayasız. Her vechle hizmetine tekayyüd üzere olasız. Donanma-yı hümayûna ve ulûfe ortalığı görüp gözetmekden te'hîr etmeyesiz. Göreyim sizi hayr du'âmuz sizinledir. Hakk te'âlâ her işinizi kolay getirüp ümmet-i Muhammed âsûde hâl olalar. Gice ve gündüz Hudâ'ya ma'lûmdur ki du'âmuz budur.

Vâlîde Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-31

-58-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, sâbıka Ahmed Paşa'nın zimmetinde olan akçenin tahsiline ikdâm idesiz. Bî't-tamâm virmek gerekdir. Amele almadıklarından bu kadar hazîne telef oldu. Nedür aslı ki Mısır hazînesi bin iki yüz kîse gelürken şimdi sekiz yüz kîseye indi. Husûsan Mısır'dan bu kadar eski emekdâr ağalar fevt oldu. Abbâs Ağa gibi İbrâhîm Ağa bâ-husûs Beşîr Ağa gibi âdemin bir habbesi gelmedi. Pâdişâh ondan mâ-bâki bu hazîne niçün sekiz yüze bu kadar aşağı inmekden murâdları nedir? Mısır'da fevt olan ağalardan evlâdları yoksa ardınca mâlını emlâkini alalar. Cümleten pâ-dişâha değer. İmdi bu minvâl üzere gözinüz pekçe açup teftiş ü tefahhus idesiz. Bilinmedük, işidilmedük bir nesne yok. Hod merhûm efendimiz Sultân İbrâhîm rahmetullahi aleyh zamânında, merhûm Sultân Murâd zamânında nice defa'âtiyle sene-be-sene Mısır hazînesi gelür, görürdük. Bunların fikîrleri nedir ki bu kadar eksük etdiler? Kendileri bilürler. Bî't-tamâm

bî-kusûr olmak gerekdür. Şöyle bilesüz ve ba'dehu sa'âdetlü arslanım, fevt olan yeniçeri ağasının Harâm deresindeki bostânı bize ihsân eylemiş-idi. Biz dahi çırağımız Yusuf Ağa'ya ihsân eyledük. Berâtıyla hüccetini Yusuf Ağa'nın üzerine çıkartup eline teslim idesiz.

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-32; Thys-Şenocak, *Hadice Turhan Sultan*, s. 305.

-59-

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, göreyim seni nice çalışsursız. Hakk te'âlâ hıfz idüp her müşkil işi âsân eyleye. Hakk te'âlâ def' eyleyüp yüzünüz ağarta. Arslanım ile bunda cân [u] gönülden ümmet-i Muhammed'in sizin hayr du'ânızdayuz. Göreyim seni çalışasız. Virmek Allah'dan. İşte arslanım beş kîse gönderdi. Lâzım olana harc idüp def' olmasına sa'y-ı ikdâm idesiz.

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-33

-60-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, işitdim Tefterdar Mustafa Paşa'yı salıvirmişsin. Habsden kimin fermânı ile salıvirdin? Muhâsebeleşüp habsden niçün çıkardınız? Siz bize cevâb eylediniz mâdem ki içerüdedir muhâsebeleşmek güçdür deyü şimdi aslı nedür ki habsden çıkardın? Kimin izni ile çıkardın? Helbet habse koyasın.

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-34

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, hazîne kethudâsına sa'âdetlü arslanım Karahisarısâhib sancağını ihsân eyledi. Çıkmak üzeredir. Şöyle ma'lûm olına. İnşaallah çok kişi çıkarmazuz. Ol husûsdan elem çekmeyesiz. Hemân hizmetine mukayyed olasın.

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-35

Bir cengî câriye göndermişsiz. Âferim! Berhûdâr olasın. Bizim de rızâmız yokdur. Müselmân olan küffâra gide işte gine câriyeyi gönderdin. Bizim için sizin yoldâşınız sultâna viresiz. Allah mübârek eylesün.

TSMA, nr. E. 7001-36*

Hüve

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, mâ-tekaddümden ola-geldüğü üzere kanûn kurulup Tershane mühimmâtı donanma-yı hümayûna hâslar ta'yîn idüp lâzıma sarf olunurdu. Bunca merhûme pâdişâhlar bu minvâl üzere hareket iderlerdi. Bizim bildüğümüz ve işitdüğümüz böyledir. Şimdi Tershane'ye müte'allik hâslar kandedir? Mîriye mi zabt olunur. Yoksam kanûn üzere mühimmâta mı sarf olunur. Bu husûsları bilmek gereğiz. Bu akçeler nereye gider ki bu âna dek donanma-yı hümayûn nâ-tamâm olup böyle gec kalmışdır. Aslı nedür? Bunları her

* Belge üzerine sonradan kurşunkalemle "Tarhan Sultân" notu düşülmüştür.

vechle aranmak ziyâdesiyle lâzımdır. Tershane emîni eli altında ne kadar akçe var, nereye sarf ider bilmek gereğiz. Ziyâdesiyle tenbîh [ü] tekîd gerekdir. Tershane emînine donanma gider gelür bir gidişde cümleten alâtı nice olur hep târumâr iderler. Nedür aslı hep masraf değül midür? Herkes istedüğün ider. Havfları ne aceb yokdur. İmdi bu minvâl üzere siz dahi hareket idüp bu yolları arayup, izleyüp netîcesin bize i'lâm idesiz. Cümleten Tershane'ye müte'allik hâsları ne kadardır? Tefterlerini bi't-tamâm gönderesiz. Bu derece ma'lûmumuzdur ki yelkenlik kumâşlarına varınca kanûnları var imiş. Bi't-tamâm bilmek gereğiz. Göreyim sizi bu hizmetlere mukayyed olasın. Zâhiren biz size inândık! Cümle umûrî eski emekdârsız. İmdi şöyle çalışasuz ki hem Hakk te'âlânın huzûrında hem efendiniz huzûrında yüzünüz ak ola. İmdi gine her vechle hayr du'âmız sizinledir. Hemân dikkat idüp bir gün mukaddemce donanma-yı hümayûn çıkmasına ikdâm idesiz. Cân [u] gönülden hayr du'âmızı alasin.

Vâlide Sultân.

TSMA, nr. E. 7001-37; Thys-Şenocak, *Hadice Turhan Sultan*, s. 205.

-64-

Hüve

Paşaya selâmdan sonra işte câmi'-i şerîfin binâsı-çün dahi iki bin beş yüz guruş istemişler idi. İşte bin iki yüz elli altun gönderdüm. Gönderesüz. Mükemmel yapılsun. Hakk te'âlâ kabûl eylemiş ola. Yapı üzerine durana yüz elli altun kodum. İçinde gönderüp bir hoşça üzerine durup hizmet eylesün, yapdurtasun, mukayyed olasun.

Vâlide Sultândan.

TSMA, nr. E. 7001-38

Üstte: Sa'âdetlü arslanım(ın) izin-i şerîfleri varîd olmuşdur. Mustafa Paşa'yı getürdesiz. Sâir ahvâl dahi ma'lûmumuz olmuşdur.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim Tatar hânından hâlâ devletlü efendime mektûb gelmekle hâk-pâylarına gönderilmişdir. Kalgay fevt olmuş. Recâ eyledügi kullarına emri ihsân olunmak bâbında fermân sultânımıdır ve hâliyâ ihsân buyurılan çiftlik berâtı ve hudûdu ile hüccet olması ısmarlanmışdır. Tamâmen hâk-pây-i şerîflerine irsâl olunur ve benüm sa'âdetlü efendim Bozcaada'da olan Vezîr Mustafa Paşa kulları perverîz? kullarıdır. Kış dahi yakındır. Âsitâne-i devletlerine gelmen bâbında izn-ı âlîlerin recâ ider. Fermân-ı âlîleri olur ise emr-i şerîf gönderelim. Sâir ahvâl ile tekayyüd üzere olduğumuz ma'lûm-ı sa'âdetleri oldukda emr sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7001-39

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup Hakk te'âlâ asâkîr-i İslâm'a feth-i bâblar müyesser idüp, şâd [u] handân olup ümmet-i Muhammed âsûde-hâl olmak Hudâ mukadder etmiş ola. Kol ezmeğe izn recâ olunmuş. Hemân her etrâfı dolaşup ümmet-i Muhammed'in hizmetin edâ idesiz. Mevâcibe ziyâdesiyle ikdâm idüp, itmâmına cehd idesiz.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim bugün cümle ulemâ vü sulehâ ve sâîr kullarıyla Eyüb'de ümmet-i Muhammed'in feth ü nusreti ve sa'âdetlü pâdişâh ve hâssaten devletlü efendim için du'âlar olmuştur. Hazret-i Allah huzûrunda kabûl ve makbûl olup, melâ'în-i hâsirîni makhûr ve müdemmer eyleye, âmîn! Hâliyâ Vezîr Yusuf Paşa kullarından mektûb ile bir dil gelmekle rikâb-ı hümayûna gönderilmiştir. Rumili tarafına toplar çıkarup ve suya gelenlerden bu dili alup inşaallahu te'âlâ edâ-i hizmete mübâşeret eylediklerin bildirmiş. İnşaallahu te'âlâ ümîdimiz Hakk'dandır. Hemân du'â-i hayrları mercûdur. Ve benim devletlü efendim Ömer Ağa kullarının hacc-ı şerîfe gitmesi için rikâb-ı hümayûna telhîs olunmuştur. Ve benim efendim yarın inşaallahu te'âlâ yukarı Boğazhisâr'lara ve Kandilbağcesi tarafına kol etmek için niyyet olunmuştur. İzn-i âlileriyle mu'tâd-ı kadîm üzere iki taraflarda kol iderüz. Bâki fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7001-40

-67-

Hüve

Üstte: Geldi, vâsıl oldu. Hemen dîn gayretin kayırup donanmaya hâzır olup, hizmet eylesün.

Devletlü ve sa'âdetlü ve mürüvvetlü sultânım hazretlerinin mübârek paşmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bi-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım Anadolu beğlerbeğliği üç yüz nefer tüfenkçi ile donanma-i hümayûna gitmek üzere Bayrâm Paşa'ya telhîs olunmağla ihsânları olduğu ma'lûm-ı devletleridir. Sefer üzeri olmağla rikâb-ı hümayûna hediye tedârik edemeyüp ancak sa'âdetlü sultânıma beş kîse tedârik

etmekle gönderilmiştir. Ma'lûm-ı âlileri oldukda fermân sa'âdetlü sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7001-41

-68-

Hüve

Üstte: Vezîr-i a'zama iki kadırga gönderesin. Ârâm etmesin. Ve biz de kâğıd yazar gönderürüz. Hemân âdemisi de der-akab bugün gitsün. İki-üç günde bunda bulunması evlâdır. Yarına elli kîse recâ etmişsiz. Bir alay borc içinde kaldım. Turalum gine elli kîse borc alur virürem. Ya Bâzâr gün Sâlı gün ne virürsüz? Tedârikiniz var mıdır? Yokdur. Bu kadar nereden bulayım vireyüm? İnânmazsuz vallahu'l-azîm iki-üç yüz kîsenin ardında borc kaldım. Ben de hayretde kaldım. Nereye yapışayum?

Devletlü ve sa'âdetlü ve izzetlü sultânım hazretlerinin mübârek başmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım, vezîr-i a'zam kullarından rikâb-ı hümayûna ve izzetlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine telhîs ve mektûb gelmekle irsâl olunmuşdur. Manzûr-ı şerîfleri oldukda fermân sultânımıdır. Dün hâk-i izzetlerine yüz sürdükde inşaallahu te'âlâ yarın Cum'airtesi mevâcibe vermek için elli kîse recâ olunmuş idi. Bu hafta bir vechle taşradan tedâriki mümkün olmayup ve yarın virmemek dahi kabil değildir. Dört-beş kîse akçe mevcûdumuz olmağla gayet mükedderü'l-hâl olup sultânımdan gayrı derdimize dermân yokdur. Sa'âdetlü ve azametlü pâdişâhımızın mübârek başı için bu kulunuzu elli kîseye satun alın. Yarın mevâcibi virme-

ğ e imdâdınız, ihsânınız recâ iderim. Bâki fermân devletlü ve sa'âdetlü sultânımıdır.

Benüm devletlü sultânım, tahmîn budur ki yarın vezîr-i a'zam Dil nâm mahalle gele. Hâlâ yedinde iki kadirğa olmağla varup Dil'den geçürmek içün ta'yîn olunmuşdur. Ve gelen âdemi kulları dahi bugün girü gitmek recâ ider. Fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7001-42;

Thys-Şenocak, *Hadice Turhan Sultan*, s. 209.

-69-

Üstte: Ne arz olundu. Ma'lûmumuz olup Hüseyin Paşa'nın ziyâde feryâdı büyük. İmdi sizden şöyle isterüz ki, ziyâdesiyle donanmaya ikdâm idüp mukayyed olasız. İnşa-Allah yeni nevrûzda hâzır [u] müheyyâ olmak gerekdir. Dîn [ü] devleti kayırmak üzere olup, hem Hakk te'âlânın huzûrunda hem efendiniz huzûrunda yüzünüzü ak eylemeğe çalışasız ve hem bu hafta Bazar günü ya Salı gün mevâcib virmek üzere olasın. Daha öteye uzatmayasız. Ma'lûmdur ki size de zarar bize de. Gözinüz pekçe açasız. Bu haftadan bi't-tamâm mevâcib hâzır [u] müheyyâ olup virmekde olasın. Mukayyed olasız. Göreyim seni.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Serdâr Hüseyin Paşa kullarına Kandiye Kal'ası'ndan çıkan kapudânları rikâb-ı hümayûna telhîs ve mukaddemâ taleb olunan îrâd ve masraf defterlerin göndermiş, telhîsi âdemle-riyle ma'an rikâb-ı hümayûna gönderilmişdir. Defterleri dahi tamâmen görüldükden sonra hâk-pâylarına arz olunur ve sâîr ahvâl ile ihtimâm üzere olduğumuz ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7001-43

Üstte: Âferim! Berhûdâr olasın! Cân [u] gönülden hayr du'âmıza mazhar oldun. Hemân bu gice hakkından gelesin. Uzatmayasız. Göreyim seni.

Devletlü ve sa'âdetlü ve izzetlü sultânım hazretlerinin mübârek başmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım bu kulları hâk-pây-i şerîflerine tezkire gönderdikden sonra bölük ağası Kadri Ağa kulları gelüp buldukları haberin getürüp ismin tebdîl idüp Payzan Hânı'nda olmayup Ermeni hânında olmağla bir mikdâr eğlenmiştir. Ve hâlâ habsdedir. Bu gice yollanılır. Benüm mürüvvetlü ve devletlü sultânım inşaallahu te'âlâ her husûsda kadir olduğumuz mertebelerde tekayyüd ve ihtimâm üzereyüz. Ve bu gice hakkından gelinür. Ma'lûm-ı devletleri olmağışün mübârek hâk-pây-i şerîflerine i'lâm olundu. Fermân devletlü ve merhametlü sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7001-44

Üstte: Ne arz olundu ise ma'lûmumuz olup yazılıp gönderilir.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin mübârek hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim efendim, Abdurrahman Paşa'nın zimmetine lâzım gelen hazîne kûsûru seksen bir kîseyi kapu kethudâsından aldık. Lâkin bunda bazirgânlardan karz almışdır, te'allül etmeyüp virmek için irsâl olunan sûret üzere hatt-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûn recâ ider. Rikâb-ı hümayûna arz olunmuştur. İhsân-ı şerîfleri mercûdur. Bu kulları şimdilik mevâcib tedâriki

ile memûr olduğumuz din ü devlet ve ümmet-i Muhammed'in maslahatlarına tekayyüd üzere olduğum ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân efendimindir.

TSMA, nr. E. 7001-45

-72-

Hüve

Üstte: Ne arz olundı ma'lûmumuz olup, izin virdük. Gelsün orta tefterdâr bakır alsun. Odabaşı Hasan Ağa içün buyurmuşsun. Varsun Edirne'de çiftliğinde otursun. Lâkin şâyî olmasun. Zîrâ sa'âdetlü arslanımın emr-i şerîfleri olmak gerekdir. Sancağa gider nâmında olsun.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim sa'âdetlü pâdişâhımın fermân-ı hümayûnları üzere kethudâya sancâk virilüp ve kaftân giydürüp üzerine âdem ta'yîn olmuştur. İnşaallahu te'âlâ bugün çıkup gider ve samsoncubaşı dahi Girid'e ta'yîn olmuştur. Ol dahi sa'âdetlü pâdişâhıma du'âlar idüp gitmek üzeredür. Mısır'dan ma'zûl Ahmed Paşa bugün evinden? kaldırılıp Çekmece'den öte çekilüp gitmiştir. Ve odabaşı Hasan Ağa kulları dahi sabâhdan çıkup gitmiştir. Lâkin benüm devletlü efendim bu gice bu kulunuza gelüp sabâha değin yalvarup recâ eyledi. Hadd-i zâtında hâs odabaşı olmuş harem-i hümayûn hıdmetkârıdır. Kendünün hâssı ile Edrene kurbünde olan çiftliğinde oturmak bâbında inâyet-i aliyyeleri recâsına bir arz-ı hâl göndermiş. Hâk-pâylarına gönderildi. Benüm devletlü ve merhametlü efendim, fi'l-hakika ol kulları neye kadir olsa gerekdir. Münâsib olan çiftliğinde kalmasıdır. Ol bâbda emr ü fermân devletlü efendimindir. Ve benim sultânım, toplar içün

furunları ve kalıbları sarılıp hâzır olmuştur. Mu'tâd-ı kadîm üzere bin kantâr bakır ihrâcî fermân buyurulup, olageldiği üzere aşğa Sinân Paşa Köşki yanında olan kapudân üzerine defderdâr kulları varup bugün ihrâc buyrulmak bâbında fermân-ı şerîfleri recâ olunur.

TSMA, nr. E. 7001-46;

Thys-Şenocak, Hadice Turhan Sultan, s. 75.

-73-

Üstte: Gönderilen ma'zûrumuz olup ma'lûmumuz olmuştur. İmdi göreyim seni her vechle mukayyed olup, ol Hakk te'âlâ iki cihânda yüzünüz ak eyleye.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim sa'âdetlü ve azametlü pâdişâhım devlet ve ikbâl ile tersâne bağçesine biniş etmekle bu kulları dahi kulluğumuz izhâr için varup rikâb-ı hümayûna yüz sürdük. Lâkin benüm devletlü efendim daimâ recâ iderim devletlü ve azametlü pâdişâhım ile bilece olup ayrılmayalar. Hemân her hâlde Hakk sübhânehu ve te'âlânın hıfz u amânında emîn olup sâye-i sa'âdetlerin üzerimizden zâil eylemeye, âmîn. Yâ Rabbü'l-âlemîn! Ve Bosna serhaddinde Siyavuş Paşa'ya yedi sancak askerin ta'yîn idüp ve yedi sancak dahi kendü eyâletinde vardır. On dört sancak askeri hâliyâ yanına ta'yîn olmuştur ve cümle ikişer ve üçer konak yer yakın sancaklardır. Evâmir-i şerîfe varduğu sâ'at gelürler ve ol kal'a ahvâli için hâtır-ı şerîflerine yer yer gelmeye. Küffâr ol taraflarda görünse bâîd değildir. Ammâ inşaallahu te'âlâ ümidimiz budur ki bir yere zarar erişdirmege kadir değildir. Nihâyet serhad hâkimlerinin böyle âdetleri vardır. Şimdilik bize lâzım olunan ihtimâmdır ve bir mu'temed âdemim ile gönderdüm. Görüp sahîh haber

getürsün. Fakîrâne iki kîse hediyeğimiz irsâl olunmuşdur. Kabûlü mercûdur.

TSMA, nr. E. 7001-47

-74-

Üstte: Buyurduğunuz ma'lûmumuz olmuşdur. Gönderdiğinizünüz teftir sâhiblerini pekçe arayup izleyesiz. Kimin yanında virdiler akçeleri? Durursa ne güzel! Harc etdiyse ne virürsüz? Otursunlar fevt olanların teftirdar, hazînederbaşı evlerine varup negi bulup getürdiler ise işte tefderlerin irsâl eyledük. Nazar idüp hazîne tahsîline ikdâm idesin.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendeleri budur ki,

Siyâvuş Paşa'da menâsıb içün ve gayrı husûslar içün müslümânlardan birkaç kullarının irsâl olunan defter mûcebince bir mikdâr akçeleri olup el-ân maslahatları olmamış. Bu kullarına gelüp arz-ı hâl eyleyüp ahvâllerin i'lâm eylediler. Hâk-pây-i şerîflerine i'lâm olundu. Her ne ki fermân-ı âlîleri olur ise emr ü fermân merhametlü sultânımıdır. Ve benim devletlü efendim, Siyâvuş Paşa'nın ne kabz etmişdir ve teslîmi nedir içerüde mahbûs olan defterdârdan suâl buyurılıp bir defter taleb buyurula ki bu kulları dahi ana göre tahsîline ikdâm idevüz. Fermân sa'âdetlü sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-1

-75-

Üstte: Ol işe karışan* âdemleri hemân haps eyleyüp hazînei tahsîl eyleyesin ve kendine dahi hazîneyi tekazzî** eyleyesin.

* Metinde "kırışan" şeklinde yazılmıştır.

** Metinde "tekazâ" şeklinde yazılmıştır.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Mısır'dan gelen Ahmed Paşa kulların getürdüp sâdır olan hatt-ı hümayûn-ı devlet-makrûn mücebince tahsîli fermân buyurılan akçeyi taleb eyledüğümüzde bir vechle rızâ göstermemişdir. Kethudâ ve âdemlerinden işe karışanlar habs olunup ikdâm olmadıkca husûle gelmiyor. Fermân-ı âlileri ile şimdilik kethudâ ve mal ahvâline mu'âraza eden âdemlerin habs edelim. Ve bölük halkının el-ân ulûfeleri virilmek üzere olup ve avn-ı Hakk'la kolaylatup çok nesne kalmadı. İnşaallahu te'âlâ himmet-i âlileriyle bugün ve yarın tamâm olur ve ulûfesin alan turmayup sa'âdetlü pâdişâhımıza du'â iderek gitmek üzerelerdir. Bâki fermân devletlü efendimindir.

Benim sultânım, hâliyâ varaka tahrîr olunur iken silahdar ocağı devr idüp, tamâm olup, ba'dehu dört ve beş âdeme dahi ulûfe virdiklerin haber virdiler.

TSMA, nr. E. 7002-2

-76-

Üstte: Hemân Yedikule'de* habs idesiz. Sa'âdetlü arslanımın fermân-ı şerîfleri böyledir. Göreyim sizi hazîne tahsîline nice mukayyed olup hizmetine çalışasız. Her etrâfdan göz kulak tutmakdan hâlî olmayasız.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim Mısır'dan gelen Ahmed Paşa'nın kethudâsın habs eyledüğümüzde kendü dahi gelüp hatt-ı hümayûn-ı devlet-makrûnu gösterüp, "Taleb olundukda bir akçe vireceğim yokdur. Benden ol hücceti cebr ile almışlardır.

* Metinde "Yedikula'da" şeklinde yazılmıştır.

Şer'le görelim. Beni götürün, cevâb virdim. Vireceğim yokdur” deyü hayli söz söylemekle defterdâr paşa kullarına gönderdim. Benim devletlü sultânım mâdem ki mu'tâd-ı kadîm üzere Yedikule'ye habs olunmaya bunun bir habbe virmeğe murâdı yokdur. Hâliyâ rikâb-ı hümayûna dahi telhîs olmuştur. Yedikule'de habs olunmağıçün mübârek hatt-ı hümayûnları ola ki ikdâm olup inşaallahu te'âlâ fermân-ı şerîf üzere tahsîl edevüz. Bâki fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-3

-77-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup rikâb-ı hümayûna gelesin.

Sa'âdetlü ve ref'etlü sultânım hazretlerinin huzûr-ı şerîflerine ma'rûz-ı abd-i fakir budur ki,

Benüm devletlü efendim, fermân-ı şerîfleriyle şimdi yeniçeri ağası kulların getürdüp kethudânın ahvâlin dahi ber taraf idüp hâk-pây-i şerîfe arz iderüz. Mısır'dan gelen Ahmed Paşa'dan taleb olunan akçe husûsunda iki ve üç aydan berü çalışup bir vechle itâ'at etmeyüp inâd eyledi. Bundan böyle bir vechle ikrâr etmek ihtimâli yokdur. “Beni katl edin virmem” deyü söyler. Yanya Sancağı virilüp cümle tevâbi'i ile varup Girid'e gidüp anda hizmetde olmak bâbında rikâb-ı hümayûna telhîs gönderilmişdir. Fermân-ı hümayûn sâdır olduğdan sonra bu irsâl olunan sûret üzere dahi bir hatt-ı hümayûn-ı sa'adet-makrûn taraf-ı şerîflerinden mezbûr Ahmed Paşa'ya gönderilmek münâsib olmağla ol bâbda emr ü fermân devletlü efendimindir. Ve Hasan Ağa kulları çıkduğı gibi ihsân olunan sancâk emri gönderilür. Fermân efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-4

Üstte: Ne arz olundı ma'lûmumuz olup yazılup gönderilmişdir. Hemân göreyim sizi her vechle gözinüz açup hizmetine mukayyed olasız. Bir an te'hîr [ü] tekîd etmeyesin.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Devletlü efendim, yarın Dîvân olmayup top fırunumuz erişmekle erkence top dökmeğe gitmek için izn-i âlî recâsına telhîs olmuşdur. Ve Bosna'ya gidecek yeniçerinin bugün ulûfelerinin dahi virdik. Pençşenbih günü giderler. Gazâya gideyorlar. Devletlü pâdişâhım Alay Köşkünde manzûr-ı şerîfleri olmak münâsibdir. Fermân sultânımıdır. Ve benim devletlü efendim fevt olan Kara Çavuş'un emvâli mîrîye alup ancak evini hâliyâ azametlü pâdişâhım oğluna hibe buyurdılar. Ağalığı zamânında ba'zı menâsıb için ağalık avâidi virenler mücerred evi aldın deyü herkes virdüğü avâidi bitmeden taleb idüp, rencide iderler imiş. Minba'd ol vechle rencide olunmaya deyü hatt-ı hümayûn-ı devlet-makrûn recâsına dahi telhîs gönderilmişdir. İhsân-ı şerîfleri mercûdur. Ve hâliyâ bu kulları Tersâne-i âmire'de olup ihtimâm üzereyiz. Allah her işimiz[i] âsân idüp, dîn ü devlet ve ırz u nâmûs-ı saltanata hayrlı işlerde bulunmamuz mukadder ve müyesser eyleye! Benim efendime kula lâzım olduğu üzere kulluğu edâda kusûr etmezüz. Elhamdülillâhi te'âlâ efendilerim dahi imdâd u ihsânı dirîğ buyurmuyorsuz. Ümîddir ki müşkil işlerümüz cümle âsân ola. Bâki fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-5

Üstte: Berâtlar göndermişsiniz. Yazılup gönderilmişdir. Gelmek için izin istemişsiniz. Hizmetiniz nedir? Eğer pek mühim hizmetiniz var ise ona göre bildiresiniz.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Yarın inşaallahu te'âlâ topların furunu gelüp erişmekle ale's-seher varılup dökülmek iktizâ etmeğin Dîvân-ı hümayûna varılmamak bâbında izn-i âlileri recâsına rikâb-ı hümayûna telhîs olmuşdur. Fermân sultânımıdır. Hâliyâ bu kulları Tersâne-i âmirede olup tekayyüd ü ihtimâm üzereyüz. Ve sa'âdetlü ve azametlü pâdişâhıma hayr du'âlar aldirmek için beş kıt'a berât-ı şerîf irsâl olundu. Mübârek hatt-ı hümayûn-ı devlet-makrûnları recâ olunur. Fermân sultânımıdır ve benim efendim, inşaallahu te'âlâ yarın Dîvân etmezüz. Top dö[kdü]kden sonra ba'zı umûrumuz olmağla rikâb-ı hümayûna varılmağla izn-i âlî recâ olunur. Emr sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-6

-80-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup Hakk te'âlâ her işinizi kolay getüre. Hemân göreyim sizi donanma-yı hümayûna ziyâdesiyle mukayyed olasız. Gönderdiğiniz gelüp vusûl bulmuşdur.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim bu kulları varup cümle toparı döküp azametlü pâdişâhımı görelim deyü teveccüh eyleyüp devletlü efendimi bile kıyâs etdim idi. Ba'dehu haber almağla küstâhlığa cüret olunmuşdur. Hakk sübhânehu ve te'âlâ vücûd-ı şerîfini hatâdan hıfz eyleye, âmîn, Yâ Rabbü'l-âlemîn! Bâki fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-7

Üstte: Buyurduğunuz üzere sa'adetlü arslanım ihsân eyledi. Hemân hizmetine mukayyed olasız. Sâir ahvâlden etrâf-ı eknâfdan göz kulak tutup her husûsdan tenbîh idesiz. Hizmetlerine mukayyed olsunlar.

Sa'adetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Efendim, Şam beğlerbeğisinin ahalisi ile zindegânesi olmayup ref'i lâzım olmağın ve bu kullarının karındaşı Ca'fer Paşa'nın altmış binden ziyâde guruşu mukaddemâ alınup kendünün talebi yoğ-iken Haleb virülüp hâliyâ Haleb dahi âhara virilmekle kendüye gadr olmuştur. Mağdûrlara merhamet üzerimize lâzımdır. Karındaşım olmağla değil, devletlü efendimin dahi kimesneye zulm olduğuna rızâsı olmamağla Şam eyâleti merkum Ca'fer Paşa kullarına ihsân buyurulup ve Tersâne şimden sonra gemiler ahvâli tekayyüd olmak için bir mukdim? kulları Tersâne emîni olmak ziyâde mühim olmağla mi'mâr ağa bendelerinin oğıllığı olan Mustafa kulları Tersâne ahvâlinde ve gemiler binâsında vukufu kemâlinde bir mukdim kulları olduğu ma'lûmumuz olmağla Tersâne-i âmire emâneti mezbûra virilmek recâsına rikâb-ı hümayûna telhîs olunmuştur. Vech-i meşrûh üzere ihsân buyurulması mercûdur. Fermân sultânımıdır. Ve sipâh tâifesine bu üç günde yüz elli kîse akçe virilmiştir. İnşaallahu te'âlâ yarın dahi virilüp savmağa tekayyüd olunur. Bi-fazlullahi te'âlâ cevâbları virilüp, devlet-i pâdişâhîde söyleyecek yer konulmaz. Sâir ahvâl ile dahi tekayyüdde kusûr olmadığı ma'lûm-ı âlîleri oldukda fermân devletlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-8

Üstte: Ne arz oldu ise ma'lûmumuz olmuştur. Hemân hizmetine mukayyed olup her etrâfa göz kulak tutmaktan hâli olmayasın.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Devletlü efendim, karındaşım Şam beğlerbeğisi kullarının müjdesinden geçen gün on iki kîse irsâl olunmuş idi. Hâliyâ on iki kîse dahi hâk-pâylarına gönderilmişdir. Bâki on altı kîsesi dahi iki güne değin tekmîl olunur. Benim devletlü efendim sâir ahvâl ile ihtimâm üzere olup, bölük halkı kullarına el-ân ağaları kapularında ulûfeleri virilmek üzeredir ve el-ân hayr du'â iderek gideyorlar. İçlerinden âdemlerim eksik değildir. Devlet-i pâdişâhîde güzellikdir. Bâki fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-9

Üstte: Ma'lûmumuz olmuştur. Berhûdâr olasız. Göreyim sizi her etrâfa göz kulak tutup, hizmetine mukayyed olasız.

İzzetlü ve sa'âdetlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Karındaşım Ca'fer Paşa kullarının hâk-pâylarına irsâl olunacak bâki yirmi kîsesinin hâliyâ on kîsesi irsâl olunmuştur. İki güne değin on kîsesi dahi hâk-pây-i şerîflerine vâsıl olur. İnşaallahu te'âlâ benim sultânım mevâcib iyd-i şerîfe mukarin olmağla bugüne değin kaldığına ihsân idüp bu kullarına bî-huzûr olmayalar. Cânım ve başım fedâdır. Bâki fermân sultânım hazretlerininindir.

TSMA, nr. E. 7002-10

Üstte: Mısır paşasının kâğıdların kıraat idüp mefhûmu ma'lûmumuz olmuştur. (...) On altı kîse gelüp vüsûl bulmuştur. Gine ihtimâm eyleyüp, izleyesüz. Yoklamakdan hâlî olmayasuz.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim hâliyâ Mısır paşası kullarının mübârek rikâb-ı hümayûn-ı devlet-makrûnlarına ve hâk-pây-i şerîflerine telhîs ve mektûb gelmekle hâk-İ izzetlerine gönderilmişdir. Ve bu kullarına gelen mektûb dahi irsâl olmuştur. Manzûr-ı âlîleri cümle ahvâl ma'lûm-ı âlîleri olur. Fermân-ı şerîfleri üzere istimâleti müş'ir emr-i şerîf ile mektûb yazılıp gönderilüp, ceb harclığı ve memleket ahvâli ve hazîne husûsın yazup ısmarlamışuzdur. Ve benim efendim, ma'lûm-ı âlîleridir ki mukaddemâ Belgrad'da Lipol? voyvodanın bir mikdâr akçesi haber alınmağla iki kâfir mazannemiz olup birin Belgrad'da ve birin Yanya'da bulup hayli zamân idi ki ahvâlin yoklayup, araduk. Hâliyâ ancak on altı kîse akçe zimmetlerinde çıkarup tahsîl (...). Şimdi tahsîl olunmağla hâk-pây-i şerîflerine gönderilmişdir. Yine de yoklamakdan hâlî olmazuz. Sâir ahvâl elhamdülillahhi te'âlâ cümle iyilik üzere olup, fermân-ı şerîfleri olduğu üzere dün ol şey Memikzâde'ye gönderilüp, gitmiştir. Bâki fermân efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-11

Üstte: Gönderilen gelüp vusûl bulup arz olınan ma'lûmumuz olmuştur. Hemân göreyim sizi her vechle dîn [ü] devleti

kayırup hayr du'âmız almakdan hâlî olmayasız. Hem dünyânız hem âhîretinize yarar. Dikkat üzere olasın.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Devletlü efendim, Mısır beğlerbeğisinden rikâb-ı hümayûna ve sa'âdetlü sultânıma birer hediyesi gelmekle defteri rikâb-ı hümayûna ve hâk-pâya gönderilmişdir. Manzûr-ı şerîfleri oldukda ma'lûm-ı devletleri olur. Ve benim devletlü efendim donanma-yı hümayûn ve mevâcib husûslarında cân u başımı-zile ikdâm üzereyüz. Devletinizde inşaallahu te'âlâ olur, biter. Hâliyâ evvel bahâr karîb olup Kıbrıs Cezîresi bir mikdâr boş olmağla Karaman Eyâleti'ne tâbî Kayseriyye Sancağı ile Yeni-şehri Sancağı'nın Kıbrıs muhâfazasına ta'yîn idüp ber-vech-i ta'cîl varmaları için kapucılar gönderilmişdir. Dört tarafa göz kulak tutup yoklamakdan hâlî değilüz. Allahu te'âlâ âsân eyleye!

TSMA, nr. E. 7002-12

-86-

Üstte: Ne gönderildi gelüp ma'lûmumuz olmuştur. Hemân donanma-yı hümayûna ziyâdesiyle dikkat üzere olasın. Birkaç gün dimmekle kacan olur mukayyed olasız.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim, Mısır beğlerbeğisinden telhîs ve hâk-pâylarına gelen mektûb irsâl olunmuştur ve bu kullarına gönderdiği mektûbunda dahi i'lâm eylediği ahvâl mukaddemâ hazîne-i âmire-i Mısriyyenin tekmîli için irsâl buyurulan hatt-ı hümayûn-ı devlet-makrûn Dîvân-ı Mısır'da okunup ve her ahvâl yoklanup bin altmış senesinin hazînesi ki kendü zimmetine lâzımdır, bin kîseye karâr virülüp birkaç gün dahi

uzatmak maslahatı içün Şa'bân ayında gönderilmek üzere kavlı olmuşdur deyü bildirüp ve ceyb-i hümayûn akçesinin kusûru ki mukaddemâ bunda kapu kethudâsından tahsîl olunmuş idi, anın yeri yokdur, bu bin kîseye hesâb olunsun deyü bildirmiş ve arz u mahzar ile birkaç Mısırlı tedârik idüp göndermiş. Anlar dahi girüde olup, bu mektûblar ulak ile gelmiştir. Anlar dahi geldikde inşaallahu te'âlâ hâk-pâyılarında müzâkere olup, lâyük-ı Devlet-i Aliyye olan vech üzere cevâbları virilür. Ve Girid'e irsâl olunması fermân buyurulan beş yüz nefer kul ve bin kantar barut-ı siyâh ve otuz bin keyl buğdayu ve sâiri zehâiri tedâruk idüp bu Cemâziye'l-ûlâ âyında yollamağa karar verildigin bildirmiş. İnşaallahu te'âlâ şimdi yollatmışlardır deyü bu kulları şimdilik donanma-yı hümayûnun kusûrun tekmiî ve inşaallahu te'âlâ birkaç gün içinde kaldırılıp yollatmağa ihtimâm üzereyim. Allah âsân eyleyüp, hayr ile itmâmın mukadder eyleye, âmîn, yâ Rabbü'l-âlemîn! Fermân sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-13

-87-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup öyle olur pâdişâhların iltifâtları öyle olur. Zâhiren size ol kadar söylemeyince gayrisinde fehm etmezsiniz. [Siz] de bir hoşça pekçe gözinüz açasız. Öyle bir hareketiniz var ise de ferâgat idesiz. Hemân göreyim sizi, cân [u] gönülden çalışup hizmetine mukayyed olasız. Yeniçeri yollatmışsınız. Allahu te'âlâ yolların açık eyleyüp, yüz aklıkları müyesser etmiş ola!

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim, hâliyâ fermân-ı cihân-mutâ'-ı şehriyârî üzere Bosna serhaddine gidecek yeniçeri kullarının

taraf-ı pâdişâhîden ve devletlü efendim taraf-ı şerîflerinden iki bin gurus kurbân akçelerin gönderüp ve çorbacılarına kaftânlar giydürüp, mütevekkilen ala'llahu te'âlâ yollanup, gönderilmiştir. Allah mu'inleri ola! Benim merhametlü efendim, ahşâm azametlü ve şevketlü efendim pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin hatt-ı hümayûn-ı devlet-makrûnları vârid olup, bu ednâ fakir kullarına bî-huzûr olmuşlar. Benim devletlü efendim sultânım bu hakir kulları cân ve başım ile çalışup, ne mertebe hizmet etdiğüm ümîd iderim ki devletlü efendim hazretlerinin ma'lûm-ı şerîfleri ola. Emr ü fermân pâdişâhı-mındır. Hâşâ ki rızâ-yı şerîflerine muhâlif bir vaz' ihtiyâr etmiş olam!. Ahşâm rikâb-ı hümayûna bir arz-ı hâl gönderilmiş-idi. Manzûr-ı şerîfleri olup, ma'lûm-ı âlîleri olmuşdur ve hakikat-ı hâl oldur. Nihâyet düşman ahvâli ma'lûm. Her nice murâd ider ise i'lâm ider. Recâ iderim ki cümleden biri gümrükden ulûfe virildi deyü i'lâm eylemişler. Gümrük emîni kullarına suâl buyurula. Hakikat-i hâle vâkıf olduklarında sâirleri dahi ana kıyâs buyurulur. elhamdülillahi te'âlâ Devlet-i Aliyyelerinde bir ferd rızâ-yı hümayûna mugayir bir vaz'a kadir olmayup Trablus beğlerbeğilerinden Arnavud Mehmed Paşa ve Ömer Paşa ikisinin zimmetinde üç yüz binden ziyâde gurus olup, yedi ve sekiz seneden berü kimse getüremişler-idi. Hâliyâ Kapucubaşı Abaza Mehmed Ağa kulları gönderilüp karındaşım Ca'fer Paşa kulları tutup kayd u bend ile göndermiş. İnşaallahu te'âlâ zimmetlerinde olan mâlın cümlesi tahsîl olunur ve hâliyâ Tersâne-i âmireye gelüp gemiler ve mühimmât-ı sefer ahvâli ile tekayyüd üzere olup, avn-i Hakk'la bir hizmetde kusûr ve bir maslahatda küsûr alıkonmak ihtimâli yokdur. Hakk te'âlâdan tefvîk recâ ideriz. Bâki emr ü fermân devletlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-14

Üstte: Ne arz olundu ise ma'lûmumuz olmuştur. Hazîne için ma'kul, yarın inşaallah huzûrımıza teslim oluna. Hemân hizmetine mukayyed olup, her etrâfa göz kulak tutmaktan hâlî olmayasın. Göreyim seni.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Hâliyâ İpşir Paşa'ya giden Mehmed Paşa kulları samson-cubaşı ve Hüseyin Ağa kullarıyla ma'an Üsküdar'a geldikleri ma'lûm-ı devletleri olmak için i'lâm olunmuştur. Ve getürdükleri akçenin bir mikdârı ceyb-i hümayûn akçesi ve bir mikdârı Haremeyn-i Şerifeyn akçesidir. Toğru yarın Sarây-ı Hümayûn'da ba'de'd-dîvân teslim olunur. Şimdi vakt geç kalmıştır. Sâir ahvâl elhamdülillahi te'âlâ güzellikdir. Bâki fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-15

Üstte: Ne arz olundu yazılıp gönderilmiştir. Hemân göreyim sizi donanma-yı hümayûna mevâcibe ziyâdesiyle ikdâm üzere olasız. Zamânını ve vaktini geçürmeyesiz. Allah seversen tekayyüd üzere olasın. Her vechle size inânmışızdır. Dikkat üzere olasın.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Hâliyâ Arab hükümeti için İbşir Paşa'ya dahi bir hatt-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûn lâzım gelmenin bir sûret ile telhîs rikâb-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûna gönderilmiştir. İhsân buyurula ki kendüye gönderelim, karuşmasun. Sâir ahvâl ile tekayyüd üzere olduğum ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-16

Üstte: Ne arz olundı ma'lûmumuz olup, Yusuf Ağa mîrî-den bir nesne istemez. Nihâyet kendümüze alalum. Sa'âdetlü arslanıma arz idesiz. Hatt-ı şerîf çekülsün verdüm deyü. Her vechle hizmetine mukayyed olasız.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim, merhûm Defterdâr İbrahim Paşa'nın Küçükçekmece karşusunda vezîr-i a'zam iken Ahmed Paşa'nın yapduğı çiftlik hâliyâ mîrîye kalup ve bir a'lâ çiftlikdir. Evleri ve tarlaları ve bağ ve bağçe ve suları ve içinde kul ve câriyeleri olup, mükemmeldir. Mukaddemâ Yusuf Ağa kullarına bir iki def'a ba'zı mülk verildi, müyesser olmadı. Bu kulları devletlü efendimin hâlis du'âcıları ve kulları olmağla recâ iderim ki Yusuf Ağa kullarına ihsân buyurulup, beyâz üzerine bu kullarına bir hatt-ı hümayûn ihsân buyurula. Berâtların virelüm. Fermân devletlü efendimindir.

Müteveffâ-i mezbûrun akçelerinin bir mikdârın defterlerin buldum. Bâkisin dahi avn-i Hakk'la bulup çıkaruz. Hemân du'â-i hayrdan ferâmûş buyurulmaya! İnşaallahu te'âlâ zimemden tahsîl olunup, iki yüz kîse rikâb-ı hümayûna teslim olunur. Bu kulları yine Tersâne'ye gidüp donanma ahvâli ile tekayyüd üzereyüz. Ol çiftliği Yusuf Ağa'ya verilmez ise sa'âdetlü efendime olsa da ma'kuldür. Kusûrların? görürüz, mükemmeldir. Bostânları dahi çokdur. Fermân sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-17

Üstte: Ne arz olundı ma'lûmumuz olup, ale't-ta'cîl emîrler gönderesiz. Tez varsunlar, yetişsünler. Ziyâdesiyle tenbîh [ü] tekîd idesiz ki bir an eğletmesünler. Gine küffârdan kal'a'î

almağa ikdâm eylesünler. Hakk te'âlâ kolay getürüp, küffârı hâk-sâr eyleye! Göreyim sizi her vechle mukayyed olasın.

Devletlü ve sa'âdetlü sultânım hazretlerinin türâb-ı akdâmlarına arz-ı ubûdiyyet-i kâmile den sonra benim devletlü sultânım, Bosna muhâfazasında olan Vezîr Siyavuş Paşa kullarından ulaklar ile âdemleri ve mektûbu gelüp, mukaddema arz eyledüğü üzere Hersek Sancağı'nda vâkı' Zadvariye nâmında bir dâne küçük palankayı muhâsara eyleyüp bu cânibden muhâzaya ta'yîn olan sancaklar varınca yollar hikmet-i Hudâ gayet kış ve sarb ve sengistân olmağla Vezîr Siyavuş Paşa kulları imdâda erişince küçük palanka olmağla vire ile teslîm eylemişler. Öyle bir mu'teber kal'a olmamağla bu ana dek birkaç def'a alup yine bırakmuşlardır. Benim devletlü sultânım bir vechle elem ve dağdağa çekmeyesiz. İnşaallahu te'âlâ devlet-i pâdişâhîde ahz-ı intikam olunur ve hâlâ kefare Kilis nam mevzi'de oturur imiş. Mukaddemâ ta'yîn olunan sancaklardan mâ'adâ birkaç sancak ve serhadd-i mansûrede olan kal'alara defter gönderilüp ba'zı mertebe cebehâne ve mühimmât taleb olunmağla defter mücebince ta'cîl üzere göndermege bezl-i makdûr üzereyim. Ol bâbda emr ü fermân devletlü sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-18

-92-

Üstte: Ne arz olundu ise ma'lûmumuz olmuştur. Sa'âdetlü arslanım ihsân eyledi. Hediyeünüz ma'zûr olundu. Hemân hizmetine mukayyed olasız.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Siyavuş Paşa kullarına Bosna eyâleti ve Serdâr Hüseyin Paşa kullarının oğluna ve bu kullarının küçük oğlum kullarına

iki mahlûl kapucubaşılığın ulûfelerin hazîneye alıkoyup ancak gediklerin ze'âmetlerine ilhâk için rikâb-ı hümayûna telhîs olmuştur. Devletlü efendimin merhametlerin recâ iderim ve sâîr ahvâl güzelliştir. Eyyâm-ı devlet-i pâdişâhîde şimdilik nesne yoktur. Bölük halkı ulûfelerin alup ve el-ân gitmek üzeredir. İnşaallahu te'âlâ devletlü efendilerimin himmet-i aliyyeleriyle cümle hayr-ile itmâma irişür. Bâki fermân merhametlü sultânımıdır.

Benim sa'âdetlü sultânım, Burusa begi, Melek Ahmed Paşa'nın bir ednâ âdemisi idi. Ol sancağı virmiş-idi. Girid'den asker taleb olunmağla sancağı askeriyle sefere ta'yîn olunup emr-i şerîf gönderilmekle seferden kaçıp Adana eyâleti için devletlü pâdişâhıma arz-ı hâl virmiş. Benim efendim, Adana eyâletin bu kulları Girid'de gözi şehîd olan Hüsrev Paşa hatunu kocası Hasan Paşa'ya ta'yîn idüp rikâb-ı hümayûna arz olunmuştur. Bir müstehak kulundur. Devletlü efendimin dahi merhametin recâ iderim ve hâliyâ küstâhâne bir iki şebhâlar(?) gönderildi. Kulun nesi var ise efendisininindir. Kusûruna afv recâ iderim.

TSMA, nr. E. 7002-19

-93-

Üstte: Hemân hizmetine mukayyed olup bir hoşça gözünüz açup, her etrâfa göz kulak tutasız. Ümmet-i Muhammed için çalışasız. Bir yerde zulm-i eşkıyâ olmasun. Bir hoşça arayup izleyesiz. Hakk te'âlâdan recâ ideriz ki sa'âdetlü eyyâm-ı sa'âdetlerinde ümmet-i Muhammed âsûde-hâl olalar. Çalışasız ki, bir yarâmaz söz işitdürülmeyüp, hayr du'âlar almasına sa'y idesiz. Göreyim sizi hazîne tahsiline ikdâm idesiz. Nereye gitdünüz.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şeriflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim, fermân-ı âlileri üzere Siyavuş Paşa yollanub, gönderilmişdir. Ve sâîr ahvâl ile tekayyüd olunup, kusûr olunmaz. Sarı Kâtib'in bir altun hancer ile bir gümüş kılıcı bir yerde bulunup hâk-pâylarına irsâl olunmuşdur. Ve narh ahvâline tekayyüd lâzım olmağla bugün ana ihtimâm ve kadı efendi ile şehri tolaşmağa ihtimâm üzereyiz. Bâki fermân devletlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-20

-94-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup, kangısı münâsib görülürse öylece amel idüp hizmetine her vechle pekçe mukayyed olup, her etrâfdan göz kulak tutmakdan hâlî olmayasun.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Siyavuş Paşa'dan kâğıdlar gelüp Bosna kal'alarından bir kal'aya kâfir müdâhale ve muhâsara eylemişdir deyü i'lâm ider ve küllî asker ister. İnşaallahu te'âlâ etrâfından asker ta'yîn olunup imdâdına irişür. Azametlü pâdişâhımın devletinde nesne yoktur, sa'âdetlü sultânım hazretlerine gönderdiği kâğıdı manzûr-ı şerîfleri oldukda ahvâl ma'lûmları olur. Şimdilik sancakları ta'yîn idüp âdemlerin yollayalum. İnşaallahu te'âlâ def' olduğu gibi Siyavuş Paşa'yı Rumili eyâleti ile Girid'e gönderüp Fazlı Paşa'yı yine Bosna'ya gönderilse ma'kul ve münâsibdir. Nihâyet şimdi bir iki sancak ta'yîn idüp âdemlerin yollayalum. Bu kulları bir âdemim dahi bile gönderirim, yoklaturuz. Bu serhad beğlerinin bu makule sözü dahi çok olur. Cümlesine i'timâd olmaz. Zîrâ âdemlerim ile kethudâm gönderildi der. Havf çok olsa zâhir kendü dahi giderdi. Bu kulları sâîr ahvâl ile tekayyüd üzere olduğum ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-21

Üstte: Ne arz olundı ma'lûmumuz olup, Hakk te'âlâ her işinizi kolay, âsân vechle donanma-yı hümayûn kemâle gelüp feth [ü] fütûhlar Hudâ müyesser ider. Du'âmız sizinledir. Hemân hizmetine mukayyed olasız. Murâd Paşa'ya kılıç, kaftân gönderülür.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim Murad Paşa'nın borcu olan ikiyüz kîseyi teslim eyledi. Şimdilik ol serhâdd-i mansûre düşman karşusundadır, muhâfazada ihtimâm etmek için bir kılıç ve kaftân ihsân buyurulur ise ma'kuldur fehîm olunur. Ba'dehu emr-i şerîfleri nice olur ise bilâ-tevakkuf icrâ olunur. Fermân-ı hümayûnları sâdır olunca şimdilik ihsân buyurulması mercûdur. Ol bâbda emr sultânımıdır ve bu kulları hâliyâ Tersâne-i âmire'deyüz, şimdilik ulûfeyi virdikden sonra hâliyâ yüz on sekiz kîse akçe tedârik idüp ve ta'yîn olunan keresteden mâ'adâ beş yüz dür-i disâr ve bin kantâr demür tahsîl idüp akçe ve sâîrlerin kapudân paşa kullarına teslim etmek üzereyim. İnşaallahu te'âlâ benim devletlü efendim donanma-yı hümayûn husûsunda dahi du'â-i hayrların almağa var makdûrum sarf iderim. Allah'dan recâ iderim ki âsân idüp rızâ-yı pâdişâhiye muvâfık ve ümmet-i Muhammed'e nâfi' hizmetlerde bulunmamız mukadder etmiş ola. Âmin bâki emr ü fermân devletlü efendimindir. Hakk Subhânehu ve te'âlâ devletlü pâdişâhımı ak sakallu pîr göstere! Dünyâda hemân murâdım hemân hizmetdir?

TSMA, nr. E. 7002-22

Üstte: Ne arz olundı ma'lûmumuz olup, Mısır'a gidecek kâğıd yazılıp gönderilür. Sâir ahvâle ziyâde mukayyed olup,

her vechle gözinüz açup hizmetine mukayyed olasız. Haydarzâde için size söylemiş idik, yoklatup âdem gönderesiz. Eger hâzırlanup Boğaz'a gitmek üzere ise hiç tınmayup hemân emir gönderesiz. Dervîş Mehmed Paşa serdâr yanında ta'yîn idesiz. Varsun gitsün. Ba'dehu Hakk te'âlâ Boğaz'a feth-i bâblar müyesser idüp, geldikde evine gelsün. Ol zamân hakkı alınsun, bakdurasuz eğer hâzır olmayup Boğaz'a gitmege murâdı yok ise emr idesiz, gelsün. Evinde otursun. Eger giderse gitsün. Mehmed Paşa yanında ta'yîn idesiz.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim, hâliyâ Bozcaada'ya ta'yîn buyurulan Vezîr Hüseyin Paşa kullarından mektûb gelüp cümle memûr olan Çirmen ve Kırkkilise sancakları ve cümle zü'emâ ve erbâb-ı timarı varup ve kendüsü dahi kal'aya girüp muhâfaza hizmetine meşgul olduğın bildirmişdir. Ve Mısır'dan gönderilen altı pâre kalyonlarımız mükemmel ve müretteb gelüp Bozcaada'ya vâsıl olmalarıyla içinde olan beş bin kantâr beksimâd ve beş yüz kantâr barut-ı siyâh ihrâc olunup Boğazhisarlar'da hıfz ve sâir matbah-ı âmireleri mühimmâtı ve zehâiri matbah emîni kullarının tarafından âdemle Âsitâne'ye gönderilüp ve gemileri nefer ve cenkci ile toldurup hazûr u âmâde olmaları için emr-i şerif gönderilür. Küffâr-ı hâk-sârın gemilerinde gayetle kıtlık olup fırkateleri zahîre almak için her kangı yâlı ve adaya varmışlar ise muhâfıza askerlerinden bir habbe alınmamağla zahîreden gayetle elemeleri olup günde yüz dirhem beksimâd virdüklerin bildirmişdir. Hakk Subhânehu ve te'âlâ melâ'in-i hâsirîni makhûr ve müdemmer eyleye, âmîn, Yâ Rabbü'l-âlemîn! Ve Mısır'a fermân buyurulursa ilerüce gönderilürdi. Zîrâ gelen âdemler geç giderler. Fermân-ı âlileriyle ilerüce âdem varması münâsibdir. Mısır'dan Girid'e giden kalyonlar dahi Girid'e zahîre

ve cebehâneyi çıkardukdan sonra anlar dahi Boğaz'a gelmek üzere tenbîh olunup birkaç güne değin anlar dahi gelür deyü haber virdüklerin bildürür. Benim efendim, bu mahalde Vezîr Silâhdar Mehmed Paşa hazretlerinden mektûb geldi. Kapudân paşa kulları yine donanma-yı hümayûna gelüp on pâre gemi ile dahi yine gitmek üzere iken bir mikdâr rüzgâr elvirme-megle yine te'hîr eylemiş. Taşralarda beğler ve kalyonları bir yere getürüp hâzır u âmâde eylediklerin bildürür. Sâir ahvâl elhamdülillahhi te'âlâ iyilik üzere olduğu ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımıdır.

Müşârunileyh Mehmed Paşa kulları iki taraftan topları kurup ve yeniçeriyi muhâfazaya ta'yîn eyleyüp tekayyüd üzere olduğunu bildirir.

TSMA, nr. E. 7002-23

-97-

Üstte: Ne arz olundı ma'lûmumuz olup, elhamdülillah nice yüz bin kat şükür. Hemîşe hayr haberler gelüp Hakk te'âlâ asâkîr-i İslâm'a nusret [ü] fırsat virüp Girit tarafından dahi feth-i fütûhlar haberi gelüp şâd [u] handân olmamız müyesser etmiş ola.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Bundan akdem Bozcaada nâm cezireye melâ'in-i hasırînin kastları olduğu istimâ' olunmakla vâfir yeniçeri ve cebeci ve sancakları askerleriyle Çirmen ve Kırkkilise beğleri gönderilüp ve fermân-ı âlileriyle Vezîr Müezzîn Hüseyin Paşa üzerlerine serasker ta'yîn olunmuşidi. Hâliyâ melâ'inin çekdirme kadirge ile mavnaları muhâfaza askerleri çok olduğın haber almalarıyla Limni Cezîresi kurbünde deryâda gezüp bir yere dahi

yanaşamamalarıyla azîm furtınaye rast gelüp üç mavna ile iki kadırgaları gaib ve helâk olup bâkisi dahi cümle kürek ve dümenlerin ve âlât ve esbâbların deryâyâ aldırup bir vechle durmağa mecâlleri kalmayup yıkılup vilâyetlerine gitdüklerin ve ancak Boğaz'da olan gemilerden gayrı kâfirin bir gemi dahi olmadığını müşârunileyh Hüseyin Paşa'nın mektûbu ile Limni Cezîresi'nin ahâlîsi gönderdiği mahzar şimdi gelüp vâsıl oldu. Elhamdülillahi te'âlâ azametlü ve kerâmetlü efendimiz pâdişâh-ı İslâm hazretlerinin du'â-i hayrları berekâtında bu mertebe feth ü nusrete beşâretidir. Dâ'imâ melâ'in makhûr olalar. Ma'lûm-ı devletleri olmak için aynı ile mahzar rikâb-ı hümayûna gönderilmiştir. Manzûr-ı şerîfleri emr ü fermân devletlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-24

-98-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup, hemân her vechle hizmetine mukayyed olasız.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim efendim, hâliyâ Ken'ân Paşa merhûmun mukaddemâ hâk-pâylarına arz olunan ahvâlî arz ve rikâb-ı hümayûna telhîs olunup ve on dört nefer iç hizmetkârları sarâyılara virilmek için irsâl olmuştur. İhsân-ı şerîfleri mercûdur. Ve merhûm Defterdâr İbrâhim Paşa'nın hâliyâ on kîsesi dahi tahsîl olmağla irsâl olmuştur. Bâkisine dahi tekayyüd üzereyüz. Ele geldikçe irsâl olunur. Sâir ahvâl ve donanma-yı hümayûn umûruyla tekayyüd üzere olduğumuz ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-25

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup, Hakk te'âlâ sa'âdetlü arslanıma ömürler vire! Hemân her vechle hizmetine mukayyed olasız. Zâhiren dünyâ hâli böyledir.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim, Hakk sübhânehu ve te'âlâ sa'âdetlü ve azametlü pâdişâhımı ak sakallu pîr eyleyüp devletlü efendime ömürler vire! Ken'ân Paşa merhûm olmuştur. Âyîn ve erkân üzere vüzerâ kullarıyla varılup Kırkçeşme kurbünde mezârına defn olunmak bâbında fermân sultânımıdır. Ve Kıbrıs beğlerbeğisin tebdîli lâzım gelmekle telhîs olmuştur. İhsân-ı şerîfleri mercûdur. Sâir ahvâl ile tekayyüd üzere olduğumuz ma'lûm-ı âlîleri oldukda fermân efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-26

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup, hemân her vechle hizmetine mukayyed olasız. Toğruya Hakk te'âlâ zevâl etmez. Eğri olan helbet yoluna gelür. İmdi siz dahi cân [u] gönülден çalışasız. Kapudândan ne haber geldi dimişsiz. İnşaallah sonra haber gönderürüz.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim, Allah sübhânehu ve te'âlâ vücûd-ı şerîfini hatâlardan hıfz eyleye! Kozbekci kulları kapudân paşa kullarına varup geldi. Ne haber getürdüğü bu kullarının ma'lûmu olmadı. Zâhir bu melâ'înin Boğaz'da olan gemilerine hücûm çün kendüsü taşrada bulundu, iki taraftan lâzımdır. Sükût olundukda kendüsü bir gayret-keşlik idüp hıdmet gör-

meğ e ikdâm etmiyor. Lutf-ı Hakk gönderdiğüm âdemlerim ve çavuşlar öte taraftan beğ gemileri, berü taraftan donanma-yı hümayûn ve karadan havâle olunan toplar-ile ikdâm oluns a elbetde murâd üzere hıdmet görölmesin i'lâm iderler. Devletlü ve azametlü pâdişâhıma ne yazmışdır. Fîmâba'd hemân ikdâm olunup elbetde murâd-ı hümayûn melâ'in bu ağıla girmişken cezâları virilmekde ve inşaallahu te'âlâ hâib ü hâ'ir avdetlerine sarf-ı makdûr lâzımdır. Hakk te'âlâ eshel-i vech üzere müyesser eyleye, âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn! Azametlü pâdişâhımız câmi'-i şerîfde mevâcib ahvâlin buyurdular. Benim devletlü sultânım, inşaallahu te'âlâ akçelerimiz gelüp yetüşür. Âsitâne-i sa'adet'de olacak akçeler avn-i Hakk'la hâzırdır ve devletinde murâd üzere bi-lutfullahi te'âlâ virilüp nihâyet bölüklerin devrine çalışıyoruz. Ol dahi kolaylanmışdır. Lutf-ı Hakk'la bu hafta devr itdirürüz. Devr olduğu günden mevâcib dahi inşaallahu te'âlâ virilür. Bu kulları gice ve gündür uyhuyu gözûme harâm idüp cânım ve başımla çalışup bir vechle kusûr kalmamışdır ve devletlü efendimin bu kuluna nazarı ziyâde olmağla her ne hizmete baş[lasam] husûle geliverdi. Lâkin Tersâne bağçesinden sonra bu ednâ kullarına evvelki nazar-ı şerîfleri olmayup ve halkın hâli ise ma'lûm-ı devletleridir. Taraf-ı şerîflerinden olan mu'âmele ve ihsâna göre hıdmet ider. Benim merhametlü sultânım, Allah her hâlde hâfız ve nâsırın ola. Bu ednâ ve kemter ihtiyâr kulun ne kadar sadâkat üzere kulun olduğum ma'lûm-ı devletindir. Eger fi'l-vâkı' cürmümüze göre bî-huzûrluğunuz var ise kul dâimâ cürm ve isyândan hâli değildir. Afv recâ iderin. Efendilere lâzım olan afvdur. Hiçbir hıdmetden kaç ar kulun değilim. Nihâyet erbâb-ı garaz sözûyle devletlü efendim günâha girdiğine râzı olmayup recâ iderim ki elbet de düşmansız âdem olmaz ve hıdmetimize hased olunmadıkca dahi olmaz. Her ne ki söylenür ise suâl buyurulup hakikat-i hâle vâkıf olduktan sonra fermân-ı şerîfleri her nice olur ise emr

sultânımındır. Hıdmet-i hümayûna memûr olduğum günden bu âna değin gerek mevâcib ve gerek serhâdlerin ve kulun zabt u rabtı umûrunda taksîrât olmamıştır. İnşaallahu te‘âlâ şimden sonra dahi olmaz. Devletlü pâdişâhımın devletinde bitmez iş olmaz. Hâtır-ı şerîflerine aslâ bir keder gelmesün. Bunu i‘lâmdan garaz hıdmet arz etmek değildir. Devletlü efendüm bir vechle keder çekmesün deyü bildirilmiştir. Halk-ı âlem “devletlü sultân hazretleri bî-huzûrdur” deyü ol kadar güft ü gû istimâ’ olunur ki tahrîri mümkün değildir. Varaka-i bendegî tahrîri vaktinde Şehbâz Paşa kullarından mektûb gelüp levend yazmağa mübâşeret etmiş. Lâkin kapudân paşadan kozbekci ile ne haber gitmiştir ve fermân-ı şerîf ne vechle olur deyü bildirmiş. Fermân-ı şerîflerine muntazıruz(?). Emr sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-27

-101-

Üstte: Şâhsuvâroğlu’ndan şimdilik akçe alınmasun. Zîrâ akçesi alınrdı. Mansub sürmedi zulm olur. Alınmasun varsun mansubına otursun. Ba’dehu sonra ve Bağdad paşasına mukarrer emrin viresiz. Dervîş Mehmed Paşa’nın kapu kethudâsı Mehmed Efendi’ye defter emînliğin vech-i meşrûh üzere arz idesin. Edirne bostancıbaşı varsun dönsün. O, yerine gitsün. Tellâk kendü Âsitâne’ye gelsün.

Devletlü ve sa‘âdetlü sultânım hazretlerinin mübârek paşmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa‘âdetlü ve devletlü sultânım, hâlâ Sivas Eyâleti tevcîh olunan Şehsuvâr Paşaoğlu’ndan mevâcib imdâdına birkaç akçe taleb olunmağa izn-i şerîfleri olur mu? Ve Bağdad beğlerbeğisi Mehmed Paşa’nın senesi tamâm olmağla mukarrer emri recâ iderler. Mukaddemâ gitduğünde senede yeniçeri mevâcibine yüz

kîse ve zarar-ı lahmı yirmi kîse virmek üzere söyleşilmiş. Andan mâ'adâ bu sene dahi yüz yirmi kîseyi Bağdad'da kul tâifesine virdüğünden gayrı hâlâ bunda kapu kethudâsı kulları rikâb-ı hümayûna yirmi kîse ve izzetlü sultânıma on beş kîse ve hâlâ mevâcibe on beş kîse ve bayrâm mevâcibine dahi on beş kîse tedârik idüp virmek üzere mukarrernâmesi yazılmağa izn-i şerîfleri olur ise rikâb-ı hümayûna vech-i meşrûh üzere telhîs olunsun. Merhûm Dervîş Mehmed Paşa'nın kapu kethudâsı Mehmed Efendi kulları defter emîni olup, hıdmetinde iken mansıbı âhara virilüp lâkin istihdâm olunması lâzım kulları olmağa girü defter emâneti mezkûr kullarına telhîs olunmak içün icâzet-i şerîfleri recâ olunur. Edirne bostancibaşısı Dellâk Mustafa Paşa'yı İpsala'ya gönderüp Âsitâne-i sa'âdete bile varayım mı, yohsa dönüp Edirne'ye gideyimde mi deyü mektûp göndermekle telhîs olunmuşdur. Ne vechle emr-i şerîfiniz olur işâret buyurtmanız recâ olunur. Fermân sultânımıdır.

Benüm devletlü ve sa'âdetlü sultânım, şeyhü'l-islâm du'âcılarının kaimesi mücebince bir silsile telhîsi ile fukarâ maslahatına müte'allik birkaç telhîs dahi gönderilmişdir. Ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-28

-102-

Üstte: Bağdad paşasına şimdi kılıç, kaftân lâzım değildir. İyd pîşkeşi değül ancak bir hatt-ı şerîf yazduralum ve bizden kâğıd ve sizden kâğıd gitsün.

Devletlü ve sa'âdetlü ve izzetlü sultânım hazretlerinin mübârek paşmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Devletlü ve izzetlü sultânım, Sivas eyâleti Şehsüvâroğlu'na telhîs olunmuştur. Ve dün Sakız emîninden şikâyet olunmağla fermân-ı hümayûn üzere da'vâları bugün Dîvân-ı hümayûn'da görölüp, şâhidleri olmamağla emîn kefile virilmek lâzım gelmekle izn-i hümayûn için telhîs olunmuştur. Fermân sultânımıdır.

Benüm devletlü sultânım, Bağdad beğlerbeğisi Vezîr Mehmed Paşa kullarının karındaşı hediye ile gelüp hâlâ gitmek üzeredir. Serhad olmağla kaftân, kılıç ihsân olursa münâsib idi fehm olunur. Ol bâbda dahi emr sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-29

-103-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup ziyâdesiyle gözinüz açup çalışasın. Bî't-tamâm mükemmel çıkarasın. Sonra kendiniz bilürsüz. Haydarzâde için birkaç kişiyle gitdi dimişsiz. Nereye gitse gerekdir? Helbet üç dört günün içinde bulunmak gerekdir. Senden bilürüm! Buldurmak gereksin. Pâdişâha itâ'at etmeyenin hâlî bellidir, ancak havfları yokdur. Ortaya kılıç komayınca! Haydarzâde üzerinde yüz bin akçei bunda tefterleri bakalum sonra cevâbın göndeririz. Ol elindeki hatt-ı şerîf hilâfdır. Sa'âdetlü arslanımın haberi yokdur.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, elhamdülillahi te'âlâ kürekci dünden berü hayli âdem geldi. Bugün dahi gelmek üzeredir. Avn-i Hakk'la cümlesi lâzım olduğundan ziyâde tekmîl olur ve murâd-ı şerîfleri üzere donanma-yı nusret-şî'âr gerek kürekci ve gerek cenkci yeniçeri ve cebeci ve sâir neferât kulları ve levend tâîfesi müstevfî hâzır u âmâde olup müretteb gider. İnşaaallahu te'âlâ azametlü pâdişâhımın hizmet-i hümayûnları

olduğundan mâ'âdâ ümmet-i Muhammed maslahatıdır. Hiçbir tarikle müsâmaha olmak ihtimâli var mıdır? Lutf-ı Hakk'la kadir olduğumdan ziyâde mâlım ve cânım ile sa'y u ikdâm iderim ve tevekkül-i Hakk olup dergâh-ı perverdigârdan recâ iderim ki dîn ü devletlerine nâfi' ve devletlü efendilerimin rızâ-yı hümayûnlarına muvâfık hizmetlerinde bulunmamızı mukadder etmiş ola. Benüm devletlü sultânım Haydarzâde Mehmed Paşa kullarına Girid cezâiresinde Hanya Eyâleti ih-sân buyurup, hatt-ı hümayûn-ı devlet-makrûnlarıyla gitmesi fermân buyurulmağın, müstakill yedekci tedârik olunup ta'yîn olunmuş-idi. Gemisine girsün deyü haber gönderildikde bu gice birkaç hizmetkârıyla çıkup gitdü deyü evinde haber virmişler. Mukaddemâ defterdâr kulları fermân-ı hümayûn mücebince hesâbın suâl eylemekle virdiği cevâb ve zimmetinde olan akçeyi yazup rikâb-ı hümayûna eylediği telhîs hâk-pâylarına gönderilmişdir. Ahvâli ma'lûm-ı devletleri oldukda emr ü fermân devletlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-30

-104-

Üstte: Her ne arz olundı ma'lûmumuz olup, ol kadar güne dek mühlet virdik. Olmasun ki kürekçisi, cenkcisi bi't-tamâm, bî-kusûr etmeyince rızâm yokdur. Kaldurduğunuza ziyâdesiyle çalışup cenkcisi, kürekçisini lâzımesini bî-kusûr idüp çıkarasın. Biz gine âdemler gönderirüz. Donanmayı çıkardukda Boğaz'a dak[dek] kürekçilerin cümleten bakdururuz. Gözüni açasız. Hizmet üzere olasız.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şeriflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, bugün yeniçeri kethudâsı kulları gelüp kaftân giyüp ve bunda yerine samsoncubaşı kulların

kaim-makam alıkoyup ana dahi kaftân giydirilüp şehir içinde seferlü yeniçeri tâifesinin zabt u rabtı husûsı-çün muhkem tenbîh olunmuşdur ve benüm efendim, sultânım, lutf-ı Hakk ile kusûrumuz bir nesne kalmayup iki üç yüz noksân olan kürekçilerimiz için akçe dökmüşüzdür ve yeniçerinin beksimâdı ta'yîn olup yarından almağa başlarlar. Pençşenbîh gününe ikdâm olunmuş-idi. Bugün kapudânlar cümle gelüp yeniçeri beksimâdın alup içerüye girmeye yetişmez. İnşaallahu te'âlâ müstevfî cenkci ve kürekci tekmîl olunup, bir nesnede kusûr kalmamak üzere gurre-i mübârekedeki bugünden sonra on gün kalur kalmamağa her biri recâ idüp ve hadd-i zâtında acele ile bozuk kalmakdan birkaç gün sonra olup düşmana cevâb virilecek tedârik tekmîl olunmak münâsib olmağın vech-i meşrûh üzere izn-i âlîleri recâ olunup, gurre-i mübârekeden bir gün öte geçmek ihtimâli olmayup inşaallahu te'âlâ gurre-i mübârekede müretteb ve mükemmel çıkup gider. Benüm merhametlü efendim, bu bâbda hâtır-ı şerîflerine aslâ keder gelmeye! Geçen seneden bir ay mukaddem çıkmış olur. Tahmîn dahi evvele idi. İ'lâm olunduğı üzere kürekçilerin kadîları ve re'âyâsı bulunmamağla bu kadar te'hîre kaldı ve Haydarzâde kulları Hanya Eyâleti ile gitmesi fermân buyurulmağla bir gemi ta'yîn olunmuş-idi. El-ân dahi girmeyüp tevakkuf üzereledir. Ol bâbda fermân, devletlü efendimindir. Bi-avnillahi te'âlâ ta'yîn olunan günü geçmeyüp yerince gider. Anın çün devletlü efendimden bir iki [gün?] ruhsat recâ etmişüzdür. Elbette Pençşenbîh günü buyurulur ise yine çıkarup kusûrların Beşiktaş'da tekmîl iderüz. İki âdemin timâr nizâ'ı vâkî olup rikâb-ı hümayûna telhîs iktizâ eyledi. Zîrâ ikisinin dahi berât-ı şerîflerine hatt-ı hümayûn vâkî olmuş. Hâliyâ rikâb-ı hümayûna telhîs olunmuşdur. Fermân, devletlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-31

Üstte: Elli kîse hâzırdır. Rûznâmçei gönderesiz. Gelsün alsun. Kapudân paşaya teslim eylesün ve bu akçenin tahsîl idüp virmesi gine sizin boynunuzdadır. Tahsîl etdirüp gönderesiz. Bu minvâl üzere size bu elli kîseyi virmişizdir.

Devletlü ve sa'âdetlü ve izzetlü sultânım hazretlerinin mübârek paşmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım, bugün Çatalbaş Mustafa Paşa kullarından mektûb gelüp kâfir kalyonlarına imdâd geldüğün i'lâm eylemiş. Mektûbu aynı ile rikâb-ı hümayûna gönderilüp ve bu kulları kapudân paşa ile şeyhü'l-islâm du'âcılarına varup müşâvere olunmuşdur. Galata'da beş burton* olmağla anları dahi navlûn ile tutup donanma-yı hümayûnla gönderilmek iktizâ eylemişdir. Beş burtona üçer bin guruşdan on beş bin guruş ve mühimmât-ı sâiresine dahi on bin guruş ki cümle elli kîse olur bu kulları donanma-i hümayûnun navlûn ve mühimmâtın görüp ve mevâciblerin tedârik ve tekmîl eylemiş idim. Ve rikâb-ı hümayûndan akçe istemez idim. Lâkin bu husûs zuhûr itmekle elli kîse lâzım gelmekle rikâb-ı hümayûna telhîs olunmuşdur. Mühim maslahatdır. İhsânınız olur ise hemân bugün kapudân paşa kullarına irsâl buyurula ki tedârükün görüp yolundan kalmaya. Bâki fermân sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-32

* Burtun/borton/bortun şeklinde farklı yazımları olan bu gemi, XVII yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı donanmasında kullanılmaya başlayan bir kalyon çeşidi idi. Burtunlar, sefer sırasında bilhassa erzak ve asker naklinde kullanılıyordu. Girid harbi sırasında, kira ile tutulmuş olan İngiliz ve Fransız burtunları İzmir'den asker ve zahireyi alarak Sakız'da donanmaya iltihak etmişler ve birlikte Girid'e yönelmişlerdir (Bostan, *Tersâne-i âmire*, s. 95-96)

Üstte: Seydî Ahmed mektûbu ma'lûmumuz olmuşdur. Gelsün, rikâba yüz sürsün. Ba'dehu mansubına gitsün. Seyyid Mehmed Paşa için Boğazhisârı'nda me'mûr olduğu üzere donanmaya girmesiçün emr-i şerîf recâ etmiş. Kapudân paşaya bildiresiz. Emr-i şerîf gönderesiz. Onda hâzır [u] müheyâyâ ola. Dîvân olmayup donanma çıkarmasına say' [u] ikdâm idesiz. Göreyim sizi.

Devletlü ve sa'âdetlü ve izzetlü sultânım hazretlerinin mübârek paşmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım, Boğazhisâr'dan Çatalbaş Mustafa Paşa mektûb ile dört nefer kâfirler kalyonlarından kaçma âdemler göndermekle mektûb ile ol dört nefer rikâb-ı hümayûna gönderilmiştir. Benim devletlü efendim, donanma mühimmâtı ile ziyâde ihtimâm olunup çıkması lâzım olmağla, yarın Bazarirtesi ol bir gün Salı günü Dîvân olmayup donanma mühimmâtı ile tekayyüd ü ihtimâm olunmak için telhîs olunmuşdur. Ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımıdır. Hâlâ Seydî Ahmed Paşa kullarından âdemler ve mektûb gelüp hatt-ı şerîf varduğu gibi kalkup Âsitâne-i sa'âdet'e teveccüh idüp dört, beş güne değin gelüp Âsitâne-i sa'âdet'e vâsıl olur deyü haber virmişlerdir. Mektûbı aynı ile hâk-pây-i şerîfe gönderilmiştir. Fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-33

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup, her vechle hizmetinize mukayyed olasız. Göreyim sizi kapudân paşa gitmedüğü eyü oldı. Zîrâ donanma-yı hümayûn dahi yaklaştı, zamânı

geliyor. Hakk te'âlâ her işinizi âsân getürüp asâkîr-i İslâm'a feth-i fütûhlar müyesser ola.

İzzetlü ve ref'etlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Hâliyâ bu kulları Tersâne-i âmire'de iken Akdeniz'den furkate gelüp mukaddemâ gönderdiğimiz âdemler geldi. Elhamdülillahi te'âlâ Mısır'ın girüde kalan zahîre gemileri bi'l-cümle gelüp âmin ü sâlim Rodos limânına vâsıl olup, cümlesi bir yere gelmişler ve kâfir gemilerinin kalanı gidüp ancak altı kıt'a gemileri kalup, anlar dahi bir yere yanaşmayup rûy-ı deryâda gezerler imiş. Müslümânların gemilerinden birisine bi-avnillahi te'âlâ zarar erişmeyüp güzelliği olduğın haber vermişdir. Ve bu kulları gidecek cebeci ve sâîr asker kullarının ve Tersâne halkının ulûfelerin virüp ve beş kıt'a kadırgaların levâzım-ı mühimmelerin görüp lutf-ı Hakk'la yarında öbür günde inşaallahu te'âlâ yollaruz. Hemân du'â-i hayrların recâ iderüz. Cenâb-ı Hakk âsân idüp ola ki alay gemileri ile gelecek kalyonlar-ile ma'an emîn ü sâlim gelüp, vâsıl ola idi. Cümle adalarda mahûf olan kal'alarda top ve cebehâne ve barut ve sâîr mühimmât hâzır idüp, gemilere komuşuzdur ki hâliyâ ma'angiden Memi Paşaoğlu Mehmed Paşa kulları varup teslim eyleye. Kadir olduğumuz ve bildiğimiz mertebe inşaallahu te'âlâ tedârikde kusûr olmamışdır. Bundan sonra Allahu te'âlânın hıfz u emânına emânet verilmişdir.

TSMA, nr. E. 7002-34

-108-

Üstte: Cezâyir paşası Ahmed Paşa'ya arslanım mukarrer eylemiş idi. Bir sene tamâm olmadı gine Ahmed Paşa üzerinde mukarrer olsun. Lâzım değildir. Azl olmasun. Arslanımın hâtırından gitmişdir ki izn vermiş. Ve Tersâne emîni için kaç

def'a recâ etdi ve kendüsü arslanıma recâ etdi. Kapudân paşa, hatt-ı şerîf yazıldı gitdi. Donanma ile gitsün deyü hatt-ı şerîf tersine dönmek olmaz. Bu def'a gitsün Tersânede kahyâ kalsun. Hizmet görsün. İki gitmek olmaz. Bunda mühimmâtı kahyâ görsün. Muslî Paşa evine gitsün otursun.

Devletlü ve sa'âdetlü sultânım hazretlerinin mübârek başmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım Siyavuş Paşa merhûm zamânında Cezâyir'in yeniçeri ağası bölükbaşları Âsitâne-i sa'âdet'e arz u mahzar ile gelüp Yalı Köşkü'nde rikâb-ı hümayûna yüz sürdüklerinde beğlerbeğimiz Ahmed Paşa geleli bir sene olmadın İbrahim Paşa'ya virilmiş. Vilâyetimiz serhad olup, beğlerbeğilerimiz sık sık yenilenmeğe tahammülümüz yokdur deyü bi'z-zât huzûr-ı hümayûnda Ahmed Paşa'ya mukarrer olmak recâ eylediklerinde hatt-ı hümayûnla mukarrer olmuş-idi. Üç ay olmadın kapudân paşa kulları girü İbrahim Paşa'ya mukarrer olmasın murâd eylemiş idi. Münâsib olmaduğundan mukayyed olmamış-idim. Dün sa'âdetlü pâdişâhımızın rikâb-ı hümayûnlarına yüz sürdükde izn alup arz etmekle telhîs olunup ve hakikat-i hâl dahi telhîs olunmuşdur. Ve bundan mâ'adâ Tersâne-i âmire emîni kullarını dahi hatt-ı şerîfle donanma-i hümayûna memûr itdirmiş. Benim devletlü sultânım, ol kulunuz hâlâ donanma-i hümayûn mühimmâtı içün yüz kîseden ziyâde akçe altında olup, ol donanmaya gitdükdde ol akçeyi virenlerin hâli nice olur? Bir dahi hâlâ donanma gitdüğü gibi tersâne emîni bunda birkaç kalyona ve birkaç kadirğa yaptırmak lâzım idüğü ma'lûm-ı devletleridir. Ve bir dahi Tersâne emînleri donanma seferine gitmeyeli yirmi yıldan artıkdır ve gitdüğü takdîrce donanmada hıdmeti nedir? Husûsâ Mısır'dan ma'zûl Mehmed Paşa kullarının ve hâlâ Mısır beğlerbeğisinin ve sultânın ket-hudâsı olmağla anlar ile dahi bir alay ilişiği vardır. Ve'l-hâsıl

ol kullarının sefere gitmesinde Devlet-i Aliyye'ye yarım akçelik fâ'idesi olmayup, ancak sene-i âtiyeye görülecek donanma-i hümayûnun avkına sebep olur. Bâki fermân sultânımıdır.

Benim devletlü sultânım, Tımsıvar'dan ma'zûl Vezîr Muslî Paşa kulları Çekmece'ye gelüp evine girmeğe izn-i şerîfiniz recâ ider. Fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-35

-109-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup, hemân hizmetine ziyâdesiyle mukayyed olasız. Küffâr başlarını denize burakdırasız. Hemîşe Hakk te'âlâ kolay getürüp başları gitsün, münhezim olsunlar!

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim, dün vârid olan hatt-ı hümayûn-ı devlet-makrûn mücebince yeniçeri kethudâsı kullarına tenbîh olundukda "fermân pâdişâhımıdır" deyüp mühimmâtın görmeğe gitdi. Ve ma'an gidecek yeniçeri kulları ve çorbacıların ta'yîn idüp, defterin getürdükde hâk-pâylarına gönderilür. Ve yarın dökülecek top olmağın Divân-ı hümayûn te'hîr olunup, top dökmeğe gidilmek bâbında rikâb-ı hümayûna telhîs olmuşdur. Emr ü fermân devletlü efendimindir. Bu kulları leyl ü nehâr du'â-yı devletleriyle memûr olduğumuz hıdmet-i hümayûnun edâsına sarf-ı makdûr idüp cevânib-i erba'aya göz ve kulak tutmakdan hâlî değiliz. Bâki emr sultânımıdır.

Benim devletlü efendim, İskenderiye'ye gönderdiğimiz âdemlerimiz geldi. Ol yalılarda bir mikdâr küffâr taşra çıkdukda bir mikdârın muhâfazacılar kırup, bâkisi gemilerine girmekle birkaç baş göndermişler. Emr-i hümayûnlarıyla de-

nize bıragulum mı, Dîvân-ı hümayûn kapusunda mı koyalım?
Fermân efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-36

-110-

Üstte: Gönderilen kâğıdlar okuyup mefhûmu ma'lûmumuz olup, gine gönderilmiştir. Hemân hizmetine mukayyed olup her etrâfdan göz kulak tutmakdan hâlî olmayasın. Tershâne-i âmire'nin hizmetine mukayyed olasın. Her vechle göreyim seni.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin huzûr-ı şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Hâlîyâ bu kulları Tersâne-i âmire'de kapudân paşa kullarının mühimmâtın görmek üzereyüz. Akdeniz'den hâlîyâ mektûblarıyla âdemlerimiz gelmiştir. Bu âna değin elhamdülillahi te'âlâ Müslümân şaykalarından ve kayıklarından hiçbir nesneye zarar gelmemiştir ve deryâ beğleri muhâfaza üzere oldukların bildirüp ve kâfirin bir kalyonu ile mukaddemâ bizden aldıkları bir kıt'a kara mavuna parelenüp, içinde olan mühimmât ve iki yüzden ziyâde kâfir helâk olduğın bildirmişler. Allahu te'âlâ dâimâ melâ'îni makhûr eyleye! Ve benim devletlü efendim, İpşir Paşa ve Haleb kadîsından gelen mektûblar hâk-pây-i şerîflerine gönderilmiştir. Manzûr-ı şerîfleri oldukda ahvâli ma'lûm-ı devletleri olur. Azîm havfa düşmüş. Mukaddemâ bu kulları varup yoklayup haber getürmek için gönderdiğüm âdemime kendü dahi âdemler koşup ve sa'âdetlü pâdişâhıma hediye ile atlar koşup göndermiş. İnşaallahu te'âlâ gelüp, vâsıl oldukda fermân-ı şerîfleri nice olur-ise icrâ olunur. Fermân-ı âlîleri üzere Fazlı Paşa'ya çavuşlar ta'yîn olup gönderilmiştir.

TSMA, nr. E. 7002-37

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup, rikâb-ı hümayûna gelesin.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Bugün arz iktizâ ider ahvâl olmamağla rikâb-ı hümayûna telhîs olunmuşdur. Kapudân paşa kulların yollamak ile tekayyüd üzereyüz. Benim devletlü efendim, taşradan gelen âdemlerimizden suâl eyledik, bugüne değin Müslümân şaykalarından bir şayka alınmamışdır. Kapudân paşa kullarının furkateler ile âdemleri dâimâ gönderilüp Akdeniz'den haber getürtmekden hâlî değiliz. İnşaallahu te'âlâ bir vechle müsâmaha olunmak ihtimâli yokdur. Ve benim devletlü efendim, sa'âdetlü pâdişâhımın ve devletlü efendimin emr-i âlîleriyle Fazlı Paşa kullarına Bosna'dan eyü Rumili virilüp emr-i şerîf-i âlîşân gönderilmiş-idi. Emr-i hümayûna itâ'at etmeyüp ve eyâleti kabûl etmeyüp ciftliğine geldi. Benim sa'âdetlü sultânım bu fermân halîfe-i rub'-ı meskûn olan pâdişâhımındır. Muhâlefet edenlere müsâmaha olduğu takdîrce herkes emr-i şerîfe itâ'atden kalur. Bu kullarına lâzım olan hâk-pâylarına i'lâmdır. Emr ü fermân devletlü efendimindir. Eger izn-i âlîleri olur ise bugün rikâb-ı hümayûna yüz sürüp Devlet-i Aliyyelerine müte'allik ba'zı ahvâl arz eidelim. Bâki emr ü fermân efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-38

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olmuşdur. İnşaallah yazılıp gönderilür.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim, Girid'e gidecek kulları hâzır olmuşlardır. Hava açıldığı gibi inşaallahu te'âlâ yollanur. Hüseyin Paşa ve Girit Defterdârı Mehmed Paşa kullarına gidecek iki kıt'a hatt-ı hümayûn sûreti irsâl olmuştur. Sa'âdetlü pâdişâhıma dahi telhîs olmuştur. İhsân buyurıla. Ve benim devletlü efendim, ol cezîrede olan kul tâ'ifesinin zabt u rabtında ve sâir hidemât-ı hümayûnda bâ'is-i takviyyet olmağ-ıçün avâtıf-ı aliyye-i şehriyârîden Hüseyin Paşa kullarına bir kılıç ve kaftân inâyet buyurulması recâ olunur ve münâsibdir. Emr ü fermân devletlü sultânımındır. Ve mevâcib ahvâlinde ihtimâm-ı küllî olup, inşaallahu te'âlâ Devlet-i Aliyye-i pâdişâhîde husûle karîb olmuştur. Girid askerin ref' eylediğimiz gibi ol hıdmet-i aliyyenin dahi itmâmına sarf-ı makdûr olunur. Hakk sübhânehu ve te'âlâ âsân vechle itmâma erişdürüp cümle tedbîrimizi takdîr-i ezeliyesine muvâfık eyleye, âmîn yâ mu'în! Bâki fermân devletlü sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-39

-113-

Üstte: Ne arz olundu ise yazılıp gönderilmiştir.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim, dün vârid olan tezkire-i şerîfele-
rinin cevâbı gönderilmeyüp Konya ahvâli ol taraflardan gelen-
lerden tefahhus olup, ahşamadan her taraf yoklandı. Halk
içinde var ama sahîh haber yokdur. Ve taşrada İbşir Paşa'nın
ardınca bu kullarının müstakil âdemlerimiz vardır. Elbetde
bugünde yanında inşaallahu te'âlâ sıhhati üzere haber gelir.
Nihâyet şimdilik Katırcıoğlu'na Karaman eyâletin ve Mahmûd
Paşa'ya Adana ve Topal Mehmed Paşa'ya Sivas ve Çavuşoğlu'na
Şehrizol eyâletin ibka ve mukarrer idüp, birer mukarernâme

ile bir mu'temed kulları varup tolaşup ibtidâ Konya'ya varup, anın haberin bir âdemisi ile ilerü gönderüp ba'dehu kendü dahi cümlesinin ahvâline vâkıf oldukdan sonra gelüp sahîh haber getürmek için ta'yîn olmuştur. Emr-i şerîfleri bugün irsâl olunur. Sâir ahvâl ile dahi ihtimâmda kusûr olmadığı ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımıdır.

Ve benim devletlü efendim, sipâh tâifesinden avn-i Hakk ile katî az kalmıştır. İnşaallahu te'âlâ biraz akçe dahi tedârik üzereyüz. Ol dahi edâ olunur. Ve Üsküdar'ı yokladık. Çok âdem kalmamıştır. Bugünler dahi hayli âdem gider. İnşaallahu te'âlâ Devlet-i Aliyyelerinde hiçbir nesne yokdur. Hemân Hakk te'âlâ efendilerime sıhhat virsün. Bostancılar odabaşısı kullarının bir arz-ı hâli ve Mısır beğlerbeğisinin Medine şeyhü'l-haremlîği arzı ile Kâbe şeyhü'l-haremlîği ihsân buyurulan Mustafa Ağa'nın, şerîfe kaftân taleb ettiği arz-ı hâl birkaç hitâbet ile rikâb-ı hümayûna gönderilmiştir. Fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-40

-114-

Üstte: Ne arz olunduğı ma'lûmumuz olup Hakk te'âlâ asâkîr-i İslâm'a nusret [ü] fırsat müyesser etmiş ola! Bugün bî-vaktdir. Yarın inşaallah Dîvân'dan sonra rikâb-ı hümayûna gelesin.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, bugün Eyüb Ensâri aleyhi rahmeti'l-bârîde cümle ümmet-i Muhammed-ile cem' olup asâkir-i İslâm'ın nusretleri ve azametlü pâdişâhımızın ve devletlü efendimin izdiyâd-ı ömr ve devletleri du'âları olmuştur. Hakk sübhânehu ve te'âlâ dergâhında kabûl ve makbûl olmuş ola!

Benüm sa'âdetlü efendim Limni Cezîresi tarafından karadan bir âdem geldi. Serdâr Hüseyin Paşa'nın kapu kethudâsının âdemidir. Melâ'înin helâk olan on iki kıt'a gemi imiş ve bâkisi dahi yelken ve dümensiz gitdikleri mukarrer olup ve kapudân paşa kulları ardlarına düşüp geçüp, gitdiğin haber virdi. Lâkin mektûb yokdur. Allahu te'âlâ melâ'îni menkûb idüp ümmet-i Muhammed'e nusret vire, âmîn yâ Rabbü'l-âlemîn! Benüm devletlü efendim, mevâcib akçeleri inşaallahu te'âlâ tedârik ve tekmi'l olmak üzeredir. Dört tarafa âdemlerimiz gitmiştir. Ve şimdi gelecek Haleb hazînesi vardır. Anı Haremeyn akçesine virilür. Bölüklere dahi iki gündür biribiri ardınca akçe virilüp, yarın dahi ziyâdece virüp hemân devr itdiririz. İnşaallahu te'âlâ bu kullarının me'mûr olduğum hıdmetde lutf-ı Hakk'la kusûr konulmak ihtimâli yokdur. Ve elhamdülillahi te'âlâ bugüne değin taksîrât etmemişüzdür. Nice idelim? Mukaddem gelenler hazîne-i âmire-i pâdişâhiyi bir şekle komuşlar ki henüz bir yola konulamıyor. Boğazhisâr'da iki taraftan toplar kurulmuşdur. Bugün dahi bir âdem gelmedi. Allahu te'âlâ hayr haberleriyle cümleyi mesrûr eyleye! Nice edelim? Çokluk tâli'imiz yok. Hemân Allah efendilerime ömürler virüp, gölgenizi üzerimizden eksik eylemeye! Benüm devletlü sultânım cezîre-i Girid ahvâli ve Devlet-i Aliyye'nin umûr-ı mühimme bir nice husûs içün rikâb-ı hümayûn-ı devlet-makrûna yüz sürmekde izn-i âlîleri tevakkî olunur. Ol bâbda emr ü fermân devletlü sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-41

-115-

Üstte: Ma'lûmumuz olup, sa'âdetlü arslanım ihsân eylemiştir.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, oğlum kulları hayli zamândan berü beğlerbeği olup, Revân ve Bağdâd seferlerinde çok hıdmet etmişdir. Hâliyâ Mar'aş taraflarında sancakdadır. Mar'aş eyâletinin zamânı gelmekle vezâret ile ihsân burulmak recâsına telhîs olmuşdur ve müjdesi için devletlü efendimize yirmi kîse irsâl olunur ve Kôr Hasan Paşa'nın Girit'de olan hizmeti ma'lûm-ı devleridir. Adana Eyâleti dahi mezbûra mülhâk olmuşdur. İhsân devletlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-42

-116-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmuz olup yazılıp gönderilmişdir. Hemân göreyim sizi. Her vechle hizmetine mukayyed olasız.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, sâbıkâ Sivas beğlerbeğisi olan Çavuşoğlu hâliyâ toğrulup, efendisinin atebe-i aliyyelerine gelmekle ana kubbe vezâreti ve Dilâver Paşa'ya vezâretle Kastamonu Sancağı ve Tavukçu kullarına ber-vech-i arpalık Canik Sancağı rikâb-ı hümâyûn-ı devlet-makrûnlarına arz olunmuşdur. İhsân-ı şerîfleri mercûdur. Azametlü pâdişâhıma hayr du'â etsünler. Bu kulları memûr olduğum dîn ü devlet hıdmetinde ikdâm üzere olduğum ma'lûm-ı âlîleri oldukça emr ü fermân efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-43

-117-

Üstte: Mısır'dan arz u mahzarlarla gelen âdemler gitmeğe izin istemişler. İcâzet hükmi viresin, gitsünler. Vezîriazam gelsün sonra müşâvere olunup, karâra konulur. Mısır paşasına tenbih

olunmuştur. Arslanıma dimişsin müfti efendii çığırtasız deyü ne husûs için idi. Arslanımın hâtırından ferâmûş eylemiş, bildiresin. Mahlûl hâs defterlerini göndermişsin, bakalım.

Devletlü ve sa'âdetlü ve izzetlü sultânım hazretlerinin mübârek başmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım, Mar'aş beğlerbeğisi atdan düşüp ve Kangırı Sancağıbeği Seyyid Mehmed Paşa mukaddemâ Kürd Mehmed'i katl etmekle, "Âsitâne-i Sa'âdet'e varmağa havf iderim" deyü bahâne idüp donanmaya ise asker lâzım olmağla kapudân paşa kulları Mar'aş'ı iki yüz tüfekci ile Hasan Paşa'ya ve Kangırı'yı Ömer Paşa'ya arz etmekle ve şeyhü'l-islâm du'âcıları silsile tertîb etmekle Ohri Sancağı ile telhîs olunmuştur. Ve mahlûl olan hâslar defteri hâk-pây-i şerîflerine gönderilmiştir. Manzûr-ı âlileri oldukda emr sultânımıdır. Sa'âdetlü ve devletlü sultânım, geçen gün Mısır beğlerbeğisi için mahzar ile gelen Mısır kulları gitmeğe icâzet recâ iderler. Emr-i şerîfleri olur ise ellerine bir icâzet hükmi virelim, varup gitsünler.

TSMA, nr. E. 7002-44

-118-

Üstte: Arz olunan ma'lûmumuz olmuştur. Bakır istemişsiz. Gerçi arslanım bin kantâr bakır virmişdir. Velâkin bunda bakır hazînesinde dahi bakır kalmamıştır. Bakır gelen yer nice oldu? Niçün arayup izlemezsiz. Kaç senedür ki bakır gelmez oldu. Nedir aslı? Alursunuz ammâ yerine gelen yok. İmdi mukayyed olup arayup, suâl idesin ve hem sipâhi devrine ziyâdesiyle ikdâm üzere olup, itmâmına sa'y idesin. Göreyim seni her vechiyle gözinüz açup hıdmetine mukayyed olasın. Hayr du'âmız nazar-ı himmetimiz sizinledir. Hemân cân [u] gönülünden çalışup dîn [ü] devleti kayırmakda olasın. Cümleten

sana i'timâd etmişizdir. Her husûsdan sizden bilürüz. Hakk te'âlâ her işinizi kolay getüre!

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, hâliyâ donanma-yı hümayûn için ziyâde top lâzım u mühim olup, bu âna dek dökdüğümüz toplar eskiden kırık ve pâre kalmış toplardan cem' idüp dökdük idi. Hâliyâ bakır kalmadı. Bin kantâr bakır içerüden Dophânede olan kârhâneye virilmek bâbında azametlü pâdişâhımın rikâb-ı hümayûnlarına telhîs gönderilmişdir. Ol bâbda fermân sultânımındır ve bu kulları hâliyâ bölüklerin devrine tekayyüd üzere olup silahdârı lutf-ı Hakk ile kolayladık. Velâkin sipâh gayetle çok gelmiş. Bir vechle tamâm olacak hâli yok. Kasım ulûfesi olmağla Anadolu ve Rumili'nde olan sipâhın cümlesi gelmişler. Hemân du'â-i hayrların recâ iderim. Devletlü efendimin hüsn-i teveccühleriyle inşaallahu te'âlâ itmâma irişür. Allahu te'âlâ devletlü efendilerime ömürler virsün. Donanma-yı hümayûn ahvâli ve etrâf ü eknâfın zabt u rabtı husûsı ile tekayyüd ü ihtimâm üzere olduğumuz ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân merhametlü sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-45;

Thys-Şenocak, Hadice Turhan Sultan, s. 211.

-119-

Hüve

Üstte: Gönderilen berâtlara hatt-ı şerîf yazılmışdır. Hemân göreyim sizi kalan eşkıyâyı dahi ruhsat vormeyesin.

Devletlü ve sa'âdetlü ve izzetlü sultânım hazretlerinin mübârek başmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım Seydî Ahmed Paşa'nın iltimâsıyla afv buyurılan Ali Paşa'ya Segedin Sancağı virilmişken kabûl itmeyüp Kaniye? Eyâletin recâ etmeleri ile, kalkup gitsün deyü berâ-yı maslahat telhîs olunmuşdur. Ve inşaallahu te'âlâ yarın asker-i İslâm'a du'â için Ayasofya'ya çıkılmağa izn-i âliyye telhîs olunmuşdur. Ve Hindistan pâdişâhının ilçisi iltimâsıyla Hindistan ulemâsının sulehâsından dört nefer kimesneye Kâ'betullah'da mücâvir olmaları ile Mısır'dan birer kaç pâre ta'yîn olunmağla berâtların üzerlerine mûcibiyle amel oluna deyü hatt-ı hümayûn tahrîr buyurulmak içün rikâb-ı hümayûna gönderilmişdir. Ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân izzetlü sultânımıdır. Benüm devletlü ve sa'detlü sultânım Üsküdar'da kireççibaşı eliyle ahz olunup habs olunan şakî sipâhî bu gice cezâsın bulmuşdur. Sâir şakîler dahî ele getirülüp haklarından, gelinmekde ihtimâm olunmak üzeredir. Fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-46

-120-

Hüve

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup, hemân göreyim sizi ziyâdesiyle ikdâm idüp çalışasuz. Her vechle hayr du'âmız sizinledir. Her etrâfdan dahi göz kulak tutmakdan hâlî olmayasız. Hakk te'âlâ hayurlusıyla bir iki günden mukaddem donanma-yı hümayûnı çıkarmak âsân eyleye. Bî't-tamâm bî-kusûr mukayyed olasız.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, hâliyâ ziyâde zarûretimiz olan halat gemileri elhamdülillahi te'âlâ du'â-i hayrları berekâtıyla bu gice birisi gelüp Tersâne-i âmirelerine vâsıl olmuşdur. İkisi

dahi bugün Boğaz'ı içerü girür deyü haber, ol maslahatımız avn-i Hakk ile itmâma irişür. Ve bugün bir gemi dahi bu sâ'atde deryâyâ atup bir gemimiz dahi kaldı. Şimdi sa'y u dikkatimiz hemân kürekçidir. Avn-i Hakk ve devletlü efendilerimin hayr du'âları berekâtıyla bir iki güne değin ol dahi olup bitüp? murâd üzere yollanurlar ve bugün muhâfazaya memûr olan bin beş yüz nefer yeniçeri kulları Beşiktaş'a çıkarılmışdır ve azametlü pâdişâhım hazretleri taraf-ı âlîlerinden bu kulları kurbân akçelerin gönderdik. Envâ'-ı hayr du'â idüp teveccüh etmek üzerelerdir. Yeniçeri ağası kulları dahi hâlâ yanımızda olup, muhâfazaya giden ve donanma-yı hümayûna gidecek yeniçeri kullarının ahvâlin görmek üzereyiz. Allahu te'âlâ her hâlde olan tedbîrimiz muvâfık takdîr eyleyüp rızâ-yı hümayûna mutâbık hıdmetler mukadder eyleye, âmîn yâ mu'in! Bâki fermân devletlü sultânıdır.

TSMA, nr. E. 7002-47

-121-

Üstte: Mâ-tekaddümden Sakız'a iki üç bin yeniçeri gidüp muhâfaza beklemedi mi? Şimdi nedir aslı? Şikâyet eyledükleri siz bilmez miydiniz? Sakız, küçük dâr olup iki üç bin yeniçeri vezîr sığmaduğın Mehmed Paşa'ya emîr olundu. Gitsün iki üç gündür fi'l-hâl re'âyâ haber aldı mı? Nedir aslı ki vezîr istemedükleri üzerlerinde bir baş olmayınca olur mı? Evvelinden hiç paşalar gitmedi mi? Siz bilmez misiniz? Niçün arayup izleyüp sonra ona göre hareket etmediniz? Arz-ı hâllerin ahkodum. Ashn bilmek gereyüz?

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Fermân-ı pâdişâhî üzere Mehmed Paşa kulları Sakız'a gitmek için gemiye ba'zı esbâbın koyup kendü dahi şimdi

bunda idi. Lâkin Sakız'ın mukaddemâ hâne için bunda gelen re'âyâsı iki def'adır arz-ı hâl virürler. Bir arz-ı hâlleri hâk-pâ-ya gönderildi. "Sa'âdetlü pâdişâhımız muhâfaza için yeniçeri ta'yîn eyledi ve hânelerimizi dahi ihsân buyurdılar. Cümlemiz el-bir idüp muhâfaza iderüz. Bir vezîr vardıkda elbette harc ve masrafı olmadukca olmaz. Re'âyâ tahammül edemez. Zahîremiz taşradan gelmelüdür" deyü feryâd itdiler. Hâk-pâyılarına i'lâm olundu. İzmir, Sakız'ın karşusudur. Fermân buyurulur ise emr sultânımandır. Yok fermân-ı sâbık üzere Sakız'a gitsün deyü buyurulur ise hâliyâ gitmek üzere İzmir'de olması münâsib görülür. Emr ü fermân efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-48;

Thys-Şenocak, Hadice Turhan Sultan, s. 79*.

-122-

Üstte: Kanûn üzere şenlikle girsün içeri. Sa'âdetlü arslanım aşağı bakçeye inüp nazar ider. Şöyle ma'lûm oluna.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Tezkîre-i şerîfeleri gelüp vâsıl olup, mefhûmı ma'lûm-ı bendegî Hakk sübhânehu ve te'âla vücûd-ı şerîfini hatâdan hıfz idüp sa'âdetlü pâdişâhımı ak sakallu pîr göstere**, âmîn bi-hürmet-i seyyidü'l-mürselîn. Benüm devletlü efendim, kapudân paşa kulları Kemer'den Tersâne-i âmireye gelecek keresteyi yükledüp hâliyâ Kızılâdalar'a geldiği haberi gelmiştir. Bugün gelemiz ise yarın inşaallahu te'âlâ gelür. Fermân-ı şerîfleri nice olur? Kanûn-ı kadîm üzere şenlik iderek mi gelsün? Ve sa'âdetlü pâdişâhımla aşağıdan mı seyr idersiz? Nice fermân

* İncalcık, bu belgenin Kösem Sultan devrine ait olduğu kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 404-405.

** Göstere kelimesi mükerrer yazılmıştır.

buyurulursa emr sultânımıdır. Ve bu kulları gice ve gündüz cevânib-i erba'aya göz ve kulak tutup ve şimdiki hâlde ulûfe karîb olmağla anın akçesi tedârikindeyüz. Allahu te'âlâ âsân eyleyüp, inşaallahu te'âlâ devlet-i pâdişâhîde ol dahi olur, biter. Bâki fermân devletlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-49; İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, II, 413-414; Thys-Şenocak, *Hadice Turhan Sultan*, s. 67.

-123-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup, yazılıp gönderilmişdir. Hemân göreyim sizi donanma-yı hümayûna ziyâdesiyle dikkat eidüp göziniz açasız. Ziyâde vakti zamânıdır. Bir ân te'hîr edecek zamân değüldür. Her etrâfdan göz kulak tutmakdan hâlî olmayasız. Kapudân paşaya harcîhâ lâzım olanı viresiz. Cümleten size ısmarladık. Göreyim sizi.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Mukaddemâ Ahîsha Eyâleti ihsân buyurılan Yusuf Paşa kulları bî-emrillahi te'âlâ fevt olduğın bile gönderilen Vezîr Topal Mehmed Paşa kulları i'lâm eylemiş. Hakk sübhânehu ve te'âlâ şevketlü pâdişâhıma ve devletlü efendime ömürler vire! Eyâlet-i mezbûre merkurum Vezîr Topal Mehmed Paşa kullarına olması gayet münâsib olmağla rikâb-ı hümayûna telhîs olmuştur. Ol bâbda emr ü fermân devletlü sultânımıdır. Bir dilâver kulundur. Öyle bir serhad yerde turması lâzımdır ve bu kulları me'mûr olduğum donanma-yı hümayûn hıdmetinde ve sâîr hidemât-ı aliyyede sarf-ı makdûr üzereyim ve taşrada re'âyâyâ te'âddî üzere olan sekbân tâîfesi için cümle etrâfa âdem gönderdükde birkaçı ele gelüp küreğe konmuş-idi. Hâliyâ Bolı beği kulları dahi on sekiz neferin tutup, birkaçın katl idüp bâkisin göndermiş. Bugün inşaallahu te'âlâ gelmek ihtimâli

vardır. On neferi dahi Engüri'de tutulup kal'aya komuşlar. Anı dahi götürüp küreğe koruz. Ve benüm devletlü efendim, hâliyâ donanma-yı hümayûna yirmi kîse akçe imdâd etmekle Trabzon Eyâleti Osmân Paşa'ya telhîs olmuştur. İhsân-ı şerîfleri mercûdur. Fermân sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-50

-124-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup, sa'âdetlü arslanım izn virmişdir. Hemân gönderüp yollayasır. Bir vezîr nâmında ta'yîn olunmak lâzımdır deyü i'lâm eylemişsin. Arayup bir eyüce paşaya telhîs idesin. Biz işitdikki ötede kâfirler Müslümânlığın üç dâne şaykayı almışlar. Siz işitmediniz mi? Evvelce niçün tedârük etmediniz?

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, Mısır'ın alay gemileri zahîre ile ve boş Âsitâne'ye gelecek gemiler Rodos'da olup ve kâfirin kalyonları oralarda İstanköy Cezîresi önünde olup kal'aya veyâhûd gemilere bir zarar isâbet etdürmek ihtimâli vardır deyü İstanköy dizdârından mektûb ile kapudân paşa kullarına âdem gelüp, biraz asker ile kendüsü kapudân paşa kulları gidüp ol gemilerie götürüp ve bir mu'temedün-aleyh kullarıyla İstanköy Kal'ası'na biraz asker komak lâzım gelmekle rikâb-ı hümayûna telhîs olmuştur. Bu hıdmetin evvelce görülmesi lâzımdır. Bunda olan donama-yı hümayûn mühimmâtına bu kulları kendümüz tekayyüd ve ihtimâm iderüz. İnşaallahu te'âlâ bir vechle kusûr olmaz. Ol bâbda emr ü fermân devletlü efendimindir. Ve İstanköy Kal'ası'na bir vezîr nâmına bir kulları dahi ta'yîn olunmak emr-i mühimdir. Fermân-ı şerîfleri olur ise anı dahi tedârik idüp ta'yîn olunur. Fermân efendimindir.

Ve hâliyâ beş yüz nefer cebeci dahi tedârik idüp ısmarladım.
Bile gitmek için hâzır oluyorlar.

**TSMA, nr. E. 7002-51;
İnalcık, Devlet-i Aliyye, II, 416-417.**

-125-

Üstte: Ne arz olundı ma'lûmumuz olup, imdi şöyle çalış-
sız ki bu haftadan öteye gitmesün. Çıkartasız. Her vechle
hayr du'âmız sizinledir. Göreyim sizi hizmetiniz zâyî' olmaz.

Devletlü ve sa'âdetlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i
şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, dün hâk-pâylarına yüz sürüp
ahvâlimiz arz idüp hüsn-i teveccühlerin recâ etmek murâd
idi. Vardukda azametlü ve şevketlü pâdişâhımı taşrada bul-
mağla müyesser olmadı. Allahu te'âlâ ömrünü ziyâde eyleyüp
devletlü ve mehâbetlü pâdişâhımı ak sakallu pîr göstere, âmîn
yâ Rabbü'l-âlemîn! Benüm devletlü efendim hâliyâ yeniçeri
kethudâsına bir müstakil yarâr gemi virülüp ve donanma-yı
hümâyûn-ı nusret-makrûna memûr olan dergâh-ı âlî yeniçe-
rileri kullarının beksimâdları hâzır olup ve ulûfeleri virilmek
üzere defterdâr paşa kulları tenbîh olmuşdur ve şimdi cümle
yeniçeri ve topcu ve cebeci kullarının cümlesine kapudân paşa
kulları ile gemilerin ta'yîn ve tevzî etmek üzereyiz. İnşaallahu
te'âlâ yarından girmeğe başlıyor. Benüm devletlü efendim,
donanma-yı hümâyûn hıdmeti bu Devlet-i Aliyye'nin büyük
hizmetidir. Husûsan Tersâne'ye geldiğimizde mahzenlerde
bir nesne bulmayup azametlü pâdişâhımızın bütün tersâne-
sin kalyon çıkarduk deyü hem akçe alup ve hem yedek olan
mühimmâtın almışlar ve cümle yirmi dört pâre çekdirme ile
on dört pâre burton çıkarup, sâir burtonları kirâyâ tutmuşlar.
Nice edeyim? Bu kırk pâre ki hâliyâ Tersâne'den müceddeden

çıkan kadirge ve mavunanın teknelerinin ekseri ve mühim-mâtın cümlesi yeniden devletlü efendimin himmeti ile tedârik olmuştur. Hemân du'â-i hayrları recâ iderim. Hemân yeniçeri beksimâdın alup yerleştiği gibi inşaallahu te'âlâ yola dönüp giderler.

TSMA, nr. E. 7002-52*

-126-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup hemân her vechle hizmetine mukayyed olup evvelce tedârik görmek gereksiz. Göreyim sizi.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, bugün Dîvân-ı hümayûn'da rikâb-ı hümayûna arza varmak iktizâ ider ahvâl olmayup, şehrin zabtı ve narh husûsı ile tekayyüd olduğu arz olmuştur. Ve benüm sa'âdetlü sultânım, dün fazîletlü şeyhü'l-İslâm hazretlerinin meclisinde Mısırluları getürdüp bi'l-müvâcehe dahi cemî' ahvâli tefahhus eyledik lâkin kat'î cevâb virmedik. Haccın içinde olan maddeleri başka başka çıkarup ve ma'kul ü münâsib olan vech üzere cevâbları yazılır. Müfti efendi du'âcıları ma'rifeti ile hâk-pâyâ irsâl olunur. İktizâsına göre hatt-ı hümayûn ihsân buyurula. Ve benüm devletlü efendim, defterler fermân buyurulmuş-idi. Cümlesine tenbih eyledim, mukabele defterleri bu geçende çıkan ulûfeye gelince ne olmuş ise bir defter rikâb-ı hümayûna gönderilmiş-idi. Bu ulûfenin ise henüz bölüklerin akçeleri virilüp, tamâm devr olmamağla nice müteveffâ vardır ulûfe başına değin çalınsa gerekdir. Hâliyâ bellü değildür deyü cevâb virdiler. Aybaşına değin yazılup ve ulûfe başında tatbîk

* İnalçık, bu belgenin Kösem Sultan devrine ait olduğu kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 402-403.

olunup rikâb-ı hümâyûna gönderilmek üzere tenbîh olmuştur. Sâir kulun ulûfeleri ise bir def'âda virilmeğin anların acele üzere ihrâc olunması için ısmarladık. Bî-kusûr cümlesi ihrâc ve inşaallahu te'âlâ hâk-pây-i şerîfe irsâl olunur. Fermân-ı şerîfleriyle Tersâne emâneti için gümrük emâneti ile ma'an zabt etmek üzere Hasan Ağa kullarına kaftân giydirdik. Hıdmetine kadir kulundur. Bugün Tersâne-i âmireye varup kurduğumuz büyük baştertanın ve hâliyâ müceddeden kurulacak elli kıt'a kadirganın kereste ve demür ve sâir mühimmâtların görüp hemân ta'yîn iderüz. Benüm devletlü sultânım, donanma ahvâline şimdiden tedârik gerekdir. Üç ve dört ayda böyle umûr-ı mu'azzama görülmek mümkün olmadığı ma'lûm-ı devletleridir. Fermân sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-53*

-127-

Üstte: Tatar hana bir sorguç, bir kürk hâzırlayup gönderürüz. Şöyle bilesiz.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, Tatar hanın âdemisin yollayalım. Acele ile varup bu melâ'inin ahvâli ile tekayyüd eylesünler. Lâzım olan vech üzere hatt-ı hümâyûn sûreti irsâl olundu. Hâk-pâylarına vardıkda emr efendimindir. Ve ol gün bir kılıç [ve] kaftân ihsân buyurulması fermân olunmuş-idi. Gayetle münâsib buyurulmuştur. Lâkin benüm efendim, ol gün kapu kethudâsı kılıç ve kaftân götürmüş-idi. Eğer fermân-ı âlileri olur ise bir kürk ile bir sorguç ihsân buyurulsa azametlü pâ-dişâhımızın bir kat ziyâde iltifât-ı aliyyeleri olup ve memûldür

* İncalcık, bu belgenin Kösem Sultan devrine ait olduğu kanaatindedir. Bk. *Devlet-i Aliyye*, II, 386-387.

ki murâd-ı hümayûn ve fermân-ı sa'âdet-makrûn olan hıdemât-ı celîlede bulunup eshel vech üzere mesâ'î-i cemîle vücûda getürür. Ma'lûm-ı devletleri oldukda emr ü fermân efendimindir. Bu gelen hazînedârı olup yakın hizmetkârıdır. Bununla ihsân buyurulan iltifât bir mertebe ziyâde olması Devlet-i Aliye'ye hayurlu mülâhaza olmakla arz olmuştur. Bu Kazak ahvâlin tafsîl üzere kulunuz mektûbda kendüye ve Sefer Gazî Ağa kullarına yazup tenbîh iderüz. İnşaallahu te'âlâ ziyâdesiyle tekayyüd iderler. Her nice emr-i âlîleri buyurulursa fermân devletlü efendimindir. Hemân bu kullarının dahi murâdımız han ve sâîr Kırım askeri kulluklarında ziyâde olup, rikâb-ı hümayûnda anlar dahi boynu bağılu bir kul olsunlar dimekdir. Ve inşaallahu te'âlâ tamâm yola gelüp, bir söz ile her ne fermân buyurulursa te'hîr etmez, hemân azametlü efendime Allah ömürler virüp, sâye-i devlet[iniz] üzerimizden eksik etmeye, âmîn!

TSMA, nr. E. 7002-54

-128-

Ma'zul kul kethudâsı için hacc-ı şerîfe izn recâ eylemişsiz. Zâhiren cümlemize hacc-ı şerîfe gitmek farzdır. Sa'âdetlü arslânıma telhîs idesin zamânıyla varsun gitsün. Hemân her vechle hizmetine mukayyed olasin Silahdâr ağayı arslânım kubbe vezerâtlığıyla çıksun deyü emr eyledi. İnşaallah yarınki gün çıkar şöyle ma'lûm oluna.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim firâr iden kul kethudâsının hatunı ve âdemler, bu kullarının ocak taraflarında dostlarımız ma'rifeti ile bu bendelerine gelüp mezbûrun cürmi afv olunup hacc-ı şerîfe gitmeğe izn-i hümayûn virilmek bâbında inâyet-i aliyyelerin recâ

itmimiz için tazarru' iderler. Fi'l-vâkı' benim devletlü efendim sa'adetlü ve azametlü padişahımın atabe-i aliyyeleri bu makule cürmün ikrâr idüp, afv recâ idenlere küşâdedür ve lâıyk-ı Devlet-i Aliyyeleri afv etmektedir. Nihâyet devletlü efendimden ruhsat almadukça mübârek rikâb-ı hümayûna telhîs eylemedim. Mercûdur ki cürmi afv buyurılıp hacc-ı şerîfe ruhsat virilmek için telhîsine izn-i şerîfleri ihsân buyurıla, ol bâbda fermân sultânı-mındır. El-ân şehirde yoktur. Kasım Ağaoğlu'nun bu bâbda bir vechle haberi olmaduğuna vâkıf olmuşuzdur. Çok arayup izledik şöyle ki bir cüz'î haberi olduğun bilsem başın alurdum. Ammâ bir vechle alâkası olmayup cânın ve başın padişah uğrına fedâ idenlerdendir. Ol bâbda fermân sultânı-mındır.

TSMA, nr. E. 7002-55;

Thys-Şenocak, Hadice Turhan Sultan, s. 77.

-129-

Üstte: Ma'lûmumuz olup, at gelüp vâsıl oldu. Ne arz olunduysa sa'adetlü arslanım yazup göndermişdir. Şöyle ma'lûm oluna.

Sa'adetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Maktûl kul kethudâsının zâyî' olan al atı buldurulup rikâb-ı hümayûna gönderilmişdir. Ve üç berât ve emr-i şerîf irsâl olmuşdur. Fukarâ maslahatıdır. Sa'adetlü pâdişâhıma hayr du'â etsünler. Mübârek hatt-ı hümayûn-ı devlet-makrûnları ihsân olunmak recâ olunur. Fermân devletlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-56

-130-

Üstte: Ne arz eylediniz ise sa'adetlü arslanım ihsân eylemişdir. Hemân hizmetine mukayyed olasın.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Fermân-ı şerîfleri üzere Mehmed Paşa'ya Dîvân'da oturması içün andığımızda biraz deyni olmağla deyni ve harcını görecek hâs ister. Mîrîde ise ne kadar muzâyaka olduğu ma'lûm-ı devletleridir. Mevâcîbden ziyâde o kadar virilecek hâs olmayup, sâirlerinin dahi tekmîl olmuş hâsları yokdur. Ahvâl, cümle ilm-i şerîflerine hafî değildir. Ve Diyarbekir Eyâleti'nin bir seneden ziyâde olup, virilmesinin zamânı gelmekle bir eyü eyâletdür, Mehmed Paşa kullarına ihsân buyurulmak içün rikâb-ı hümayûna telhîs olmuşdur. İhsânları olmak bâbında fermân devletlü efendimindir. Ve Çıldır Eyâletin mukaddemâ Bektâş biraz akçesin alup bir sancakbeğine vezâret-ile alıvırmış-idi. Üç yüzden ziyâde şikâyetçi gelüp zulm ü te'addîsi hadden ziyâde olup, harâb eylediğın bildirdiler. Eyâlet-i mezbûre mukaddemâ fevt olan Sefer Paşa'nın karındaşı olup, yine Çıldır Eyâleti'nden ma'zûl olan Yusuf Paşa kullarına telhîs olmuşdur. Fermân, sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-57

-131-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup, yazılıp gönderilmişdir. Çiftlik berâtı gelüp vusûl bulmuşdur. Hemân Allah seversen her ahvâle tekayyüd üzere olasın. Göreyim sizi.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, Rumili'nden ma'zûl Vezîr Süleymân Paşa kulları Girit'de ma'zûlen hıdmetde olmağla Dervîş Paşa'nın Anadolu Eyâleti ile ma'an arpalık tarîkiyla mutasarrıf olduğu Mağnisa Sancağın rikâb-ı hümayûna telhîs olmuşdur.

İhsân-ı şerîfleri mercûdur. Ve bu kulları Tersâne-i âmire ve mevâcib ahvâli ve hâliyâ bölüklerin devri husûsu ile tekayyüd olunup şehrin ahvâli ile tekayyüd dahi kusûr olmadığı ma'lûm-ı devletleri oldukda emr sultânıdır. Ve Çekmece kurbünde devletlü efendime ihsân buyurulan çiftlik berâtı ve hücceti hâk-pâylarına irsâl olmuştur. Fermân, devletlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-58

-132-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup hazînedârbaşını gönderürüz. Siz dahi rikâb-ı hümayûna gelesiz.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, hâliyâ Defterdâr İbrâhîm Paşa kulları fevt olmuştur. Hakk te'âlâ efendilerime ömürler vire! Emvâl-i mîrî görülmek için bir kulları defterdâr ta'yîn buyurulmak lâzımdır. Rikâb-ı hümayûna telhîs olmuştur. İzn-i âlileri olur ise rikâb-ı hümayûna varılıp ma'kul ve münâsib fehm olunan bir kulları ta'yîn buyurıla. Bâki fermân sultânıdır.

TSMA, nr. E. 7002-59

-133-

Hüve

Üstte: Sâbık kaymakam Yusuf Paşa'ya ikdâm eyleyesin. Hemân bugünde yarında çıksun gitsün mansubuna. Sonra pâdişâh ne fermân ider-ise ona göre şimdilik durmasun, gitsün. Mısır paşasıyla hemân gitsün. Ne eğlenür? Tenbîh idesin gitsünler.

Devletlü ve sa'âdetlü sultânım hazretlerinin mübârek başmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım, azametlü pâdişâhımız câmi'-i şerîfe çıkduklarında sunulan arzuhâller bu kullarına gönderilmiş-idi. Şer' ve kanûna muvâfık olanlar görölüp, olmayanlara cevâb virilüp rikâb-ı hümayûna arz olunması lâzım olanlar telhîs olunmuşdur. Ve bir mikdâr hacc-ı şerîfe ve hitâbete müte'allik telhîsler rikâb-ı hümayûna gönderilmişdir. Ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-60

-134-

Üstte: Arz olunan ma'lûmumuz oldu. Yarın inşaallah sizi efendiye çıkırturiz. Ale's-seher her husûsdan söyleşirüz.

Devletlü ve sa'âdetlü sultânım hazretlerinin mübârek başmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım, hâlâ Mısır'da fevt olan Emîr-i hâc Rıdvân husûsunda Mısır kulu sâbık Mısır vâlisi olan Mehmed Paşa kulları ile mâbeyn olmaları ile rikâb-ı hümayûna arz u mahzar göndermeleri ile cümlesi huzûr-ı hümayûna gönderilmişdir. Manzûr-ı âlîleri oldukda ma'lûm-ı devletleri olur. Çünkü bu mahalde ma'zûl olmuş bulundu. Sa'âdetlü pâdişâhımızın kerâmetleri zâhir olmuşdur. Elhamdülilahi te'âlâ olmuş gitmiş nesne yok. Bir karmaşacık olup def' olmuşdur. Şimdi emr-i şerîfleri olur ise kul tâifesine tashîhini şâmil emr-i şerîf gönderilüp hâlâ beğlerbeniz gitmiştir. Rızâsı üzere hareket idüp ve Mehmed Paşa'yı arzıyla emîn ü sâlim Âsitâne-i sa'âdet'e gönderesiz deyü tenbîh olunmak lâzımdır. Ol bâbda fermân sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-61

Üstte: Ne ki arz eyledinizse ma'lûmumuz olmuştur. Hemân Allahu te'âlâ Muhammed ümmetine dirlik düzenlik müyesser eylemiş ola! Hemân hizmetinize mukayyed olasız.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Hâliyâ hüccâc-ı müslimîn varup edâ-i hacc-ı şerîf idüp ümmet-i Muhammed safâ-yı kalb ile sa'âdetlü ve azametlü pâdişâhıma hayr du'âlar idüp ol semtler ve bi'l-cümle Hicâz tarafı kemâl mertebe emn üzere olduğın Kâ'be-i Mükerreme şerîfi bu kullarına mektûbu ile i'lâm eylemekle mektûb, rikâb-ı hümayûna gönderilmiştir. Ma'lûm-ı devletleri olur. Ve hâliyâ Akdeniz'de küffâr gemileri cümle çekilüp, vatan-ı nikbet-karînlerine gitmişler. İçlerinden birisin bizim yedi pâre furkatelerimiz sarılıp birisin almışlar ve Mısır'ın alay gemilerinin ekseri gelüp Sakız'a vâsıl olup, bir ikisi gerüde olmağla anlar dahi geldiği gibi ma'an inşaallahu te'âlâ geleceklerin haber virmişlerdir. Ve sâîr ahvâl elhamdülillahi te'âlâ taşrasının cümle devlet-i pâdişâhîde güzelliği vardır. Donanma-yı hümayûn umûruyla tekayyüd üzereyüz. Allah âsân eyleye!

TSMA, nr. E. 7002-62

Üstte: Bakır için sarây ağasına hatt-ı şerîf yazılıp gönderilmiştir. Hemân tefterdârı gönderesiz. Gelsün, alsun. İmdi göreyim sizi her vechle hizmetine mukayyed olasız.

Devletlü ve sa'âdetlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ubûdiyyet-i kâmile den sonra benüm devletlü sultânım, Tophâne mühimmâtı-çün mukaddemâ alınan bakırdan mâ'adâ bin kantâr bakır dahi lâzım ve mühimm olmağla sarây

ağasından bin kantâr bakır orta defterdâr kulları varup alup Tophâne mühimmâtına teslim olunmağa beyâz üzerine hatt-ı şerîf alvirüp irsâl buyurmakda emr ü fermân devletlü sultânı-mındır. Ve bundan mâ'adâ lâzıme-i dîn [ü] devlet olan husûslarda cân u başımla çalışup, azametlü ve şevketlü pâdişâhımın ve devletlü sultânımın hayr du'âsın almakda ve aldirmekda bezl-i maktûr eyledüğüm ma'lûm-ı şerîfleri oldukda emr ü fermân devletlü sultânı-mındır.

TSMA, nr. E. 7002-63

-137-

Üstte: Ne gönderildi ma'zûrımız olup Hakk te'âlâ nice nice böyle günlere cümle ümmet-i Muhammed ile sa'âdetlü arslanım ile irişdüre, âmîn! Hemân göreyim sizi her vechle hizmetine mukayyed olup her etrâfa göz kulak tutmakdan hâlî olmayasız. Hayr du'âmız sizinledir. Öyle ma'lûm oluna.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Hâliyâ benüm devletlü efendim, hâliyâ sene-i cedîde nevrûzu erişdi. Hakk sübhânehu ve te'âlâ azametlü pâdişâhımı ve devletlü efendimi gönül hoşluğu ve safâ-yı kalb ile nice böyle nevrûz-ı fîrûza irişdürüp, düşmenân-ı dîn ü devlet ve hâinân-ı mülk ü millet olanlar makhûr ve müdemmer eyleye ve sâye-i sa'âdet ve zıll-ı himâyetlerin bu abd-i fakir ve sâir ümmet-i Muhammed kulları üzerinden zâil eylemeye. Benüm devletlü efendim, mu'tâd-ı kadîm üzere nevrûziyye hediye-i hakirâ-nemiz rikâb-ı hümayûna irsâl olunup kabûlü recâ olmuştur. Niyâz iderim ki rikâb-ı hümayûna ve hâk-pây-i şerîflerine irsâl olunan hediyemizi kabûle karîn buyurulmağla yeniden ihyâ buyurıla. Bâki fermân sultânı-mındır. Me'mûr olduğumuz dersâne-i âmire hıdmetinde ve mevâcib tedârükünde mu'tad?

üzere taksîrât olunmak ihtimâli yokdur. Hemân nazar-ı şerîfleri ve hüsn-i teveccühleri mercûdur ki asl itmâm-ı hıdmet anunla olur. Emr sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-64

-138-

Üstte: Gönderilen gelüp vusûl bulup, ma'zûrımız olmuştur. Berhûdâr olasın! Hemân göreyim seni her vechle dîn ü devleti kayırup hayr du'âmıza mazhar olasız.

Devletlü ve sa'âdetlü sultânım hazretlerinin mübârek başmakları türâbına yüzler sürdükdən sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım, azametlü pâdişâhımız devlet ve ikbâl ile binişe buyurmuşlar. Hakk te'âlâ Hazretleri mu'în ü zahîr ve Hazret-i Hızır ve İlyâs aleyhimü's-selâm yâr u dest-gîr ola! Benüm devletlü sultânım, sa'âdetlü pâdişâhımız iki kîse çil akçe ve devletlü sultânıma bir kîse çil akçe gönderilmişdir. Noksânı dâmen-i lutf u keremleriyle mestûr buyurulmak recâ olunur. Fermân, devletlü sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-65

-139-

Üstte: Gönderilen gelüp vusûl bulmuşdur. Ne arz olundu ma'lûmumuz olmuştur. Hemân hizmetine mukayyed olasın. Her vechle hayr du'âmız sizinledir.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Basra Beglerbeğisi Ali Paşa kulları intihâ-i serhadd-i mansû-rede muhâfazadadır. Zabt u rabt husûsunda bir takviyete bâ'is

olmak-içün vezâret ihsân olunmak bâbında Âsitâne-i devlete mürâca'at idüp recâ eylemiş. Fi'l-vâkı' bir intihâda vâkı' olmuş serhaddir. Sa'âdetlü pâdişâhımın Devlet-i Aliyyelerine kulluğu ziyâde olmak içün ihsânları olmak bâbında rikâb-ı hümayûna telhîs olmuşdur. Benüm devletlü efendim, Basra beğlerbeğlerinin iki ve üç yılda bir def'a ancak bir âdemleri gelürdi. Elhamdülillahi te'âlâ azametlü pâdişâhımın Devlet-i Aliyyelerinde birbiri üzerine âdemleri ve mektûbları gelmiştir. Bundan sonra memûldür ki bi'l-küllîye kullukda sairlerden ziyâde sa'y eyleye. Sâir memûr olduğumuz hidemât-ı aliyyede makdûrumuz sarf üzere olup, hâliyâ Tersâne-i âmiredeyüz avn-i Hakk ile gemilerimizde noksân az kalmıştır. Hemân taşralardan kürekci gelmesine bakaruz. Ve benüm devletlü efendim, dün kethudâ kulları gelüp fermân-ı şerîflerin didiği sâ'at Ayasofya Hatibi Mahmûd Efendi du'âcılarının getürdüp otuz nefer sulehâya baş ve bûğ ve nâzır idüp, günde bir hatm-i şerîf tilâvet olmağa bugün başlanmışdır. Allah kabûl idüp efendilerime ömürler vire. Ziyâde hazz etmişimdir ve kethudâ kullarıyla söyleşdüm. Bir dîvânsız gün inşaallahu te'âlâ kulun varup ol koyunu? teslîm idüp inşaallah murâd-ı şerîflerinden ziyâde ma'mûr iderim.

Benüm sa'âdetlü efendim, ihsân ile her âdemin sözine i'timâd buyurmak Allahu te'âlânın inâyeti ile bir hıdmetdir. Fermân buyurun ki, lutf-ı Hakk'la bir nesne kusûr kalmaz. Cânım ve başım ve mâlım yolunuza fedâdır. Bâki fermân sultânıdır.

TSMA, nr. E. 7002-66*

-140-

Üstte: Arz olunan ma'lûmumuz olup bugün öyle namâzından sonra sarâyâ teveccüh ideriz. Şöyle ma'lûm oluna. Hemân Hakk te'âlâ her vechle işinizi kolay getüre.

* Belgeye daha sonra kurşunkalemle 1061 (1650-1651) tarihi düşürülmüştür.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Dîvân-ı hümayûnu görüp ümmet-i Muhammed'in arzuhâllerine cevâbları virildikten sonra memûr olduğumuz üzere Tersâne-i âmireye teveccüh idüp, kusûr mühimmât ve levâzımı görmek üzereyüz. Allah tevfikın refik eyleye, âmîn! Benüm devletlü efendim, inşaallahu te'âlâ yarın ulûfe virilür. Devlet ü ikbâl ve sa'âdet ü iclâl ile sarây-ı âmireye her nice hareket buyurulur ise emr ü fermân devletlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-67

-141-

Mevâcib için içerüden akçe istemişsiz. Bilürsüz ki içerüde akçe olmadığı ne kadar aldılar tefterlerini kat kat gösterdük. Size fevt olanların bir kaç kîse getürdüler, gine aldılar içerüde akçe olsa zâhiren pâdişâhlar kul için saklar virilürdi. İçerüden size fâ'ideyok. Hemân taşrada hazîne kande ise arayup izleyesin.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim mukaddemâ mevâcib için ihsân buyurılan üç yüz kîsenin bir mikdârı virilüp bâkî bu kulları virilmemiş iki yüz yirmi dört kîse bulup olduğum günden berü anı virdükten sonra taşradan dahi yetmiş altı kîse tedârük idüp virilmiştir. Bugün virilen ile bu kulları zamânında üç yüz kîse virilüp bu hafta taşradan elli kîse dahi tedârük olunup inşaallahu te'âlâ virilür. Lâkin benim devletlü efendim bölük halkının küçük ve büyüğü ve müteka'idleri bile gelüp vilâyet-i Anadolu'da ol tâifeden âdem kalmamış demek câ'iz alâ külli hâlin bunların mevâcibleri virilüp def' olmaları devletlü sultânımın ma'lûm-ı âlileridir ve cümlesinin mevâcibleri dörder ve

beşer kat olmuş o makulelere üçer kat virmeye karâr virilüp ekseri üçer kat alıyor. Bu takdîrce devletlü efendimin taraf-ı âlîlerinden imdâd u îânet olmadukça bir vechle cevâb virilmek mümkün değil. Çün bu kulunı çırâğ idüp, yerden kaldurdunuz. İmdâdî devletlü efendimden recâ iderim. Veledeş ve tashî[h] için kati çok ibrâm eylediler Devlet-i Aliyyelerinde bir vechle rızâ gösterilmeyüp, cevâbları virilmiştir. Ammâ ulûfeye bir tarikle cevâb olmaz. İmdi merhâmetlü efendimden recâ vü temennâ ve tazarru' u niyâz iderim ki ben çırâklarına merhamet buyurup, bunların mevâciblerin virüp def' itmek için imdâd idüp, bu kulların yeniden ihyâ buyurıla. Taşradan yokladım hiçbir vechle dermân bulamamağla hâk-pâylarına arz-ı hâl idüp küstâhlığa cür'et, kulun işi küstâhlık ve efendime düşen afv u ihsândır. Bâki fermân merhametlü efendimindir. Benim devletlü efendim taşradan gelecek akçe vardır ve tahsîline dahi inşaallahu te'âlâ ikdâmda kusûr olunmaz. Nihâyet şimdi derdimize dermân olmuyor. Ol geleni mevâcibden sonra yerine virelüm. Bu bâbda ihsânın recâ iderim. Emr sultânımdır.

TSMA, nr. E. 7002-68;

Thys-Şenocak, Hadice Turhan Sultan, s. 73.

-142-

Üstte: Hücetler gelüp vusûl bulmuştur. Sa'âdetlü arslanımı bayrâmın ikinci günü Tophâne'ye dimişsin. Bunca demden berü gitdüğü değüldür. İnşaallah bayrâmın ikinci günü Tershâne Bağçesi'ne gitsün. Üçüncü günü Eyüb'e gitsün. Şöyle ma'lûm olına.

Sa'âdetlü ve devletlüm sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim taraf-ı âlîlerine ihsân olunan bağçe ve bostânın hudûd u sınuru ve evleriyle keşf ve hücet ve mu-

cibince mülknâme-i hümayun tahrîr itdirölüp hâk-pâylarına irsâl olunmuşdur. Allah sübhânehu ve te'âlâ mübârek idüp dâimâ devletde ve sa'adetde karâr-dâd eyleye âmîn. Benim devletlü efendim sultânım inşaallahu te'âlâ iyd-i şerîfin ikinci günü Tophâne ve üçüncü günü Eyüb'e sa'adetlü ve azametlü ve şevketlü padişahımı devletlü sultânımla ma'an recâ ve temennî iderim ki sa'adet ü ikbâl da'vet etmek bâbında izn-i âlileri olur ise ol bâbda fermân sultânımındur. Ümmet-i Muhammed'in du'â-i hayrlarına sebep olur Eyüb'de fazîletlü Müfti Efendi du'âcılarının evi deryâ ve kara tarafı olmağla ol mahal münâsibdür ve kendüler dahi gelürler, fermân sultânımındur. Vâlîde sultân hazretleri şevketlü padişahımla bile gide gelmişlerdür. Recâ iderim ki ihsân-ı şerîfleri ola.

TSMA, nr. E. 7002-69:

Thys-Şenocak, *Hadice Turhan Sultan*, s. 65.

-143-

Üstte: Sa'adetlü arslanım bize ihsân eylemiştir.

Sa'adetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Ol çiftlik devletlü efendim tarafında olması münâsib görülmüş-idi. Hâliyâ azametlü pâdişâhıma telhîs idüp, sa'adetlü sultânıma münâsib olduğın i'lâm eyledim. Mübârek hatt-ı hümayûnları ihsân buyurıla ki mülknâme yazup teslîm iderüz. Emr sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-70

-144-

Üstte: Kapudân paşa bize, arslanıma yazmış ki şimden gerü onda mukaddemce varmamuz evlâdır ki onda dahi gelecek

sene hizmeti ne ise mukaddem görilsün deyü. İmdi şimden gerü bunda gelmesi evlâdır. Çünkü olmaz sakat olunmuşdur. Siz dahi fıkır idesiz. Hele bu ay otursun. Onda ihtimâldir ki gine küffâr hâlî bulup gelse ne zamân geleceğine siz dahi yazup bildüresiz. Zamânıyla gele. Biz dahi kâğıd yazdırup, gönderürüz. Ve devr ulûfesini itmâm etdiniz mi? Hakk te‘âlâ kolay getüre! Şimdi kapudân paşaya hatt-ı şerîf lâzım degildir. Gelmesi münâsib ise hemân gelsün. Siz dahi fıkır idüp hayurlusu ne ise öylece idesiz.

Sa‘âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma‘rûz-ı bendegî budur ki,

Kapudân paşa kullarının kethudâsı mukaddemâ belki bir hıdmet düşe deyü bunda alıkomuşduk. Hâliyâ gitmek murâd edeyor. Fermân-ı âlîleri nedür? Anlar dahi elbetde Âsitâne-i sa‘âdet-medâr’dan fermân-ı şerîfe manzurlardır. Emr-i âlîleri her nice olur ise işâret-i aliyyeleri buyurıla ki gönderelim gitsün. Ma‘lûm-ı devletleri oldukda emr ü fermân devletlü sultânımındır.

TSMA, nr. E. 7002-71

-145-

Üstte: Geldi, vusûl buldı. Daha pekçe arayup tefahhus idesiz. Göreyim seni.

Devletlü ve sa‘âdetlü sultânım hazretlerinin mübârek başmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa‘âdetlü ve devletlü sultânım, hâlâ katl olunan yeniçeri ağasının mağzasında elli bir kîse bulunup, mağzanın mühri kendünün kîselerin mühirleri maktûl bulunan yeniçeri kethudâsı Osmân’ın mührü ile bu kulları bu akçenin birkaç gün

mukaddem haberini almağla Osmân'ın hazînedârını getürdüp hayli sıkılcım virmiş idim. Ağanın korkusundan ikrâr etmeyüp dilini çiyner idi. Hâlâ beyâza çıkmagla zıkr olunan elli bir kîse rikâb-ı hümayûna gönderilmiştir. Ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-72

-146-

Üstte: Ne gönderildi ise gelüp vusûl bulup, ma'zûr olmuşdur. Hemân hizmetine mukayyed olasın. Hayr du'âmuz sizinledir. Şöyle ma'lûm olına.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, Hakk sübhânehu ve te'âlâ iyd-i şerîflerine mübârek ve müteyemmen eyleyüp, nice böyle ey-yâm-ı sürûra devlet ü ikbâl ve sa'âdet ü iclâl ile irişdürüp sâye-i devletlerin üzerimizden eksik eylemeye, âmîn! Hâliyâ rikâb-ı hümayûn-ı devlet-makrûna ve mübârek hâk-pây-i şerîflerine fakirâne hediyeimiz irsâl olmuşdur. Recâ iderim ki kusûrın afv buyurup, kabûle karîn buyurulmagla hâkden ref' buyurasız. Ol bâbda emr ü fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-73

-147-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olmuşdur. Kâğıdlar dahi yazılıp gönderilmiştir. Hemân göreyim seni ziyâdesiyle donanma-yı hümayûna ve mevâcibe mukayyed olasın. Katî zamânı yaklaştı. Te'hîr etmeyesin.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, hâliyâ Eski sarây-ı âmireyi başdan başa gezüp gördüm. Çok yerler harâb olmuş. Cümle masrafın görüp ve dülger ve nakkaş üşürüp cümle ta'mîrin tenbîh eyledim. İnşaallahu te'âlâ devlet ü ikbâl ile Bâzâr günü göç olsa â'lâ kaîl? olur. Bir yerinde kusûr kalmaz. Ol bâbda fermân sultânımıdır. Ve bu kulları Tersâne-i âmire ahvâli ile tekayyüd üzere olup, mevâcib husûsunda dahi müsâmaha olmaduğı ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımıdır.

Ve benüm devletlü efendim, hâliyâ iki kıt'a berât irsâl olmuşdur. Mübârek hatt-ı hümayûn-ı devlet-makrûn ihsân buyurulmak bâbında ihsân-ı şerîfleri buyurıla. Hayr du'âya sebeb olur. Fermân devletlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-74

-148-

Üstte: Gelüp vusûl bulmuşdur. Lâkin akçe aldık ammâ altun için öteye haber gönderesiz. Mâ-tekaddümden beri altun gele gelmiştir. Kanûn üzere gelmek gerekdir. Altunı da muhkemce bu minvâl üzere haber gönderesiz.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, Allah ömrünü ziyâde eyleyüp, şevketlü pâdişâhımı taht-ı Osmânî üzere ak sakallu pîr göstere, âmîn! Benim sa'âdetlü sultânım, ceyb-i hümayûn harclığı için kapu kethudâsı kulların muhkem habs idüp azîm cefâlar eyledik. Ötedeki âdemin cürm. Bu kulları hâliyâ ceyb-i hümayûn için kırk kîse sâir hediyyesiyle ve devletlü efendime on beş kîse sâir hediyyesiyle hâk-pâylarına irsâl olmuşdur. Recâ olunur

ki kabûle karîn buyurılıp eğer fermânları olur ise öte tarafa emr-i şerîf gönderilür. Ol bâbda emr ü fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-75

-149-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup, gönderilen gelüp vusûl bulmuşdur. Hemân ziyâdesiyle dikkat idüp ulûfeye çalışsın. Vakti zamânı gelür. Borc alduğunuz Haremeyn-i Şerîf'in iki yüz kırk kîsei tahsîl idüp göndermesine ikdâm idesiz. Her vechle gözinüz açup hizmetine mukayyed olasın.

Bıyıklı Mehmed Ağa'yı incitmeyesiz. Kâ'be-i Şerîf'e gidecekdir. Yab yab hâzır olsun gitsün.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Azametlü ve şevketlü pâdişâhım, devlet ü ikbâl ile Üsküdar'a hareket buyurdıkları ve devletlü efendim dahi azîmet buyurmuşlar. Allahu te'âlâ kudûm ve hareketlerin mübârek idüp, her kanda olurlar ise hemîşe zevk u sürûr ile giceleri Kadr ve gündüzleri ıyd ola. Bu kulları inşaallahu te'âlâ şehrin zabt u rabtı ve ümmet-i Muhammed'in et ve etmekleri ve sâîr zahâirleri ve kul tâ'ifesinin zabt u rabtı ahvâlinde var makdûrumuz sarf idüp ve cevânib-i erba'aya dâimâ göz ve kulak tutup etrâfdan âdemlerimiz eksik etmeyüp haberler getürtmeden hâlî değılüz. Her hâlde Hakk sübhânehu ve te'âlânın lutf-ı ihsânına tevekkül etmişüzdür ve devletlü efendilerimizin hayr du'âların isterüz. Aslâ bir hâlde bir vechle bir hâtıra çekilmeye. Azametlü pâdişâhın devletinde cümle güzellikdir. Fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-76

Üstte: Ne arz olunduysa sa'âdetlü arslanım ihsân eylemişdir. Hemân her etrâfa göz kulak tutup hizmetine göz açup mukayyed olasız.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, Edirne'den ma'zûl Mehmed Efendi'ye fazîletlü şeyhü'l-İslâm du'âcıları münâsib gördüğü üzere Selanik Kazası ihsân buyurulup ve Haleb'den öte Ruha cânibinde kahveyi îcâd eden Şeyh Şâdelî[Şâzeli] evlâdından bir pîr-i fânîye bir harâbe karye şenlemek üzere ihsân buyurulmasın telhîs eyledik. Devletlü efendimin dahi ma'lûm-ı şerîfleri olmak için hâk-pâylarına i'lâm olundu. Fermân efendimindir. Sâir ahvâl-i memlek[et] ve mesâlih-i ümmet-i Muhammed ile tekayyüdde kusûr olmaduğu ma'lûm-ı âlileri oldukda fermân devletlü sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-77

Ma'lûmumuz olup yarın inşaallah gönderürüz hâsdan alınan akçemüzi kethudâmıza teslim idesüz.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki

Tezkire-i şerîfenüzde kethudâ kulları ta'yîn buyurulduğu fermân olunmuş. Benim devletlü sultânım Allâhu te'âlâ mübârek ve devletlü sultânıma ömrler vire. Kendü kullarıdır ma'kul ü münâsib olmuş. Mi'mâr, havâs-ı şerîflerinden birkaç kîse akçe almış. Başka turur imiş. Anı devletlü efendimin hâk-pây-ı şerîflerine gönderelüm. Ba'dehû hesâbı? (hâli?) ne ise görülür. Mi'mârın evi dahi dünden mührlenmişdür. Bugün mi olur?

Her nice fermân buyurılır ise taraf-ı şerîflerinden İsmail Ağa kulları ta'yîn buyurıla ki defterdâr paşa ve başmuhâsebeci kullarıyla kabz idüp mâbeynde bir şey zâyî' olmaya. Defterin aynı ile sultânıma götürüp ma'lûmları ola. Fermân efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-78:

Thys-Şenocak, Hadice Turhan Sultan, s. 303.

-152-

Hüve

Üstte: Elçi için bakmasına izn istemişsiz. Baksun. Nerede ma'kul ise ve siz dahi kanûn-ı kadîm üzere hâzır idesiz.

Devletlü ve sa'âdetlü sultânım hazretlerinin mübârek başmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım, inşaallahu te'âlâ yarın sa'âdetlü ve azametlü pâdişâhımız devlet ü ikbâl ile câmi'-i şerîfe [azîmet] buyurduklarında Hind pâdişâhının elçisi ferr ü şevket-i hümayûnların görmek recâsında olmağla şeyhü'l-İslâm du'âcıları münâsib görmeğın Şehzâde kurbünde sâir elçiler baka geldikleri aşçıbaşı evlerinden bakmağâ izn virilmek için icâzet alıvirilmek recâ iderler. Fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-79*

-153-

Hüve

Üstte: Gönderilen ma'zûrumuz oldu. İki kişiye kapucubashılık telhîs eylemişsiz. Telhîs girüye dönülmesün deyü yazıldı. Velâkin kapucubashılarından çoğu yok. Biz mahlûl düşürilsün,

* Belgeye daha sonra kurşunkalemle 1062 (1651-1652) tarihi düşürülmüştür.

bir pâre aşğa ensün dirüz. Hele oldu olacak Allah seversen mahlûlü zabt idesiz.

Devletlü ve sa'âdetlü ve izzetlü sultânım hazretlerinin mübârek başmakları türâbına yüzler sürdükden sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Sa'âdetlü sultânım, mukaddemâ büyük mirâhûr olan İsmâ'il Ağa kulları harem-i hümayûn'da hâsıl olmuş kabil-i hıdmet, müstakim ve dindâr olup mirâhûr iken ıstabl-ı âmireye nice nef'i olmuşken garazan ma'zûl olmağla nice zamândan berü dirliksiz sıfru'l-yed muhtâc kalmıştır. Ve hâlâ çavuşbaşılıktan ma'zûl olan Mustafa Ağa kulları dahi elli, altmış seneden berü Dîvân-ı hümayûn hıdmetinde ehl-i vukuf olmağla kanûna müte'allik bir müşkil nesne vâkı' olsa ana suâl olunur. Bayrâmlarda ve ilçiler geldüğünde kanûna lâzım ahvâl ana suâl olunmağa muhtâc. Kapucubaşı çok, hıdmet-i pâdişâhiye lâyıf yok. Zikr olunan iki kulları düşen mahlûl yedlerine kalmak üzere kapucubaşılık sadaka buyurulmak recâsına telhîs olunmuştur. Ve bir emr-i şerîf ile iki berât dahi hatt-ı şerîf çekilmek için gönderilmiştir. Ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-80

-154-

Üstte: Gönderilen gelüp vusûl bulmuştur.

Sa'âdetlü ve mürüvvetlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Defterdâr kullarının rikâb-ı hümayûna ve hâk-pây-i şerîflerine tedârik eylediği hediye hâliyâ irsâl olmuştur. Manzûr-ı nazar-ı âlileri oldukda kabûle karîn buyurulması bâbında emr ü fermân devletlü efendimindir.

TSMA, nr. E. 7002-81

Üstte: Ne arz ı ma'lûmumuz olup, sa'âdetlü arslanım ihsân eylemişdir.

Sa'âdetlü ve mürüvvetlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Dün sipâhîlik ve ihtisâb ağalığı ihsân buyurılan Câmeşuy-başı Ahmed kullarına fermân-ı şehriyârî üzere ruusların virüp zabt etmişdir. Lâkin ihtisâb ağalığı mukata'a olup sarây-lara ve mevâcibe kiste'l-yevm hesâbı küllî akçe virüp defterdârlar hesâbın görürler. Ma'zûl olan muhtesib kulları* geçende sipâh mevâcibine hazîneye beş bin guruş virüp ve şimdi virilecek mevâcib için dahi beş bin guruş virmek lâzım olup ve sarây-lara dahi beş bin guruş gitmişdir. Bu takdîrce ol kullarına ziyâde gadr olur. Devletlü efendim bir ferde zulm olduğuna râzı olmamağla ol Ahmed kullarına gurebâ-i yemîn sipâhiler ağalığı arz olmuşdur. İhsân-ı şerîfleri mercûdur.

TSMA, nr. E. 7002-82

Gönderilen vusûl bulup ma'zûrımız olmuşdur. Berhûdâr olasın ve ba'dehu Eyyüb cânibinde her gice fişek atarlar ziyâdesiyle yasak tenbîh idesüz fişek atmasunlar. Bir dahi görürsek sonra kendüleri bilürler arslanımın fermânıdır. Allâh saklasun fişekden bir yere yapışursa ziyâde hazer etsünler. Her yerde tenbîh idesün.

Devletlü ve sa'âdetlü ve mürüvetlü sultânım hazretlerinin mübârek paşmakları türâbına yüzler sürdükten sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki

* Metinde bu kelime mükerrer yazılmıştır.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım Hakk teâlâ nice nice bu makule eyyâm-ı şerîfenin emsâlinin imtisâline yetişdürüp, sa'âdetlü ve devletlü padişahımız ile serîr-i sa'âdetde bâkî ve pâ-y-dâr eyleye. Sa'âdetle bî-nihân? buyurmuşlar. Allah hıfz-ı emânını dil ü rehber ve hazret-i Hızır u İlyâs'ı yar u yâver eyleye âmîn. Sa'âdetlü padişahımıza ceyb-i hümayûnlarına harçlık iki-[kî]se çil akçe gönderilüp devletlü sultânıma dahi bir kîse çil akçe gönderilmişdür. Küstâhlığımızı afv buyurılup kusûrumuz dâmen-i ihsânları ile mestûr buyurulmak recâ olunur. Bâki fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-83;

Thys-Şenocak, *Hadice Turhan Sultan*, s. 69.

-157-

Üstte: Ne arz olundu malûmumuz olup, Hakk sübhânehu ve te'âlâ asâkîr-i İslâm'a nusret [ü] fırsat virüp, du'âlar kabûl ola! Mevâcibe ziyâde ikdâm idüp itmâmına sa'y idesiz. Zamânı vakti gelmişdir. Mukayyed olasız. Her vechle hizmetine ihmâl etmeyesiz. Göreyim sizi. Hayr du'âmız sizinledir.

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, asâkir-i İslâm için fermân-ı âlileri ve mu'tâd-ı kadîm üzere yarın inşaallahu te'âlâya Okmeydânı'na du'âya gidilüp Dîvân-ı hümayûn'a varılmadığı rikâb-ı hümayûna telhîs olmuşdur. Fermân, sultânımıdır. Ve dün kapudân paşaya irsâl buyurulan kozbekçi kullarına kayık virüp yollamışuzdur. Bu kullarının dahi iki ve üç âdemim vardır levend için gönderdiğüm. Kulları dahi gelmedi hâliyâ ana intizâr üzereyüz. Allah sübhânehu ve te'âlâ dîn-i mübîni dâimâ mansûr eyleye! İnşaallahu te'âlâ dîn-i Muhammedî mansûrdur. Nihâyet böyle olagelmışdir. Evvelinde zahmet çekilür, du'â-i hayrları berekâtında sonı?

hayrdur. Mukaddemâ mevâcib muzâyakasında dârü's-sa'âdeden alınan akçe için Yeni İl'den mîrîye gelecek akçe hazîneye vâsıl olacak akçe bugün vâsıl olmaz ise yarın inşaallahu te'âlâ gelür. Doğru dârü's-sa'âdelerine varup rûznâmecî kulların gönderüp vezn ve add idüp her ne kadar gelmiş ise teslîm eylesünler ve sâîr ahvâl elhamdülillahi te'âlâ iyilik üzeredür. Mevâcib ve bölüklerin devri ile tekayyüd üzereyüz. Hemân du'â-i hayrları mercûdur. Bâkî fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-84

-158-

Okmeydânı'nda du'âya çıkılsun Hakk te'âlâ kabûl eyleyüp asker-i İslâm'a fursat yüz aklıkları müyesser etmiş ola ve ba'dehu dünki gün size yazup göndermiş idik. Fîşek atılır yasâk tenbîh idesin deyü yine bu gice atdılar. Eyyüb cânibinde Kâğıdhâne'de atarlar. Ziyâdesiyle yasâk tenbîh idesiz bir dâhi atmasunlar görmeyelüm arslanımın fermânıdır.

Devletlü ve sa'âdetlü ve mürüvvetlü sultânım hazretlerinin mübârek paşmakları türâbına yüzler sürdükten sonra arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki,

Devletlü ve sa'âdetlü sultânım donanma-yı hümayûn ceng mahallinde olmağla Okmeydânı'na asker-i İslâm'a du'â için çıkılmağa izn-i âli sâdır olmak bâbında telhîs olunmuşdur ve şeyhül-islâm du'âcılarının tertibi üzere silsile telhîs olup gönderilmişdir ma'lûmı devletleri oldukda fermân sultânımıdır. Benim devletlü sultânım hitâbete ve câ'm'i-i şerîfe müte'allik bir mikdâr telhîs gönderilmişdir. Ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımıdır.

TSMA, nr. E. 7002-85;

Thys-Şenocak, Hadice Turhan Sultan, s. 71.

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup, donanma-yı hümâyûna tekayyüd üzere olasın. Hakk te'âlâ kolay getirüp, âsân eyleye her işinizi. Ulefe alan sipâhî hemân te'hîr etmesünler. Herkez yerlü yerine gitsün deyü tenbîh oluna. Göreyim sizi her vechle gözinüz açasız.

Sa'âdetlü ve mürüvvetlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-i şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, bugün Dîvân'da arza varılmak iktizâ ider ahvâl olmamağla rikâb-ı hümâyûna telhîs olmuşdur. Ve benüm sa'âdetlü sultânım devlet-i pâdişâhîde taşranın güzelliği olup herkes azametlü pâdişâhımın du'âsındadır ve sipâhînin mevâcibleri virülüp bölükler dahi inşaallahu te'âlâ kolaylanmışdır. Sâir umûr-ile tekayyüd üzere olduğumuz ma'lûm-ı devletleri oldukda fermân sultânımıdır. Benim sultânım bugün Tersâne-i âmireye Dîvân'dan sonra yine gidülüp, donanma ahvâli ile tekayyüd üzereyüz.

TSMA, nr. E. 7002-86

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup hemân her vechle hizmetine mukayyed olup, teziyye ikdâm idüp hareket idüp yollatasız. Her ahvâlden, her husûsdan nice iş görmüş, deryâ ahvâli bilen ihtiyârlarla, şeyhü'l-islâm, kadıaskerlerle, umûr görmüşlerle müşâvereden hâli olmayup, şer'-i şerîfden taşra çıkmagınıza rızâmız yokdur. Hemân sa'âdetlü arslanımın huzurunda ne yüzden terkîm olunduysa gine ol minvâl üzere hareketde olasın. Sürilenler için size tenbîh etdim ki cümleten her kim var ise diler mansûbda, diler mansûbsuz hep gelsünler. Mansûbda olanlar kalmasun. Gelsün yerlerine mansûba eyüce

âdemler ta'yîn idüp gönderesiz. Cümlesi gelsünler. Her vechle hayr du'âmız sizinledir. Elem çekmeyesiz!

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-ı şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benim devletlü efendim, fermân-ı âliyyeleri ile Boğaz'a me'mûr olan vüzerâ kulları kalkup teveccüh etmek üzerelerdir. Ve Dervîş Mehmed Paşa'ya tekrâr emr-i şerîf ile âdem gönderdik. Kendünün mükemmel kapusu ve Anadolu Eyâleti'nde öğüne gelen asker halkı ile ılgar idüp Boğaz'ın Anadolu cânibinde olan asker halkına serdâr ola ve Rumili yakasında dahi Yusuf Paşa kulları bir iş görmüş kulundur. İbrâhim Paşa ve Tellâk Mustafa Paşa ve Rumili'ne memûr olan kullarına serdâr olan Hânzâde Sultân kocası Dervîş Paşa yanında hizmetde bu vech üzere emrleri ile Yusuf Paşa kullarına emr-i şerîf virelim. İki taraftan yirmişer eri balyemez toplar kurup melâ'înin gemilerin kırıp edâ-i hizmete ihtimâm idüp donanma-yı hümâyûnu emîn ü sâlim geçürmege ikdâm etsünler. Bu kulları dahi bilüp hayr mülâhaza eylediğimiz üzere sa'y edelim. Hakk subhânehu ve te'âlâ'nın avn u inâyeti ile hıdmet nice olur görölür.

Benim efendim Hakk te'âlâ vücûdun hatâdan saklayup nûr-dîde-i âlem olan azametlü pâdişâhımın ak sakallu pîr olmasın göstere. Bu cenk ve döğüş ahvâlin yetmiş yıldan beru göreyoruz. Yine kusûrumuz vardır. Kadıasker efendilerin cenkden haberleri nedir ve nerede görmüşlerdir? Her hıdmetin erbâbı vardır ve kolayın anlar bilür. Dün rikâb-ı hümâyûnda biraz söz söylediler. Cenk tedbiri anların kârları değildir. O makule küstâhlıkları ancak hıdmet-i aliyyeye ikdâm eden kullarının ta'tîl-i hıdmetlerine bâ'is olur. İmdi hemân sa'âdetlü pâdişâhımın ve devletlü efendilerimizin fermân-ı şerîfleri ile dîn ü devlete lâayık olan vech üzere fazîletlü şeyhü'l-İslâm du'âcılarıyla müzâkere olunup mertebe-i makdûr sarf olunur. Aslâ hâtır-ı şerîflerine bir keder gelmeye.

Ve benim devletlü sultânım taşra sürilenlerin gelmesi için emr-i âlîleri üzere beş ve altı sene emrleri virilüp gelmeleri için tenbîh olmuştur. Lâkin Köprilü Mehmed Paşa, Köstendil Sancağı'na mutasarrıf olup askeriyle Girid'e fermân olmuştur. Ve Mısır'dan ma'zûl Ahmed Paşa Yanya Sancağı arpalığı olup Girid'e memûrdur ve teveccüh etmiştir. Girid'de olan vezirlerin mukaddemâ hatt-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûn-ile çıkmaların fermân buyurdunuz. Anların yerine bu kulları ta'yîn olmuştur ve Boyacı Hasan Ağa dahi Budun serhâddinde Göle Sancağı'na mutasarrıf olup Murâd Paşa'nın yanında her birisi mansıbladır. Eğer ma'zûl olup elbetde gelsünler deyu fermân buyurulur ise yerlerine birer kulları tedârik ve ta'yîn idüp getürdelüm. Fermân-ı âlîlerine müterakkıbiz. Bâki emr ü fermân sultanımıdır.

TSMA, nr. E. 751-48

-161-

Üstte: Ne arz olundu ma'lûmumuz olup rey ü münâsib etmişsiz. Hemân teziyye hareket idüp, asker gönderüp yollamasına ikdâm idesiz. Allah seversen göreyim sizi her etrâfdan hâlî olmayasın. Göz kulak tutasız. Âdemlerinizi eksik etmeyesiz. Öyle yerlerde Hakk te'âlâ düşmân-ı bî-dîni hâk-sâr eyleyüp, Ümmet-i Muhammed[i] âsûde hâl eyleye!

Sa'âdetlü ve devletlü sultânım hazretlerinin hâk-pây-ı şerîflerine ma'rûz-ı bendegî budur ki,

Benüm devletlü efendim, Sakız Kal'ası Akdeniz'de olan kal'aların güzîdesi olmağın düşman-ı dînin tama' ve nazarları anadır. Hâliyâ hâneleri husûsunda şikâyetleri olduğın kapudân paşa kulları arz etmekle rikâb-ı hümayûna telhîs olunmuştur. Fermân sultânımıdır. Benim devletlü efendim, cümle Akdeniz'de olan cezîre ve kal'aların muhâfazasına ihtimâm olmak

lâzım olmağla her cezîreye ve Bozcaada ve Boğazhisârların muhâfaza[sına] birer sancakbegi askeriyle ta'yîn olunup ve Sakız ve Midillü'ye bin mikdârı yeniçeri kulları gönderinege karâr virilmiştir. Hâliyâ anın kalkup gitmelerine ikdâm olunuyor. Cümlesi tamâm oldukda her cezîreye kim ta'yîn olunduğu yazılup hâk-pâylarına arz olunur.

Sâbika müftü olan Azîz Efendi, Sakız'da iken yazup kapudân paşa kullarına gönderdiği mektûb hâk-pâylarına gönderilmiştir. Manzûr-ı şerîfleri oldukda ma'lûm-ı âlileri olur. Bir mikdâr havfları olmağın bin yeniçeri ta'yîn olmuştur. İnşaallahu te'âlâ yarın değil öbür gün yollatur. Sâir vâkı' olan ahvâl elhamdülillahhi te'âlâ güzellik olup, azametlü pâdişâhımın herkes du'â-i hayrlarındadır. Fermân sultânımındır.

TSMA, nr. E. 779-14

-162-

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, Karadeniz câniblerinden Kazak şayka çıkarıp Özi muhâfazasına Melek Ahmed Paşa yaya asker isteyip recâ edip mektûb göndermiş zâhiren sizden gelendir. İmdi Allahı seversen ihmâl etmeyip bir tedârük göresin paşaya bildiresin onlar mı gönderdi bundan mı her nice cevâb iderse ihmâl eylemeğiz. Özi'de vâfir ceng etmişler, kızak ile Karadeniz câniblerine dahi muhâfazaya asker mi göndersin yoksam emirler mi gönderirsin ki pekçe muhâfaza edip gafil olmasınlar. Uskumru Çayırında hep yoklayıp tenbih ve te'kid idesin göreyim seni dîn ü devleti kayırıp âkilâne hareket edip hayr-du'âmızı alıp her etrâfda göz-kulak tutmakdan hâlî olmayasın ve Hasan Paşa'nın kapı kethudâsına sıkılcım idesin kalan akçesi için paşa yazmış kapı kethudâsından alasın ihmâl etmeyip emrim üzere amel idesin.

Münşeât Mecmuası,

Bayerische Staats Bibliothek, nr. Cod.Turc.374, s. 11.

Paşaya selâmdan sonra i'lâm olunur ki, Dîvân ahvâli ile nice oldunuz? Biz nicelerden işidiriz ki pâdişâh taşrada oldukça kaim-makam olan sabâh namazın kıldıktan sonra otağa gelip sâir vezîrler otaklarında yatıp ahşama değin erbâb-ı hâcet maslahatların otakda görüp kadîaskerler sabâh kaim-makam ile bir iki sat böylece oturup ümmet-i Muhammed'in da'vâların maslahatların görüp ikindi dîvânı olup nevbet çalındıktan sonra sa'âdetlü arslanımın rikâbına yüz sürüp içeriye gidip gece ahvâl-i şehir ile tekayyüd etmek gereksin imdi göreyim sizi dem bu demdir hizmet zamanıdır ve taşrada nice eksiklik vardır bugün yarın hareket olunur onlar birer birer yoklayıp lâzım olanları tekmîl etmek gereksiz gün gelip geçmekdedir bir gün hareket lâzım geldikde zahmet çekilmeye ve her ne idersen ocakda eski ihtiyâr kanûn ve kaide bilen âdemlere suâl edip meşvere idesin zirâ İstanbul hükûmeti taşra hükûmetine benzemez ayıb değildir hadden ziyâde halkı tehevvr ve bî-hûde yere unf eylemese bile şiddet el vermez yerinde gadab ve yerinde hilm ve ağırca mu'âmele iskemli? hükûmeti muktezâsı ne ise eylece etmek gereksin cümleten sana i'timâd eyleyip bu hizmet uhdene havâle olunmuşdur. Âkilâne fıkır edip hizmet göresin Allah te'âlâ yardımcınız olup her işiniz râst ve kolay getire inşaallahu te'âlâ hayr-du'âmız seninledir basiret üzere olasın.

Münşeât Mecmuası,

Bayerische Staats Bibliothek, nr. Cod.Turc.374, s. 20-21.

Paşaya selamdan sonra sa'âdetlü arslanım fermân eylediği beyden ve müteferrika ve çavuş ve solak ve kapıcıbaşılardan amel-mânde olup gitmeğe kudreti [olmayan] nice fukarâ

vardır. Allah'ı seversen elbette gitsin demeyesin kudreti ve vüs'atı olmayan gitmesin ötede kula ihtiyâc yok çokdur sa'âdetlü arslanım bize buyurdu bu minvâl üzere kaim-makama tenbîh idesin deyü buyurdular göreyim sizi her vechile gizlü ve âşikâre kol dolaşıp zabt u rabtda dakika fevt etmeyesin ve fukarâ hizmetin bir hoşça göresin. Allahu te'âlâya emânet bizim onda olmadığımızı bildirmeyesiz görüp gözedip râhatı harâm idesiz nazar-ı himmetimiz ve inşâallahu te'âlâ hayr-du'âmız seninledir.

Münşeât Mecmuası,

Bayerische Staats Bibliothek, nr. Cod.Turc. 374, s. 42-43.

BELGELER

بایستی محترم
 حضور لایحه درونی دلدار سلام و دعا را اولیاده
 عزت و توقیر
 آنها اولیاده بویضا حالین موال اولیاده بجهت الله تعالی توفیق و ایضا حال و سلام
 سلطنتین در جمیع عمارت اسلامیه آنروز احتیاج و اولیاده امور تمامه ایله بالذات تقید
 کماله و دیها ناول واجبه الوجود خضر لوی جمیع عساکر اسلام شمره و حضور و حضور و حضور
 و بدین مقدمه مرغفنده ارسال و لایحه مکتوب و وصول و اولیاده امور تمامه ایله بالذات تقید
 مامول و لایحه مکتوب و وصول و لایحه مکتوب و وصول و لایحه مکتوب و وصول و لایحه مکتوب و وصول
 ارسال و خیر و حال و ایضا و سر و بویضا دکنی ایلو کیتر ایستماع و بدین مکتوب و وصول و لایحه مکتوب و وصول
 هر حال و لایحه مکتوب و وصول و لایحه مکتوب و وصول و لایحه مکتوب و وصول و لایحه مکتوب و وصول
 بویضا مکتوب و وصول و لایحه مکتوب و وصول و لایحه مکتوب و وصول و لایحه مکتوب و وصول
 قولی و لایحه مکتوب و وصول و لایحه مکتوب و وصول و لایحه مکتوب و وصول و لایحه مکتوب و وصول

E.7001/10

46

Belge 1-Turhan Sultan'ın "Vâlide Sultân Mehmed Hân" mühürlü beyaz üzerine emri (TSMA, nr. E. 7001-10)

نه غرضی و اندرین معلوم است او رب را می بیند و می شناسد و حق تعالی
چنانچه از توحید است ایروب عسکر و غنای او و رب را می بیند
افزون بر این که الله سبحان و تعالی را می بیند و حق تعالی را می بیند
که قول او را می بیند و او را می بیند که الله سبحان و تعالی را می بیند
حق تعالی را می بیند و حق تعالی را می بیند و حق تعالی را می بیند

سازند و دولتند
مقدمه
هر یک خاک یا برقیست معرفتی بلی خود را
دروند اقدم سازند و بی آن در زنده اولان نقشه درک کردن بی این
دشمن و ترک طمع و نظری اکاد در حالیا خانه زنی جویند شکایت
اول درین قیودان یا شایا فردی عرض اعظمه کتاب ماهیون تخمین
او گذر زمان سلطانندیم دولتند اقدم جمله آن در زنده اولان
جزیره و قلمه درک محافظه سنه اقامه اوقی لایم اولمده هر جزیره
و بر وجه اطه و قیودا حضا ازک محافظه و بر سنجاقکی عکود
سببی اولوب و ساز و مالدوب سبک مقداری کجوی خودی یوزیم
قرار و بلند حالیا اینک فالوب کتبه مرتبه اقدام اولمده هر جزیره
تمام اولمده هر جزیره به یکم قبیل اولمده یا بر لب خاک یا بلوبه غرض
اولمده سابقه متقی اولان غیر از اقدی ساز و مالدوب یکی بازوب
قیودان یا شایا قلمه کتبه کتبه یکم کتبه خاک یا بلوبه کتبه بلند
منظره رضوی اولمده معلوم عالی دی اولمده بر مقداری رضوی
اقدی یک کجوی سببی اولمده ان شایا شایا باری و کل او کتبه
بر کل نور ساز و مالدوب اولان احوال اولمده کتبه کتبه اولمده
مصلحتی و ساز و مالدوب هر کس و مالدوب در مالدوب

Belge 3- Turhan Sultan'ın telhis üzerine emri (TSMA, nr. E. 779-14)

من مقام پاشا به سلاطین اعلام اولنورده مغفول بایجری اغا سیاست
 جفتلی افاراجی باغ غیسی (وی) بو قیبر ار ایوب سوال اترکری
 نر اشتوک جفتلی باغی دارا منشی بر حوشیم نه سی وار ایسه تخیقی
 ایدوب نر اعلام ایدر نر اشتد دفتر کو ندر دک دفتر موجیم مملد
 تحیل اندوب کولدر نر حساب اوزر فرق کیسه اید طقسان
 بشی غوغوشی تحیل اولنا جا قدر مقبولوب احوال اتمه سر

E.2457/8

Belge 5-Turhan Sultan'ın sadaret kaymakamına hitaben kaleme aldığı beyaz üzerine emri (TSMA, nr. E. 2457-8)

نه عرض اولندي علو من اولوب حق نسا عسا کیر اسلامه قبح با ایدر
 میتر ایپ شاف خندان اولوب اومت مجد آسور حال اولوق خدا
 مقتدر اتمشی اوله قول کز مکه اذن رجا اولنمشي جهان و اطوا عی
 دولاشوپ اومت مجد حذیق ادا ایدر مو اجبیه
 زیاد سیله اقدام ایپ اتمامینه جهرا ایدر

سازند و دوند
 حضرت نیک خاک پای ترفندینه عرض نیک بود
 یم دوست اقدم برون جمله علما و صفا و سایر قولیه ایدر اومت مجد
 فتح و ترفی و ساد نو پادشاه و خاصه دوست اقدم ایچون دعا ایدر
 حضرت اسه صورتش قبول و قبول اولوب ملو عی حاسری منور
 ایلینه امی حالبی و در بر یسن پاشا قولدن ملو یایله بر دل کلکله
 رکاب هاونه کونیشدر روم ایلی طرفه طوبی عیاروب و سوز کونون و در
 ارب آن لقا ادا و خدمت مینا شون ایلکون بدر شون آن ایدر ایدر
 حقدن در همان دعا فیدری وجود و یم دوست اقدم عراغا قولدنک عی طرفه
 کیمه عی ایچون رکاب هاونه لطفی اوغدر یم اقدم یارین آن لقا ترفار و ایدر
 حصار ره و قتل باغچه عی طرفه قول آنک ایچون تیت اوغدر اذن عالیه
 معنار اقدم اوزده ایکی طرفه ده قول این روز باقی مده مده

E.7001/40

28

Belge 6- Turhan Sultan'ın telhis üzerine emri (TSMA, nr. E. 7001-40)

معلوم شریف اولمشده
 بوخو رضا را و له کن
 خد متکه ملک مقدر اول کن
 کوریم سنی یوز زراغ اولون
 بادشاه

عرض نیت بمقدار بود که سعادت و غلظت و دروند

حالیاً برون خلیفی قولله رنیت جمله عتوفه دری بالتمام
 و بریدوب الی برون اغاری وضا بطاری کلوب قنات
 کیوب دولت و بادشاه حضرتیه خبر و غا ابرک کمتور

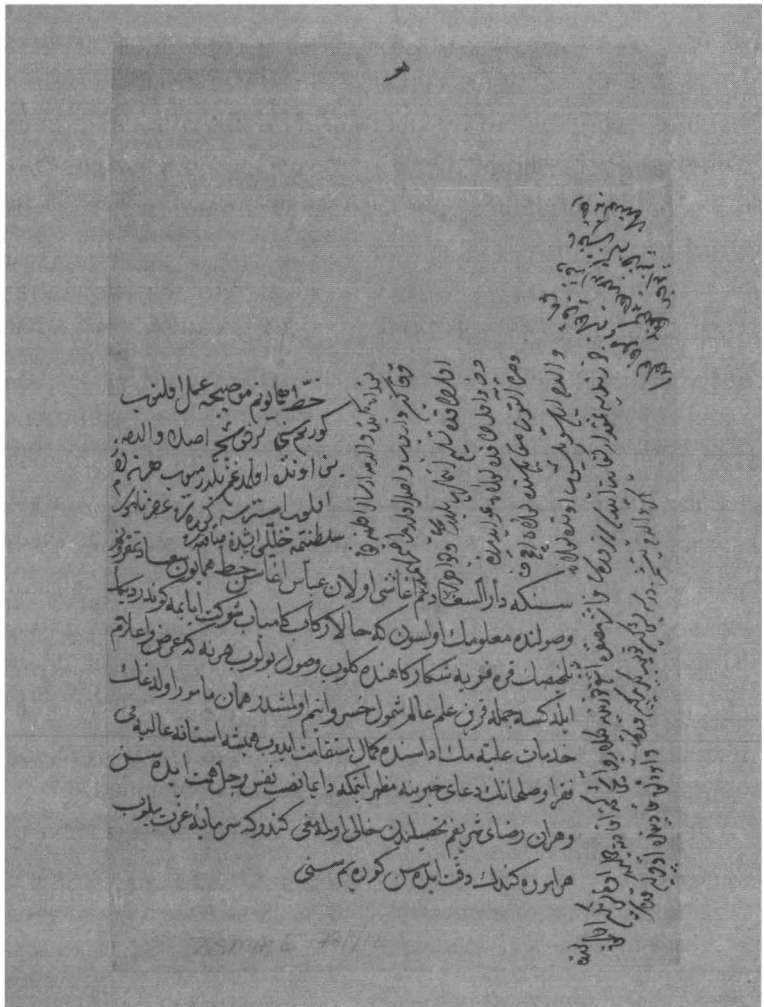
معلوم حالی دری اولمجنون رکاب هایوندر بیت

عرض او فخر یافی امر و فرمان سعادت و غلظت و بادشاه

TSMA-E

780/26

Belge 7- IV. Mehmed'in arz üzerine hatt-ı hümayûnu
 (TSMA, nr. E. 780-26)

Belge 8- IV. Mehmed adına Darüssaade Ağası Abbas Ağa'ya hitaben kaleme alınan hatt-ı hümayûn ve bunun üzerinde bizzat padişahın kaleme aldığı başka bir hatt-ı hümayûn (TSMA, nr. E. 781-12)

DİZİN

- A**
- Abaza Hasan/isyanı 77, 79, 107, 122, 147-148, 218
- Abbas Ağa, Darüssaade Ağası 15, 61, 151, 160, 168- 172, 177-179, 181- 183, 185- 188
- Abdullah, Derviş, Tarihçi 22, 47, 50
- Abdurrahim Efendi, Şeyhülislâm 37
- Abdurrahman Efendi, Hüsamzâde, Şeyhülislâm 120, 122
- Abdurrahman Efendi, Zeyrekzâde, Nakibüleşraf 103
- Abdurrahman Paşa, Tavaşi, Mısır Valisi 62-63, 88, 105- 107
- Abdülaziz Efendi, Karaçelebizâde, Şeyhülislâm 19, 32-33, 35-37, 43- 47, 76, 95, 117, 119, 128, 139, 147
- acemi oğlanları 34
- Adana eyaleti 58
- Âdil Giray, Kırım Hanı 163
- ağalar devri 35
- ağalar saltanatı 53
- Ahmed Ağa, Mîr-âlem 98
- Ahmed Ağa, IV. Mehmed'in musâhiblerinden 185
- Ahmed Ağa, Kırım Hanı Âdil Giray'ın Viyana'ya gönderdiği adamı 163
- Ahmed Ağa, sadrazam kethüdası 142
- Ahmed Efendi, Şârihü'l-Menâr Mehmed Efendizâde, Tarihçi 19, 42, 48
- Ahmed Paşa, Abaza 145
- Ahmed Paşa, Abaza 145
- Ahmed Paşa, Köprülü, Fazıl 23, 152-154, 156-157, 184, 190-191, 198
- Ahmed Paşa, Melek 19, 20, 41- 46, 58, 81, 107, 111-112, 115, 144-145
- Ahmed Paşa, Seydi 135-137
- Ahmed Paşa, Tarhuncu 18, 39, 61-64, 81-82, 93- 99, 101, 121
- Ahmed Resmî 22, 29, 38, 54, 95, 168
- Ahmed, ihtisab ağası, câmeşuvî başı 64
- Ahmed, Şehzade, Sultan İbrahim'in oğlu 105, 160, 164, 172-173, 195- 197, 199, 201-202, 207
- akçe 45, 59-61, 63, 65, 66, 69, 79, 82, 86, 87, 114, 123, 124, 126, 135, 156, 191, 193
- Akdeniz 75-77, 101
- Akdeniz adaları 76
- Alay Köşkü 125, 196
- Albertus Bobovius/Ali Ufki Bey'in anıları 24
- albüm 26
- Ali Ağa, Derviş Mehmed Paşa'nın kethüdası 115
- Ali Ağa, Harem ağalarından 50
- Ali Ağa, Hazinesdar 204
- Ali Ağa, Şehzade Süleyman'ın validesinin kethüdası 139
- Ali Efendi, Çatalcalı, Şeyhülislâm 200, 203
- Ali Efendi, Sarı, Defterdar 70, 132
- Ali Paşa, Seydi Ahmed Paşa'nın adamlarından 137
- Ali Paşa, Turhan Sultan'ın kethüdarlarından 149
- Ali Ufki 24, 51
- Anadolu 37, 55, 79, 122, 132-133, 135
- Anadolu beylerbeyi 131
- Anadolu kazaskerliği 97
- Anadolu ve Rumeli kazaskerleri 163
- Anadolu yakası 84

Anter Hatun'un kocası Murtaza Paşa 107
 Arab 79
 Arslan Ağa, Kösem Sultan'ın ket-hüdası 44
 Arvieux, Chevallier D' 24
 arz 18, 41, 59, 63, 69-70, 72- 76, 78, 80, 82, 90-91, 103, 105-106, 109, 126, 136, 161, 169, 171, 177-178, 182, 185-186
 arz günleri 109
 Arz Odası 88
 arzuhaller 140
 askerin maaşı 71
 Âstâne/ Âsitâne-i sa'adet 90, 205
 Asya 146
 aşçıbaşı 100
 Âtike Sultan, IV. Murad'ın kızkardeşi 28-29, 95
 Atmeydanı 34, 119, 132
 Avrupa 202
 Avusturya 75, 202
 ayak divânı 124
 Ayazmakapısı 198
 Aysofya 160
 Ayşe Sultan, Sadrazam İpşir Mustafa Paşa'nın eşi 112, 115, 199, 201

B

Baba Cafer Zindanı 63
 Babadağı 190, 195
 Bâbîâli 39, 66, 154
 Bağdad ağalığı 69
 Bağdat valisi 15, 41
 baltacı 189, 196, 197
 baltacıbaşı 155
 balyos 23, 199
 barut 39
 başağası 38, 92, 106
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi 13-14, 16
 başkapı oğlanı 38
 başkent 112, 187, 203

Bayezid, Şehzade 174
 bayram hediyesi 41
 bazirgânlar 106
 bed-i besmele töreni 181
 beğ gemileri 89
 Behram Ağa, Darüssaade Ağası 105, 107-111, 121-123, 128
 Bektaş Ağa 40
 Beşiktaş 201
 Beşiktaş Sarayı 201
 Beşîr Ağa 61
 beyaz üzerine emirler 15, 17
 Bilâl Ağa, Hoca 127
 birinci haseki 29
 Birun 42
 Boğaz 71-72, 84, 89, 133-134, 137, 139-140, 152, 189
 Boğazhisar/ Boğazhisarlar 72, 76
 Boğazhisarlar muhafızı 72
 Boğdan begi 187
 Bosna 55, 73- 75
 Bosna beyi 84-85
 Bosna beylerbeyi 55, 84
 Bosna meselesi 74-75
 bostancıbaşı 160, 178, 179, 189
 Boyacı Hasan 99
 Bozcaada 76, 140, 142
 Budin 39-41
 Bursa 19, 25, 58, 76, 139, 148-150, 195
 Bursa beyi 58
 burtun/borton/bortun 135
 bütçe 99
 Büyük Saray 175
 Büyükelçi 193

C,Ç

Cafer Paşa, 55-56
 caize 191
 cariyeler 153, 159
 cariyelik 28-29, 95
 casus/casuslar 40, 50
 cebehâne 73

ceyb-i hümayûn 79, 105
Charles (II.), İngiltere Kralı 24
Cihangir, Şehzade 174
cirit 40
Covel, John İngiliz elçilik çalışanı
ve seyyah 24-25, 27, 195-197
Çanakkale 16, 147, 149
Çanakkale Boğazı 66, 139, 146
Çanakkale kaleleri 152
çarşı 102
çavuşlar 89, 99
Çayır Köşkü 141
Çehrin 200
Çerkes 27, 101
Çetroz 178
Çınar Vak'ası 22, 124, 127, 128, 131
Çiniciler 102
Çomarbölükbaşı 80
Çukurçayırı 194

D

damad-ı şehriyârî 81, 82, 115
darüssaade ağası 15, 38, 54, 113-114,
122, 168-169, 181, 184, 204
Davud Ağa, Babüssaade Ağası 186
Davudpaşa 146-147, 156, 162, 201
Defter emâneti vekili 134
defter/defterler 14, 16, 59, 73, 106, 134
defterdar 56, 70, 115-116, 134, 145
Defterdar Mehmed Paşa 185, 205
deprem 148
devlet hazinesi 70
Devlet-i Aliyye 65, 104, 139, 178,
186, 189
dikiş çekmecesı 205
Dilaşub, Şehzâde Süleyman'ın an-
nesi 49
Dimitri Kantemir 203
Divân 63, 101, 103, 113, 122-123,
133, 138
Divân-ı Hümayûn 42, 74, 93, 101-102
Diyarbakir 65, 104

Diyarbakir beylerbeyi 56
Diyarbakir paşası 154
donanma/ donanma-yı hümayûn
66-69, 71-72, 85- 87, 89, 91,
102, 116- 119, 134-135, 196
Dördüncü Haseki Sultân 30

E

Eceâbâd 72
Edirne 21-27, 58, 65, 67, 146, 147-
160, 162-164, 166, 168, 169,
171, 173, 176, 184, 185, 188,
190-204
Edirne Sarayı 146, 147
Édouard de La Croix, Seyyah 26
Ege Adaları 25
Eğriboz 181
ehl-i sukun 178
elçiler 100
elçilik kâtibi 26
Emir Paşa, Defterdar 62, 97
Enderun 19, 21, 24, 34, 42, 107, 111,
183, 204
Enderun Hazinesi 204
Enderun ve Birun halkı 107, 111
Eremya Çelebi Kömürçiyân/Eremya/
Eremya Çelebi, Ermeni tarihçi
22, 27, 127, 150-151, 153, 159-
161, 182, 198
Esad Efendi 97
Esir Hanı 102
Eski Saray 28, 32, 36-38, 95, 102, 174
esnaf isyanı 44-45, 47
Eşkehor 181
eşkuya 69
Evliyâ Çelebi 101, 105, 107
Eyüb/Eyüp 72, 81, 101, 102, 198

F

fayton 196-197
Fazlı Paşa, Damad-ı şehriyârî 84

Fazlı Paşa, Damad-ı Şehriyârî, Vezir 75, 84-85

felç 107

Feridun Ağa, valide kethüdası 39, 44
fermân/fermânlar/ fermân-ı hümayûn

46, 61, 63, 152, 154, 158, 162

Feyzullah Efendi, IV. Mehmed'in hocalarından, Şeyhülislâm 22, 157, 195

fişek gösterileri 101

Fransa elçiliği 24

Fransa elçisi 23, 25, 172, 203

G

Galata 25, 135

Galata kadısı 158

Galatasarayındaki içoğlanlar 178

Galland, Antoine, İstanbul'daki Fransa elçiliğinde görevli şark eserleri uzmanı, seyyah 24, 187, 189-191, 193-194

geçit törenleri 26

Gelibolu 150, 152

Gevher Hân Sultân 185

Giacomo Querini İstanbul'daki Venedik Balyosu 22, 28, 51, 198

Giovanni Morosini di Alvisè, İstanbul'daki Venedik Balyosu 23, 152, 180

Girid cezîresi 83

Girit kuşatması 124

Girit seferi/savaşı 23 39, 43, 62, 66, 84, 168, 207

Girit/Girid 23, 39, 43, 62-63, 66, 76, 82-84, 93-94, 124, 135, 168, 176-177, 186, 207

Guilleragues Kontu, İstanbul'daki Fransa Elçisi 202, 203

Guilleragues Kontu'nun mektupları 25

Gülnuş Emetullah Sultan, IV. Mehmed'in hasekisi 162, 163, 179,

180, 182, 184, 190, 194, 195, 199, 200, 205

Gürcü Abdünnebi isyanı 37

H

Hacıoğlupazarı 195

Hafsa 162, 190, 201

Hafsa kadısı 201

Hakkâri beyi 80

Haleb kadısı 77

Halep 79, 112-113, 148

Halep beylerbeyi 82

Halep beylerbeyiliği 56

Halil Ağa, Hasodabaşı 145

hanlar 109

Hanya 82-83

Hanya Eyâleti 83

hapis 64, 70, 82

Harem 9, 15, 19- 21, 28, 33, 35, 43, 45, 47, 96, 104, 108, 128, 159, 161, 169, 193, 204-205

Harem ağaları 21, 31, 47-48, 50, 110, 127, 193

Harem halkı 19, 20, 23, 33, 43, 82, 107-108, 110, 151, 158, 184, 199, 201

harem kethüdası 204

harem yangını 161

Harem'in siyasi nüfûzu 21

Haremeyn 79

has 43, 64, 154

Has Oda 108-110

Has Oda ağaları 109, 110

Has Odalılar 110

Hasan Ağa 125, 127

Hasan Ağa, Leh, IV. Mehmed'in musâhiblerinden 154-155

Hasan Paşa 64

Hasan Paşa, Kör, Adana Valisi 58

haseki ağa 97

haseki sultan 29- 31, 153, 163-164, 172, 180, 190, 194

Hasır İskeleyi 102
 Hatib Mustafa 22
 Hatice Sultan, IV. Mehmed'in kızı
 24, 196
 hatt-ı hümayûn 15, 39, 64, 75, 80,
 82, 83, 89, 93, 94, 97, 98, 106,
 136, 151, 160, 168-172, 177-
 183, 185-188, 204, 208,
 hazine 59-60, 62, 64, 79, 82-83, 94,
 96, 105, 121-122, 134, 154, 204
 hazine kethüdası 65
 Hersek Sancağı 73
 Hırka-i Şerif 151
 Hırvat 73
 Hind pâdişâhının elçisi 100
 Hindistan 101
 Hindistan elçisi 100, 138
 Hindistan uleması 138
 humma 151
 hüccet 78
 Hüseyin Ağa 79
 Hüseyin Ağa, Kara Hasanoğlu, Ye-
 niçeri Ağası 132
 Hüseyin Ağa, Turhan Sultan'ın ket-
 hüdâsı 203
 Hüseyin Efendi, Maanoğlu, Mîr
 19, 127
 Hüseyin Efendi, yeniçeri kâtibi 95
 Hüseyin Paşa, Sadrazam 124
 Hüseyin Paşa, Bağdad Valisi 191
 Hüseyin Paşa, Gürcü, Yeniçeri Ağası
 143
 Hüseyin Paşa, Sadrazam 94, 124, 127
 Hüseyin Paşa, Vezir, Bağdad Valisi 190

İ

İbrâhîm Ağa 61
 İbrahim Ağa, Celâli, Kızlarağası 38
 İbrahim Ağa, Lala 50
 İbrahim Ağa, valide sultanın başa-
 ğası, Hacı 92
 İbrahim Paşa Sarayı 34

İbrahim Paşa, Arnavud, Vezir, Yeni-
 çeri Ağası 177, 180
 İbrahim Paşa, Defterdar 69, 70-71,
 100, 157
 İbrahim Paşa, Kadirullah, Vezir, 199
 İbrahim, Sultan 9, 28- 31, 33-34, 44,
 61, 160, 174-175
 ibrik 205
 iç-halkı ağaları 48
 içhazine 60
 İkinci Haseki Sultân 30
 İkinci Viyana Seferi 25, 208
 imdâd-ı hazîne 96
 İngiliz ve Fransız burtunları 135
 İngiltere 23
 İngiltere elçiliği 51
 İngiltere'nin İzmir balyosu 45
 İpşir Mustafa Paşa, Sadrazam 18, 56,
 77- 80, 107, 112-122
 İranlı 31
 İsakçı Köprüsü 190
 İskenderiye 32
 İslam Giray (III.), Kırım Hanı 99-100
 İsmail Ağa, Mirahur 138
 İsmail Ağa, Musâhib 48, 50, 138
 İstanbul ahali 109
 İstanbul Boğazı 39
 İstanbul efendisi 189
 İstanbul esnafı 46
 İstanbul esnafı dükkânları 125
 İstanbul halkı 49, 119, 141, 174
 İstanbul kaymakamı 177, 180, 184
 İstanbul surları 139
 İstanbul uleması 97
 İstanbul/İslâmbol 9, 15, 22- 26, 28,
 33, 39, 41-43, 45, 47, 51, 57-
 58, 62-63, 65- 69, 72-73, 77-
 82, 84-85, 87- 89, 93, 96, 100-
 101, 103-105, 107, 110, 112-117,
 119, 124, 133-140, 142, 147-
 151, 153-154, 156-160, 162-
 164, 166-168, 172-173, 176-182,

184-189, 191, 194-195, 197-204, 207
İstanbullular 101
İzmir 24, 135
İzmir konsolosu 23
Jean, Fransız seyyah 25
K
Ka'be-i mükerrerme 205
Kâ'be-i Şerif 95,
Kabak Meydanı 203
kadırgalar 150
Kadıızâdeli vaizler 140, 145
kaftân/kaftan 30, 42, 98-99, 164-165, 177
Kâğıdhâne 101-102
Kahire 155
kâhya 31, 154
Kaim Bey, İstanbul'a gelen Hint El-çisi 138
kaleler 39, 147, 152
kalyon/kalyonlar 43-44, 134
Kamanîçe Seferi 195
Kandiye/seferi 39, 84, 173
Kaniye 80, 137
kanunlar 66
kanunnâmeler 99
kapıcıbaşı 138, 156, 165
kapıcılar kethüdalığı 95
kapıkulu sipahileri 110, 121
kaptanıderya/kaptan paşa/kapudan paşa/ kaptanıderyalık 42-43, 72, 76, 82, 89, 118, 135, 189, 207
kapu kethüdası 45
Kapudağı 158
kapudan 86
Kara Çavuş, Yeniçeri Ağası 42, 59-60
Karabayır 199
Karadeniz 146
Karahisar Sancağı 65
Karahisarısâhib Sancağı 65

Karaman 65
Karışdırın Köyü 202
Karinâbâd 158
Kasım Ağa, Koca Mimar 44, 54, 57-58, 134, 141
Kasım Ağa, Küçük, Kulkethüdası 81
Kasım Ağa, Samsoncubaşı 53
Kâtib Çelebi 20, 33, 35, 47
Kaya Sultan 20, 43, 82
kayık/kayıklar 29, 147, 188
kaymakam 59, 189
Kayseriyye 78
Kazak saldırıları 145
Kenan Paşa 29, 41
Ketenciler 102
kethüda 44, 47, 54, 57, 62, 84, 105, 115, 132, 133, 140, 142, 202, 203
kethüda bey 39-41
Kıbrıs 58, 116
Kırım 100
Kırım hanı 98
kırkık akçe 124
kızlar ağası 31, 143, 155
Kilidülbahr 152
Kilis 73
Koca Siyavuş Paşa'nın sarayı 138
kol gezileri 69
kol gezmek 72
kol tolaşmak 69
Kont Leslie 205
Konya 77
koyun 88
kozbekci 89
Kösem Sultan/Büyük Valide/Vâlide-i Muazzama 9, 10, 14, 29-30, 32-39, 41-51, 53-54, 59-60, 70, 82, 85, 88- 99, 109-110, 114, 208
Köstendil Sancağı 58, 93
Kudüs 25
Kumkale 146
Küçükçekmece 198

kürekçi 87
kürk 30, 98

L

Lasbehor 181
Lehistan 184, 190, 194-195
Lehistan seferine 184, 190, 195
Leopold (I.), Avusturya İmparatoru 163
Leslie P. Peirce 13-14, 29
levend 91, 116, 120
Limni Adası 140
Louis (XIV.) Fransa Kralı 24
Lucienne Thys-Şenocak 13-14

M

M. Çağatay Uluçay 13
maaş 124, 128, 156
Mahmud Paşa, Edirne Valisi 65
Mahmud Paşa, Yeniçeri Ağası, 134
Mahmud, Seyyid, Şeyh Mahmud'un oğlu 104
Mahmud, Turhan Sultan ile evlenmek isteyen şeyh 103- 105
malî sıkıntı 79
Malkara 55
Manisa 67
Maraş beylerbeyi 58
Margarita Theresa, Avusturya İmparatoriçesi 163
Marmara 158
masraf defteri 150, 195
matbah-ı amire 29
Mehd-i Ulya 42
Mehmed (IV.) 10, 15, 20, 24- 26, 28- 29, 31-33, 35- 38, 41-42, 45- 47, 49- 51, 56- 60, 63, 69, 72, 74- 76, 78, 80, 88, 92, 94-95, 97-98, 100, 103, 108-109, 111- 113, 119-121, 124-125, 127, 132- 133, 136-137, 139- 141, 146- 154, 156-164, 166, 168-173,

175-179, 181-186, 190, 192, 194-195, 197-205, 207

Mehmed Ağa 54, 95
Mehmed Ağa, Bıyıklı 95
Mehmed Ağa, Keçecizâde, yeniçeri kethüdası 140
Mehmed Ağa, Hazineदार, Solak 142-143
Mehmed Ağa, Keçecioğlu, yeniçeri kethüdası 132
Mehmed Ağa, Solak, Darüssaade Ağası 154, 157
Mehmed Ağa, Sührab 143
Mehmed Efendi, Ebu Said, Şeyh-lislâm 74, 97, 110, 112, 114, 119-120
Mehmed Efendi, Mefkûfatçı 112, 115
Mehmed Efendi, Saray Hocası 141
Mehmed Efendi, Bahâî, Şeyhülislâm 37, 44-45, 98
Mehmed Efendi, Kadı 67
Mehmed Efendi, Şamizâde, Reisül-küttâb 132, 141, 154, 156-157
Mehmed Giray, Kırım Hanı 100
Mehmed Halife, Tarihçi 21, 34, 38, 45, 48, 50, 120-121, 125, 127, 128, 150-151
Mehmed Paşa 179
Mehmed Paşa, Boğaz Muhafızı, Vezir 134
Mehmed Paşa, Çavuşzâde, Vezir 133
Mehmed Paşa, Haydar Ağazâde, Vezir, Sadaret Kaymakamı 133, 140
Mehmed Paşa, Karagöz, Defterdar 145
Mehmed Paşa, Köprülü 26, 54, 57, 58, 93, 131, 141- 145, 147-148, 150, 152-153, 207
Mehmed Paşa, Boynueğri, Sadrazam 56, 131, 133-135, 138-142, 144

- Mehmed Paşa, Çavuşzâde, Sivas Valisi 160
- Mehmed Paşa, Derviş, Sadrazam 18, 99-108, 110-112, 115
- Mehmed Paşa, Diyarbekir Valisi 46
- Mehmed Paşa, Diyarbekir Valisi Mustafa Paşa'nın kethüdası 46
- Mehmed Paşa, Gürcü, Sadrazam 16, 17, 53-85, 87- 89, 91- 94, 121
- Mehmed Paşa, Haseki, Vezir 142
- Mehmed Paşa, Haydarzâde, Dama-1 Şehriyârî, Boğaz muhafızı 72, 82- 84
- Mehmed Paşa, Katırcıoğlu 65, 77, 79
- Mehmed Paşa, Sarı, Defterdar 21-22, 160, 190, 194, 197-198, 205
- Mehmed Paşa, Sarı, Defterdar 22, 185, 190, 205
- Mehmed Paşa, Sofu, Sadrazam 34-37
- Mehmed Paşa, Topal, Sivas Valisi 65
- Mehmed Paşa, Vezir 179
- Mehmed Paşa, Vezir, Haseki 142
- Mehmed Raşid 21
- Mehmed, Diyarbekir Valisi Mustafa Paşa'nın kethüdası 47
- Mehmed, Hacı, İstanbul'a gelen Hint Elçisi 101
- Mehmed, Kürt 117, 120
- Mekke 138
- mektup/mektuplar 15, 23, 26, 3739, 45, 47, 56, 145, 175, 184, 187, 190, 202, 204
- Melekî Hatun/Kadın 49, 107, 118, 110
- Melekî Usta, valide sultanın musâhibesi 128
- Mercan Ağa, 112-113
- Meriç Nehri 194
- Mesud Efendi, Anadolu Kazaskeri/Şeyhülislâm 91, 93, 97, 131-132, 136, 139
- Meşihat makamı 45
- meşveret meclisi 94
- mevâcib 59, 64, 67, 69, 86, 89, 90, 123, 135
- meydan ağaları 131- 133, 138
- Mısır 31, 38, 61, 63, 93, 105, 106, 154, 169
- Mısır hazinesi/ hazinesi 61, 82, 88
- Mısır meselesi 88
- Mısır valiliği 61-62
- Mısırî kise 62
- Midilli/Midillü 76, 81
- Millio 28, 177
- mirî hazinesi 70
- Mostar 73
- muhtesib 64
- Murad (IV.) 28, 85, 104, 109, 192
- Murâd Paşa 70
- Murad Paşa, Budin Valisi, Vezir 41
- Murad Paşa, Kaptanıderya 112-113, 117
- Murad Paşa, Kara, Sadrazam 36-42
- Murad Paşa, Sadrazam 111-114, 117-123
- musâhib/musâhibler 48, 108-109, 126, 154, 163, 166, 178, 185-186
- Musâhib Paşa 189
- Muslu/Muslu Ağa, Darüssaade Ağası 75, 168-170
- Mustafa Ağa , Hacı 107
- Mustafa Ağa, Çavuşbaşı 138
- Mustafa Ağa, Moralı, Defterdar 69, 108, 111- 113, 115
- Mustafa Ağa, Samsoncubaşı 68
- Mustafa Ağa, Silahdar 142
- Mustafa Paşa, Çatalbaş 135
- Mustafa Paşa, Merzifonlu Kara, Sadrazam 23, 198-200, 202-203
- Mustafa Paşa, Mostarî, Diyarbekir Valisi 65
- Mustafa Paşa, Silistre Beylerbeyi 151
- Mustafa Paşa, Surnazen, Sadaret Kaymakamı 127
- Mustafa Paşa, Diyarbekir Valisi 45, 47

Mustafa Paşa, Fazıl, Vezir Edirne
Kaymakamı Fazıl 201, 204
Mustafa Paşa, IV. Mehmed'in musâ-
hibi, Vezir, Hatice Sultan'ın
eşi 163, 166, 184, 190, 196,
198, 200

Mustafa, Koca Mimar Kasım Ağa'nın
oğulluğu 58

Mustafa, Moralı, Defterdar 115
Mustafa, Şehzade, IV. Mehmed'in
oğlu 24, 157-158, 172-173, 180-
182, 184, 194-196, 199, 201

mühimme defterleri 16

Müneccimbaşı Hüseyin Efendi, Ta-
rihçi 21, 42

mürebbiyelik 29, 95

müsadere 51, 59-60, 82, 99, 115,
131, 133-134, 144-145, 154,
157, 168

müşavirler 175

N

naibelik 207-208

naiblik 32, 128

Nointel, Marquis de, İstanbul'daki
Fransa Elçisi 23, 24, 26, 172,
175, 187-189, 192-193

O,Ö

Ocak ağaları 36, 48

Odunkapı/Odunkapısı 102, 198

Okmeydanı/Okmeydanı 102, 103, 174

Orhan, Şehzade, Sultan İbrahim'in
oğlu 174

Orta Cami 46, 49, 109

Osman Çavuş, Sivasî 107

Osmanlı Arşivi 16

Osmanlı başkenti 24, 148, 202

Osmanlı donanması 36, 89, 134

Osmanlı hanedanı 29, 31

Osmanlı harem hayatı 13

Osmanlı haremi 24, 26

Osmanlı İmparatorluğu 9, 23, 32, 35,
37, 49-50, 55, 129, 174

Osmanlı kaynakları 125, 172

otağ-ı hümayûn 194

öşek kürk 30

Özü Eyaleti 136

P

padişah 9, 15, 20-21, 28-29, 31, 38,
47- 49, 53, 65, 72, 74, 78, 83-
84, 92, 94, 99, 108, 111, 113,
116, 120- 123, 127, 132, 136,
140-141, 143, 147, 149- 151,
153- 157, 159, 162-163, 166,
168-169, 171- 173, 175, 177-
178, 180-184, 186-187, 190,
193- 194, 197, 200, 202, 207,
204, 208

Paşacayırı 162

paşalık rütbesi 155

payitaht 150

Pietro Civrano, İstanbul'daki Venedik
Balyosu 23, 153, 180

Polonya 28

protesto kâğıtları 140

R

Ralamb, Baron Claes Brorson, İstan-
bul'a gelen ilk İsveç elçisi 26

Ramazan Kapudan 72

Refia Sultan 199

resmî vekayinüvis 18

Reyhan Ağa, IV. Mehmed'in hoca-
larından 48, 50, 81, 108-109,
112, 114

Ricaut, Paul, İngiltere'nin İzmir kon-
solosu ve Tarihçi 23, 31, 32,
35, 37, 39-51, 128, 129, 153,
154, 156, 172-175

Rodos 100

ruk'a 97

Rukiye Sultan 201

- Rumeli beylerbeyi 84
Rumeli ve Anadolu kazaskerleri 200
Rus 27-28, 177, 188
Rus milleti 27
Rusya 28, 198-201
Rusya seferi 199
Ruus defterleri 14, 16
Rûznâmçei 135
rûznâme 20
rüşvet 125
- S,Ş**
- saat 42, 46, 167, 173, 196, 204-205
saat kutusu 204
sadaret 41, 55, 57, 80, 96, 107, 121-122
sadaret kaymakamı/kaymakamlığı
15-16, 18, 107, 112, 133-138,
140, 163-164, 166
sadaret kethüdası 142
sadaret makamı 84
sadaret mührü 94, 127
sadrazam 15-16, 26, 29, 46-47, 55-
56, 60, 63, 72- 75, 77, 80- 85,
88-89, 92, 94, 97-99, 101-102,
104-108, 111-115, 117, 119,
121, 123-124, 127, 131, 138-
145, 147-148, 152, 154-155,
157, 198, 203, 207
sadrazam kethüdası 142
sadrazam telhisi 29
Sakız 76, 135
salgın/salgın hastalık 181, 183, 184, 197
Samatya İskelesi 120
samsoncubaşı 69, 79
sancak-ı şerif 119, 184
sancaklar 66, 73
Sarachane Köprüsü 192
Saraçhane 203
Saray 6, 20- 21, 24-25, 27-28, 32,
36- 38, 70, 84, 95, 98, 102-
103, 109, 111, 127, 141, 151,
155, 174- 176, 187-188, 196-
197, 200, 213-214
Saray Burnu 187
Saray halkı 98
Sarây-ı Atik 32
Sarây-ı Hümayûn 79
Sarı Kâtib 60
sarıca 116-117, 119, 147
Sebzehâne 102
Seddülbahr 152
Seddülbahr kaleleri dizdarları 152
Seferli Odası 21
Segedin sancakbeyi 137
sekbân 116, 117, 119, 120, 147
Selanik 67, 168, 184
Selimiye Camii 196
Semendire 75
semmûr kürk 30
serâser kaftan 30
serâser mintâne 30
sırkâtibi 20
sıtma 151
Silistre/eyaleti 137, 199
sipahi isyanı 33
sipahi mevâcibi/mevâcibleri 64, 68, 86
sipahi/sipahiler 33-35, 40, 59-60, 66,
68-70, 86, 96, 101, 109, 124,
127, 129, 132, 138, 147
Sirem 75
Sivas/eyaleti 65, 99
Siyavuş Paşa 42- 44, 46-47, 54-55,
68, 70, 73- 75, 84-85, 92, 111,
127, 131, 138
Solak Çeşmesi 199
sorguç 98, 165, 181
suikast 49, 147
Sultan Ahmed Camii'ndeki türbe 51
Sultanahmet Meydanı 46, 119-120, 127
Sultaniye 152
Süleyman Ağa, Darüssaade Ağası
38, 48, 50, 53- 55, 57, 60, 66,
68, 88-89, 95

Süleymân Paşa Sarayı, Üsküdar'da 69
 Süleyman Paşa, Kör 28
 Süleyman Paşa, Malatyalı, Sadrazam 123-124
 Süleyman Paşa, İstanbul Kaymakamı, Vezir 158-159
 Süleyman, Şehzade, Sultan İbrahim'in oğlu 49, 51, 105, 139-140, 160, 163-164, 173-174, 191, 197, 199, 201-202, 207
 Süleymaniye Camii 148
 Süleymaniye Tımarhanesi 103
 sünnet 24, 37-38
 sünnet düğünü 196
 sünnet töreni 24
 sütanne 31
 Şaban Halife, Kahvecibaşı 98, 110, 118, 128
 Şaban, Melekî Kadın'ın kocası 107
 Şam 56, 93, 123
 Şam beylerbeyi 55-56
 şamdan 205
 Şark yazmaları 24
 Şehbâz Paşa 91
 şehir kaymakamı 179
 Şehrizol 65
 Şehzade Selim, Sultan İbrahim'in oğlu 160, 164, 173
 şehzâde/şehzadeler 49, 100, 161-162, 179, 198-199
 şeyhülislâm/şeyhü'l-islâm 45, 46, 76, 91, 98, 110, 122, 134-36, 137, 207
 şikâyet mektubu 156
 şimşirlik 105

T

Tatar hân 99, 100
 Tatar Süleymân 78
 Tavernier, Jean-Baptiste, Seyyah 26-27, 164, 166, 168

tayin 14, 16, 26, 33, 36-39, 41-46, 54-56, 58, 62, 64-65, 67, 70, 72, 75, 77, 80-85, 88, 93-95, 98-100, 107-108, 111-115, 117, 120, 122, 124, 127, 131-133, 137-138, 142, 144-145, 152, 154, 163, 168, 171, 177, 180, 198, 203
 tefsir kitabı 171
 tekaüd 98
 tekke 104
 telhis 15, 56-58, 64-65, 69, 73, 75, 80, 83, 93, 96, 102, 106, 118, 134, 137-138, 145, 182
 Telli Haseki 174
 temessük 70
 Temürtaş 184
 tereke 16, 51, 60, 99, 115, 131, 140, 144-145, 154, 157, 168, 204
 tereke defteri 204
 Tersane 71-72, 117
 Tersane Bahçesi/ Tersâne Bağçesi 72, 90, 183
 Tersâne-i âmire/Tershâne-i âmire/ 57, 67, 71
 teşrifat kuralları 109
 tevcihat 131
 tezkire 60, 97-98, 106, 108, 169, 170
 Thévenot, Seyyah 25, 125, 138
 tımarhane 104
 Timurtaş semti 196
 Topkapı Sarayı 6, 11, 13, 16, 22, 24, 26-28, 31, 34, 36, 38, 49-50, 53, 97, 105, 115, 140, 143, 148, 153-154, 158-159, 162, 168, 183, 187, 189, 201
 Topkapı Sarayı Harem Dairesi 22, 158
 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi 6, 11, 13, 16
 Topkapı Sarayı'ndaki valide dairesi 153
 toplar 89, 152

- Trablursgarb beylerbeyi 64
 Trablusşam 142
 tuğ-ı hümayûn 203
 Tuillio Miglio 28
 Tunca Nehri 146
 Turhan Sultan'ın emirleri 10, 11, 13
 Turhan Sultan'ın terekesi 16
 Turhan/Tarhan Sultan 9- 11, 13-29,
 31- 35, 37-42, 44-45, 47- 51,
 53-81, 83- 85, 87-89, 91-111,
 113-115, 118-125, 127-128,
 131-138, 140-158, 160-164,
 166, 168-170, 173, 175, 177,
 179-187, 189-205, 207-209
 Turhaniyân 49
 Türkmen ağalığı 77
- U,Ü**
 ulâk/ulak 73, 86
 Uluâbâd 150
 ulûfe 96
 Uyvar seferi 156
 Üçüncü Haseki Sultân 30
 Ümmügülsüm Sultan 201
 Üsküdar 14, 33-34, 41, 51, 65, 68-
 69, 79, 92, 95, 115- 117, 119-
 120, 127, 140, 147- 149, 183,
 184, 200
 Üsküdar Bahçesi 183-184
 Üsküdar ve Kandilli Bahçesi 92
 Üveys Paşa, Helvacıbaşı 49
- V**
 valide 9-11, 13- 16, 21- 24, 28-
 29, 32-33, 38, 40-41, 44, 54-
 55, 57-58, 70, 73, 75-76, 78-
 80, 83-84, 87, 89, 92-98, 100,
 102, 106, 109-110, 113-114,
 121-122, 125, 128, 131, 133-
 135, 137-138, 142, 144-147,
 149-156, 158, 161- 163, 166-
 167, 171- 173, 180, 183-185,
 189-192, 194-195, 200, 202-
 205, 207- 209
 valide kethüdası 44, 54, 57
 Valide Sultan Camii 158
 valide sultan dairesi 153, 158
 valide sultan kethüdası 184
 valide sultan/Vâlîde Sultân 15, 21-
 23, 29-30,35, 41, 54-55, 70,
 73, 75, 79-80, 82- 84, 87, 89,
 93, 95, 98, 103, 109-110, 113-
 114, 118,122, 125, 134, 137-
 138, 144-146, 150-156, 158-
 159, 161-163, 172-173, 177,
 180, 183-185, 189-192, 195,
 203, 205, 207-208
 valide sultanın emirleri 13
 valide sultanlık 207
 valilik 155
 Van 80, 115
 Vanî Mehmed Efendi 151, 171, 191
 Vanî Mehmed Efendi'nin tefsir ders-
 leri 171
 vaşak kürk 30
 veba salgını 197
 veledüş 68, 80, 122
 Venedik 22-23, 28, 36, 39, 51, 66,
 72, 89, 104, 133-134, 139- 142,
 146, 152-153, 180, 198
 Venedik ablukası 133-134, 141
 Venedik balyosları 22-23
 Venedik donanması 66, 72, 104
 Venedik senatosu 22
 vezâret 40, 144
 vezaret mührü 41, 122-123
 vezir 29, 41-42, 46, 82, 95, 122, 133-
 134, 142, 150, 152, 155, 159-
 160, 163, 166, 177, 179-180,
 184, 190-191, 196, 198-201
 veziriazam 36, 37, 39- 43, 46, 47,
 54-56
 veziriazam konağı 34
 Viyana 26, 163, 203, 208

Viyana Seferi 203
Walter Leslie, İstanbul'daki Avusturya
Elçisi 25, 173, 177
Winchilsea Kontu, İstanbul'daki İn-
giliz Elçisi 23

Y

Yahya Efendi, Minkarizâde, Şeyhü-
lislâm 163, 166
Yalı Köşkü 94, 141
yangın/yangınlar 102, 150, 151, 153,
159, 160, 182
Yanya Sancağı 63, 82, 93
Yapağcı Çiftliği 201
yedekci 83, 296
Yedikule 23, 62- 63
Yemiş İskelesi 102
Yeni Cami mütevellisi 51
Yeni Saray, Edirne'de 197, 200
Yeni Valide Camii/Külliyesi 16, 154,
158, 161, 162, 204
yeniçeri ağası/ağaları 34-35, 39, 47,
50-51, 59-60, 69, 98, 110, 165,
174, 177, 179

yeniçeri kışlaları 124
yeniçeri ocağı 53, 132
yeniçeri/yeniçeriler 34- 36, 39, 41,
46-47, 50-51, 53, 59-60, 66,
68-69, 74, 76, 81-82, 95, 97-
98, 117-119, 121, 124, 127,
132- 134, 136, 140, 150, 164-
165, 174, 177, 179, 195, 203

Yenişehir 173, 179- 182, 184

Yerköy 192- 194

Yusuf Ağa, Hazinekar 127

Yusuf Ağa, eşkiya 69

Yusuf Paşa, İstanbul Kaymakamı
171, 178-179

Yusuf Paşa, Boğaz Muhafızı 72,

Yusuf Paşa, IV. Murad'ın kızkardeşi
Âtike Sultan'ın eşi 95

Z

Zadra (Zadvariye)/Kalesi 73-75

Zağra-i Atik 170

züyuf akçe 69

züyuf ve kırpık akçe 45

Osmanlı Harem'inden hiçbir kadın Turhan Sultan kadar hayırla anılmadı. Hayattayken tarihçiler tarafından “devletin direği” diye zikredilen Turhan Sultan, “Kadınlar Saltanatının” son muktedir valide sultanıydı. Turhan Sultan en uzun süre (35 yıl) valide sultanlık yapan valideydi. Bu süre zarfında 17 sadrazam, 15 şeyhülislâm, 26 kaptanıderya, 23 başdefterdar ve 9 reisülküttap değişti. Krizler ve bunalımlarla dolu uzun valide sultanlık döneminde Turhan Sultan, devletin istikrar kazanması için çabaladı. Zekâsı, dirayeti, sarsılmaz iradesi ve devlet işlerine olan vukufiyetiyle Osmanlı İmparatorluğu'nu buhrandan çıkarıp, eski haşmetli günlerine tekrar götürdü. Köprülüler gibi kudretli vezirleri bulunca da devlet işlerinden elini ayağını çekip, ölene kadar hayır işleriyle uğraştı.

Oğlunun çocukluk günlerinde fiilen padişahın yetkilerini devralan Turhan Sultan, hatt-ı hümayûn özelliklerine sahip emirler kaleme aldı. Bu araştırmanın ana kaynağını Turhan Sultan'ın kendi emirleri oluşturdu. Elinizdeki çalışma, arşiv belgeleri ve Osmanlı tarihleri başta olmak üzere orijinal kaynaklara dayalı olarak Turhan Sultan'ın hayatını anlatan bir araştırmadır.

TURHAN SULTAN

₺ 25 00₺

kitapadresi.com
internetteki kitap adresiniz